Alberas KAMIU

Brigita ZĖNDIG

Brigita ZĖNDIG

ALBERAS KAMIU

Biografinė apybraiža

Iš vokiečių kalbos vertė
Eugenijus STRIAUKAS

KAUNAS
1995

UDK 840:929 Kamiu
Zė-75

Versta iš leidinio:
Brigitte Sändig
ALBERT CAMUS
Leipzig, 1988

APIE AUTORĘ

Brigita Zėndig gimė 1944 metais Drezdene; studijavo romanistiką ir germanistiką Leipcige; praleido metus Alžyre; 1973-aisiais mokslinis laipsnis, po to Mokslų Akademijos Centrinio literatūros istorijos instituto mokslinė bendradarbė; baigiamieji žodžiai Žido, Malro, Monterlano kūrybai; paskelbė darbų apie šiuolaikinę prancūzų literatūrą bei 19 amžiaus prancūzų literatūrą, apie frankofoninę Šiaurės Afrikos literatūrą bei literatūros ir kolonializmo santykį, parašė daug studijų apie Kamiu kūrybą ir jo kūrinių suvokimo ypatybes, dalyvavo ruošiant jo ankstyvųjų raštų leidimą vokiečių kalba.

ISBN 9986-436-79-6

Krišanui

PADALINTAME Į DVI DALIS PASAULYJE

Gyvenimas trumpas ir nuodėmė
yra praradinėti savo laiką.
(Alberas Kamiu, dienoraštis)

Tėvynė Alžyras

Didžiausią savo gyvenimo dalį, lemiamus lavinimosi ir brendimo metus Alberas Kamiu praleido Alžyre. Jis gimė 1913 metų lapkričio 7 dieną netoli Rytų Alžyro uostamiesčio Anabos (tuometinis prancūziškas pavadinimas - Bonė). Gimimo vieta nebuvo atsitiktinė; ji buvo sąlygota profesinės ir socialinės jo tėvo padėties. Liusjenas Ogiustas Kamiu buvo didelės vyno prekybos ir eksporto įmonės tarnautojas, transportui organizuoti siuntinėjamas į įvairius krašto regionus. Dėl to šeima prieš pat gimstant antrajam sūnui Alberui turėjo palikti savo butą Alžyre ir persikelti ilgesniam laikui į vynininkystės sritį prie pat Tuniso sienos. Vynininkystė, kuriai Kamiu tėvas turėjo būti dėkingas už algą ir duoną, buvo akivaizdus Prancūzijos valdinės prievartos, naudojamos prieš Alžyrą, pasireiškimas. Kadangi mėgautis vynu vietiniams musulmonų tikėjimo gyventojams draudė religijos įstatymai, milžiniški vynuogynai buvo reikalingi tik prancūzų poreikiams tenkinti.

Pagal savo padėtį Kamiu tėvas priklausė nuosavybės neturinčių europiečių atvykėlių sluoksniui, kuris Alžyre buvo ypatingai didelis, mat nuo pat jo užkariavimo 1830 metais pradžios šis kraštas buvo laikomas patogiausia vieta nenurimstantiems už kalėjimų sienų, o taip pat politiškai nepatikimiems asmenims tremti. Pretekstu tam tapo ypatin-

gas juridinis Alžyro statusas, pagal kurį jis *pro forma* buvo laikomas Prancūzijos provincija - ne kolonija, tad perkėlimas nebuvo suvokiamas kaip bausmė; kita vertus, europiečiams buvo priimtinos, netgi patrauklios Alžyro klimatinės sąlygos. Tačiau viltis kolonijose praturtėti didžiajai daliai šių atvykėlių - kaip tik dėl to, kad jų buvo tiek daug - neišsipildė. Neturėdami nuosavybės, jie dažniausiai likdavo socialinės hierarchijos, susiformavusios Alžyre priklausomai nuo turtinės padėties, taip pat ir nuo etninės bei nacionalinės priklausomybės, apačioje. Alžyre kaip apgyvendinamoje kolonijoje nebuvo tokios didelės properšos tarp kolonijinės valdžios atstovų ir vietinių gyventojų, kaip kitose teritorijose, kuriose europiečiai įsikurdavo tik tam tikram laikui, turėdami tikslą kaip galima greičiau ir intensyviau išnaudoti krašto resursus. Tarp socialiai priešinguose poliuose esančių gyventojų grupių, tarp prancūzų *Colons* ir padienių darbininkų alžyriečių, pakopomis leidosi žemyn įvairiapusiškai vienas nuo kito besiskiriantys etniniai ir socialiniai sluoksniai. Beturčiai europiečiai Alžyre dėl savo kilmės turėjo tik vieną "privilegiją": būti "normaliai", kaip Europoje, išnaudojamiems, kad netektų vegetuoti ties bado riba, kaip kad neretai tekdavo vietiniams gyventojams. Darbininkas europietis Alžyre 1930 metais uždirbdavo keturis kartus daugiau už vietinį, tad apie daugumos tikrųjų alžyriečių tuometinį gyvenimo lygį neverta ir kalbėti.

Kamiu protėviai, persikėlę ten beveik kartu su Alžyro kolonistais, neįstengė kolonijoje pralobti: pagal tėvo liniją tai valstiečiai analfabetai; tėvas Kamiu, kuris, teturėdamas vos vienerius metukus, 1886 m. neteko savojo tėvo, išaugo našlaičių namuose. Tapęs jaunuoliu, jis džiaugėsi, galėdamas įsijungti į didelę savo būsimosios žmonos, Sintes, šeimą, atsikėlusią apie 1880 metus iš Balearų į Alžyrą. Čia Liusjenas Ogiustas patyrė rūpestį ir saugumą, ko negalėjo gauti iš savo šeimos. 1909 metais jis vedė trečiąją Sintes dukrą, liguistą ir drovią Kateriną, trejais metais vyresnę už save patį. Dabar jis gyveno su jos šeima Belkurte, sparčiai augančiame darbininkų kvartale Alžyro sostinės pietryčiuose.

Dar iki tol jis jau buvo atlikęs savo dvejų metų karinę tarnybą kaip paprastas zuavų pulko - Prancūzijos kolonijinės kariuomenės pėstininkų - kareivis. 1907 metais jis kovėsi Maroke, kuriame dėl įtakos sferų grūmėsi Prancūzija ir Vokietija. Po vestuvių savo civilinę egzistenciją užsitikrino stodamas dirbti į prekybos vynu įmonę "Ricome". Aplinkybių verčiamas, jis išmoko skaityti ir rašyti, nors jo žmona per visą savo gyvenimą liko analfabete.

Belkurte 1910 metais gimė pirmasis sūnus, Kamiu vyresnysis brolis Liusjenas. Kai po trejų metų pasaulį išvydo antrasis sūnus, Alberas, šeima buvo kelionėje tėvo reikalais. Namai, kuriuose Kamiu gimė, buvo valstiečio sodyba Sen Polio kaime, aštuoni kilometrai nuo Mondovio, nedidelio miestelio į pietus nuo Anabos. Kamiu buvo devynių mėnesių amžiaus, kai prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Tėvas antrą sykį buvo pašauktas į kariuomenę ir motina su vaikais pasitraukė į saugesnį Alžyrą; iš tiesų Anaba, prasidėjus karui, buvo apšaudyta vokiečių kreiserio. Tėvas pirmųjų kautynių prie Marnė metu buvo sužeistas skeveldros ir mirė, kai jau tikėjosi pasitaisyti, 1914 metų spalio 11 dieną Sen Brijo ligoninėje. Šiame šiaurinės Bretanės mieste jis ir palaidotas. Katerina Kamiu taip niekada ir nesugebėjo nukeliauti prie savo vyro kapo.

Kadangi nuo pat pradžių tėvo vieta buvo ir liko tuščia, vaikas tai suprato kaip natūralų dalyką; tačiau į jo sąmonę įsirėžė negausūs pasakojimai apie tėvo gyvenimą. Svarbiausią vietą tarp jų užėmė pasakojimas apie tai, kaip tėvas stebėjo kariamą žmogų: visiškai įsitikinęs mirties nuosprendžio teisingumu, tėvas norėjo pamatyti egzekuciją, tačiau, grįžęs namo, nepratarė nė žodžio ir apsivėmė. Tėvo reakcija pademonstravo, kokie nesuderinami yra valdininkų skelbiamas nuosprendis ir iš jo išplaukiantis atstumiantis žmogaus sunaikinimo aktas; norėdamas tai išryškinti, Kamiu per savo gyvenimą daugybę kartų pasinaudojo šiuo epizodu. Jis taip pat yra jo kūryboje dažnai sutinkamos mirti nuteistojo situacijos bei paveikslo pagrindas.

Su motina ir jos šeima Kamiu gyveno iki septynioliktųjų savo gyvenimo metų. Ji buvo jam artimiausias ir ankstyvojoje vaikystėje vienintelis asmuo, su kuriuo jis artimiau bendravo. Todėl tuo labiau sūnų turėjo paveikti toji negalia, nuo kurios kentėjo jo motina: žinia apie vyro mirtį Kamiu motinai tapo trauminio šoko, kuris pažeidė jos sugebėjimą kalbėti, ir taip nepakankamai gerai išsivysčiusį, priežastimi. Drauge su įgimta silpna klausa tai paveikė taip, kad motina visą likusį savo gyvenimą liko itin užsisklendusi, pasyvi, nežodinga. Jai nebuvo duota meilę savo vaikams išreikšti gestais ir žodžiais. Kamiu liūdnai kalba apie tokį gyvenimą be meilės ir savo įspūdžius aprašo taip: "... jam nyku ligi ašarų šioje žvėriškoje tyloje. Jis užjaučia savo motiną - ar tai reiškia, kad jis ją myli? Ji neglamonėja jo, nes nežino, kaip tai reikia daryti. Ilgomis minutėmis štai taip jis stebi ją... Ji negirdi jo, nes ji yra kurčia."

Tačiau Kamiu taip pat žinojo, kad motina atkakliai ir pasiaukojančiai privalo vargti, kad išlaikytų tėvo neturinčią šeimą, kad kasdieninis,

sunkus valytojos darbas ją alina ir atima paskutines jėgas. Tai buvo pirmoji ir svarbiausia jos motiniškos meilės išraiška; po to jos nebeužtekdavo kitkam. Bet net jeigu vaikas motinos grumtynes su gyvenimu ir suvokė kaip jos meilės pasireiškimą, tai kentėjo dėl bendravimo, švelnumo, glamonių stokos. Kamiu gyvenimo pradžioje nepaaiškinamas "indiferentiškumas" tampa svarbiausių jam žmogiškų ryšių esmine dalimi. Todėl dvejopas yra tas stiprus jausmas motinai, kurį Kamiu savo pirmajame 1935 metų dienoraščio įraše apibūdina kaip "kuriamą... visa jausmų galia".

Arti, pernelyg arti vienas kito išgyveno motina ir sūnus tėvo mirtį. Kaip tik dėl to motina, netekusi savo natūralios atramos gyvenime, atsidavusi Kamiu senelės globai ir viešpatavimui, sugrįžo atgal beveik į vaiko padėtį. Trijų kambarių bute Belkurte - be vonios ir tualeto, be elektros ir vandentiekio - ji su savo abiem sūnumis turėjo vieną kambarį; antrasis priklausė abiem broliams, iš kurių vėliau bute beliko tik vienas. Trečiajame gyveno senelė. Motinos brolis vėliau pasisavino teisę kištis į jos gyvenimą ir sugriovė beužsimezgantį lemtingą meilės ryšį. Senelė buvo pasipūtusi, valdinga moteris, iš vaikų reikalaudavusi pamaldžios meilės ir dažnai juos - nepaisant silpnų motinos prieštaravimų - mušdavusi. Ji įkūnijo suaugusiųjų pretenzijas į viešpatavimą, į kurias Kamiu atsakydavo išoriniu paklusnumu ir vidiniu pasipriešinimu. Dėl to jis nuolat regėdavo priverstą nusižeminti savo motiną. Tai sustiprino gilaus artumo jai jausmą. Senelės asmenybė, priešingai, jos nuolankumo bei veiklumo nenuoširdumas ir demonstratyvumas, privertė jį suabejoti visomis jos atstovaujamomis esminėmis vertybėmis. Jis netruko atpažinti po jos pamaldumu slypintį paprastą prietaringumą, neturintį nė pėdsako tikro romumo ir artimo meilės. Galimas dalykas, kad kaip tik ši krikščionybės puoselėtoja - tai ji pasiuntė jį lankyti religijos pamokas ir priimti komunijos - jau tada atgrasė jį nuo religijos.

Skurdžių kvartale

Maži fabrikėliai ir amatininkų dirbtuvės, pirmiausia tos, kuriose buvo gaminami kubilai, maitino Belkurto darbininkų kvartalo, kuriame išaugo Kamiu, gyventojus. Vietiniai arabai ir europiečiai gyveno čia drauge, iš pirmo žvilgsnio nedaug kuo tesiskirdami vienas nuo kito. Alžyro

miesto kvartalai atspindėjo rasinę ir socialinę hierarchiją: centre buvo turtingųjų europiečių ir valdžios įstaigų kvartalas su išpuoselėtais namais, išsidėstęs ant Alžyro kalvų; neturtingi atvykėliai sudarė daugumą Bab-el-Ouedo kvartalo gyventojų. Kasbahe glaudėsi tikrieji alžyriečiai, o pačiam Belkurte, tirštai apgyvendintame triukšmingame kvartale, - sumišai ir vieni, ir kiti. Kaip ankstyvas, neištrinamas vaikystės įspūdis Kamiu sąmonėje čia susiformavo glaudžiai viduje susijusios, beturtės, bet vis dėlto kupinos gyvenimo džiaugsmo žmonių minios paveikslas, kurios dalimi ir jis jautėsi esąs, kurios rūpesčiai ir gyvastingas linksmumas jam buvo artimi. Šių paprastų, vitališkų, būties godulio kupinų žmonių pasaulis, drastiški nuotykiai iškyla jo ankstyvuosiuose darbuose vėl ir vėl, apibūdinami viena esmine sąvoka: *"le guartier pauvre"*, vargšų kvartalas.

Tačiau šiokie tokie skirtumai tarp arabų ir europiečių egzistavo ir čia. Buvo savaime suprantamas dalykas, kad Alžyre prancūzas Alberas Kamiu, atėjus laikui, turės padėti lankyti mokyklą. Lengvatos, siekiant išsilaisvinimo, Kamiu priklausė ne todėl, kad jis buvo karo našlaitis - už tai jis gaudavo tik nedidelę metinę paramą bei galėjo nemokamai lankytis pas gydytoją, - bet dėl to, kad buvo europiečių šeimos atžala.

Tad Kamiu ėmė lankyti *"Ecole primaire"*, savojo kvartalo pradinę mokyklą. Jo kilmės vaikams tuo dažniausiai viskas ir baigdavosi, tačiau, sulaukę dešimties metų, kaip tik prieš galimą perėjimą į gimnaziją, jis krito į akis įdėmiam ir griežtam mokytojui Lui Žermenui. Šis mokytojas patarė jo šeimai leisti berniuką su perspektyva gauti stipendiją mokytis toliau ir, kai senelė murmėdama pagaliau davė sutikimą, ėmėsi ruošti jį stojamiesiems egzaminams į gimnaziją. Kamiu vėliau taip aiškino šio mokytojo palankumą sau: "Jis taip pat dalyvavo 1914 metų kare. Aš jam buvau nežinomo draugo, žuvusio tame pačiame kare, iš kurio jis sugrįžo gyvas, sūnus". Galimas dalykas, jog vaikystėje Kamiu ieškojo šio mokytojo asmenyje tėvo pakaitalo. Kamiu puoselėjo savo mintyje jo paveikslą, kuris visada jam siejosi su dėkingumo jausmu: jo pirmojo, nepublikuoto romano fragmento herojus vadinasi Lui (apskritai Kamiu savo romanų personažams suteikdavo artimiausios aplinkos žmonių vardus ir tai nėra atsitiktinumas); kalbą, kurią Kamiu pasakė Nobelio premijos gavimo proga 1957 metais, savo kontroversiškos šlovės viršūnėje, jis paskyrė, aliuziškai žaisdamas mokytoją-mokinį, *"Monsieur Louis Germain"*.

Mokytojo pastangos davė savo vaisius: 1924 m. jo auklėtinis išlaikė egzaminus į Alžyro *"Grand Lycee"*. Kadangi gimnazija buvo beveik kitame miesto gale, Kamiu per pusę valandos tramvajumi perkirsdavo beveik visą Alžyrą ir išgyvendavo šią kelionę per skirtingus miesto kvartalus kaip išvyką į kitus pasaulius. Jo gyvenimas pasuko keliu, kuris vedė jį tolyn nuo jo buvusios socialinės aplinkos. Niekas iš artimų jam žmonių lavinimosi kelyje negalėjo jo paremti arba paskatinti - nei sunkaus darbo nualinta motina, nei visa likusi šeima, kuri jo mokymąsi tik šiaip ne taip pakentė, nei žaidimų draugai iš Belkurto, kurie netrukus turėjo patys pradėti rūpintis, kaip padėti savo šeimoms. Nebuvo palankios tam ir gyvenimo sąlygos namuose (perpildytas butas, kuriame berniukas neturėjo nei knygų, nei rašomojo stalo).

Taigi jaunojo Kamiu santykis su savo socaline aplinka, iš kurios jis buvo kilęs, tapo labai sunkus ir prieštaringas. Po daugelio metų jis rašė: "Aš pirmąkart išgyvenau tą gėdą tuomet, kai buvau išsiųstas į gimnaziją. Ligi tol man visi buvo tokie patys, kaip ir aš, ir skurdas man atrodė normalus dalykas šiame pasaulyje. Gimnazijoje aš išmokau lyginti". Jis buvo prisirišęs prie šios "egzistencijos neturte", kurioje jis labiausiai priartėjo prie to, kas jam "atrodė tikrąja gyvenimo esme". Jis ilgėjosi solidarumo, pasiaukojimo, meilės, patirtų toje aplinkoje, iš kurios jis buvo kilęs. Drauge jis jautė "netikrą gėdą, niekingą bailumą, pasąmoningą panieką, diegiamus kito pasaulio (pinigų pasaulio)". Šis prieštaravimas kūrė įtampą, iš kurios ir gimė pirmieji jo kūriniai: "Nešvari sąžinė reikalauja prisipažinimo. Kūryba yra prisipažinimas", tačiau tikrovėje Kamiu ne visada atlaikydavo šią įtampą - "kito pasaulio" vilionės jaunuoliui kartais pasirodydavo pernelyg didelės. Tad Kamiu stengėsi, kad draugai nesužinotų tikrosios jo šeimos materialinės padėties, niekada nekviesdavo jų apsilankyti savo namuose.

Sukrėtimas

Nepaisant šių dvilypių jausmų, gimnazijoje praleistus metus žengiantis į jaunuolio amžių Kamiu išgyveno kaip laimingą, kupiną įvykių laikotarpį, kurio metu jam buvo suteikta galimybė lavinti savo dvasią ir kūną. Kamiu savo bendramokslių buvo laikomas patikimu draugu ir protinga galva, iš džiaugsmo jis mokėsi pažinti ir suprasti. Jis "nežibėjo"

visuose dalykuose, tačiau pasižymėjo tuose, kurie atitiko jo polinkius - kalbose ir filosofijoje; jis fakultatyviai mokėsi anglų kalbos ir pats, turėdamas omenyje savo šeimos, kuriai, beje, visą gyvenimą stengėsi kuo nors padėti, ispanišką kilmę, šiek tiek pramoko ispaniškai. Tyliu šeimos įsitikinimu jis turėjo tapti mokytoju, pasirinkti profesiją, kurią lengviausiai buvo galima įsivaizduoti kaip tinkančią panašios kuklios kilmės gabiam vaikui, nes dėl būsimų studijų ir vėlesnio įsitvirtinimo sąnaudų tokios profesijos, kaip gydytojo ar advokato, buvo labiau pasiturinčių sluoksnių privilegija; tapti mokytoju, priešingai, dar sulaukus paramos stipendija, buvo įmanoma ir vaikui iš neturtingų namų. Būtent iš šios profesijos atstovų Prancūzijos intelektualinis gyvenimas tuomet tradiciškai prisipildydavo naujais ir dėl to turtingesniais mintimi bei paliekančiais gilesnes vagas žmonėmis.

Nepaisant gaunamos stipendijos, Kamiu jautėsi privaląs padėti šeimai išsilaikyti. Nuo keturiolikos metų vasaromis jis pradėjo dirbti - geležies dirbtuvių parduotuvėje, pas laivų maklerį, automobilių atsarginių detalių krautuvėje. Taip elgtis jį vertė teisingumo pojūtis, nes jo brolis tuo metu darbavosi didmeninės vyno prekybos firmoje, kaip anksčiau jų tėvas.

Kaip rūsčią teisingumo mokyklą Kamiu suvokė ir savo mėgiamą užsiėmimą, futbolą, kurį jis žaidė Alžyro universiteto komandoje. Dar 1953 jis taip nusakė - galimas dalykas, šiek tiek perdėtai - sporto įtaką savam moralės suvokimui:"... už tai, ką aš tvirčiausiai žinau apie moralę bei žmogaus pareigas, turiu būti dėkingas sportui, to aš išmokau RUA" (jo kamanda - B. Z.). Ne tik dėl moralinių paskatų, bet pirmiausia dėl judėjimo ir kovos teikiamo džiaugsmo, galimybės pasireikšti kūno galioms futbolas jam buvo labai svarbus. Kaip ir plaukimas; plaukdamas jis dar stipriau galėjo pajusti, ką jam reiškia toji aplinka, kurioje gyvena, tas saulės nutviekstas, gamtos grožiu taip gausiai apdovanotas kraštas.

1930 metų pabaigoje ūmai pasireiškę plaučių tuberkuliozės simptomai ir pasekmės, prie kurių jie vedė, reiškė lūžį jo ligi šiol sveikame, harmoningame vystymesi. Visiškai nepasiruošusį - teturintį tik septyniolika metų! - jį ūmai užklupo vienatvės ir savo paties baigtinumo suvokimas. Tik vieną naktį praleido Kamiu Belkurto ligoninėje "Mustapha", skirtoje neturtingiems, daugiausia vietinės kilmės gyventojams. Tačiau šios bemiegės nakties metu, apsuptas nuolatinio kosėjimo ir krenkštimo garsų, negerame ore, jis ūmai suprato, kaip toli atsidūrė nuo "kitų"

pasaulio, sveiko ir nerūpestingo. Gydytojų, kurie jam diagnozavo pneumotoraksą, veiduose jis išskaitė abejones dėl savo likimo; joms jis priešpastatė ryžtingą “Aš nenoriu mirti”.

Šioje situacijoje Kamiu ateitimi susirūpino vienas finansiškai pajėgesnis šeimos narys, mėsininkas Ako, Kamiu dėdė iš motinos pusės; kadangi šis dėdė, be savo labai proziško užsiėmimo, puoselėjo ir dvasinius interesus bei ambicijas, jam atrodė garbės reikalas padėti daug žadančiai šeimos atžalai. Sveikstantysis galėjo vaikų neturinčioje Ako šeimoje mėgautis tetos globa, erdviu kambariu, sočiais mėsos patiekalais ir gyvenimiškais dėdės pamokymais. Metras Ako, kaip apibūdino vienas to meto draugų,”mėsininkas tarsi iš Renė Klero filmų”, iki pietų buvo doras prekybininkas, tačiau popietes praleisdavo savo bibliotekoje bei diskutuodamas prie kavinės stalelio. Sūnėnui jis patarė tapti mėsininku, kaip ir jis, nes tik taip galima užsidirbti pakankamai pinigų ir netrukdomam rašyti.

Savo ligos metu Kamiu jau buvo nusprendęs tapti rašytoju. Jo egzistencija patyrė lūžį, jis įgijo sunkios patirties ir norėjo dabar su šia patirtimi susigyventi; dėl to reikėjo pertvarkyti patį gyvenimą. Išoriškai tai reiškė, kad jis galutinai pasitraukia nuo motinos ir nuo to laiko gyvena iš dalies vienas, iš dalies pas dėdę, iš dalies pas draugus. Viduje jam iškilo naujų, pirmą kartą suvoktų dalykų įvertinimo užduotis: problemų nežinantis mėgavimasis gamta, sveiko, paklusnaus kūno pajūtis, begalinės laiko atkarpos priešais save perspektyva - viskas dingo negrįžtamai; laikas tapo nepaprastai vertingas, laimė nepaprastai vertinga. Apie tai jis dabar turėjo gerai pagalvoti. Tai traukė jį ir prie filosofijos, ir prie literatūros, tarp kurių jis dar stovėjo neapsisprendęs, nes jos iki šiol jam dar atrodė kaip viena kitą eliminuojančios sritys. Sprendžiant šį konfliktą, pavyzdžiu jam tapo Žanas Grenjeras, jo filosofijos dėstytojas, o vėliau ir draugas.

Ar filosofiniu, ar literatūriniu būdu Kamiu nuo šiol bemėgintų tai išreikšti - bet kokiu atveju jo liga tapo sunkiu negarantuotumo savo egzistencija išgyvenimu ir lemtingu mąstymo postūmiu. Nepaisant to, kad, siekiant išorinių gyvenimo tikslų, nuo šiol ji nuolat persekios jį ir trukdys, jis atviromis akimis, sąmoningai žvelgia į ją, jis priima jos iššūkį; liga išmokė jį, kad kiekvienai - ypač laimingai - egzistencijai nuolat gresia pavojus. Savo dienoraštyje vėliau jis užrašė: “Mes turime būti nustumti ligi savo paskutiniųjų pozicijų. Kaip tik tai, nei daugiau, nei mažiau.”

Draugai ir įkvepiantys pavyzdžiai

Plaučių liga užklupo Kamiu paskutinėje gimnazijos klasėje, kurios kursą dėl to jis turėjo kartoti, o paskui išlaikė abitūros egzaminus. Po to jis įstojo į Alžyro universitetą. Čia jis pradėjo studijuoti filosofiją. Tuo pasireiškė stiprus asmeninis poveikis: gimnazijoje ir vėliau, universitete, jam dėstė Žanas Grenjeras, jaunas filosofijos mokytojas iš Prancūzijos, kurio mokymo metodai, raštai ir santykis su Prancūzijos dvasiniu gyvenimu Kamiu darė didelį įspūdį. Grenjeras klausytojams paskaitose atskleisdavo savo mąstymo procesą; savo raštuose jis, nepaisant viso gilaus filosofinio pažinimo, pirmiausia remdavosi asmeniniu patyrimu ir atsigręždavo į savojo laiko poreikius. Prieš tai Grenjeras buvo dirbęs didelėje Paryžiaus leidykloje "Gallimard", skelbėsi autoritetingame literatūriniame šios leidyklos laikraštyje "Nouvelle Revue Francaise" ir savo neišsenkančiomis naujų knygų atsargomis bei informacija atstojo mokiniams gyvą kontaktą su Prancūzijos dvasiniu gyvenimu. Grenjeras išrūpino Kamiu pirmą publikacijos galimybę Šiaurės Afrikos literatūriniame laikraštyje "Sud", kai 1932 metais visas jo numeris buvo paskirtas studentų darbams. Jis pažadino savo mokiniuose atvirumą Šopenhauerio, Kjerkegoro ir Nyčės minčių pasauliui, žavėjimąsi Moljeru ir Paskaliu, meilę graikų Antikai. Dėl to pirmaisiais studijų universitete metais Kamiu užsirašė į graikų filosofijos kursą; vėliau jis apie graikų mąstymą yra pasakęs: "Kuo aš tampu vyresnis, tuo labiau stebiuosi gausa tų teisingų ir naujų dalykų, kuriuos yra pasakę graikai". Apie asmeninių santykių tarp Kamiu ir Grenjero intensyvumą bei trukmę liudija 1981 metais paskelbti laiškai, apimantys laikotarpį nuo 1932 metų iki Kamiu mirties.

Be abejo, 1930 metais draugystė tarp mokytojo ir mokinio galėjo tik pradėti megztis - stabdoma amžiaus, išsilavinimo skirtumo ir socialinio nuotolio. Kaip Grenjeras rašo savo prisiminimuose "Albert Camus. Souvenirs", jis buvo aplankęs sergantį mokinį namuose, tačiau šis buvo nekalbus, vengė bendrauti. Laiške Grenjerui 1951 metais Kamiu sugrįžo prie šio esminio įspūdžio: "...labai jaunas žmogus, kuris jums Belkurte pasirodė toks keistas, labiausiai, kuomet jūs pas jį atėjote, buvo suparalyžiuotas drovumo ir dėkingumo. Tai yra taip teisinga, jog po šio apsilankymo, kuris įstūmė Jus į tokį sumišimą, užgimė ištikimybė, kurią aš išsaugojau Jums per dvidešimtį metų ir kuri niekada nesibaigs."

Vienu iš tvirčiausių ir patikimiausių žmogiškųjų ryšių Kamiu visada buvo ir liko draugiški santykiai tarp bendraminčių. Juos jis pažino savo draugų, jaunų žmonių su meninėmis ir intelektualinėmis ambicijomis, rate Alžyre. Tai buvo būsimasis architektas Žanas de Maisonsulas, Klodas de Freminvilis, būsimasis rašytojas ir žurnalistas, tuomet labiausiai besidomintis politika, Maksas Polis Fušė, išgarsėjęs kaip rašytojas ir meno kritikas, Andrė Belamichas, tapęs Lorkos vertėju, pradedantis tapytojas ir skulptorius Lui Benisti, o taip pat būsimasis Kamiu leidėjas Edmonas Šarlo. Visi jie buvo kilę iš atvykėlių. Makso Polio Fušė atsiminimuose ši grupelė jaunų žmonių iškyla kaip intelektualiniu elitu bedvasėje aplinkoje save laikančių žmonių būrelis. Išties šie jaunuoliai, begalinėse diskusijose leisdami laiką, patys sau ir vienas kitam suteikė tą profilį ir formatą, kokiais vėliau mes juos regime. Ilgas papietes jie praleisdavo drauge Kasbaho, senosios arabiškosios miesto dalies, kavinėse, svaigindamiesi muedzinų kvietimais maldai; savaitgaliais drauge važiuodavo į pakrantę ir lankydavosi populiariuose dansinguose, kur studentai iš aprūpintų šeimų, kaip šaipydamasis pasakoja Maksas Polis Fušė, galvojo drauge su mergaitėmis apkabiną "didžiąją proletarišką Viduržemio jūros dievybę".

Taip kaitinosi jie egzotiškuose Alžyro fluiduose, kuriuose skleidė neišmatuojamas gamtos grožis, originalios kavinės ir barai, o taip pat ir socialinės elgsenos laisvumo galimybė, kuria jie kaip studentai pirmiausia ir naudojosi. Tačiau greta viso šito buvo dvasinio Prancūzijos elito erdvės, į kurias jie kreipė savo mintis ir kuriomis matavo savo pastangų rezultatus.

Tokia figūra jaunajam Kamiu tapo Andrė Židas, ir pirmiausia su savo traktatu "Mus maitina žemė" (Les nourritures terrestres). Šį pagarsėjusio vyresnio autoriaus himną svaiginančiam mėgavimuisi gamta Šiaurės Afrikos landšafto fone Kamiu pirmiausia suvokė kaip galingą savo paties minčių ir nusiteikimų patvirtinimą, tačiau vėliau jis rašė atsiribodamas: "... mes buvome vienu metu sužavėti ir sugluminti Žido egzaltacijos. Išties mums visiškai nebuvo būtina vaduotis iš baikščiosios moralės varžtų ar dainuoti himnus žemės vaisiams. Jie kabojo pasiekiami, dienos šviesoje. Tereikėjo tik jų atsikąsti". Židas savo ankstyvuosiuose kūriniuose, apie kuriuos čia kalba Kamiu, vaizduodavo valingą individualaus išsilaisvinimo aktą - išsilaisvinimo iš puritoniškai priplėkusios turtingų savo tėvų namų atmosferos, iš kurių jis išsiveržė į Šiaurės Afriką, ir čia, kaip jam atrodė, atrado didįjį paprastą kūno džiaugs-

mą, kurį dabar ir šlovino himnais. Židui Šiaurės Afrikos nuotykis reiškė prasiveržimą prie, kaip jam atrodė, visiškai naujų, kitokių gyvenimo formų - dėl to ir tokia jo egzaltacija; Kamiu buvimas Alžyre buvo natūrali gyvenimiškoji situacija - iš čia tas jos šaltas rezervuotumas. Be regioninių dalykų, skirtingas socialinis patyrimas Židui ir Kamiu uždėjo skirtingą psichologinį antspaudą: Židui tai kainavo ištisą sangrūdą moralinių prietarų bei seksualinių tabu, kuriais jį varžė šventeiviškasis protestantizmas; tai reiškė ir socialinės prarajos, kuri jį skyrė nuo žemesniųjų visuomenės sluoksnių, peržengimą. Visa tai, jam atrodė, jis galėjo padaryti tik Šiaurės Afrikoje. Savaime suprantama, tai buvo norimo įsivaizdavimas esamu, ir, kaip visada, norimo įsivaizdavimas esamu vedė prie realybės jausmo praradimo bei idealizavimo, kurį Kamiu kritiškai vadina "egzaltacija".

Šis Šiaurės Afrikos idealizavimo motyvas Kamiu negalėjo duoti nieko. Kaip neturtingų žmonių vaikas, jis buvo auklėjamas paties gyvenimo aplinkybių, o ne aukštų moralinių ar religinių frazių. Tad jam nereikėjo nieko įveikti, o tik perimti elgesio būdą, kokį jis regėjo aplinkui. Ir nesužalotas, nuoširdus bendravimas, kokį Židas atrado Šiaurės Afrikoje, Kamiu buvo pažįstamas nuo pat vaikystės. Tačiau dėl to jaunajam Kamiu Židas yra ne mažiau lemtingas preceptorius ir lieka brandžiam rašytojui literatūrinės kūrybos pavyzdžiu. 1951 metais Kamiu straipsnyje "Susitikimai su Andrė Židu" rašo: "Židas... buvo užvaldęs mano jaunystę... tačiau jis nebuvo man žmogus, kuriuo aš sekčiau; tam tikslui aš pasirinkau kitus. Židas man atrodė esąs daugiau... kaip tipiška kūrėjo figūra... beveik viskas, ką jis yra pasakęs apie meną, man yra visiškai priimtina..." Šis Žido kūrybinės asmenybės vertingumo pripažinimas remiasi visa jo kūryba, ne tik abu juos siejančia linija, pasireiškiančia bendrais Šiaurės Afrikos motyvais.

Šie motyvai sieja Kamiu ir su Anri de Monterlanu, ispanų kilmės prancūzų autoriumi, kuriam Šiaurės Afrika buvo mylimiausia pasirinktoji tėvynė. Tegul Monterlano įtaka Kamiu buvo ir mažesnė, negu Žido - ne toks garsus, beje, buvo ir jo literatūrinis renomė, - tačiau Kamiu atrado su juo ištisą eilę sąlyčio taškų: Monterlano ispaniška kilmė, išdidumas ir kilnus iššūkis, kylantis iš to, kad kūno negaliai jis priešpastato aukštus reikalavimus gyvenimui ir laimei; savybės, kuriomis Monterlanas gyvenimą Šiaurės Afrikoje pakylėja virš europietiškos būties formų: natūralumas, betarpiškumas, jokio savęs apsunkinimo tuščiais formaliais įsipareigojimais, gamtos ir žmonių grožis ir, kaip viso šito išda-

va, nepalyginamai didesnės, kokybiškai kitos individualaus savęs realizavimo galimybės. Kai Kamiu 1938 metais paskelbė "Šviesos vestuves" (Noces), esė, kuriuose jis apdainavo džiaugsmingą Alžyro gamtos išgyvenimo stebuklą, Monterlanas jį pasveikino ir padrąsino.

Saviraiškos galia yra lemiamas kriterijus, kuriuo Kamiu vertina pavyzdžius, kuriais norėtų sekti. Šiuo požiūriu jam imponuoja dar vienas prancūzų autorius - Anrė Malro. Šis rašytojas, anksti išvažinėjęs Pietryčių Aziją ir kovojęs Ispanijos pilietiniame kare respublikonų pusėje, savo amžininkams atrodė veiksmo, akcijos rašytojo prototipas (taip buvo vadinami to meto rašytojai, kurie savo literatūrinėje produkcijoje paprastai rėmėsi savo asmenine patirtimi, aktyvaus dalyvavimo ryškiuose įvykiuose - ir kaip galima egzotiškesniuose regionuose - įspūdžiais). Kamiu žavėjosi Malro dėl jo aktyvumo, kuris jam tapo atsakymu į nuosavas dvejones dėl meno poveikio galimybių: "Nuotykių ieškotojas. Rodo jaučiąs, kad iš meno nebėra ko norėti. Nieko naujo ar didelio - bent jau mūsų vakarietiškoje kultūroje. Belieka tik veiksmas". Kamiu ketino viename iš būsimųjų esė pareikšti apie savo dvasinę giminystę su Malro bei ją pagrįsti, tačiau šis jo ketinimas taip ir liko neįgyvendintas.

Postūmiu rašyti Kamiu tapo šiandien beveik nežinomo autoriaus Andrė de Rišo romanas "Skausmas" (La Douleur). Kamiu įžvelgė tuomet dar labai jauno autoriaus knygoje aiškias paraleles su savo paties gyvenimu: joje buvo kalbama apie jausmų sąmyšį tarp našle tapusios moters (jos vyras žuvo Pirmajame pasauliniame kare!) ir jos beveik suaugusio sūnaus, kuomet toji moteris susiranda daug jaunesnį naują mylimąjį. Rišo romanas baigiasi katastrofa ir mirtimi; Kamiu gyvenime švelnaus bendravimo trūkumas, vėliau suvokimas, kad motina pamilo kitą vyrą, galimas dalykas, irgi tapo sielvarto priežastimi, tačiau tai jokiu būdu nereiškė katastrofos. Kamiu regėjo paraleles ne tiek veiksme ar jausmų atvaizdavime; jis įžvelgė šioje knygoje savo pasiryžimo rašyti patvirtinimą, jį padrąsino imtis šio darbo tai, su kokiu intensyvumu čia buvo kalbama apie kasdieninius, jo atveju kitokius, tačiau ne mažiau lemtingus santykius tarp motinos ir sūnaus.

Paskutiniaisiais gimnazijos metais, 1931-32-aisiais, Kamiu pradeda rašyti ir iš dalies publikuotis. Tuo metu gimsta bet kokiu požiūriu dvejopi tekstai: publikavimui skirti apmąstymai ir kritiniai straipsniai, pasižymintys ryškiu filosofiniu kryptingumu, pasitikinčiais sprendimais; greta - jam gyvam esant nepaskelbti - lyriniai esė, pavadinti "Nuojautomis", skirti asmeniniam išsisakymui ir kupini abejonių savimi. Kamiu,

kaip mąstytojui ir rašytojui, svarbesni yra antrieji - net jeigu juose ryškūs skoliniai iš tokių literatūrinių Kamiu mokytojų, kaip Bodleras, Rembo, Nyčė, Židas, Malro, ir deklaruojamam santykiui su išoriniu pasauliu kartais trūksta vidinės motyvacijos. Šiuos į traktatus panašius raštus atliepia pati savyje suskilusi Kamiu siela: siekianti racionalaus pasaulio suvokimo ir intuityviai plevenanti virš jo; apimta ryžto ir abejinga; trokštanti pažinti gyvenimo esmę, analizuojanti savąjį Aš ir atsidavusi pasąmonės vadovavimui, propaguojanti universalią meilę. Bet čia jau pasireiškia pagrindiniai vėlesnių kūrinių motyvai, nors Kamiu juos dar pateikia tik kaip nuogą idėjų dvikovą, kaip ant vėliavų išrašytus lozungus.

Gyvenimo išbandymai

Netrukus Kamiu teko susidurti su kuo apčiuopiamiausiomis problemomis; jos kilo iš jo ryšio su viena dailia, ekstravagantiška mergina, su kuria jis kurį laiką drauge ėjo gyvenimo keliu. Simoną Hijė, metais už save jaunesnę garsios gydytojos dukrą, jis pažino kaip provokuojančią Alžyro studijuojančio jaunimo garsenybę. Ji pati nesimokė universitete, nebuvo išlaikiusi netgi abitūros egzaminų, tačiau buvo pakankamai gyva ir smalsi, kad perskaitytų tas knygas, apie kurias tuo metu būdavo kalbama, ir klausytųsi paskaitų aktualiomis temomis universitete, kur ji dėl drąsaus apsirengimo ir aukštuomenės manierų ryškiai išsiskyrė iš tikrų studenčių. Kamiu susipažino su ja 1932 metais kaip su Makso Polio Fušė sužadėtine; netrukus po to jis išsikvietė draugą pokalbiui ir oficialiai jam paaiškino: “Ji daugiau nebeateis. Ji pasirinko”. Dėl to draugystė tarp Makso Polio Fušė ir Kamiu nutrūko.

Ir dėdė Ako nebuvo patenkintas tokiu pasirinkimu. Jis vertino šeimos moteris, tokias, kurios viešumoje eina per žingsnį atsilikusios nuo vyro. Dėl to jam atrodė, kad daug laiko ir pinigų pareikalavusiam sūnėno kilimui toks brangus ir jėgas eikvojantis (bei, kaip buvo šnabždama, į narkotikus įjunkęs) žaisliukas nieko gero nežada; o ir pavydas, nusivylimas, praradus buvusią įtaką, galėjo čia nemažai reikšti. Šiaip ar taip, jis Kamiu liepė pasirinkti: arba mesti Simoną, arba dingti iš buto. Žinoma, tokiam grubiam spaudimui Kamiu negalėjo nusileisti. 1933 metų liepą jis persikėlė pas savo brolį Liusjeną. Atsidūręs tokioje padėtyje, jis rašė Grenjerui: “Aš elgiausi, kaip man liepė mano širdis ir mano jaus-

mai. Ir šis menkas, juokingai sentimentalus pagrindas yra vienintelis, kuris šiuo metu duoda man jėgų". 1934 metais jie susituokė, tačiau niekas negalėjo turėti nė mažiausių vilčių, kad kalbama apie įprastą miesčionišką santuoką: vestuvių naktį jie praleido atskirai, vienas kitam tebesakė "jūs" ir Simona vengė vadinti Kamiu vardu (kurio šis nemėgo). Simonos motina, kuri džiaugėsi atidavusi savo dukterį į tvirtas vyriškas rankas, finansiškai parėmė porą: jie persikėlė į namus kvartale ant kalvų, kurių nuoma toli prašoko jo įplaukas.

Jaunasis Kamiu, negalintis pasigirti savarankiško gyvenimo šeimoje patirtimi - vestuvių metu jam tebuvo dvidešimt metų, - mėgavosi nepatirtu jausmu - regėti aplink save patogią aplinką, turėti nuolat šalia gražią merginą ir bent laikinai užmiršti materialinius sunkumus. O ir Simona, jos romantiška, kaprizinga, susižavėjimo verta asmenybė, turėjo daug ką jam reikšti. Jis stengėsi įrodyti savo meilę jai: mėgino mesti rūkyti, kad sulaikytų ją nuo rūkymo, pasitraukė iš savo draugų rato, rašė jai švelnius poetiškus tekstus. Degdamas meile, pradžioje jis nepastebėjo (arba nenorėjo pastebėti), kad Simona vis labiau linksta į narkotikus ir nesirenka priemonių, siekdama jų įsigyti. Greitai Simonos motina vėl susigrąžino juos abu į savo prašmatnų namą, bet Simona jau buvo tapusi nuolatine įvairių klinikų paciente arba, būdama namuose, visų šalinosi.

Tolesnis normalus bendras gyvenimas tapo nebeįmanomas. Tarp jaunų žmonių kilo rimtų nesusipratimų ir buvo nuspręsta kurį laiką pagyventi atskirai. Simona išvyko į Balearus; Kamiu turėjo susitikti su ja vėliau. Pasimatymas nebuvo jam paprastas dalykas; Kamiu kelionę į ten pirmiausia suvokė - dėl minėtų priežasčių, o taip pat dėl savo ribotų finansinių galimybių - kaip nemalonų ir varginantį dalyką: "Tai, kas sudaro kelionės esmę, yra baimė. Nes vieną akimirką, taip toli nuo savo tėvynės, savo kalbos... užklumpa mus nesuvokiama baimė, ir mes nejučia pajuntame troškimą vėl grįžti į ten, kur galime jaustis saugūs tarp savo senų įpročių. Tai yra labiausiai krintantis į akis kelionės rezultatas. Mes virpame tą akimirką ir drauge esame kiaurai peržvelgiami. Mažiausias postūmis sukrečia mus ligi pat mūsų esybės gelmių... Dėl to negalima sakyti, kad keliaujama savo malonumui. Kelionėje nėra jokio malonumo. Aš greičiau įžvelgiu joje savęs atsisakymo formą".

Dar blogiau sekėsi keliauti po Vidurio Europą, į kurią Kamiu leidosi kitais metais su žmona ir vienu bičiuliu mokytoju (ir kurios įspūdžiai buvo aprašyti jo pirmajame esė rinkinyje "Šviesa ir šešėliai"). Trijulė pradžioje norėjo didesniąją kelio dalį įveikti baidarėmis, tačiau la-

bai greitai paaiškėjo, kad nesveiki Kamiu plaučiai atsisako tarnauti; dėl to jis daugiausia laiko praleido traukinyje. Kartą Zalcburge, kai jis pašte atsiėmė korespondenciją, jam į rankas pateko vieno gydytojo laiškas Simonai, kurį jis atplėšė; taip jis sužinojo, kad jo žmona gauna narkotikų kaip atlygį už intymius ryšius. Po aštraus pokalbio su Simona Kamiu pasakė draugui, kad su žmona jis skirsis, tačiau kelionę tęs, kaip ir buvo sutarta. Keliauninkus slėgė šis lūžis, o taip pat ir nuomonių prieštaravimai - tai atsiskleidė Berchtesgadene. Kamiu pasibjaurėjo nacistiniu folkloru; jo kelionės draugai, priešingai, buvo kupini susižavėjimo Vokietija. Po to Kamiu vienas išvyko į Prahą ir išgyveno ten slogias dienas; atvykus neištikimai žmonai ir draugui, jam palengvėjo. Per Drezdeną, Bauceną, Giorlicą, Pietų Lenkiją ir dar kartą Čekoslovakiją buvo grįžta į Vieną, kur Kamiu galėjo lengviau atsikvėpti; tačiau tik Italijoje jis vėl atgavo laisvumą ir pasitikėjimą savimi, jausmus, kurie jam visada siejosi su saulėtais, šiltais Viduržemio jūros krantais. Grįžę į Alžyrą, sutuoktiniai iš tiesų išsiskyrė. Tačiau oficialios skyrybos įvyko tik 1940 metais, kai Kamiu nusprendė vesti antrąjį kartą.

Visą savo gyvenimą net su artimais draugais Kamiu vengė kalbėti apie šią savo asmeninę nesėkmę. Dar 1958 metais jis vienam iš savo biografų atsisakė pasakoti pirmosios savo santuokos detales, tarstelėjęs tik: “Tai buvo skausmingas patyrimas”.

Be pagirtino santūrumo, tai galėjo būti ir dar viena, ypač Pietų kraštuose dominuojanti vyriško elgesio ypatybė: siekimas sukurti pasauliui savo suverenaus neliečiamumo įvaizdį, vyrų rate nekalbėti familiariomis temomis ir moterims palikti tik erotikai skirtų sutvėrimų vaidmenį. Iš esmės Kamiu buvo persismelkęs šia ypatybe ir Simonos neištikimybė galėjo tik sustiprinti jo įsitikinimą tokio elgesio teisingumu. Tačiau jis buvo pakankamai atviras ir gyvas, kad galiausiai sulaužytų šią taisyklę beveik mūsų dienas primenančiu būdu ir su dviem, vėliau trimis supratingomis bičiulėmis įkurtų kažką panašaus į bendro gyvenimo komuną, kai tik pasitaikė tam proga. Abi studentės iš Orano, su kuriomis drauge Kamiu apsigyveno “Namuose priešais pasaulį” ant Alžyro kalvų, buvo geros jo draugės, ir Kamiu laikė jas tokiomis. Visi naudojosi visiška laisve, išskyrus paeiliui atliekamas namų tvarkymo pareigas, taip pat vedė ir bendrą kasą. Tačiau toks gyvenimas jokiu būdu neapsiribojo vien tik materialinių dalykų tvarkymu - tarp “Namų priešais pasaulį” gyventojų viešpatavo tikro, laisvo žmogiško bendravimo atmosfera, kuria Kamiu buvo patenkintas ir apibūdino kaip “Švelnią ir santūrią moterų drau-

gystę". Linksmą, pakilią nuotaiką, kurią ši - laikina - bendravimo forma žadino "Namų priešais pasaulį" gyventojams, liudija ir atitinkami pasažai iš Kamiu ankstyvojo neišspausdinto romano "Laiminga mirtis" (La mort heureuse).

Tačiau komunos, ir ypač Kamiu, materialinė padėtis buvo skurdi. Dar savo kelionę į Vidurio Europą jis apibūdino kaip "avantiūrą žvelgiant mano finansų požiūriu"; iš Zalcburgo - mintys apie savo pajamas Kamiu nepaliko ir ten - jis rašė Grenjerui apie įvairius galimus pinigų uždirbimo būdus; nusisamdymas filosofijos mokytoju Orane, neapibrėžta viltis įsidarbinti žurnalistu, bibliotekininko vieta Alžyro universitete. Iki tol, studijų metais, Kamiu vasaromis dirbdavo kontoros darbus Alžyro prefektūroje ir duodavo privačias pamokas. Dabar jis, vėlgi paklusęs labiau savo polinkiams, negu vadovaudamasis praktiniais sumetimais, įstojo į Alžyro radijo aktorių trupę. Nuo tada jis kiekvieną mėnesį po dvi savaites keliaudavo su šiuo ansambliu ir uždirbdavo per dieną už spektaklį po 80 frankų. 1937 metais jis susirado nuolatinę pagalbinės techninės darbo jėgos vietą Alžyro universiteto Meteorologijos institute.

Dėl tokio pobūdžio būtinybės Kamiu pasijuto susidūręs su priverstinio, nekūrybiško darbo, kaip ir daugumos žmonių gyvenimo pagrindo, problema - tema, kuri raudona gija eina per Alžyro metų jo užrašus. Jis, tiesa, priėjo išvadą: "Yra normalu kažką atiduoti, kad neprarastum visko. Šešios arba aštuonios valandos per dieną, kad nenumirtum badu. Ir, be to, viskas išeina į naudą tam, kas mąsto apie naudą". Tačiau Kamiu buvo aišku, kad jis su savo ribota galia panaudoti jėgas tam, kas pranoksta gryno duonos pelnymo tikslus, tėra socialinė išimtis. Didžioji dalis žmonių - jis žinojo tai iš savo paties patirties šeimoje - yra pasmerkta "nužeminančiausioms ir apgailėtiniausioms egzistavimo sąlygoms... dirbančio žmogaus egzistavimo sąlygoms". Tas turi dirbti, geriau jau būtų pasakęs Kamiu, kuris yra priverstas savo darbo jėgą parduoti kaip svetimų tikslų įgyvendinimo priemonę. Kartais Kamiu, remdamasis išskirtiniu savęs paties suvokimu, viską vaizduoja taip, tarsi tai būtų laisvo pasirinkimo ir valios aktas - imtis žeminančio ar asmenybę įtvirtinančio, nekūrybingo ar kokybiško darbo; tačiau nuogos ekonominės prievartos, kuri čia ir išdalina vaidmenis, jis, turėdamas savo socialinę patirtį, vis dėlto nesugeba apeiti: "Mano šeimoje: darbas 10 valandų. Miegas. Sekmadienis - pirmadienis - darbo nėra: žmogus verkia. Didžiausia žmogaus nelaimė ta, kad jis turi verkti dėl to ir siekti to, kas jį žemina..."

Po to Kamiu gyvenime - vėl ligos sąlygotas apmaudus posūkis. Trejetą metų - tiek buvo numatyta šiai disciplinai - jis susidomėjęs ir sėkmingai studijavo filosofiją, išlaikė psichologijos, klasikinės literatūros, filosofijos istorijos, logikos ir bendrosios filosofijos egzaminus. Sėkmingai apgintas baigiamasis darbas suteikė Kamiu teisę dalyvauti agregacijoje, egzamine, suteikiančiame šansą geriausiems absolventams pretenduoti į aukštesnes dėstytojo pareigas. Kamiu dėjo viltis į tai, tačiau dėl savo plaučių ligos, nors ir gavęs už baigiamąjį darbą įvertinimą "gerai", prie agregacijos nebuvo prileistas.

Kamiu filosofijos egzaminų darbas, tik po jo mirties paskelbtas ir leidžiantis pasekti jo idėjų pasaulio evoliuciją, vadinosi "Krikščioniškoji metafizika ir neoplatonizmas" (arba, galimas dalykas, pirmajame variante: "Helenizmas ir krikščionybė, Plotinas ir Augustinas"). Kamiu ėmėsi plačios temos, kuri uždėjo savo antspaudą visam kultūros bei dvasios vystymuisi krikščioniškoje civilizacijoje: esminiai, taip pat ir efektyvūs, pasaulio suvokimo Antikoje ir krikščionybėje skirtumai ir iš to kylantys santykiai bei persismelkimai vienas į kitą, kaip tai ypač išryškėja Plotino ir šventojo Augustino - abu kilę iš Šiaurės Afrikos! - mokymuose. Norint bent kiek orientuotis šioje temoje, Kamiu prisireikė solidžių žinių iš Naujojo Testamento, Gnosio, neoplatonizmo bei Bažnyčios tėvų raštų - žinių, kurias jį turėjus šiandien patvirtina profesionalai. Pagrindinės Kamiu tezės šiame darbe buvo: krikščioniškasis mąstymas remiasi Dievu, antikinis - pasauliu kaip žmogaus savirealizacijos viltimi. Šio prieštaravimo akivaizdoje Kamiu vienareikšmiškai stoja graikų pusėn. Gnosyje Kamiu regi "vieną iš pirmųjų graikiškojo ir krikščioniškojo požiūrio derinimo bandymų"; po to tarpininko vaidmenis, kiekvienas iš savo pusės, perima Plotinas ir Augustinas. Su Augustinu krikščionybė, ligi tol afektuotas puolimas prieš "širdies apsnūdimą", tampa sutvarkyta filosofine sistema. Kaip tokia, ji ilgam laikui lieka "Vienintele jungiančia viltimi ir vieninteliu veiksmingu skydu prieš vakarietiškojo pasaulio nuopuolį". Ateityje niekuomet daugiau Kamiu nebekalbėjo apie krikščionybę su tokiu pritarimu.

Jis jautėsi susijęs su šia tema, ji atitiko jo vidinį suskilimą tarp džiaugsmingo pasaulio teigimo ir mirties baimės. Egzaminų darbo stilius yra kiek neįprastas: dažnai toli išsiplečiantis, su pasakojimui artimais intarpais, primenantis išpažintį. Per didžiųjų filosofų figūras Kamiu tarsi stengiasi užčiuopti pats save: Plotinas palaiko jį atmetant aklą tikėjimą, Augustinas - suvokiant žmogiškojo pažinimo ribotumą.

Tikrovės alsavimas

Politinė atmosfera trisdešimtųjų metų Alžyre buvo ties sprogimo riba. 1930 metais Prancūzija pompastiškai ir džiūgaudama pažymėjo šimto metų savo viešpatavimo šalyje jubiliejų, tuo nuteikdama prieš save įvairiausius tikrųjų Alžyro gyventojų sluoksnius. Neturtingųjų masių skurdas dėl pasaulį apėmusios krizės dar labiau pagilėjo; po to sekęs industrijos - kaip ir seniau, orientuotos į Prancūzijos ūkį - pakilimas sukėlė arabų skaičiaus tarp miestų gyventojų, o taip pat emigrantų kvotos, padidėjimą. Visa tai darė dideles žmonių mases judresnėmis, neramesnėmis, maištingesnėmis. Kita vertus, ir nedidelis turtingų, išsilavinusių musulmonų tarpsluoksnis dabar ryžtingiau gynėsi nuo siekiančių juos išstumti, dominuoti prancūzų kultūrinės ekspansijos ir su vis didėjančia nacionaline savimone priešpastatė jai savąsias tradicijas.

Kolonijinė administracija nebuvo pajėgi išspręsti nė vieno iš šių vis stiprėjančių prieštaravimų, net ir nuolat sekti jų vystymąsi jai buvo per sunku. Tuomet buvo griebtasi anksčiau pasiteisinusios taktikos - pasinaudoti didžiule nuomonių įvairove ir nukreipti atskiras žmonių grupes vieną prieš kitą. Taip maždaug trisdešimtųjų metų viduryje per Alžyrą daugelį kartų persirito kruvinų susirėmimų tarp musulmonų ir žydų banga. Išsilavinusius arabų sluoksnius buvo stengiamasi patraukti į savo pusę. Atitinkamai prieštaringa buvo reakcija ir į įvykius Europoje, kaip Hitlerio atėjimas į valdžią ar Liaudies fronto susiformavimas Prancūzijoje.

Kaip tolimas jų pačių pretenzijų į absoliučią valdžią pavyzdys, daliai stambiųjų prancūzų *Colons* Hitleris atrodė savas žmogus; tačiau ir turtingųjų musulmonų sluoksnių atstovai, net ir neturtingi arabai, apimti nacionalinių jausmų, simpatizavo Hitleriui kaip keršytojui prancūzams. Liaudies fronto idėja buvo populiari daugiausia tarp atvykėlių darbininkų ir inteligentijos. Kolonijinė valdžia stengėsi ją užgniaužti ir tai vedė į visuomenės poliarizaciją. Vietiniai gyventojai Liaudies frontu netrukus nusivylė: nė viena jo nedrąsių reformistinių idėjų, turėjusių pagerinti politinę ir socialinę pačių alžyriečių padėtį, nebuvo įgyvendinta. Apie atgarsį, kurį Liaudies frontas sukėlė Alžyre, Grenjeras rašė: “Liaudies fronto laikais Alžyre viešpatavo didelis sujudimas, ne tiek tarp arabų... kiek tarp arabams draugiškų europiečių”.

Šis politinis sujudimas įtraukė į savo sūkurį ir Kamiu. Per bendrus draugus jis užmezgė kontaktus su komunistais. Būti komunistų partijos

nariu Alžyre reiškė visiškai ne tą patį, kaip Paryžiuje. Tai reiškė tiesioginį viešpatavimo principo, kuris tradiciškai siejo valdančiosios nacijos atstovus, pažeidimą. Jau 1930 metais, šimto metų jubiliejaus iškilmėmis, kolonijinė valdžia stengėsi apeliuoti į "grande nation" atstovų garbėtrošką, atgaivinti ankstesniąją užkariautojų ir pirmeivių laikų dvasią, kuria rėmėsi tariamas turtingųjų *Colons* ir nieko neturinčių naujakurių interesų bendrumas. Tačiau šio bendrumo tarp etniškai ir socialiai uždarais sluoksniais susiskirsčiusių atvykėlių niekuomet nebuvo; palaikyti jį galėjo tiktai egzistuojančio "bendro priešo", atkakliai ir vis iš naujo prieš svetimšalių viešpatavimą ginklo besigriebiančios kolonizuotos tautos, įvaizdis. Komunistai, savais sumetimais rėmę arabų nacionalinę kovą, europiečių visuomenėje, savaime aišku, nepasižymėjo populiarumu. Paryžiuje buvo galima atvirai ir nieko nesibijant pasakyti, kad esi komunistas; Alžyre tai reiškė užsitraukti panieką ir neapykantą.

Tačiau galbūt kaip tik tai ir paskatino Kamiu; jis ieškojo efektyviausios erdvės savo politinei iškrovai ir atrado ją komunistų partijoje. Grenjerui, kuris ir pasiūlė jam stoti į KP, jis rašė: "Man atrodo, kad dažnai gyvenimas, labiau negu bet kokios idėjos, veda prie komunizmo... Mano noras išvysti sumažėjusią tų nelaimių ir kartėlio visumą, kuri nuodija žmonėms gyvenimą, yra labai didelis."

Idealistui Kamiu komunistai pavedė sukurti bei vadovauti partinei grupei Belkurte. Su didele energija jis ėmėsi šio uždavinio, ieškodamas narių su kompartija glaudžiai susijusiai nacionalinei arabų organizacijai "Šiaurės Afrikos žvaigždė", skelbusiai tautinės nepriklausomybės ir socialinės revoliucijos šūkius. Tam padėjo draugiški ryšiai su arabų intelektualais, kuriuos Kamiu buvo užmezgęs savo atviro palankumo vietinei kultūrai dėka. Tačiau komunistų partijos anaiptol nėra tokia vieta, kur laisvai leidžiama skleistis maištingoms individualybėms, ir konfliktas netruko subręsti. Partijai eilinį kartą paklusus direktyvoms iš viršaus, 180 laipsnių pakeitus kursą, Kamiu apkaltino savo buvusius bendražygius oportunizmu ir 1937 metais buvo iš jų gretų pašalintas.

Šiaip ar taip, įsijungimas į politinį gyvenimą Kamiu atvėrė dideles kultūrinio veikimo galimybes, nes tuo metu Alžyre, kaip ir Prancūzijoje, su Liaudies frontu prasidėjo kultūros namų steigimo kampanija; Kamiu su savo bičiuliais ir buvo tie, kurie ėmėsi įgyvendinti šią idėją, numatė įvairiapusę bei ambicingą programą ir visas ligšiolines savo pastangas pajungė jai realizuoti. Kamiu tapo įvairiausių paskaitų, diskusijų, kino ir teatro premjerų organizavimo siela ir netrukus tapo žinomas

visame mieste kaip kultūrinio gyvenimo puoselėtojas. Kultūros namuose kaip kultūros centre jis regėjo galimybę "iš Alžyro... padaryti intelektualinę sostinę, kurią pristatyti Viduržemio jūros pasauliui yra mūsų teisė ir pareiga". Nes, kaip rodo jo aistringi žodžiai kultūros namų atidarymo konferencijoje 1937 metų vasarį, jis buvo persismelkęs įsitikinimu, jog egzistuoja vieninga Viduržemio jūros šalių kultūra arba tokią kultūrą bendromis pastangomis reikia sukurti. Įsivaizdavimas apie kultūrinį vieningumą regione, kurį skaldė tautiniai, religiniai, socialiniai prieštaravimai, buvo tarsi smėlio pilis; ateityje jis tegalėjo privesti prie kitų klaidingų apibendrinimų.

Taip pat ir teatro trupė "Darbo teatras", kurios galva, kaip įkūrėjas ir vadovas, buvo Kamiu, buvo pajungta kultūros namams keliamiems uždaviniams spręsti. *In puncto* Kamiu buvo tos nuomonės, kad Alžyras yra "Sachara", tad jo iniciatyva buvo sveikintina. Pirmasis Kamiu trupės pastatymas 1936 metų sausį buvo Malro "Paniekos metas" (Le temps du mepris), kurį jis ir pasiūlė publikai; Malro, tuo metu jau pagarsėjęs autorius, pritarė Kamiu perdirbimui, pasiųsdamas telegramą: "Statyk tai. A. M." Kamiu buvo laimingas ne tik dėl pačios pjesės, bet ir dėl to garbingo "Tu". Pjesės pasirinkimas atspindėjo politines simpatijas: nacistiniam žmogaus niekinimo principui priešpastatomas žmogiškas solidarumas nugali. Premjera įvyko maudyklių salėje. Viduržemio jūros mūša, žiūrovų gausumas ir pirmiausia veikalo intencijos paveikė taip, kad tą vakarą užsimezgė nuoširdus ryšys tarp salės ir scenos: kiekvienas žiūrovas pajuto svastikų, kurias scenoje nešiojo vyrai, grėsmę. Jaunų trupės aktorių sumanymas prabilti į bet kokiam socialiniam sluoksniui priklausantį žmogų pavyko. Vėliau "Darbo teatras" dar pastatė Gorkio "Nakvynės namus", Beno Džonsono "Nebylią mergaitę", Eschilo "Sukaustytą Prometėjų" ir Puškino "Don Žuaną". Tačiau netrukus pasireiškė ir politinė reakcija į spektaklius: kaip "kolektyvinį kūrinį", Kamiu ir jo bičiuliai, remdamiesi autentiškais įvykiais, parašė pjesę "Maištas Asturijoje" (Revolte dans les Asturies) apie 1934 metų Asturijos kalnakasių sukilimą. Tais ankstyvaisiais metais Kamiu nuolat griebdavosi teatro kalbos, norėdamas išsakyti savo politines pažiūras, tačiau ši pjesė buvo drąsiausias žingsnis šia linkme. Po ilgo, tris mėnesius trukusio pasiruošimo, pjesės premjera Alžyro gubernatoriaus buvo uždrausta. Kad vis dėlto būtų galima su pjese supažindinti žmones ir kompensuoti bent jau finansinius nuostolius, ji buvo išspausdinta kaip viena pirmųjų publikacijų Kamiu draugo ir pirmojo leidėjo Edmono Šarlo spaustuvėje. Mažy-

tis 500 egzempliorių tiražas buvo išpirktas per porą savaičių. Ištrauka iš šios pjesės, pavadinta "Ispanija 34", vis dėlto buvo suvaidinta.

Pašalintas iš kompartijos, Kamiu su savo draugais pasitraukė ir iš kultūrinio darbo visuomenėje. Tačiau teatras jo nepaliko. Naujoji trupė vadinosi "Theatre de l'Eguipe"; ji statė spektaklius nuo 1937 metų rudens, nuo ankstesnių politinių intencijų nutolo ir stipriau pasireiškė eksperimentavimu bei inovacijomis. Kamiu aiškino jos programiniame rašte "Už jaunąjį teatrą", kad bus siekiama vaidinti geras pjeses jaunatviška dvasia; tai buvo - ir čia pilnai pasireiškia Kamiu koncepcijos dramatizmas - graikų Antikos, ispanų Aukso amžiaus pjesės bei šiuolaikiniai prancūzų ir amerikiečių dramaturgų kūriniai, pasižymintys "tiesa ir paprastumu", "jausmų ūmumu ir veiksmo žiaurumu". Naujoji *Eguipe* orientavosi į prancūzų režisieriaus bei teatro teoretiko Antonino Arto padėtus pagrindus, kuris psichologinių procesų vaizdavimą "veiksmo teatre" norėjo pakelti iki aktualios pasaulio būsenos pavyzdžio "žiaurumo teatre". Antruoju mokytoju Kamiu buvo prancūzų režisierius Žakas Kopė, stengęsis įtraukti aktorių į vieningą ansamblio darbą, kad būtų pasiektas dramatiškas antikinio masto meninis poveikis. Tai visiškai atitiko paties Kamiu teatro koncepciją, kaip ir draugišką nesavanaudiško bendro darbo dvasią, viešpatavusią visoje trupėje. Kai kurios pjesės ir buvo perimtos iš Kopė teatro, "Theatre du Vieux Colombier", repertuaro: Šarlio Vildrako "Laivas "Tenacity" ir sceninė Dostojevskio "Brolių Karamazovų" interpretacija (Kamiu Ivano rolėje). Apie aukštą šios trupės polėkį bylojo ir tolesni pastatymai: "Čelestina", tragikomedija iš ispanų ankstyvojo renesanso laikų, arba vieno Žido traktatų, "Sūnaus palaidūno sugrįžimas", adaptacija. Paskutinė buvo 1939 metų pavasarį pastatyta pjesė, Dž. M. Singo "Vakarų pasaulio herojus"; paskui karas išsklaidė entuziastingus vyrus ir moteris.

Ankstyvieji raštai

Į teatrinę veiklą Kamiu pasinėrė su jaunatvišku užsidegimu, spontaniškai ir pasiekė, eidamas šiuo keliu, nemažų laimėjimų; savo, kaip romanisto, meistriškumą, kuris iš pirmo žvilgsnio pasireiškė ūmai ir stulbinančiai apysaka "Svetimas" (L'Etranger), jis tobulino ilgai ir nesiafišuodamas. Po pirmųjų asmeninio išsisakymo mėginimų "Nuojautose"

(1932) metais vėliau Kamiu, greta kitų kūrinių, parašė savotišką eilėraštį proza, pavadinęs jį "Mauro namu" (La Maison mauresgue), kuris tam tikru požiūriu gali būti vertinamas kaip pirmoji jo kūrybos, jo savito rašymo stiliaus manifestacija. Pirmine reikšme tai yra esė apie tipišką arabišką namą, apie maurų statybos meną. Tačiau išskirtinės šio namo savybės tampa tik impulsu emocionaliam polėkiui, siekiui išsiveržti į platesnes erdves, Alžyro gamtos ir kraštovaizdžio prisiminimams, mėgavimuisi spalvomis, kvapais, nuotaikų sąskambiais. Su sugestyviu lyrizmu Kamiu pakelia to namo įvaizdį ligi viso Alžyro metaforos, ligi dvasinio savo prieštaravimų kupinos tėvynės paveikslo. Žinoma, jis paliečia tik tuos prieštaravimus, kurie glūdi jame pačiame arba jo asmeniškame santykyje su Alžyru; pavyzdžiui, jis neprimena skaitytojui, kad realus "mauro namo" prototipas iš tiesų, kaip šalies užkariavimo šimtmečiui sukurtas statinys, turėjo įkūnyti kolonijinės valdžios galią. Kamiu reflektuoja savo paties asmenyje glūdinčius prieštaravimus tarp jausmo ir minties; prie to prisideda prieštaravimas tarp šviesos ir šešėlių, dvejopas saulės, kaip laimės šaltinio ir naikinančios jėgos, pobūdis, gamta apskritai, kaip galima priebėga nuo socialaus gyvenimo slėgio. Ir viena vėlesnių didžiųjų Kamiu kūrinių ypatybė, daranti juos tokiais daugiareikšmiais ir mįslingais, atsiskleidžia užuomazgoje: už pirmojo plano konkretumo, tikslumo, tariamo banalumo slypintis mitinis matmuo. Šiuo požiūriu kitas trumpas prozos tekstas, parašytas tais pačiais metais, "Ligoninė vargšų kvartale" (L'Hopital du guartier pauvre), galėtų būti suvoktas kaip artinimasis prie to paties tikslo iš kitos pusės: čia Kamiu lakoniškai vaizduoja ligoninės kasdienybę, perteikia banalius pacientų pašnekesius, tačiau už viso to slypi mirties misterija.

Šie pirmieji literatūriniai darbai buvo lydimi pastabų, kurias Kamiu nuo 1935 metų rašė į vien tik tam skirtą sąsiuvinį; įprotis, kurio jis laikėsi ligi pat savo mirties. Greta įspūdžių, kilusių skaitant knygas, netrukus jis ėmė dėstyti savo paties idėjas ir planus, refleksijas apie meno, rašymo, tam tikro gyvenimo būdo esmę bei tikslą. Čia atsispindi žmonių, apylinkių, miestų, kartais net savęs paties stebėjimo palikti įspūdžiai, tačiau krenta į akis nepaprastai retas tiesioginis išsisakymas savo vardu; jausminiai išgyvenimai, konfliktinės situacijos, kurios čia - ir beveik visada daugybe variantų, su pakartojimais - analizuojamos, pritaikomos tuo metu gimstančiam kūriniui ir dažnai pažodžiui į jį įtraukiamos. Kamiu "Sąsiuviniai" (Cahiers) nėra dienoraštis savistabos ir savianalizės prasme.

1934 metų pabaigoje Kamiu paskyrė savo žmonai du labai skirtingus tekstus: “Meluzinos knygą” (Le Livre de Melusine), su užsidegimu dėstomą pasaką, ir “Vargšų kvartalo balsus” (Les Voix du guartier pauvre), išsipasakojimą apie aplinką, žmones ir išgyvenimus, kurie jam padarė įspūdį bei paliko pėdsaką jo sąmonėje. Tai - šie asmenys bei su jais susijusios nuotaikos ir jausmai visuomet liko aktualūs Kamiu kūryboje - uždara, nesugebanti atskleisti savęs motina, tai mėgstantis pašnekėti senyvas žmogus, kurį amžius slegia ir izoliuoja nuo visų kitų tarsi liga; tai dar kartą motina, kenčianti dėl to, jog negali susitaikyti su savo mylimuoju; tai ir sena ligota moteris, veltui besistengianti pritapti prie jaunimo. Kamiu sklandžiai ir plastiškai vaizduoja šias situacijas ir grupuoja savo mintis apie senatvę, vienišumą, mirtį; konkrečios aplinkybės vos paminimos, tačiau tikrąją šių tekstų vertę sudaro nuotaika, jausmas, suvokimas. Galimas dalykas, kad kaip tik dėl to jie yra tokie įtaigūs, nes Kamiu juos jungia vieną su kitu, jie nesusieti jokios pagrindinės figūros paveikslu ir nesudaro vientisos veiksmo linijos.

Pabandyti tai padaryti Kamiu buvo priverstas, kai 1935 metais jis ėmėsi rašyti savo pirmąjį romaną, kurio išliko tiktai fragmentai. Šiam bandymui Kamiu dar nebuvo davęs pavadinimo; pagrindiniam personažui, Lui Raingardui, jis priskiria tas nuotaikas ir išgyvenimus, kuriuos ligi šiol pateikdavo kaip savus: savo priešiškumą valdingai senelei, kuris tęsėsi ligi pat jos mirties, buvimo ligoninėje siaubą ir vėl sunkius sūnaus ir motinos santykius - savo norą jai pasipasakoti apie save, tapti artimesniam jai, kuris sudūžta į jos indiferentiškumą. Visiškai netikėtai čia pirmą kartą išnyra nuteistojo mirti paveikslas. Keletas teprieinamų romano fragmentų kelia slegiantį įspūdį, liudija apie “ilgą, purviną ir apsiniaukusį gyvenimą”. Kamiu norėjo čia sujungti į vientisą tekstą beveik atsitiktinai po ranka papuolusius, padrikus rankraščius. Jungiamąja grandimi tarp jų turėjo tapti pagrindinis personažas, iš esmės veidrodinis paties autoriaus atspindys; tačiau Kamiu dar nebuvo išsiaiškinęs pats savyje, svyravo ieškodamas apibūdinimo savo vargšų kvartale praleistai jaunystei - ar tai buvo galų gale šilumos ir saugumo metas, ar “purvinas ir apsiniaukęs gyvenimas”? Autoriaus saviieškos pastangos atsiliepia ir jo herojams, neleidžia jiems įgyti ryškesnių kontūrų, ir romanas lieka įstrigęs tarp atskirų fragmentų.

Antrojo romano, pavadinto “Laiminga mirtimi” (La Mort heureuse), kurį Kamiu 1938 metais užbaigė, tačiau nepaskelbė, nesėkmė dar akivaizdesnė: Kamiu pagrindinio herojaus Patriso Merso paveikslu no-

rėjo iliustruoti pagrindines savo tuometinio gyvenimo linijas, todėl romano veiksmo eiga trūkinėja, pilna neįtikinamų posūkių siužete, į kurį jis vėl įtraukė epizodus iš vargšų kvartalo gyvenimo. Patriso įsitikinimu, "žmonėms skirtas tik vienas uždavinys - gyventi ir būti laimingiems", - žinoma, kiekvienam pačiam sau: laimė yra laisvas laikas ir jo vėlgi negali būti neturint pinigų, tad Patrisas, viską šaltai apgalvojęs, nužudo pasiturintį invalidą, kuris atskleidė jam šią gyvenimo išmintį. (Čia krenta į akis analogijos su jaunojo Kamiu literatūriniais mokytojais: nužudymo scena Malro "Taip gyvena žmogus", nužudymo motyvai ir argumentacija Dostojevskio "Nusikaltime ir bausmėje".) Niekinga žmogžudystė aiškinama kaip pasaulio nepriėmimo aktas, kaip maištas. Žvilgsnis atgal nušviečia Merso gyvenimo aplinkybes, kurios prilygsta tokioms pačioms Kamiu: jis turi užsidirbti pragyvenimui kontoroje ir kenčia dėl to, kad yra priverstas ekonominei būtinybei aukoti savo laiką. Jo santykiai su mylimąja akivaizdžiai slegiami panašių sunkumų, kaip ir Kamiu pirmoji santuoka: pašėlusiai įžeistas išdidumas dėl to, kad jis pasijunta esąs ne vienintelis jos grožio savininkas, ir staigus ryšių nutraukimas, kad ir negatyviais jausmais pernelyg prie jos nebūtų prisirišta. Po to, po nužudymo, visiškai dėl to jokio sukrėtimo nepatyrusiam Merso prasideda laimingos dienos: jis važiuoja į Europą ir jo kelionė prasideda lygiai taip pat apgailėtinai, kaip ir Kamiu, tačiau paskui veda jį per saulės nutviekstus kraštus atgal į palaimingąjį Alžyrą, kur jis mėgaujasi džiugiu, pakiliu gyvenimu "Namuose priešais pasaulį"; vienatvė pakrantės kaimelyje, kur jis susipažįsta su gydytoju Bernaru - pirmasis mėginimas sukurti daktaro Bernaro Rijo iš "Maro" paveikslą, nes šis gydytojas, priešingai Merso, suvokia moralės vertę ir vadovaujasi ja gyvenime. Merso po nužudymo kenčia nuo plaučių tuberkuliozės ir galiausiai yra jos įveikiamas - tai turi būti suvokta ne kaip likimo bausmė, bet kaip išsipildymo aktas, nes: "... akmuo tarp akmenų, jis džiaugsminga širdimi žengė į nejudrių pasaulių tiesą". Užgesimo džiaugsmas glumina, kaip ir kai kurie kiti romano posūkiai - tokiam gyvenimo geismo apsėstam žmogui, kuris nepripažįsta jokių moralinių vertybių, mirtis turėtų būti visa ko riba ir visko paneigimas. Čia galėjo prisidėti paties Kamiu sau bandomi įteigti svarstymai, turintys padėti jam gyventi nuolatinės mirties grėsmės akivaizdoje. Ir štai skaitytojui romane užkliūva neatitikimas tarp - kartais išties apgailėtinų ir blogų, geriausiu atveju niekuo neišsiskiriančių - herojaus veiksmų bei poelgių ir giliamintiško jų pateikimo. Ir šis romanas savuoju veiksmu bei pagrindinio herojaus paveikslu nepajėgia

dar įtikinti skaitytojo; tačiau paliekančios įspūdį ir vaisingos tolesnei kūrybai yra atskiros scenos, tam tikrų, vėl ir vėl pasikartojančių situacijų vaizdavimas, Kamiu sugebėjimas surasti tinkamą žodį nuotaikai apibūdinti ir ją perteikti.

Ankstyvųjų Kamiu raštų, prie kurių jis arba nepakankamai giliai dirbo, arba, jeigu ir užbaigdavo, tai nenorėjo publikuoti, problema yra jo, kaip autoriaus, pasirinkta pozicija: jeigu jis laikosi atokiai, užrašai subyra į atskirus epizodus; jeigu jis stengiasi konflikto centru padaryti pagrindinį herojų, jo paties vidiniai prieštaravimai ir neapsisprendimas iš vidaus susprogdina romano veiksmą bei veikėjų paveikslus. Kokį šios dilemos sprendimą rado Kamiu savo pirmojoje atskiroje publikacijoje, trumpų prozos tekstų rinkinyje "Šviesa ir šešėliai" (L'Envers et l'endroit)? Čia irgi kalbama pirmuoju asmeniu, tačiau šis asmuo daugiau nebėra pats Kamiu su savo biografijos detalėmis; tai žmogus su Kamiu patirties pasauliu, kurį jis patalpina į erdvius, apibendrinančius santykių tarp šviesos ir šešėlių, saulės ir skurdo, gyvenimo ir mirties rėmus. Tai tarpinė tarp apsakymo ir esė forma, kurią būtų galima pavadinti literatūriniu esė. Vėl išnyra jau pažįstamos gyvenimiškos situacijos: paralyžiuota sena moteris, malonumus pasitikti skubančio jaunimo paliekama vienatvėje; plepus senas vyriškis, kurio niekas nesiklauso; naktinis budėjimas prie sergančios tylinčios motinos arba vienatvė apsiniaukusioje, nesvetingoje Prahoje; tačiau teigiamas yra Pietų kraštovaizdžio grožis, džiugus gyvenančių jame žmonių tarpusavio bendrumo pojūtis. Šios konkrečios situacijos išlieka sąmonėje tarsi paveikslas; pasakotojas, sutelkęs dėmesį į jas, leidžia sroventi vidiniam monologui, kuriame sintetiškai jungiasi apmąstymas, prisiminimai, dabarties įspūdžiai. Iš viso to iškyla meilės troškulys atvirumo pasauliui prasme ("devant le monde", kaip nuolat pasikartojantis motyvas), intensyvesnio suvokimo, beatodairiško sakymo "taip" ir šviesai, ir šešėliams žmogaus gyvenime troškulys. "Tikroji drąsa vis dar tebėra tai, kai neužmerkiamos akys nei prieš šviesą, nei prieš mirtį", - nuoširdžiai rašo Kamiu pabaigoje. Kamiu šiuo esė pirmą kartą pavyko vienodu mastu ir greta vienas kito apčiuopiamai atskleisti ir sukrečiantį Alžyro gamtos grožį, ir žmogiškosios egzistencijos varganumą.

Šiek tiek vėliau, palankesniu gyvenimo laikotarpiu, Kamiu sudarė dar vieną panašių literatūrinių esė rinkinį, pavadintą "Šviesos vestuvės" (Noces). Tai jau buvo nebe dualizmo tarp grožio (gamta) ir vargo (sociali būtis) ženklu pažymėta kūryba, bet ištisinis himnas Alžyro kraštovaizdžiui ir gamtai, gyvenimui juose, sutapimui su jais. Trys esė pava-

dinti Alžyro miestų vardais (Tipasa, Džemila, Alžyras), ketvirtasis vadinasi "Dykuma". Tačiau tai ne vietovių aprašinėjimai, bet šių vietų sukeltų emocijų ir apmąstymų atskleidimas. Bendras pavadinimas "Šviesos vestuvės" atspindi džiaugsmo sutapimo su gamta troškimą, kuris vėl ir vėl iškyla: "Tačiau čia ir dabar aš žinau, kad niekuomet nepajėgsiu prieiti pakankamai arti prie šio pasaulio daiktų. Aš turėčiau būti nuogas, turėčiau apsuptas visų Žemės kvapsnių nerti į jūrą, nusiplauti jos sūriame vandenyje ir pajusti savo oda Žemės ir jūros apkabinimą, kurio jos abi taip seniai trokšta". Šio troškimo išsipildymo garantijas siūlo Alžyro gamta ir kraštovaizdis, siūlo ilga, saulės persmelkta vasara tolin nusidriekusiuose tuščiuose paplūdimiuose, siūlo begalinė, rami, šilta jūra. Kamiu šiose būties gamtos formose atrado tikrąją laimę, apie ką ir liudija tekstai iš "Šviesos vestuvių". Jis semiasi iš ten didžiulės kalbinės išraiškos galios, galios vaizdams, kurie vienas po kito ar kartodamiesi ima byloti ir jaudinti.

Šis laimės pojūtis tapo Kamiu neapčiuopiamu tvirtumo pamatu visam gyvenimui. Čia jo troškimai randa patenkinimą, čia jis gali atmesti visa, kas iškreipta, užmiršti savisaugos mechanizmus, primestus jam visuomeninės būties. "Viskas čia regi mane tokį, koks aš esu; aš nieko neatsisakau savyje ir man nereikia kaukės..." Gamtoje Kamiu atranda tai, ką jis apibūdina kaip laimės esmę: "Kas gi yra laimė, jeigu ne paprastas sąskambis tarp tvarinio ir jo egzistencijos?"

Tačiau toks simbolinis susiliejimas su gamta slepia savyje ir mėginimą išspręsti savojo "aš" uždavinį, skverbimąsi į pasąmonės pusę. Moralinis indiferentiškumas savo ir kitų gyvenimams gali - ir tai Kamiu jaučia - kilti ir persiduoti žmonėms iš didžiulio gamtos nesutrikdomumo, iš jos grožio ir žiaurumo. "Šviesos vestuvėse" jis šlovina šį dualizmą, atsiduoda gamtos abejingumui. Tačiau netrukus jis ir pasibaisi tuo ir moralės įstatymas nuo šiol tampa nuolatiniu jo gyvenimiškų pastangų traukos objektu. Šiuose esė suskamba dar viena Kamiu būdingo mąstymo konstanta - kuomet jis savo asmeninį laimės pojūtį paverčia Viduržemio jūros kraštų žmonėms būdinga ypatybe, galimu naujos, susvetimėjimo nepažįstančios kultūros pamatu: "Aš turiu drąsią viltį, kad šie barbarai, kurie būriuojasi jūros pakrantėje, vieną dieną - galbūt net nesąmoningai - sukurs tokią kultūrą, kurioje pagaliau išsiskleis visa žmogaus didybė". Viena vertus, tuo Kamiu rizikingai priartėja prie dvasią niekinančio kūno kulto, antra, atsiduoda abejotiniems, nežinia kokiais kriterijais išskirtos "Viduržemio jūros rasės" šlovinimams.

Tačiau, kaip ten bebūtų, šiuose esė Kamiu pirmą kartą įstengė pagrįsti savitą gyvenimo pojūtį ir užčiuopti iš to kylančias įvairiausias galimybes. Tai nebuvo gyvenimo doktrina, mokymas, kaip reikia gyventi. "... čia rašė mano širdis ir mano kūnas, ne mano intelektas", - sakė jis Žanui de Maisonsului. Taip pat jis pilnai suvokė, kas yra šiuose esė atsitiktinio ir prieštaringo. Dar prieš jiems pasirodant Grenjerui jis rašė: "Aš labai gerai dabar jaučiu šių esė patetiškumą. Tokie jie yra paskutiniai. Daugiau aš taip neberašysiu". Ir kiek vėliau: "Aš dirbu dabar prie visai kitų dalykų, kurie, manau, parodys mano susitelkimą".

Neabejingas

Romaną "Laiminga mirtis" Kamiu pats įvertino kaip nesėkmę; prieš imdamasis tolesnio darbo, jis norėjo sužinoti Grenjero nuomonę: "Jūs iš tiesų galvojate, kad aš turiu rašyti toliau? Aš keliu šį klausimą sau su didele baime... Mano gyvenime nėra daug tyrų dalykų. Rašymas yra vienas iš jų. Tačiau drauge aš esu pakankamai patyręs, kad suprasčiau, jog geriau yra būti geru piliečiu, negu prastu intelektualu ar vidutinišku rašytoju". Grenjero atsakymo neišliko, tačiau jis, be jokios abejonės, turėjo būti padrąsinantis.

Taip gimė romanas "Svetimas", ankstyvasis Kamiu šedevras. Jo pagrindinio herojaus charakteristiką galima aptikti nuškicuotą bendrais bruožais jau "Laimingąją mirtį" lydinčiuose užrašuose: "Jaunas vaikinas, pernelyg atsidavęs svajoms ir dabar dirbantis kontoroje. Šiaip jis nieko neveikia, grįžta namo, atsigula ir rūkydamas laukia, kol ateis laikas vakarieniauti, po to vėl atsigula ir miega ligi kito ryto. Sekmadieniais jis keliasi labai vėlai ir stovi prie lango stebėdamas lietų ar saulę, praeivius arba tylą. Taip jis gyvena ištisus metus. Jis laukia. Jis laukia, kada numirs". Čia taip pat nuolat iškyla ištisi pasažai iš "Laimingosios mirties". Kurgi tad glūdi skirianti riba tarp abiejų kūrinių? Vienoje Sartro "Pasibjaurėjimo" recenzijoje 1938 metais Kamiu rašė: "Ir šis paslaptingas patirties ir minčių, gyvenimo ir jo apmąstymų prasiskverbimas į sąmonę sukuria didį romanistą..." Tokią koncepciją Kamiu mėgino įgyvendinti jau savo nevykusiame romane, tačiau jame šuolis nuo savo asmeninių išgyvenimų ypatumų ar iš tikrovės paimtų vyksmo detalių prie filosofinio jų įprasminimo pasirodė esąs per didelis, kėlė nesuderina-

mumo ir dirbtinumo įspūdį. O dabar daug mažiau autobiografiškai sąlygotas herojus atvėrė visiškai naujas realybės sritis, sąlygojo natūralų, nors kartais ir stebinantį, vyksmą - tereikėjo vieno žodžio: daugiau "gyvenimo", ir autoriaus "apmąstymai apie prasmę" tapo pilnesni, apčiuopiamesni, kartais tiesiog neišvengiamai to vyksmo padiktuoti. Tuo metu, kai Kamiu atrado kažką panašaus į "Svetimo" pasakojimo toną, jis pats taikliai apibūdino šį skirtumą: "Egzistuoja tam tikras ryšys tarp bendros menininko patirties, jo apmąstymų ir jo gyvenimo... ir jo kūrinio, kuris šį patyrimą perteikia. Šis santykis yra neteisingas, jeigu meno kūrinys tą visą literatūriškai išdailintą patirtį tik atspindi. Jis yra geras, jeigu meno kūrinys tampa iš patirties išskaptuotas veikalas, deimanto briauna, sustiprinanti vidinę ugnį jos nevaržydama. Pirmuoju atveju literatūra tampa perkrauta. Antruoju atveju gimsta vaisingas kūrinys, nes jame slypi daugybė neišsakytos patirties, kurios turtingumas yra nuspėjamas".

Tuo metu Kamiu romaną ketino pavadinti "L'Indifferent", "Abejingasis". Tačiau realios patirties, kuri romanui "pridėjo gyvenimo", jis galėjo įgyti tiktai būdamas kuo glaudžiausiai susijęs su tikrove, laikydamasis kaip galima toliau nuo tikro abejingumo. Politinis užsiangažavimas jam atrodė nebūtinas norint ginti žmogiškumo idealus: "Politiką ir žmonių likimus lemia asmenys, kuriems svetimi ir idealai, ir didybė. Didūs žmonės neužsiiminėja politika. Taip yra su kiekvienu. Tačiau dabar kalbama apie tai, kad reikia sukurti naują žmogų. Kalbama apie tai, kad veiksmo žmogus būtų ir idealo žmogumi", - rašė Kamiu 1938 metais. Greta literatūrinio bei literatūros kritikos darbo, tokio, kaip laikraščio "Rivages" ("Pakrantės") įsteigimas arba pagrindinio patarėjo funkcijos sudarant leidyklos programą savo bičiuliui Šarlo, žurnalisto profesija labiausiai traukė Kamiu.

Laikraštis "Alger republican", kuriame Kamiu 1938 metais pradėjo dirbti reporteriu, kaip Liaudies fronto organas, turėjo tapti atsvara reakcingai Alžyro spaudai. Jo steigėjas charakterizavo jį vėliau kaip "nukreiptą prieš Miuncheno suokalbį, laicistinį, respublikoniškosios orientacijos, stojantį už musulmonų dalyvavimą politiniame gyvenime, ginantį respublikoniškąją Ispaniją ir profsąjunginį judėjimą". Vyriausiasis redaktorius Paskalis Pija, patyręs Paryžiaus žurnalistas, tik susipažinęs, daug negalvodamas priėmė Kamiu į darbą ir neturėjo dėl to gailėtis; 1970 metais jis prisiminė: "... Kamiu man iš karto pasirodė geriausias darbuotojas, kokį aš tik galėjau rasti. Jis nekalbėjo nieko nereikš-

mingo; drauge savo nušlifuotais posakiais jis visada likdavo aiškus. Jo pasisakymai, kokį dalyką jie beliestų, rodė solidžias bendrąsias žinias, patirtį, didesnę, negu paprastai turi jo amžiaus žmonės". Pija iš savo jaunojo bendradarbio reikalavo daug, tačiau drauge patikėjo jam ir svarbius skyrius: knygų aptarimą, informaciją apie kultūros ir meno įvykius, vietos gyvenimą ir Kamiu literatūrinei kūrybai tiek daug poveikio turėjusią teismo kroniką. Kamiu vykdė šias užduotis su džiaugsmu, nes dabar jis pirmą kartą jautėsi reikalingas. Jis dirbdavo vakarais ir naktimis, turėjo, nepaisant darbo valandų, būti visų įvykių, apie kuriuos pateikinėjo informaciją, epicentre. Kadangi jis, be viso to, energingai stengėsi dar įgyvendinti ir savo literatūrinius planus, tokie poreikiai, kaip buities sąlygos, drabužiai, maitinimasis, buvo nustumti į galinį planą. Tvarkingas jaunas vyriškis netrukus tapo į savo išorę dėmesio nekreipiančiu, materialiniams dalykams abejingu žmogumi, kurio visa energija buvo nukreipta dvasinės egzistencijos problemoms spręsti ir kurio fizinėms galioms dėl to nuolat grėsė pavojus.

Tačiau ar galėjo Kamiu rūpėti išoriniai nepritekliai, jeigu jis tegalvojo vien apie tai, kaip įtaigiau pateikti skaitytojams savo įsitikinimus! Šiuo klausimu jis nepripažino jokio oportunizmo, jokios atodairos: jis pirma pasitaikusia proga stodavo į kovą prieš reakcingai nusiteikusį Alžyro gubernatorių. Giliau pažvelgti į kolonijinio valdymo funkcionavimo mechanizmą jį įgalino dalyvavimas teismo procesuose Hodento ir El Okbi bylose - abiem kolonijinei administracijai neįtikusiems teisiamiesiems buvo pareikšti sunkūs kaltinimai (pirmuoju atveju grūdų slėpimas, antruoju - žmogžudystė) ir abiem atvejais šie tendencingi kaltinimai padedant Kamiu buvo sugriauti dėl įrodymų stokos. Jo pranešimai iš teismo salės, aistringi, teisiamuosius ginantys pasisakymai, kolonijiniame Alžyre provokuodavo skandalą po skandalo ir padarė Kamiu pabrėžtinai žymiu.

Ligi principinės, pačios kolonijinės sistemos pagrindų kritikos Kamiu straipsniai pakilo tuomet, kai jis susipažino su antrosios pusės, kolonistų spaudžiamų ir išnaudojamų vietinių gyventojų, kasdieninės kovos už būvį sąlygomis. Jau savo pranešimuose iš teismo salės Kamiu pradėjo kalbą apie alžyriečių kaltinamųjų bei liudininkų kankinimus. Jų atžvilgiu galiojo tiktai stipresniojo teisė - ir vienas mirti pasmerktas alžyrietis, kaip pranešė Kamiu, po nuosprendžio paskelbimo sušuko: "Tegyvuoja prancūziškasis teisingumas!" Tačiau kolonizuojamosios tautos gyvenimas buvo kupinas kančių ne vien tik patekus į prancūziškosios

justicijos malūną. Tai Kamiu parodė savo straipsnių serijoje "Skurdas Kabilijoje" (Misere de la Kabylie), kurią jis parašė pakeliavęs po šią sritį ir kuri 1939 m. birželį pasirodė laikraštyje. Pretekstas šiam gilinimuisi tapo ūmus badas, pratrūkęs Kabilijoje 1939 metų pradžioje. Tai, ką Kamiu atskleidė skaičiais ir faktais ir apie ką jis išsakė savo asmeninę nuomonę, demonstravo aštrų, keliantį susirūpinimą kolonijinio neūkiškumo pavyzdį: "*Colons* išstumti iš derlingų žemių į dykas sritis, tikrieji Kabilijos gyventojai buvo pasmerkti neproduktyviam vegetavimui ties bado riba ir rezignacijai. Tačiau ir tokį egzistavimo lygį tebuvo galima išlaikyti tik kolonijinei administracijai teikiant nuolatinę paramą maisto produktais. Kolonijinis ūkio principas čia išryškėjo visu savo aštrumu: kaip "CE uvre de charite", kaip humaniška pašalpa kolonijinės sistemos atstumtiesiems, bet kokiose gyvenimo srityse didelius suvaržymus patiriantiems alžyriečiams buvo pateikiama minimali jų pačių turto dalis. Kamiu savo straipsniuose pateikė nenusakomo skurdo pavyzdžius ir demaskavo raminančius bandymus pavaizduoti juos kaip apgailėtinas išimtis; jo kelionė po Kabiliją tapo ištisiniu "ėjimu per vienos tautos kančią ir badą".

Šis sukrečiantis išgyvenimas neliko be asmeninių pasekmių ir pačiam Kamiu: suvokęs, kad joks gamtos grožis negali turėti reikšmės badaujančiam žmogui, ūmai ir jis pats pajuto slegiantį "draudimą pasaulio grožiui". Jo sugebėjimas įsigyventi į skriaudžiamojo padėtį, jo asmeninės atsakomybės jausmas griovė kolonijinę idiliją, traktuojančią gamtos grožį kaip kompensaciją už socialinį nuopuolį. Patyręs pasibaisėtino, masinio skurdo vaizdus Kabilijoje, jis suvokė, kad jam išgyvendinti negali būti kitų priemonių, kaip tik esminės socialinės permainos krašto gyvenime: "Norint išgelbėti Kabilijos gyventojus nuo bado ir atlikti pareigą šiai tautai, būtina keisti Kabilijoje visas ekonominio gyvenimo sąlygas". Rimtai pažvelgus į šį reikalavimą, jis tampa išpuoliu prieš pačią kolonijinę sistemą, nes ne koks nors blogas ar negerai organizuotas kolonializmas pagimdė šį blogį, o kolonializmas apskritai. Dėl to, norint "pakeisti... visas ekonominio gyvenimo sąlygas", būtina pašalinti jį patį. Tačiau Kamiu tokių išvadų formuluoti nesiima. Jis - nepolitikas, jis daugių daugiausia - socialinis kritikas, žmogus, jautrus kitų žmonių vargui ir gėlai.

Bet Kamiu straipsniai, kuriuos visiškai parėmė vyriausiasis redaktorius Pija, vis dėlto buvo suvokiami kaip iššūkis kolonijinei administracijai. Laikraščio akcininkai rekomendavo jam būti "lankstesniam", tai

yra labiau atsižvelgti į valdžios požiūrį, remdamiesi susirūpinimu laikraščio gerove. Pastarojo situacija išties buvo apgailėtina: nuolatinių prenumeratorių nebuvo, jo leidimui nuolat grėsė pavojus. Prie viso to prisidėjo skilimas Liaudies fronte, vis platesnis fašizmo įsigalėjimas Europoje. Prasidėjus karui, "Alger republicain" padėtis tapo išties katastrofiška: geriausieji bendradarbiai buvo pašaukti į kariuomenę, platinimo sistema nebefunkcionavo. Pija ir Kamiu pamėgino pasipriešinti šioms nesėkmėms paversdami laikraštį vakariniu ir sumažinę jo biudžetą. 1939 metų rugsėjo mėnesį pasirodė dviejų lapų apimties "Le Soir republicain", turėjęs pakeisti "Alger republicain". Kamiu, tapęs vyriausiuoju redaktoriumi, dabar vadovavo vos trijų žurnalistų kolektyvui ir buvo pasiruošęs imtis bet kokio darbo. Tuo metu jis naudojosi galybe pseudonimų - ne tiek dėl to, kad vengtų būti išaiškintas, kiek dėl to, kad priverstų skaitytojus, ir pirmiausia priešiškai nusiteikusius autoritetingus asmenis, galvoti, kad "Soir republicain" vis dar tebeturi galybę autorių. Laikraštis turėjo paklausą - jis reklamavosi tokiais šūkiais, kaip: "Soir republicain" ne toks laikraštis kaip kiti, jis visada pasiūlo šį tą skaitomo". Tačiau galiausiai laikraščiui sprandą nusuko cenzūra, iš kurios anksčiau "Soir" darbuotojai tik pasišaipydavo - redakcijos bendradarbiai cenzūruotas vietas palikdavo tuščias arba užpildydavo jas toli siekiančią potekstę turinčiomis klasikų citatomis ir, didžiam savo pasitenkinimui, pasistengdavo sudaryti įspūdį, tarsi koks pernelyg uolus cenzorius būtų ketinęs pasikėsinti į valdžios įgaliotinių spaudai autoritetą: "Iki šiol cenzūra mes nebuvome ypatingai patenkinti. Ji buvo griebusis savų priemonių prieš Viktorą Hugo, Volterą, Paskalį, Hakslį. Tai nebuvo labai žavinga... Tačiau vakar cenzūra įrodė esanti aukščiau visų partijų. Nesudvejojusi ji perėjo į puolimą prieš mesjė Žaną Žirodo, pačios cenzūros dvasinį tėvą". Šie pasipešiojimai kurį laiką dar galėjo tęstis, tačiau po to kolonijinė administracija nusprendė parodyti užsispyrusiems žurnalistams, kas yra šeimininkas namuose: "draugiškai susitaręs" su akcininkais gubernatorius uždraudė toliau leisti laikraštį. Akcininkai dėl to apkaltino Pija ir Kamiu nubrėžtą, nuolat ginčus su valdžia provokavusį laikraščio kursą. Abu redaktoriai susilaukė iš Alžyro karinės administracijos įspėjimų su grasinimu imtis griežtesnių priemonių. Pija išvyko į Paryžių. Kamiu veltui stengėsi susirasti naują vietą; kiekvieną kart, kai pasitaikydavo galimybė, įsikišdavo miesto valdyba ir paversdavo niekais visas jo pastangas.

“Abejingasis”

Tačiau savo žurnalistinės veiklos įspūdžius ir joje įgytą patyrimą Kamiu galėjo panaudoti ir kitokiu būdu: tuo metu jis rašė apysaką “Svetimas” (L’Etranger), kurioje rado atgarsį jo paties išgyvenimai, pažintys, jo džiaugsmai ir apmąstymų išdavos; žinoma, visa tai sudarė čia tiktai daug plačiau užgriebiančios problematikos, pateiktos teisminio vienos bylos nagrinėjimo pavidalu, apvalkalą. Kad teismas - daugiau ar mažiau sąmoningai - priskiria kaltinamajam visai kitus asmenybės bruožus, kitą motyvaciją, kitus tikslus, negu tikrieji, Kamiu turėjo pakankamai progos įsitikinti dalyvaudamas nagrinėjant bylas kaip reporteris. Į Merso - “svetimojo”, žudiko, kaltinamojo ir nuteistojo mirti - paveikslą pateko daug autobiografinių detalių. Tačiau pats Kamiu vis dėlto pasiliko nuošaliau nuo šios figūros, stebėdamas jos likimą su tokiu dėmesiu, kokį kaltinamasis Merso teisminio nagrinėjimo pradžioje priskiria vienam nepažįstamam jaunam žurnalistui: “Žurnalistai... visi buvo nutaisę vienodai nuobodžiaujančias, šiek tiek iš aukšto žvelgiančias minas. Tik vienas, daug jaunesnis už kitus... paliko savo plunksnakotį gulėti ant stalo ir žvelgė į mane. Jo kiek netaisyklingame veide aš mačiau tik porą labai šviesių akių, kurios įdėmiai mane sekė nepasakydamos nieko konkretaus. Aš pasijutau, tarsi būčiau stebėjęs pats save”. Toks Kamiu santykis su pagrindiniu veikėju: jis yra tas Merso, tačiau jis ir konstruoja Merso būtį iš išorės su visa meninės sąmonės galia, kad kuo nuosekliau atskleistų mums šią egzistavimo formą su visomis iš to išplaukiančiomis išvadomis: “... knygos herojus... nedalyvauja bendrame žaidime... jis yra svetimas visuomenei, kurioje gyvena... jis nenori meluoti... ir visuomenė tuojau pajunta grėsmę... Todėl nelabai suklys tas, kuris perskaitys “Svetimą” kaip istoriją žmogaus, pasiruošusio be jokių herojiškų paskatų mirti už tiesą”. Šioje istorijoje Kamiu visiškai sąmoningai ir pabrėžtinai, tačiau lemtingai sukeisdamas proporcijas, pasinaudojo pirmųjų esė kalba bei vaizdavimo priemonėmis. “Tai yra labai griežtai sukomponuota knyga ir jos tonas... yra atitinkamas”, - pažymėjo Kamiu apie “Svetimą” savo dienoraštyje. “Šviesoje ir šešėliuose” Kamiu savo išgyvenimus ankstesnėje socialinėje aplinkoje, kuriems apibendrinti beveik visada pritrūkdavo gilesnės patirties, suspaudė į trumpus, šykščius sakinius; atsvara jiems buvo ilgi įmantrūs pasažai, kuriais jis stengėsi perteikti savo jutiminius veriančiai, kartais tiesiog žudančiai gražaus Vi-

duržemio jūros pasaulio įspūdžius. Dabar, "Svetimame", santykiai pasikeitė.

Merso ištisą darbo savaitę gyvena kasdieninį gyvenimą kasdieninėje aplinkoje. Ką jis čia sutinka ir į ką turi norom nenorom reaguoti, jis pasakoja trumpais, blaiviais, griežtai vienas nuo kito atskirtais užbaigtais sakiniais: toks saviraiškos būdas pirmojoje apysakos dalyje yra viešpataujantis, nors ir ne ištisinis - Merso juk gali kartkartėmis, vakarais bei savaitgaliais, ištrūkti iš kasdieniškos, išoriškai sąlygotos gyvenimo aplinkos ir pasijusti pačiu savimi. Žodžiu, Kamiu leidžia Merso, kuris ir yra pasakotojas apysakoje, su tam tikromis išimtimis kalbėti nepretenzinga, jokių asmens ypatybių neatspindinčia kalba, kokia buvo kalbama toje socialinėje aplinkoje, kokioje prabėgo jo paties vaikystė ir jaunystė. Naudodamas tokį išraiškos būdą, Kamiu vienareikšmiškai atsiriboja nuo išdailintos vėlesniojo laikotarpio buržuazinių romanų kalbos bei siekimo ją psichologizuoti; galiausiai kitaip negalėjo ir būti, nes Kamiu rašymas yra grindžiamas visiškai kitokia socialine patirtimi. Tai, kad Kamiu stilius pirmojoje "Svetimo" dalyje labai priartėja prie Hemingvėjaus rašymo manieros, - trumpi, vienas nuo kito nepriklausomi sakiniai, psichologinės argumentacijos nebuvimas, - tėra atsitiktinis sąskambis siekiant visiškai skirtingų tikslų; Kamiu naudojasi, kaip savo "Svetimo" paaiškinime" dėsto Sartras, "amerikietiška technika" turėdamas konkretų tikslą parodyti savo herojų neturint jokių ryšių su jį supančia aplinka. Tačiau greta Merso egzistuoja dar viena gyvenimiška erdvė, daug siauresnė bei kuklesnė už tą, apie kurią pasakoja Kamiu "Saulėje ir šešėliuose": ėjimas į gamtą, mėgavimasis kūniška laime bei nerūpestingas bičiuliškas bendravimas su sau lygiais. Ir čia Merso saviraiška tampa kitokia: jis vėl atgyja įspūdžiams, ima megztis asociacijos, jis reiškia pasitenkinimą ir džiaugsmą - ir visa tai jokiu būdu ne sausais sakiniais.

"Svetimas" nėra knyga, kuri aiškina, - rašo Sartras. - Tai taip pat nėra knyga, kuri ką nors įrodinėja". Vyriškis, jaunas kontoros tarnautojas Merso gyvena - šis personažas gyvena neturėdamas jokio tikslo; Kamiu taip nuosekliai vysto įvykių, su kuriais Merso susiduria, kuriuose jis atsiskleidžia, eigą, jog, kaip rašo Sartras, "...šiame pasaulyje... iš kurio bet koks prieštaringumas yra taip rūpestingai pašalintas, net ir menkiausias vyksmas įgyja reikšmę; nė vieno vienintelaičio, kuris nevestų prie to, kad herojus būtų pastatytas prieš nusikaltimą ir mirties nuosprendį".

Apysaka prasideda tuo, kad Merso gauna žinią apie savo motinos

mirtį senelių prieglaudoje. Merso žengia visus reikalingus žingsnius - jis prašo savo šefą atostogų, važiuoja į senelių namus, priiminėja užuojautas, budi naktį prie motinos karsto, eina laidotuvių procesijoje. Tačiau visa tai jis atlieka taip dalykiškai ir be emocijų, kad tai gali atstumti skaitytoją, ir bent jau atstumia, kaip parodoma vėliau, nuo Merso gedinčiuosius senelių namuose. Nes Merso negali tiksliai ir, kaip iš jo laukiama, su atitinkamu jausmu laikytis iš šalies jam primestų elgesio normų, kaip kad priimta laidotuvėse; tai pažįstama visiems, bet dauguma apskritai apgaule bei saviapgaule įveikia šį prieštaravimą. Ne toks Merso, apie kurį Kamiu sako: "... jis vengia meluoti. Melas - tai ne tik sakymas, ko nėra. Pirmiausia tai yra sakymas daugiau, negu yra, ir, jeigu tai liečia žmogaus širdį, sakymas daugiau, negu jauti. Taip elgiamės mes visi, kiekvieną dieną, kad galėtume savo gyvenimą padaryti paprastesnį". Merso jokiu būdu nėra nepajėgus jausti; kaip tik dėl to, kad jis vengia iš anksto numatytos, iš šalies primestos "jausminės produkcijos", jis elgiasi vadovaudamasis savo spontaniškais pojūčiais. Jis lieka ištikimas savo motinai, kurią, beje, visada švelniai vadina "mama", jis regi savo motiną kraštovaizdžio, kur ji nuolat eidavo vakarais pasivaikščioti, fone, ir kai jis apysakos pabaigoje yra pasmerkiamas mirčiai ir atsiduria visiškai vienas pats su savimi, atsiminimai apie motiną vėl iškyla.

Iš laidotuvių sugrįžęs į Alžyrą, Merso dvylika valandų mėgaujasi miegu ir po to eina į pakrantę. Vandenyje jis sutinka vieną guvią pažįstamą, kuri jau anksčiau jį traukė, ir su ja plauko, juokiasi, pasiekia kūnišką artumą. Jie susitaria vakare nueiti į filmą, kuriame vaidina Fernandelis; Merso apsirengęs pastebi, kad mergina yra nustebinta jo gedulingo rūbo. Kaip ir kitomis aplinkybėmis, jis pajunta, jog pažeidžia kitų padorumo jausmą, tačiau ištaręs žodžius: "Tai pagaliau nieko nereiškia", jis paprasčiausiai nusigręžia nuo to. Po kino Mari eina su Merso; kai kitą rytą jis prabunda, ji jau išėjusi, ir jis praleidžia sekmadienį be planų ir siekių, tačiau nenuobodžiaudamas. Merso atsisėda balkone, ilgai stebi dangų ir, kai pasirodo praeiviai, taip pat ir gatvę. Jo "kilmingos" šeimynos ar gyvo, judraus Alžyro jaunimo apibūdinimuose kaip simptomiška detalė išryškėja nuo viso šito be galo tolima ironiška potekstė. Šis stebėjimas sugrąžina atgal prie Kamiu įspūdžių Belkurte, jo vaikystės ir jaunystės; tačiau romane jie įgyja visai naują reikšmę kaip nekaltas stebėjimas, nes čia žmogus, nepajėgiantis įžvelgti savo gyvenime jokios prasmės, jokios vertės, jokio sąryšio, gyvenantis tik šia akimirka, savo laiką užpildo bet kuo, kas papuola po ranka. Šį sekmadienį

- kaip, beje, ir visomis savo darbo dienomis - Merso išgyvena absurdiškumą *in concreto*.

Kadangi Merso susilaiko nuo bet kokių vertinimų bei mielai užmezga kontaktus, jis atsako į atkaklius Raimono Sinteso, kaimynų vengiamo sutenerio, bandymus užmegzti draugystę. Drauge su Sintesu atsiranda agresyvumas: jis yra sužeistas, kuomet pasikviečia pas save Merso. Jis tučtuojau supažindina Merso su muštynių priešistorija ir pakiša jam tolesnį vaidmenį: Sintesas jaučiasi apgautas vienos buvusios mylimosios ir savo "globotinės" ir nori jai parašyti laišką, kuris paskatintų ją sugrįžti, kad jis po to galėtų ją pažeminti ir jai atkeršyti. Tačiau šį delikatų laišką turi sukurti Merso, ir jis tai daro kuo nuoširdžiausiai: "... aš stengiausi, kad Raimonas būtų patenkintas, nes neturėjau jokio pagrindo norėti, kad jis būtų nepatenkintas". Kai Sintesas pasako jam tos abejotinos reputacijos moters vardą, Merso pastebi, kad ji alžyrietė - jis negalėjo nematyti, į kokį sudėtingą rasinį konfliktą yra įtraukiamas. Po paskutiniųjų Sinteso draugystės patikinimų atsisveikinant jis galvoja: "Man yra tas pat, ar aš esu jo draugas, tačiau jis, atrodo, tai labai vertina".

Merso dirba kiaurą savaitę, sekmadienį jis eina su Mari maudytis ir mėgaujasi niekuo neapsunkintu buvimu su ja. Tačiau kitą rytą prasideda nesusipratimai: Mari nori išgirsti iš Merso meilės prisipažinimą, kuriam šis iš tiesų dar nėra pasiruošęs, o Sinteso kambaryje pasigirsta triukšmas ir sunkių smūgių garsai. Tikriausiai Sintesas yra pilnai pasiruošęs įvykdyti savo keršto alžyrietei mergaitei planą. Prie Raimono durų bėgioja nuomininkai ir labai išgąsdinta Mari veltui prašo Merso, kad jis pašauktų policiją. Galiausiai policininką pakviečia kitas nuomininkas; Sintesas pagaliau atidaro duris. Policininkas sutramdo jį, netgi aptalžo; suteneris, tirtėdamas iš įniršio, paslepia nuoskaudą giliai savyje, bet viduj nukreipia savo agresyvumą prieš merginą. Mari netrukus išeina; vietoje jos pasirodo nepaprastai širdingai nusiteikęs Sintesas, pakviečia Merso į iškylą ir pradeda šnekėti, kad Merso turi paliudyti jo naudai. Merso sutinka ir su tuo, nes jam malonus Sinteso draugiškumas.

Kitą savaitę Merso kontoroje susilaukia Raimono skambučio: abu jie yra vieno Raimono draugo pakviesti į jo užmiesčio vilą. Merso priima kvietimą. Tada Sintesas paprašo: grupė alžyriečių, tarp kurių yra nuskriaustosios merginos brolis, tykoja Sinteso, ir jeigu Merso juos išvystų, turįs tučtuojau jam pranešti. Taip Sintesas vis giliau įtraukia Merso į savo istoriją ir šis nemato jokios priežasties priešintis. Paskui Merso iškviečiamas pas savo šefą, kuris jam pateikia viliojantį pasiūlymą. Merso

gali gauti firmos Paryžiaus biuro vadovo vietą. Merso nesipriešina, tačiau nerodo ir jokio susidomėjimo - jam tik skaudu, kad toks visiškas garbėtroškos nebuvimas nuliūdina jo šefą, nes aplinkinių simpatija jam nereikalinga. Todėl, kai Mari pasiūlo jam susituokti, jis sutinka, nors - arba kaip tik todėl - tai jam yra visiškai tas pat. Daug stipriau Merso sujaudina senas kaimynas: pabėgo jo nususęs šuo ir dabar jis vienas turi nešti savo vienatvės naštą. Su šunim jis kalbėdavosi, jam šypsodavosi, ir kai Merso girdi senį verkiant už sienos, ima galvoti apie savo motiną.

Sekmadienio rytą Merso, Mari ir Sintesas išsiruošia į Raimono draugo poilsio namelį pakrantėje, netoli Alžyro. Merso jaučiasi neypatingai gerai; Mari, priešingai, yra atsipalaidavusi, kupina džiaugsmo būsima išvyka; Sintesas atrodo patenkintas, nes Merso išvakarėse paliudijo už jį. Tačiau iš priešingos gatvės pusės juos stebi alžyriečių grupelė; "tylėdami, tačiau, kaip jiems įprasta, ne smalsiau, negu kad jie būtų akmenys ar negyvi medžiai". Pirmosios maudynės ir buvimas drauge su Mari grąžina Merso gerą savijautą. Po pusryčių trejetas vyrų išeina į pakrantę ir čia susitinka su alžyriečiais. Sintesas ir jo draugas puola pirmieji, tačiau vienas iš alžyriečių išsitraukia peilį ir sužeidžia Sintesą. Gindamiesi peiliais, alžyriečiai atsitraukia. Ankstyvą popietę, spiginant saulei, Sintesas vėl išsiruošia į pakrantę suvesti sąskaitų. Merso, lydinčiam Sintesą, atrodo, kad šis puikiai žino, kur eina. Jie užklumpa alžyriečius, kurie, išvydę juos, nejudėdami lieka gulėti smėlyje. Merso pataria Sintesui, kuris jau griebiasi revolverio, atiduoti ginklą ir susigrumti su alžyriečiu vyras prieš vyrą. Sustingusioje saulės kaitroje Merso, tiesą sakant, jau atrodo visiškai tas pat, ar bus šaudoma, ar ne. Tačiau alžyriečiai ir vėl atsitraukia, o Sintesas patenkintas be kovos įgijęs pirmenybę. Merso nesinori grįžti į namus, kalbėtis su susijaudinusiomis moterimis. Nusialinęs jis keliauja per slegiančią kaitrą, nes dabar žino, kur eiti. Jis traukia atgal prie šaltinio, prie kurio jie tik ką užklupo alžyriečius. Šaltinis žada šešėlį, vėsumą, ramybę. Tačiau čia guli Sinteso priešai: abu jie nustemba išvydę sugrįžusįjį ir abu šio beprasmio susidūrimo akimirką spontaniškai griebiasi peilių. Merso žino, kad jis dabar gali ir turi pasišalinti, tačiau, stumiamas saulės kaitros, žengia dar vieną žingsnį. Tada alžyrietis išsitraukia peilį, kuris sublyksi saulės spinduliuose. Kaitros slėgis, saulės įkaitintos pakrantės beribiškumas, prakaitas, srovenantis Merso į akis, peilio ašmenų žybtelėjimas, pervėręs jį tarsi kalaviju - visa tai nebepakeliama; Merso nori išsivaduoti iš šios padėties trumpiausiu keliu, ir tą kelią jis prasiskina kulkomis.

Šūviai pagal visą logiką - juk Merso iš esmės yra taikingas, aplinkinių simpatijos trokštantis žmogus, - paveikia gluminančiai ir nepaaiškinamai. Merso abejingumas ir agresijos pritvinkusi atmosfera padaro viską - jis nužudo žmogų dėl tokios menkos, niekingos priežasties, kaip vis dėlto tuo metu dažnai pasitaikydavo kolonijiniame Alžyre: "Dažnai policininkai ir teisėjai suglumę stengiasi įžvelgti žmogžudystės motyvus: gestas, užuomina, dviprasmė pastaba, ginčas dėl alyvų krūmokšnio... Prieš tokią žmogžudystę, o kartais ir prieš dvigubą ar trigubą žmogžudystę, motyvas, kokio tikimasi sulaukti, šią žmogžudystę pagrindžiant ir pateisinant, pasirodo beviltiškai banalus". Merso žudo abejingai, ir jis žudo dėl savo situacijos nesuvokimo; tačiau šūvio akimirką jis supranta, kad pakluso kažkokiam svetimam principui, jog išbraukė save iš savo laimingo gyvenimo erdvės: "Aš supratau, kad pažeidžiau dienos pusiausvyrą, tą neįprastą pakrantės tylą, kurioje buvau laimingas".

"Svetimas"

Antrojoje apysakos dalyje Merso situacija iš esmės pasikeičia. Kaip kaliniui ir kaltinamajam, jam pateikiama sąskaita už ankstesnį gyvenimą, už tuomet, kaip ir dabar, rodomą abejingumą. "Knygos esmė glūdi abiejų jos dalių paraleliškume", - rašo Kamiu savo dienoraštyje, o Sartras paaiškina tai iškalbingiau: "Iš čia taip pat jos (apysakos - B. Z.) pavykusi kompozicija: iš vienos pusės, kasdieniškai amorfiškas išgyvenamos tikrovės tekėjimas, iš kitos - šios tikrovės rekonstrukcija žmogiškojo mąstymo ir kalbos pagalba. Skaitytojas, kuris pirmiausia pastatomas prieš gryną tikrovę, susiduria su ja vėl racionalaus jos perteikimo pavidalu, tačiau jos jau nebeatpažįsta". Ši "tikrovės rekonstrukcija" vykdoma ir iš pasakotojo, Merso, perspektyvos; taip ji turi tapti Merso kalbine ir dvasine savastimi, užbaigti ir perteikti dabar konstruojamus tarpusavio santykius. Tačiau šių procesų perteikimas verčia Merso prieštarauti jo tikriems paprasto gyvenimo faktams - taip jo kalboje atsiranda ironiška gaida. Būtent tuomet, kai jis - be jokio atviro noro šaipytis - ima naudotis priešingos pusės terminologija ir vertybių masteliu, ironija juntama stipriausiai - juk skaitytojas drauge su Merso žino, kad jo ligšiolinis gyvenimas, dabar pateiktas įvertinti, buvo pavaldus visiškai kitiems dėsniams, negu tie, į kuriuos jį dabar stengiamasi įsprausti. Ta-

čiau visuomet, kai tik susimąstoma, apie ką kalbama šiame ironiškame žaidime, - būtent apie Merso kaklą, - atsiskleidžia kraupus visos šios ironijos matmuo, pasireiškiantis apysakos pabaigoje, Merso perteikiant nuosprendžio žodžius: "... pirmininkaujantis pasakė, kad man prancūzų tautos vardu viešai bus nukirsta galva".

Merso ir kalėjime bei proceso metu liko ištikimas savo gyvenimo principui nemeluoti, nesakyti daugiau, negu jis iš tiesų jaučia. Tačiau jeigu anksčiau jis dėl to netekdavo tik aplinkinių simpatijų, dabar tai tampa mirties nuosprendžiu jam. Jau jo advokatas suglumina ir supykdo Merso daug santūriau palietęs jo meilės motinai temą, ir kai šis ima dėstyti sau patinkančią elgesio laidotuvių metu versiją, Merso atmeta ją: "Ne, tai neatitinka tiesos". Tardytojo apklausa tampa tikrais debatais tikėjimo klausimais, ir kai jų metu Merso ramiai prisipažįsta netikįs, tardytojas ima šaukti ant jo: "Jūs norite pasakyti, kad mano gyvenimas neturi prasmės?" Merso savo nuoga egzistencija verčia abejoti bet kokiu gyvenimo pateisinimu ir tai tampa lemtinga būtinybės jį sunaikinti priežastimi. Tačiau jis su savo nekaltu aplinkinių simpatijos troškuliu nesuvokia priešingos pusės pavojingumo. Jis atsikvepia, kai su juo nėra elgiamasi blogai, lygiai taip pat ramiai apibūdina kalėjimo sąlygas ir galiausiai konstatuoja, jog jaučiasi čia "ne taip jau blogai".

Bet po maždaug metus laiko trukusio kalinimo, taigi vėl vasarą, prasideda procesas. Merso su dalykišku susidomėjimu įsijungia į jo vyksmą, tačiau prieš pat proceso pradžią pasijunta esąs svetimas čia: prisiekusiųjų suolas jam primena "suolą tramvajuje, ir visi šie bevardžiai keleiviai stebi naujai įlipusįjį, tikėdamiesi išvysti jame ką nors verto pašaipos", ir jam atrodo, kad čia susitinkama, kreipiamasi bei kalbamasi tarsi kokiam klube, kur visi džiaugiasi vėl atsidūrę tarp savų". Jis pats sau atrodo kaip įsibrovėlis, kaip vienintelis, nedalyvaujantis didžiajame žmonių visuomenės žaidime, nors, o gal kaip tik dėl to, ir davė pretekstą šiam spektakliui. Kaltinamuosius tokiame vaidmenyje Kamiu ne kartą regėjo procesuose, kuriuose jis dalyvaudavo kaip žurnalistas; nors procesas ir atrodytų kaip savo paties parodija, žmogus, tapęs visos šios inscenizacijos priežastimi, lengvai gali būti sutrėkštas.

Taip kaltinimo liudytojų - jie visi atvyko iš senelių namų, tad gali kalbėti tik apie Merso elgesį laidotuvių metu - parodymuose kaltintojas išryškina tokį kaltinamojo nejautrumą, kad publiką nukrečia šiurpas. Merso, kuris tą akimirką pirmąkart pajunta visą tarp savo asmeninių pojūčių ir visuotinai priimto jausminio konsensuso tvyrančios prarajos gylį, pa-

nūsta "pirmą kartą po daugelio metų gana paikai... apsižliumbti... nes aš jaučiau, kaip labai šie žmonės manimi bjaurisi". Neįtikinamai, o gal priešingai, įtikinamai, nuskamba gynybos liudytojų parodymai. Užeigos savininkas, pas kurį Merso pietaudavo ir su kuriuo buvo susibičiuliavęs, daugybę kartų apibūdina Merso nusikaltimą kaip "nelaimę". Jis akivaizdžiai norėtų padaryti daugiau, tačiau nežino, kaip - ir Merso pajunta "pirmą kartą savo gyvenime... norą apkabinti žmogų". Mari pateikiami vien kompromituojantys klausimai, kol ji kūkčiodama pasako: "taip visiškai nėra, bet kažkas visiškai kito, ji verčiamá sakyti priešingai, negu galvoja". Po to Mari nuvedama nuo liudininkų stovo. Pompastiška Raimono oracija, kurioje jis visus tuos dalykus, į kuriuos įpainiojo Merso, apibūdina kaip "atsitiktinumą", nuskamba neįtikinamai, ypač kai prokuroras įvardina jo užsiėmimą. Sintesas vienintelis paklausiamas, ar jis buvo Merso draugas; ir Merso į šį klausimą atsako: "taip".

Po viso to Merso charakterizuojamas: jis "laidojo savo motiną kieta nusikaltėlio širdimi..." Kitą proceso dieną kalbas pasako prokuroras ir advokatas; nuskamba nuosprendis. Merso dalykiškas susidomėjimas ("Kaltinamųjų suole visuomet įdomu klausytis, ką kalba apie tave") vis labiau kontrastuoja su vykstančių apie jį dalykų eiga: "Tam tikru požiūriu viskas atrodė taip, tarsi visas šis reikalas manęs neliestų... Mano likimas vystėsi nė kiek nesirūpinant mano paties nuomone".

Prokuroras pateikė savo kalboje nenuginčijamus suplanuotos žmogžudystės įrodymus, ir visa tai padarė dvejopu požiūriu. Pagal pirmąjį, įvykių eiga, Merso dalyvavimas Sinteso istorijoje neišvengiami, pagal kitą, ir pirmiau visko, kaltinamojo "širdies tuštuma" buvo lemianti ypatybė, sąlygojusi šį nusikaltimą - taip pat ir jo elgesys prie motinos karsto buvo moralinės žmogžudystės aktas. Merso neturėjo "nieko bendro su visuomene, kurios esmingiausius pagrindus" jis niekino, taip, jis yra "praraja..., į kurią gali nustumti visuomenę", ir dėl to jis turi būti pašalintas. Prokuroro kalba skambėjo darniai - ir Merso tai pripažino. Tačiau ji neturėjo nieko bendro su gyvenimu, kokį iš tiesų gyveno Merso. Galima paklausti, ar justicija, kaip visuomeninės sistemos, kuri galiausiai atvedė alžyrietį priešais Merso pistoleto vamzdį, dalis, apskritai gali imtis daryti tokius sprendimus? Tokiu būdu proceso eigoje aukai teskiriamas itin menkas vaidmuo; tik dėl vieno dalyko Merso terūpi teisingumui - jis turi būti nubaustas ir sunaikintas, kadangi tuščią visuomenės jausminę nuostatą parodo kaip tuščią. Tai dar kartą išryškėja vieninteliame jo mėginime paaiškinti teismui savo nusikaltimą: "... kalta dėl to buvo sau-

lė". Salėje tai sukelia juoką - nieko labiau neatitinkančio teisingumo mašinerija su savo interpretavimo galimybėmis nebūtų galėjusi ir sugalvoti.

Interpretavimo mene mėgina pasireikšti Merso advokatas - tačiau ne taip sėkmingai, negu prokuroras, nes jis teišverčia jo schemą į pozityviąją pusę, bet šioji versija neturi tokio įtikinančio poveikio, kaip negatyvioji. Merso tuo tarpu jaučia "visą beprasmiškumą to, kas čia vyksta, paskęsta prisiminimuose apie savo džiaugsmus vakarėjančiame Alžyre ir nori, kad jį sugrąžintų į kamerą. Po daugelio pasikartojančių protokolinių gražbylysčių jam paskelbiamas mirties nuosprendis; į klausimą, ar jis nenori dar ko pasakyti, Merso atsako: "ne".

Kameroje Merso mintys be perstojo sukasi apie bausmės vykdymą. Disproporcijos tarp proceso inscenizacijos ir tos vien tik jam vienam tepritaikomos egzistencinės išdavos, savojo "Aš" užgesimo, suvokimas nebepalieka jo. Čia Kamiu iškelia *in concreto* vieną savo mintį, kuri visą gyvenimą traukė jį ir kurią jis ryškiai suformulavo "Mare": žmogiškojo teisingumo vykdymo neatitikimas toms pasekmėms, kokios atsiranda mirties bausmės paskelbimo atveju. Merso atmintyje dabar iškyla epizodas iš Kamiu tėvo gyvenimo, kuomet jis buvo nuėjęs pasižiūrėti bausmės vykdymo ir nepajėgė ištverti to vaizdo. Jis paryškina prarają tarp abstraktaus teisinio mąstymo ir konkretaus mirties apgailėtinumo.

Tris kartus Merso atsisako savo celėje susitikti su dvasininku, nes nesijaučia turįs ką jam pasakyti ir nori brangų jam likusį laiką panaudoti savo nuožiūra. Tačiau dvasiškis palaužia jo užsispyrimą ir dar kartą mėgina atakuoti abejingą Merso netikėjimą. Dvasiškis nepajėgia su tuo susitaikyti. Ir jis ima Merso matuoti savais matais: jo netikėjimas tikriausiai yra paslėptas tikėjimas, jo žodžiai tėra padiktuoti didžiulės nevilties, jis taip pat tiki - turi galų gale tikėti! - į kitą gyvenimą. Šio amžino išankstinio nusistatymo iš kitų pusės, kurie jam nieko nepasiūlo, išskyrus nuogus žodžius, ir kurie jam dabar nori atimti gyvenimą, akivaizdoje galiausiai nebeatlaiko ir Merso kantrybė. Šią akimirką Kamiu vadina "vienintele vieta... kur jis kalba apie save patį ir patiki skaitytojui šiek tiek savo paslapties... taip pat židinio tašką.... išskirtinę vietą, kur išsiskaidžiusi būtybė, kurią aš aprašiau, galiausiai ima įgyti pavidalą..." Merso tad "džiaugsmingai ir piktai" užsipuola dvasiškį: "Jis atrodo toks pasitikintis savimi, ar ne tiesa? ... Jis niekada nebuvo tikras dėl savo gyvenimo, nes jis gyvena kaip numirėlis. Atrodo taip, tarsi aš stovėčiau čia su tuščiomis rankomis. Tačiau aš dėl savojo tikras, esu tikras dėl visų daly-

kų, tikresnis už jį, tikras savo gyvenimu ir savo mirtimi, kuri manęs laukia. Taip, tik tai aš teturėčiau. Tačiau man bent jau priklausytų šioji tiesa, kaip kad aš priklausyčiau jai. Aš būčiau teisus, tebebūčiau teisus ir visada teisus. Aš būčiau taip gyvenęs ir taip pat galėjęs kitaip. Aš būčiau vieną padaręs, o kito ne. Ir toliau?" Merso yra netekęs visko; tačiau jis gali galvoti apie savo gyvenimą - redukuotą, žinoma, nes tik gamtoje, ne socialinėje erdvėje, šis gyvenimas yra gyvas, - tačiau jis savo visuomet, kai tuo tarpu dvasininkas, kai visi "tvarką palaikančių galių atstovai" tėra tik sustabarėjusių, iš šalies primestų normų vykdytojai. "Niekas, visiškai niekas nėra svarbu, - tęsia Merso toliau, - ir aš žinau, kodėl. Ir jis žino taip pat, kodėl. Viso šio absurdiško gyvenimo, kurį aš gyvenau, metu į mane iš mano ateities gelmių dvelkė tamsus alsavimas... ir šis alsavimas savo kelyje sulygino viską, kas man... bebūtų siūloma. Kas jaudina mane... likimas, kuris renkasi, tai vienas vienintelis likimas turėjo išsirinkti mane ir drauge su manimi milijardus išrinktųjų". Tarytum nuskaidrintas šio išsiliejimo, Merso po to, naktį, stengiasi apčiuopti "švelnų pasaulio abejingumą", nurimęs ir laimingas, Merso žengia į jį. Tik savo gyvenimo gale, beviltiškoje padėtyje, Merso ima sąmoningai šnekėti apie laimingos būties galimybę, kuri dabar ir visuomet yra atvira: priimti gyvenimą su visu jo absurdiškumu ir pilnai išgyventi savo šykščias, tačiau kiekvienoje būsenoje po ranka esančias laimės galimybes.

Merso egzistencija yra esminių situacijų, į kurias Kamiu stato žmones, pavyzdys: į neperžvelgiamą, neįmanomą pakeisti gyvenimą Merso reaguoja įsitikinęs, kad išorinių tikslų sau kėlimas, siekimas viską įprasminti yra beverčiai, neverti pastangų; tačiau laukianti mirtis sutaiko jį su savo buvusiu gyvenimu, sutaiko su pačiu savimi, su natūralaus pasaulio grožiu. Merso, vienas iš prabudusiųjų paskutinį akimirksnį, negali šio suvokimo palydėti jokia akivaizdžia pozityvia reakcija. Kamiu jį vadina "negatyviu", norėdamas tuo pabrėžti, kad jis tebėra *tabula rasa*.

Absurdas - vienas visiems

Tuo pačiu metu ir tuo pačiu tikslu Kamiu rašo savo esė "Sifizo mitas" (Le Mythe de Sisyphe); ir čia jis nori parodyti žmogų "nuliniame taške", savo būties esminių sudedamųjų sankirtoje. Noras parašyti tokio

turinio moralinės filosofijos esė užgimė jau 1936-37 metais, taigi tuo laiku, kai Kamiu beveik visose gyvenimo srityse turėjo atlaikyti stiprius smūgius. Jo plaučių liga, be jos keliamos nuolatinės baimės, sutrukdė jam laikyti žodinį baigiamąjį filosofijos studijų egzaminą; jo ankstyva santuoka skausmingai ir negarbingai iširo; kaip tik tuo metu nutrūko ryšiai su Alžyro komunistais. Taigi jis pasijuto gąsdinančiai vienas, paliktas likimo valiai ir, be to, nuolat priverstas kovoti su grėsme nebesudurti galo su galu. Čia ir turėjo jam padėti, suteikti tvirtumo šioje situacijoje filosifija. "Tai yra problemos, kuriomis pirmiausia reikia gyventi", - rašė jis aiškindamas pagrindinius esė klausimus ir papildė kitoje vietoje: "Aš nesu filosofas... Tai, kas mane domina, yra noras žinoti, kaip reikia elgtis. Tiksliau, kaip reikia elgtis, jei netiki nei Dievu, nei protu". Tuo didžiausiu asmeninių sunkumų laikotarpiu Kamiu pasinaudojo filosofine refleksija kaip savotišku gyvenimiškosios atsparos tašku; jis manė, kad būtų buvę jau daug pasiekta, jeigu jis sugebėtų savo problemas bei iš jų išplaukiančius svarstymus bent jau suvokti kaip visumą, kaip esminius ir viską nulemiančius žmogaus gyvenimo klausimus. Kupinas dėkingumo, jis atsigręžė į tuos, kurie buvo jam pavyzdžiai, kurie kėlė šį klausimą taip, kaip jis jį suprato: pirmiausia į Nyčę, kuris Kamiu imponavo savo valia, užsispyrėlišku džiaugsmu pasitikti ir pergalėti egzistencinę kančią tradicinės moralės sunaikinimu bei naujų vertybių kūrimu; Nyčė jaunajam Kamiu buvo išskirtinis pavyzdys, ėmė silpti ir iš dalies visai pranyko; tai Dostojevskis - apie susidūrimą su juo po dvidešimties metų Kamiu rašė: "Aš susipažinau su šia kūryba turėdamas dvidešimt metų, ir sukrėtimas, kurį ji man sukėlė, dar tebesitęsia... Man Dostojevskis yra rašytojas, kuris dar iki Nyčės įstengė suvokti dabartinį nihilizmą, jį apibrėžti, nuspėti jo siaubingas pasekmes bei pamėgino nurodyti kelius į išsigelbėjimą"; tai Šopenhaueris, čia Kamiu aptiko gyvenimo kaip vienos ištisinės kentėjimų grandinės apibrėžimą; tai Kjerkegoras, kuris Kamiu labiausiai imponavo sisteminio mąstymo atmetimu, atsigręžimu į atskirą atvejį. Fenomenologą Huserlį ir egzistencialistus Heidegerį bei Jaspersą Kamiu pažino pirmiausia iš Žoržo Gurvičo apžvalgos "Aktualios tendencendijos vokiečių filosofijoje"; ir su jais jis jautėsi susijęs, tarytum priklausytų tai pačiai dvasių šeimai, kurios "savo aistra viena su kita yra susigiminiavusios, nors savo metodais ir tikslais viena kitai ir prieštaringos" ir kurios, kaip rašo Kamiu, išsikėlė sau tikslą "pasukti iš karališkojo proto didkelio ir iš naujo atrasti tikruosius kelius į tiesą".

Tarp jų ir Kamiu regi savo vietą. Drauge jis nenori ir negali, kaip aiškina pratarmėje, pateikti absurdo filosofijos, bet siekia panagrinėti "absurdo esmę", kaip plačiai mūsų šimtmetyje jis yra išplitęs". Savo pirmajame pagarsėjusiame esė sakinyje Kamiu apibrėžia savižudybę kaip vienintelę tikrai rimtą filosofinę problemą. Nes: "Savanoriškos mirties išankstinė sąlyga yra tai, kad... bet kokio gilesnio gyvenimo pagrindo nebuvimas, šios kasdieninės veiklos beprasmybė, kančios nenaudingumas" yra atvirai pripažįstami. Kamiu išskaičiuoti jausmo momentai, kuomet pasireiškia beprasmiškumas, tiesiogiai užklumpantis žmones, yra maždaug tai, kad žmogus ūmai pasijunta svetimas savo paties gyvenimui,savo darbams, kad jį yra apėmęs nuolatinės monotoniškos dienų tėkmės neprotingumo suvokimas, kad visa didžiulė gamta sukyla jį neigdama ir naikindama, kad jo žmogiškoji aplinka tampa jam nesuvokiamai svetima, valdoma mechaninių dėsnių, kad pagaliau mirtyje jis regi visų savo pastangų tuštumą. Tačiau visa tai, kaip pastebi Kamiu išnašoje, jokiu būdu dar nėra pats absurdas, tik pojūčių, kurie absurdą daro juntamą ir apčiuopiamą, išskaičiavimas. Kamiu priešpastato jiems normalų žmogaus "saugumo", "aiškumo", "bendrumo", "tikro pažinimo" ilgesį. Drauge vis dėlto tai lieka esė objektu, to "santykio tarp absurdo ir savižudybės" nagrinėjimas, mėginimas atrasti, "kokiu mastu savižudybė (kitoje vietoje tokios pačios funkcijos suteikiamos vilčiai - B. Z.) yra absurdo problemos sprendimas". Ir būtent į šį klausimą Kamiu atsako neigiamai visu ryžtingumu, visa gyvenimo ir įsitikinimų jėga. Kaip tik iš prieštaravimo tarp absurdiškų gyvenimo sąlygų ir žmogaus troškimo pažinti, pajusti vienybę su aplinka ir suvokti prasmę, ir gimsta tikrasis absurdas, kaip vienintelis ryšys tarp žmogaus ir pasaulio. Absurdas priverčia abi puses persmelkti viena kitą, "kaip tik neapykanta gali prikaustyti vieną prie kito gyvus tvarinius". Taip absurdas tampa aistrą žadinančiu gyvenimo turiniu: "Jeigu absurdiškumas kartą pripažįstamas, po to jis tampa geidulio objektu, aistringiausia iš visų aistrų".

Tuo žudančių gyvenimo prielaidų pervertinimo pradžia pakeliama ant vieno pagrindo su gyvenimu, tačiau kol kas šie pagrindai apibūdinami tokiais žodžiais, kaip "neapykanta" ar "aistringiausia iš visų aistrų". Bet Kamiu galiausiai nereikalingas joks pagrindas; gyvenimas jam yra absoliuti, daugiau jokių klausimų nekelianti vertybė. Jis atlaikė didžiausius sunkumus, jis įjungia juos dabar į savo sąvoką ir apibendrina juos, jis pareiškia, jog nori toliau su jais likti: "Kalba eina apie tai, kad šioje absurdo būsenoje toliau reikia gyventi".

Tas gyvenimo vardan valios gyventi teigimas skiria Kamiu nuo tų egzistencializmo filosofų, kuriuos jis tuo metu žinojo ir nuo kurių skyriuje "Filosofinė žmogžudystė" ryžtingai atsiriboja." Žmogaus mąstymas pirmiausia yra jo ilgesys", - parašyta skyriaus pabaigoje. Kamiu nori gyventi, todėl nenori tapti filosofams, su kuriais čia ginčijasi, palydovu į aukščiau stovinčias instancijas ar į absoliučios nevilties bedugnę. Iš tiesų gali pasirodyti nekuklu, kai vos trisdešimties tesulaukęs autorius kuo rimčiausiai ketina kritiškai susidoroti su tokiais mąstytojais, kaip Jaspersas, rusų religinis filosofas Šestovas, Kjerkegoras ir Huserlis (tokia tvarka Kamiu imasi juos doroti) - tačiau Kamiu turi vardan dvasinės ir psichinės savisaugos duoti jiems atkirtį ir jis dėl savo nutolimo - čia galima beveik pasakyti: saugaus nuotolio - nuo Europos dvasinio pasaulio pajėgus tai padaryti, nes nėra paralyžiuotas autoritetų baimės.

Kamiu *en bloc* prikiša jiems mėginimą išsisukti religinio pobūdžio viltimi, kurią jie kaip tik norėtų išsunkti iš strimgalviais žemyn smunkančio *Conditio humana*. Ši viltis kiekvieno iš šių filosofų įsivaizduojama skirtingai, kartais iškyla net negatyviu pavidalu; tačiau Kamiu uoliai stengiasi ją visur atsekti. Jaspersą Kamiu pamini kaip ligi karikatūriškumo nuvalkiotą tipišką tokios pozicijos pavyzdį, nes, pagal Kamiu požiūrį pateikęs žmogaus gyvenimo sąlygų apibūdinimą, nepateisinamai peršoka į transcendentalumą ir tuo tarsi sudievina absurdą. Šestovas patį Dievą laiko absurdo esme. Ir Kjerkegoras neatlaiko nepaaiškinamos absurdo įtampos, perkelia ją į kitą pasaulį ir pagrindžia tuo atgimimo viltį. Tai, iki ko prieina Huserlis ir fenomenologinė mokykla, iš pirmo žvilgsnio, atrodo, patenkina absurdo reikalavimus; tačiau po regimu kuklumu vėl išryškėja universalus "nežaboto intelektualumo" siekis. Visas šias mąstymo išdavas, kaip ir savižudybę, Kamiu vadina išsisukinėjimu, todėl savo verdiktą joms jis apibūdina kaip "filosofinę savižudybę".

Tokia yra pagrindinė Kamiu puolimo prieš protus, ligi kurių, galimas dalykas, jis dar nebuvo ir priaugęs, kryptis. Tačiau mes čia nekeliame sau tikslo vertinti intelektualinį priešingų pusių svarumą, nes Kamiu neketina užsiimti toli siekiančiais apmąstymais. Jam svarbu yra apibūdinti ir apginti statusą, kuriuo jis galėtų pagrįsti atitinkančias sau elgesio formas.

Nes, nepaisant visų sunkumų, Kamiu nori gyvenimo su visais sunkumais, o po 1936-37 metų krizinio laikotarpio - labiau negu bet kada. Skyriuje "Laisvė absurde" tai pasireiškia ryškiai ir įkvėptai. Kaip tik dėl

to, kad gyvenimas neturi prasmės. Jis yra vertybė pati savaime ir turi būti išnaudojamas kaip galima intensyviau. Kadangi daugiau nėra jokios aukštesnės vertybės, absurdo žmogus yra besąlygiškai laisvas. Su šia laisvės motyvacija Kamiu labai priartėja prie Žano Polio Sartro, su kuriuo publikos sąmonėje jis yra glaudžiai susijęs, laisvės sąvokos. Ir didžiausią laisvę žmogus įgyja dėl nuolatinio savo baigtinumo suvokimo - tai patirtis, kuri užgriuvo vos trisdešimties metų tesulaukusį autorių visu savo kartumu. Suvokimas, kad gali mirti jeigu ne šiandien, tai rytoj, išlaisvina nuo visų prietarų, visų apribojančių veikimo erdvę planų, visų išorės įtakų ir paaaro žmones laisvus tikrai intensyviam gyvenimui. Šia prasme laisviausias yra nuteistasis mirti - Merso mirtininkų kameroje po savo ginčų su kunigu yra geriausia to iliustracija. Išnykus visiems vertinimas, gyvenimas pats tampa vienintele deginančia aistra. "Taip iš absurdo aš darau tris išvadas: savo maištą, savo laisvę, savo aistrą". Tai yra Kamiu credo, kurį jis nori perkelti į patį gyvenimą.

Šiame esė Kamiu gyvenimą absurde vaizduoja keliais pavyzdžiais: Don Žuano, aktoriaus, užkariautojo, menininko ir galiausiai Sizifo. Kiekvieno iš jų paveiksle jis, tiesą sakant, pabrėžia vieną ir tą pačią ypatybę - intensyvaus gyvenimo siekį, net jeigu tas intensyvumas ir pasiekiamas skirtingomis priemonėmis. Kamiu rašo apie "vienintelę tiesą... Bet vienintelės tiesos, - jeigu ji yra akivaizdi - pakanka būčiai". Savo kuriamais paveikslais Kamiu tą vienintelę tiesą nori iliustruoti - dėl to jis su kiekviena pastraipa, su kiekviena naujai įvedama figūra ratą pradeda iš naujo ir užbaigia jį su labai panašiais reikalavimais elgesiui. Kamiu vis iš naujo kartoja, sustiprina ir modifikuoja savo mintį bei su kiekvienu nauju pavyzdžiu vis giliau skverbiasi prie savo "vienintelės tiesos". Drauge šie pavyzdžiai neturi būti suvokiami kaip modelis, jie yra tik būtinybės ribojama - ir pačiam Kamiu ypač artima - tūkstančio gyvenimo absurde galimybių demonstracija, kurią galima realizuoti kiekvienoje gyvenimiškoje situacijoje, užsiiminėjant bet kokia veikla.

Kaip vienas iš pavyzdžių jam pasitarnauja Don Žuanas; parašyti tikrą dramą "Don Žuanas" buvo Kamiu svajonė, nors ir neįvykdyta. Čia ir paaiškėja, kaip Kamiu supranta Don Žuaną; kaip žmogų, kuris sąmoningai atsisako jausmo gilumo ir pastovumo, bet atranda savo laimę nuolatiniame netobulame pasikartojime. "Tai, ką savo elgesiu įgyvendina Don Žuanas, yra kiekybės etika - priešingai šventiesiems, kurie linksta prie kokybės". Galima bausmė negąsdina Don Žuano, nes jis "priėmė žaidimo taisykles"; daug įtikinamesnė yra perspektyva, kai legendinė

bausmė taip niekada ir nebus įvykdyta ir Don Žuanas patirs "siaubingą kartėlį dėl tų, kurie pasirodo esą teisūs".

Žaidimas įvairiomis gyvenimo galimybėmis, galinčiomis atvesti ir prie savęs praradimo, ir prie savęs praturtinimo. Jis vienintelis viešpatauja praeinamumo karalystėje ir iš žmonių mirtingumo suvokimo daro įtikinamiausias išvadas, kai per patį trumpiausią laiką, nuolat persikūnydamas į vis naujus, vienas kitą keičiančius pavidalus, jis vis iš naujo gyvena ir miršta. Kamiu čia akivaizdžiai remiasi savo paties teatrine patirtimi - kartkartėmis jis netgi pereina į pasakojimą pirmuoju asmeniu.

Užkariautojo paveikslui įtaką padarė Malro su savo *Conditio humana* supratimu. Užkariautojas pasirenka savo laiką ir veiksmus jame, nes nenori ir negali tikėtis amžinybės. Užkariautojas nuolat žino, kad bet koks veiksmas savyje yra beprasmis, tačiau veiksmas priartina jį prie žmonių ir drauge daro artimesnį "vienintelėms vertybėms... žmogiškiesiems santykiams... Įtempti veidai, nuolat grėsmę patirianti brolybė, kuri yra lygiai tokia pat stipri, kaip drovi vyrų tarpusavio draugystė..." Tai žodžiai iš Malro žodyno, jo revoliucingų romanų žodyno; Kamiu, kurio absurdo suvokime ligi šiol beveik nebuvo vietos kitiems žmonėms, pritaikė jį savajai temai. Užkariautojo paveikslu labiausiai išryškėja tai, kad Kamiu gana sauvališkai jungia savo teoriją su ją iliustruoti turinčiais pavyzdžiais ir nuotolį tarp jų mėgina įveikti sugestyviomis frazėmis.

Kad šis esė buvo pagimdytas pirmiausia savišvietos ir noro apginti savąjį "aš" prieš pasaulį, ypač išryškėja skyriuje apie absurdo meną. Kamiu gina čia savąjį meno supratimą ir savąją meno praktiką. Meninė kūryba ir jos rezultatas yra aukščiausia gyvenimo absurde išraiška: "Iš visų kantrybės ir grynumo mokyklų kūryba yra pati efektyviausia. Be to, ji yra pribloškiantis vienintelės įmanomos žmogaus didybės liudijimas: maištas prieš savo padėtį, kantrumas, drauge visas pastangas laikant bergždžiomis". Kurti žinant, kad visos tos pastangos bergždžios - tai neprilygstamas absurdo menininko pasiekimas: "Vardan nieko" dirbti ir kurti.... - tai slegianti išmintis, kurios moko absurdo mąstymas. Šias abi užduotis tuo pačiu metu, greta viena kitos imtis įgyvendinti - tai kelias, kuris atsiveria prieš absurdo menininką. Jis turi tuštumai dalinti savo spalvas". Ir taip įsitempus tarp atskirų disciplinų nebelieka ribų - tai Kamiu stengiasi įrodyti savo meninėmis ir filosofinėmis pastangomis viena kryptimi. Drauge meninė kūryba negali būti suvokiama kaip

įvairių tikrovės liudijimų seka, ji turi būti sutelkta apie vieną pagrindinę mintį, kurios atžvilgiu atskiri kūriniai tėra įvairiapusiškai ją atspindinčios, kintančios, jos suvokimą pagilinančios išraiškos formos.

Šia prasme tipiškais Kamiu pasirodė du autoriai, kurie turėjo įtakos visai būsimai jo kūrybai: Hermanas Melvilis ir Francas Kafka. Nors Kamiu pirmiausia pamini tik Kafką, tačiau abiejų šių autorių kūryba ir jų įtaka jo svarstymams yra akivaizdžios. Abiejų jų kūryba Kamiu atrodo kaip nuolatinis sukimasis apie esminę mitinę konsteliaciją ir abiem jiems jis priskiria - čia arba vėliau - tą patį siekį suteikti mitui žodinę išraišką: Melvilis, kaip ir Kafka, pasižymi sugebėjimu už konkretaus aprašymo, už paprastos detalės parodyti glūdint didžiulį, gąsdinantį arba drauge atnešantį ir palengvėjimą, prasmių pasaulį. Tai pavyksta jiems simbolių, žodžių, kuriuose glūdi du pasauliai, du visai skirtingų matmenų pasauliai, tačiau susiję tarp savęs slėpiningais ryšiais, dėka. (Šie asmeniniu požiūriu labai įžvalgūs svarstymai apie Kafkos kūrybą yra įžanginiame "Sizifo mito" skyriuje, kuris pirmą kartą buvo įtrauktas tik 1948 metų leidime; kai pasirodė pirmoji publikacija 1948 metais, šis skyrius apie žydų tautybės rašytoją buvo paaukotas vokiečių cenzūrai.)

Didžiausio pakilimo laimės absurde teigime, jos gynime Kamiu pasiekia paskutiniuosiuose, Sizifo mitą perpasakojančiuose esė puslapiuose. Tik baigiamojoje darbo fazėje, 1940 metų rugsėjį-1941 metų vasarį, Kamiu šį pavadinimą suteikė visam esė, kuris pradžioje vadinosi "Absurdas" arba "Svarstymai apie absurdą". Kamiu savo kūrinyje norėjo sustiprinti žmogiškosios laimės atsvarą absurdui ir į centrinę vietą iškėlė žodį "mitas". Kamiu stebi niekada nepasibaigiantį Sizifo, mitinio maištininko prieš dievų valią, prieš jų primestus žmonėms įstatymus, grūmimąsi su akmeniu. Ir svarbiausiu momentu Kamiu atrodo, kad Sizifas vis leidžiasi nuo kalno žemyn, kad vėl užsiverstų ant pečių savo naštą. Šios pauzės metu, kada galima atsiduoti apmąstymams ir pabandyti susivokti, Sizifas priima jam skirtą likimą, padaro jį savu ir drauge tampa jo šeimininku. Tai ne pasidavimo aktas, bet gilaus, triumfuojančio džiaugsmo momentas. Esė baigiasi sakiniu: "Mes turime įsivaizduoti Sizifą kaip laimingą žmogų".

Taip mitinė figūra tampa Kamiu laimės troškimo išraiška ir jo laimės supratimo pavyzdžiu. Drauge Kamiu nebėga į iracionalumo sritį, jis tik pabrėžia, kad nuogas intelektualizmas negali patenkinti mūsų savitarpio bendrumo, harmonijos, grožio ir prasmės poreikio, kuris taip nenumaldomai jaučiamas. Kamiu, nors kartais ir neišvengia spragų bei

nepakankamai motyvuotų išvadų, grumiasi už žmogų visoje jo pilnatvėje, už mąstymo ir jausmų vienybę, už lygias "Logos" ir "Mythos" teises. Nes ir jis pats savo asmenybės stiprumo ir vientisumo šaltinių ieško tiek laimingų savo jaunystės dienų Alžyre patyrime, tiek ir intelektualaus augimo pastangose.

Žmogiškosios laimės ieškojimas atsivėrime su visomis iš to atsivėrimo išpaukiančiomis minties ir jausmo pasekmėmis yra lemiamas momentas, skiriantis Kamiu mąstymą nuo gyvenimo filosofų ir, jau vėliau, nuo prancūzų tiek ateistinės, tiek ir krikščioniškosios pakraipos egzistencialistų. Jis priima jų pesimistines mąstymo prielaidas ir tai pripažįsta Sartro "Pasibjaurėjimo" recenzijoje. "Gyvenimo absurdiškumo suvokimas... yra tiesa, kuria rėmėsi beveik visi didieji dvasios milžinai". Tačiau toliau jis tęsia: "Mane domina ne šis atradimas, bet iš jo išplaukiančios išvados ir elgimosi būdas, kurį jis sąlygoja". Ir jo asmeninis elgimosi būdas, kurį jis priešpastato egzistencializmui bei imasi ginti, yra mėginimas atlaikyti įtampą tarp kupinos nevilties *Conditio humana* ir vis dėlto egzistuojančių laimės pasiekimo galimybių. Tai apsaugo jį kaip nuo atsidavimo nepagrįstoms viltims, taip ir nuo kryčio į beviltiškumo bedugnę. Tačiau toks laimės pažinimo kelias yra labai asmeniškas, grynai jausminis, kurį labai sunku padaryti filosofinės diskusijos objektu.

Kuomet Antrojo pasaulinio karo pabaigoje egzistencialistinis mąstymo būdas prancūzų visuomenėje susilaukė nenumatytai didelio rezonanso, publikos domėjimasis "Sizifo mitu" sustiprėjo. Tačiau šiame esė dėmesys pirmiausia buvo kreipiamas į tuo metu populiarios mąstymo krypties ženklu pažymėtas autoriaus svarstymų prielaidas, bet ne į jo siūlomą poziciją šių prielaidų atžvilgiu. Dėl to, remiantis "mitu", Kamiu buvo klijuojamos tiek absurdisto, tiek ir egzistencialisto etiketės - nors prieš tai jis nenuilstamai kovojo. Įveikęs savo pirmosioms knygoms būdingą kartėlio jausmą, 1944 metais jis parašė dienoraštyje, jog jaučiasi prikaustytas prie praeities: "Man prisireikė dešimties metų, kad pasiekčiau tai, kas man atrodo be galo vertinga: apvalyčiau širdį nuo kartėlio. Ir, kaip dažnai būna, kartą įveiktą kartėlį aš pavaizdavau vienoje ar dviejose knygose. Todėl prie to kartėlio, kuris man nieko daugiau nebereiškia, mane prikaustė amžiams amžiniesiems". 1945 metais, geriausiu savo draugystės su Sartru laikotarpiu, jis pašaipiai aiškino: "Ne, aš nesu egzistencialistas. Sartras ir aš, mes visada stebimės, kai išvystame savo vardus drauge. Mes netgi ketiname vieną dieną paskelbti mažą

anonsą, kuriame pabrėžtinai paaiškintume, kad neturime vienas su kitu nieko bendro ir nenorime atsakyti už kaltes, kurias galėjo padaryti vienas iš mūsų... Sartras ir aš, mes abu paskelbėme visas be išimties savo knygas dar prieš susipažindami. Susipažinome dėl to, kad išsiaiškintume skirtumus tarp mūsų..." Pabrėždamas savo skirtingumą nuo egzistencialistų, Kamiu nuolat nurodo į tai, jog jie ieško absoliučios vertės ir drauge atsisako bet kokių pastangų išsilaikyti šiame gyvenime. Galiausiai kartą paklaustas apie tolimesnius savo planus, Kamiu juokais atsakė: "Galbūt pagaliau ir man atėjo metas ryžtis studijuoti egzistencializmą..."

Kamiu požiūriu svarbiausias šio esė tikslas buvo elgimosi būdo, "gyvenimo stiliaus" nuškicavimas. Tačiau į publikos dėmesio centrą jis papuolė ne dėl šių pastangų, o savuoju gyvenimo prielaidų apibrėžimu, kurį suformulavo egzistencialistiškai ir kuriam išreikšti rado suprantamų žodžių bei pavidalų. Tad ne visai be pagrindo prancūzų skaitančiosios publikos sąmonėje Kamiu atsidūrė taip arti egzistencialistų, kurie, beje, ir nesudaro vieningos mokyklos; galimas dalykas, kad Kamiu pats juos skiriančius dalykus laikė esmingesniais, negu jie iš tiesų buvo.

PRANCŪZIJOJE, TREMTYJE

"Būdamas toli nuo savojo (Šiaurės Afrikos) dangaus, aš visada jaučiausi šiek tiek tremtyje".
(Alberas Kamiu, iš vieno interviu)

Išsiskyrimas

"Karas įsiliepsnojo. Kur yra karas? Kur galime mes, nepaisant žinių, kuriomis tikime, skelbimų, kuriuos skaitome, įžvelgti šio absurdiško įvykio požymius? Jų neregėti nei mėlyname danguje virš mėlynos jūros, nei cikadų čirpavime, nei kiparisuose ant kalvų. Ir jaunatviškame šviesų šėlsme Alžyro gatvėse... Galima atpažinti jo veidą, bet jis nesileidžia suvokiamas". Taip savo užrašuose pažymėjo Kamiu 1939 metų rugsėjį įsiliepsnojus Antrajam pasauliniam karui. Jis pirmiausia karą suvokė ne tiek kaip išorinę grėsmę, bet kaip nuosavų vidinių prieštaravimų atspindį, laimingos būsenos jausti vienovę su pačiu savimi nutrūkimą ar net galutinę pabaigą. "...tampa aišku, kur jis (karas - B. Z.) yra, kad jis glūdi kiekvieno viduje... jis yra čia, iš tiesų čia, o mes ieškojome jo mėlyname danguje bei pasaulio abejingume. Jis glūdi šioje siaubingoje Kovojančiųjų ir Nekovojančiųjų vienatvėje, šioje žeminančioje neviltyje, kuri bendra visiems, ir tame pažeminime, kurį kiekvieną dieną regime vis labiau atsispindintį veiduose. Prasideda žvėries viešpatavimo era".

Karas patvirtino ir sustiprino Kamiu įsitikinimą dėl pasaulio absurdiškumo. Tačiau jis drauge stūmė jį - kaip tik jį dėl jo artimumo mirčiai - prie aktyvaus pasipriešinimo vienose gretose su bendraminčiais. "Dėl to yra neleistina jaustis esančiam anapus šio karo, koks niekšiškas jis bebūtų. Tai, savaime suprantama ir pirmiausia, liečia mane, nes aš galiu rizikuoti gyvenimu mirčiai nejausdamas jokios baimės. Ir tai lie-

čia visus tuos bevardžius ir blaškomus likimo, kurie priešinasi šioms neatleistinoms skerdynėms ir su kuriais aš jaučiosi giliai susijęs broliškais ryšiais". 1939 rugsėjį Kamiu ketino vykti į savo seniai svajotą kelionę į Graikiją ir jau buvo jai visai pasiruošęs. Užuot išvykęs, jis rugsėjo 3 dieną stojo savanoriu į armiją, tačiau dėl savo sveikatos būklės tąkart ir dar vieną kartą vėliau buvo sugrąžintas. Tai žeidė ir žemino jį, tačiau nepaveikė jo ryžto savarankiškai spręsti bei veikti; "Kadangi esu nepageidaujamas, turiu susitaikyti su paniekinto civilio padėtimi... Bet kokiu atveju aš esu paliestas karo ir turiu teisę turėti savo nuomonę apie jį. Turėti savo nuomonę ir veikti".

1940 metų kovo mėnesį Kamiu persikėlė į Paryžių - turėjo persikelti, nes Alžyre jis nebegalėjo rasti darbo. Paskalis Pija tarpininkavo priimant jį į darbą redakcijos sekretoriumi Paryžiaus laikraštyje "Paris-Soir". Netrukus, gegužės mėnesį, į Paryžių įžengė vokiečiai ir padarė galą vadinamajam "juokingam karui", nerimtam Prancūzijos pasipriešinimui nacių agresijai. Kamiu persikėlus iš Šiaurės Afrikos į Europą, dar gerai nesuvoktas, beveidis karas tapo labai realus; Europa ir konkrečiai Prancūzija Kamiu tapo nesantaikos, sąmyšio, karštligiškumo bei pralieto kraujo sinonimu, kurių fone jo gimtasis kraštas atrodė kaip pažadėtoji ramios laimės žemė.

Darbu "Paris-Soir" Kamiu užsitikrino materialines pajamas, bet ne reiklų ir aktyvumą skatinantį žurnalistinės veiklos lauką, kaip kažkada dirbant "Alger republican". Laikraščio savininkams, kuriems priklausė tokie leidiniai, kaip "Paris-Match" (tuomet "Match") ir "Marie-Claire", iš esmės rūpėjo ne rimtos politinės informacijos teikimas, bet skaitytojui imponuojanti žurnalistika. Tokiai, bet kokiais būdais populiarumo tarp skaitytojų siekiančiai laikraščio linijai Kamiu negalėjo turėti įtakos, tuo labiau, kad jis, kaip redakcijos sekretorius, ir nedirbo jokio grynai žurnalistinio darbo. Grenjerui jis lakoniškai pranešė: "Aš čia užsiimu laikraščio laužymu ir nerašau nė eilutės. Tai yra geriausia, ko aš galiu tikėtis". Laikraščio dvasia Kamiu pasirodė būdinga paryžietiškam mąstymo būdui: "Paris-Soir" juntamas Paryžiaus širdies ritmas ir jo atstumianti siuvėjiška dvasia. Mimi mansarda tapo dangoraižiu, tačiau pati širdis nepakito. Ji sugadinta. Sentimentalumas, išorinis spalvingumas, pasitenkinimas savimi - tai vis tos nešvarios priebėgos, kuriomis ginasi žmogus tokiame nesvetingame gyvenimui mieste", - rašė jis tik pradėjęs dirbti laikraštyje savo užrašuose. Kamiu įsikraustė į kuklų kambarį Monmartre, tradiciniame menininkų kvartale Paryžiaus šiaurinėje daly-

je - čia buvo dirbęs Modiljanis, Pikaso, poetas Maksas Jakobas. Netrukus Kamiu savo būstą pakeitė į kiek komfortiškesnį butą netoli Sen Žermen de Prė bažnyčios, tačiau "siaubinga vienatvė", apie kurią jis rašo savo dienoraštyje, išliko. Per staigus, per šiurkštus buvo savigarbai padarytas nuostolis, kurį sukėlė Paryžius. Alžyre jis jautėsi esąs veiklios opozicinės inteligentijos gyvenimo centre, turėjo galimybių įvairiausiais būdais išreikšti savo nuomonę tarp vienminčių - Paryžiuje jis nugrimzdo į anonimiškumą, pasijuto priklausomas nuo materialinių nepriteklių ir skausmingai jautė tikrų, nuoširdžių draugiškų ryšių trūkumą. Šiek tiek savitarpio supratimo jis atrado tik tarp laikraščio rinkėjų ir korektorių, su kuriais jis mielai bei nuoširdžiai bendravo ir kurie jo bičiulišku elgesiu dabar gali didžiuotis savo atsiminimuose.

Šioje apgailėtinoje psichologinėje situacijoje rašytojo darbas Kamiu tapo esminiu saviraiškos būdu. Pripažindamas tai, jis rašo savo užrašuose: "Kaip gali būti, kad sugebėjimas varganame kambaryje Paryžiuje išgyventi vienam metus žmogų daugiau išmoko, negu šimtai literatūrinių salonų ir keturiasdešimties metų "Paryžiaus gyvenimo" patirtis? Tai kažkas šiurkštaus, atstumiančio, kartais gėdingo ir labai artimo pamišimui. Tačiau tokioje kaimynystėje žmogaus esybė turi grūdintis ir tvirtėti - arba grimzti į dugną tuo atveju, jeigu ji pasirodo nepakankamai tvirta, kad išgyventų". Tačiau "šimtai literatūrinių salonų" nebuvo Kamiu, kaip pasirodė vėliau, tokie jau bereikšmiai. Tik jis savo vienatvę ne tik žodžiais pavertė privalumu, bet ėmėsi ir esminių pastangų jį realizuoti: 1940 metų gegužės mėnesį jis užbaigė apysaką "Svetimas", intensyviai dirbo prie "Sizifo mito" ir planavo pradėti kurti dramą "Don Žuanas", kurios tema jį domino visą gyvenimą, tačiau niekuomet įsivaizduojama forma taip ir nebuvo įkūnyta pjesėje. Tačiau vien tik pastangos, nepateikiant jų rezultatų viešumai, negalėjo jam garantuoti priėjimo prie literatūrinių Paryžiaus įžymybių: kai Pija tarpininkavo jam susipažįstant su Andrė Malro, šis beveik neatkreipė dėmesio į nežinomą jauną autorių. Tai, žinoma, netrukus turėjo pasikeisti.

Kadangi Prancūzijos vyriausybė nedaug tesiėmė priemonių, kad užkirstų kelią gresiančiai agresijai, vokiečių kariuomenės puolimas privedė prie greito ir visapusiško Prancūzijos žlugimo. Po evakuacijos iš Paryžiaus vyriausybės priešakyje stojo maršalas Petenas, kuris ir pasirašė paliaubų susitarimą, pagal kurį du trečdaliai Prancūzijos buvo okupuota vokiečių, o neužimtoje Pietų zonoje įteisinta kolaboracionistų vyriausybė, vadovaujama Peteno. "Paris-Soir" taip pat persikėlė į pietinę

zoną, į netoli nuo Višy esantį Klermon-Ferano miestą. Kamiu su savo negausiu bagažu atsivežė ir "Svetimo" rankraštį. Vokiečių okupacinė valdžia mėgino Paryžiuje pradėti leisti profašistinės orientacijos "Paris-Soir", koks, nors ir labiau užmaskuota forma, darėsi ir Klermen-Ferane toliau einantis laikraštis. Dėl to Kamiu pozicijos šiame leidinyje darėsi vis problemiškesnės: jis nuolat turėjo skaitytis su galimybe, jog bus atleistas, jeigu ne suimtas, o kiekviena užduotis redakcijoje sunkia našta gulė jam ant širdies. Laikraščio redakcija persikėlė į Lioną, o pats Kamiu mieliausiai būtų sugrįžęs į Alžyrą.

Per tą laiką galiausiai įvyko jo skyrybos su Simona Hijė, tad Kamiu galėjo vėl vesti. Jau daugelį metų jis bičiuliavosi su Fransina For, studente iš geros Orano šeimos, kuriai jų dukters sąjunga su liguistu jaunuoliu, neturinčiu pastovaus pragyvenimo šaltinio, užtat turinčiu genijaus pretenzijas ir, be to, jau sykį vedusiu, pradžioje atrodė neįsivaizduojama. Tačiau Fransina sėkmingai užbaigė savo matematikos studijas, neatsisakė savo ketinimų ir 1940 metų gruodį su Kamiu be didelių iškilmių susituokė. Netrukus, metų pabaigoje, jaunasis šeimos galva liko be darbo, nes laikraščio darbotojų skaičius vėl turėjo būti sumažintas, ir atleisti pirmiausia buvo tie bendradarbiai, kurie neturėjo vaikų. Kamiu ir jo žmona išvyko į Oraną, kur pusantrų metų galėjo gyventi pas Fransinos tėvus. Kamiu erzino prekeiviška dvasia, pirkliškas veiklumas, skyręs Oraną nuo Alžyro, miesto, kurį jis suvokė kaip dvasinio ir kultūrinio žydėjimo vietą. Jis vėl kūrė įvairius teatrinius projektus, kurie būtų galėję jį sugrąžinti į Alžyrą, tačiau, deja, negalėjo duoti jokių pajamų. Kadangi jis negalėjo palikti šeimos išlaikymo rūpesčių vien savo žmonai, kuri tuo metu davė pamokas, Kamiu taip pat pradėjo dirbti mokytoju atsiradus tokiai galimybei, kai buvo paskelbtas įstatymas dėl žydų: pagal šį įstatymą valstybinėse mokyklose iš septynių mokinių tik vienas galėjo būti žydas. Dėl to Orane, kur gyveno daug žydų, ištuštėjo klasės naujai atsikūrusiose privačiose mokymo įstaigose. Rezistencinis judėjimas, kuriam jau kartais priskiriamas Kamiu, tuomet nebuvo įgavęs kokių nors organizuotų formų. Kamiu buvo pasiruošęs, atsiradus progai, pasiūlyti savo paslaugas; o ir dėl bičiulių rato, ypač ryšių su Paskaliu Pija, darėsi įtartinas valdžiai - dar Orane jis buvo pirmą kartą, kol kas be tolesnių pasekmių, ištardytas. Tačiau tvirtų, nuolatinių ryšių su rezistencija tuo laikotarpiu jis dar tikriausiai nebuvo užmezgęs.

1941 metų vasarį, Orano laikotarpio pradžioje, Kamiu baigė "Sizifo mitą".

Po metų jis patyrė dar vieną sunkų tuberkuliozės priepuolį, po kurio paaiškėjo, kad liga apėmė ir jo antrąjį, ligi šiol buvusį sveiką, plautį. Reikėjo imtis kuo rimčiausių priemonių: drėgnas Šiaurės Afrikos klimatas nebuvo jam palankus ir reikėjo ieškotis vietos Prancūzijos sanatorijose, kalnuose. Laimingo sutapimo dėka Fransinos šeima trdiciškai naudodavosi vasarnamiu Pietų Prancūzijoje, kuris buvo tinkamas šiam tikslui ir atitiko jaunosios poros finansines galimybes: Fransinos tetai, madam Otly, priklausė pensionas Le Paneljero vietovėje, nedideliame, maždaug 1000 metrų virš jūros lygio esančiame turistų pamėgtame kaimelyje, piečiau Sent Etjeno. Leidimą išvykti gauti jau buvo sunku. 1942 metų rugpjūtį sutuoktinių Kamiu pora pagaliau išvyko į Le Paneljerą ir Fransina ligi spalio vidurio pasiliko ten su savo vyru. Po to ji grįžo į Alžyrą, kur turėjo rasti butą ir darbą jiems abiem.

Tiesa, klimatas teigiamai paveikė Kamiu sveikatos būklę, Le Paneljere jis ramiai galėjo atsidėti savo darbui ir susipažino čia su didelę įtaką jam padariusiu rašytoju Frensiu Pongė, tačiau nemalonūs įspūdžiai vis dėlto nugalėjo. Industriniame Sent Etjeno mieste, į kurį Kamiu turėjo vykti kas dvi savaites medicininėms procedūroms, jis akis į akį susidūrė su skurdžiu daugumos žmonių gyvenimu: "Sent Etjenas ir jo priemiesčiai. Toks reginys skamba kaip nuosprendis civilizacijai, kuri jį pagimdė. Pasaulis, kuriame nėra erdvės sau, džiaugsmui, veikliam laisvalaikiui, yra pasaulis, kuris pasmerktas žlugti". Tačiau ir prie kalnų jis nesugebėjo priprasti; tiesa, kartais tai vienur, tai kitur jis aprašinėja žavius gamtos reiškinius, tačiau po to vėl vadina šį gamtovaizdį banaliu, jaučiasi uždarytas tarp kalnų, vasara jam atrodo nuobodi, o rūsti žiema kelia baimę. "Klimatas, kuris man paskirtas, yra visai ne toks, kuris man patinka", - jau rugsėjį rašo jis Grenjerui ir netrukus praneša, kad lapkričio pabaigoje norėtų grįžti į Alžyrą.

Tačiau lapkričio 9 dieną Šiaurės Afrikoje išsilaipina sąjungininkai ir vokiečių kariuomenė okupuoja ir pietinę zoną. "Kaip žiurkės", - pilnas kartėlio, lapkričio 11 dieną užrašo savo dienoraštyje Kamiu. Dabar jis yra papuolęs į spąstus, atkirstas nuo krašto ir žmonių, su kuriais jautėsi susijęs, ir neapsidraudęs finansiškai: tai, ką jis ligi šiol gaudavo iš Šarlo, dabar nutrūksta, o vokiečių okupacijos sąlygomis jis neturi vilties, kad įstengs publikuotis. Šiuo atžvilgiu jam padeda Pija; jis pasistengia, kad "Gallimard" leidykla priimtų Kamiu *pro forma* kaip redaktorių - tuo daugiau tikėdamasi iš jo būsimų kūrinių - ir jam imtų mokėti pakankamą mėnesinį atlyginimą.

Šis finansinis sandoris, kurį pats Kamiu neypač tevertino, tik sustiprino įsitikinimą, kad jis yra priverstas neapibrėžtam laikui likti nemylimame krašte. “Man netrukus jau buvo per akis to apsiniaukusio dangaus ir sniegu užverstų kelių. Niekuomet aš tiek daug negalvojau apie šviesą ir šilumą. Tai tikrai buvo tremtis”, - 1943 metų pradžioje rašė Kamiu Grenjerui. Be to, prisidėjo rūpesčiai dėl žmonos ir motinos, nes dabar ir Alžyras tapo taikiniu vokiečių bombonešiams. Dabar karas tapo nuolatinė ir visur esanti, išorinė ir vidinė realybė.

Pirmoji šlovė

1942 metų birželį okupuotame Paryžiuje 4400 egzempliorių tiražu pasirodė “Svetimas”, o spalio mėnesį 2750 egzempliorių tiražu “Sizifo mitas”. Lemiamą poveikį Kamiu prasiveržimui į Paryžiaus knygų rinką turėjo Paskalis Pija, kuris suorganizavo rankraščių persiuntimą iš Orano į Paryžių ir juos vėliau perdavė autoritetingiems asmenims. Pija nusiuntė “Svetimo” rankraštį Andrė Malro į jo vilą Kot d’Azūre; kaip pasakoja viena tuometinės Malro gyvenimo palydovės bičiulė, dėl tos priežasties Malro praleido ištisą dieną dideliame dvasios pakilime: “Vieną rytą pasiuntinys atnešė rankraštį. Kamiu, jauno žmogaus, kuris Alžyre buvo pastatęs “Paniekos metą”, apysaką “Svetimas”. Andrė perskaitė ją vienu atsikvėpimu. Kai jis vėl pasirodė, gyvai, skubiai paklausė: “Kas eina į paštą?” Rankraštį jis su pastaba “Svarbu” išsiuntė Raimonui Galimarui bei labai nuoširdžią telegramą autoriui. Visą dieną jis liko tokios pakilios nuotaikos, žvalios dvasios, net menkiausiose detalėse įžvelgdavo savitą svarbą. Pokalbis nutrūkdavo ir vėl sparčiai užsimegzdavo... Andrė svarstė, savo profesoriška ir drauge valiūkiška maniera kėlė aukštyn pirštą: “Tai fosforas”. “Gallimardo” redakcinė taryba, reprezentuojama pirmiausia Žano Poleno, vienareikšmiškai pasisakė už publikavimą, tad “Svetimas” pasirodė autoritetingiausioje Prancūzijos leidykloje. Kad Kamiu dėl to turi atsisakyti bendradarbiavimo su savo pirmuoju leidėju bei bičiuliu Šarlo, buvo nuspręsta abiejų sutarimu; maža Šarlo leidyklėlė nebuvo pajėgi imtis tokios užduoties, juolab, kad Kamiu norėjo visus “tris absurdus” - “Svetimą”, “Sizifo mitą” bei dramą “Kaligula” - išleisti vienu leidiniu arba bent jau vieną po kito. Šio savo sumanymo jis negalėjo įvykdyti ir “Gallimardo” leidykloje, kuri jau vien dėl

didžiulio popieriaus trūkumo buvo priversta tenkintis neįprastai mažais tiražais. Nors Gastonas Galimaras, veikliausias ir savo literatūriniu skoniu pasikliaujantis leidyklos savininkas bei vadovas, ir neabejojo Kamiu kaip romanisto talentu bei aukštai vertino "Svetimą", tačiau "Sizifo mitas" daug mažiau jį tesužavėjo ir šis kūrinys buvo išleistas nelabai noriai, žymiai mažesniu tiražu.

Koks mažas bebūtų tiražas - Kamiu literatūriniam vardui buvo svarbi ta aplinkybė, jog jį, dar nežinomą autorių, priėmė bei sudarė sąlygas publikuotis "Gallimardo" leidykla, su "Nouvelle Revue Francaise" susijusi įmonė. Nes "NRF" ir "Gallimard", du neatskiriami kokybę liudijantys žymekliai, darė lemtingą įtaką pirmosios šimtmečio pusės Prancūzijos literatūrinei scenai savo tiekiama informacija, kūrinių atranka, vertinimais ir pirmiausia imponuojančia literatūrinių asmenybių galerija. Laikraštis "Nouvelle Revue Francaise" 1909 metais buvo įsteigtas Andrė Žido bei Žano Šliumbergerio ir nuo to laiko, ypač ilgu Žano Poleno vadovavimo jam periodu, naudojosi "tikros romano akademijos" titulu. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą laikraštis tapo nedidelės leidybos įmonės, vadovaujamos veiklaus Gastono Galimaro, galingos leidėjų Galimarų dinastijos įkūrėjo, dalimi. Ilgą laiką laikraščio bei leidyklos orientaciją lėmė dvasinė ir kultūrinė jų įkūrėjų nuostata - ištobulintas sensualus, nuo pilietinio mąstymo horizontų neatsiejamas dvasingumas. Tokie literatūriniai fenomenai, kaip Selino "Kelionė į ten, kur baigiasi naktis" (Voyage au bout de la nuit), įnirtęs asocialumo išpuolis prieš visą apgailėtiną miesčioniškumo vidutinybę, tokioje aplinkoje atrodė kaip išimtis, ypatingas atvejis, kuris susilaukė įvertinimo tik dėl savo kalbinės įtaigos, bet ne kaip konfrontuojančio mąstymo pavyzdys.

Kad tokiai nepajudinamai, vienpusiškai suvokto dvasingumo jungiamai falangai būtų galima priešpastatyti betarpišką, kitokį tikrovės įsivaizdavimą, reikėjo, be kūrybinės galios, pasižymėti dar ir tam tikru nerūpestingumu, netgi naivumu. Šias savybes Kamiu išsiugdė pirmiausia savo alžyrietiškos kilmės dėka, gilaus, tvirto pasitikėjimo savimi, įgyto apmąstant gamtos išgyvenimų patirtį, bei dėl ne tokios griežtos socialinės diferenciacijos, lengvesnio kelio į išsilavinimą ir savitų intelektualiosios bei kūrybinės saviraiškos sugebėjimų. Jeigu Kamiu būtų tekę ieškoti galimybių tapti didžiu rašytoju Prancūzijoje, jo kelias į literatūrines viršūnes būtų kitoks, galima manyti, daug ilgesnis ir sudėtingesnis.

Bet kokiu atveju sėkmė būti 1942 metais išleistam NRF leidyklos

buvo sąlygota prieštaringų dalykų: kadangi vokiečiai okupantai, suvokdami visą šios institucijos poveikio jėgą, buvo labai suinteresuoti ją ir toliau išlaikyti funkcionuojančią sau pasiliekant kontrolę, jie stengėsi pritraukti autoritetingus intelektualus. (Vokietijos pasiuntinys buvo netgi pareiškęs: "Prancūzijoje egzistuoja trys jėgos: komunizmas, stambieji finansai ir "Nouvelle Revue Francaise". Po to, kai Gastonas Galimaras 1940 metais atsisakė perleisti 51 procentą leidyklos kapitalo vokiečiams bei jo įmonė buvo užantspauduota ir ėmė grėsti atviras konfliktas su okupacine valdžia, galiausiai vokiečiai pasiūlė lankstų kompromisą: vadovavimą NRF turėjo perimti Drijo la Rošelė, daugelį metų su laikraščiu bendradarbiavęs, tačiau dabar atvirai į kolaboracionistines pozicijas stojęs rašytojas; tai vokiečiams atrodė pakankama garantija, jog "Gallimardo" leidykla "atsisakys savo bendrosios Vokietijai priešiškos pozicijos ir, priešingai, įneš vertingą indėlį įgyvendinant naująsias politinio Europos koordinavimo, Prancūzijos atstatymo ir bendradarbiavimo tarp Vokietijos ir Prancūzijos idėjas".

Tikrovėje visa tai atrodė taip, jog reikšmingi, su laikraščiu susiję autoriai, tokie kaip Andrė Židas, palaipsniui ėmė tolti ir jo puslapius užvaldė antraeilės oportunistinės figūros. Leidykloje, priešingai, dar galėjo telktis tokios "nepriklausomos sielos", kaip Polenas, Kvinė bei Grothiuisenas, toliau formavę įvairiapusę, literatūriškai svarią pasiūlą: tarp vokiečių pageidaujamų autorių buvo daroma rūpestinga atranka - Meisteris Ekartas, Gėtė, E. T. A. Hofmanas, Fontanė; iš šiuolaikinių prancūzų autorių buvo publikuojami ir kai kurie visiškai nepageidaujami - Sent Egziuperi, Aragonas, Židas, Žilo Desno, Pongė. Laikraščio nuosmukį turėjo pripažinti ir Drijo la Rošelė, talentingas autorius; 1943 m., kuomet ir jam karo baigtis jau nebekėlė abejonių, jis atsistatydino ir po poros metų nusižudė. Tad 1943 metų birželio mėnesį laikraštis nustojo ėjęs, o leidykla tebetęsė savo sunkų, kupiną kompromisų, bet vis dėlto sėkmingą kelią.

Publikacijų rezonanso nereikėjo ilgai laukti, nors jos dėl laiko sąlygotų leidybos bei platinimo sunkumų pradžioje ir apsiribojo Paryžiaus literatūrinių žinovų ratu. Kultūrinės pakraipos laikraštyje "Comoedia" rašytojas Marselis Arlanas pristatė Kamiu stambia antrašte kaip "autorių, kuris ateina" ir, turėdamas omenyje naują "Šviesos vestuvių" leidimą, aiškino: "... Mesjė Kamiu mąstymas ir pozicija priklauso ir žmogui, ir kraštui, arba klimatui: tai yra moralas ir himnas saulei, vilčių nepripažįstantis susižavėjimas mirties paženklintu gyvenimu... Jau šiame esė

("Šviesos vestuvėse" - B. Z.) galime atpažinti tai, kas šiandien dar labiau išryškėja "Svetimame": tikrą rašytoją". Kitas kritikas taip vėliau apibūdino "Svetimo" pasirodymą: "Audringas startas: komentarų lavina... Taip būna su didžiais kūriniais, kurie yra laukiami, beveik trokštami".

Ryškiausias amžininkų komentaras priklausė Žanui Poliui Sartrui. Sartras 1943 metais pasirodžiusiame "Svetimo" paaiškinime" (Explication de l'Etranger) apysaką dar ilgai skaitytojams poveikio turėjusiu apibūdinimu susiejo su "Sizifo mitu": "Po keleto mėnesių pasirodžiusiame Sizifo mite Kamiu mums pateikė savo kūrinio ("Svetimo" - B. Z.) komentarą". "Galima pasakyti: *Sizifo mitas* nori mums duoti apibrėžimą (absurdo - B. Z.), o *Svetimas* - pojūtį". Kamiu negalėjo visiškai sutikti su tokiu sąvokos bei pojūčio atskyrimu; kita vertus, kai kuriais atvejais kritika jam pačiam kai ką paaiškino apie jo kūrybą. Grenjerui jis rašė: "Sartro straipsnis yra "demontažo" pavyzdys. Tai, į ką jis neatsižvelgia, yra instinktyvusis bet kokios meninės kūrybos momentas. Intelekto dalyvavimas nėra toks didelis. Tačiau tokios jau yra kritikos taisyklės ir tai yra labai gerai dėl to, nes ji dar kartą man išaiškina, ko aš siekiau".

Kad buvo ir nepalankių atsiliepimų, rodo Kamiu užrašai, kuriuose jis pyksta ant recenzentų ne už kritišką jos atmetimą, bet už supratimo stoką. "Reikia trejų metų, kad parašytum knygą, ir pakanka penkių eilučių, kad iš jos pasijuoktum, be to, dar neteisingos citatos", - skundžiasi jis. Kitoje vietoje jis gina Merso nepajudinamą negaciją nuo pozityvaus moralo reikalaujančių "moralistų": "Veidmainiškas moralumas" siutina. Jūs, kvailos galvos, kurios neigimą laikote išsižadėjimu, kai jis yra pasirinkimas... Jokio kito gyvenimo negali būti žmogui be Dievo..." Priešingai tokiai moralizuojančiai kritikai, Trečiosios Respublikos fiasko ir Višy režimo nacionalinio bankroto pažymėtos kartos ši knyga buvo suvokta kaip tradicinių gyvenimo orientyrų praradimo patvirtinimas ir kvietimas blaiviai ir šaltakraujiškai priimti savo egzistavimą šioje situacijoje. Tai patvirtina ir kritiko Anri Helio pasisakymas: "Kai pasirodė "Svetimas", ši maža knygelė ištisos kartos buvo beveik praryta, kartos, kurios gyvenimas jau daugiau nebegalėjo remtis tradiciniais pagrindais, uždaras, apribotas gyvenimas be ateities, visai kaip "Svetimo". Šioji karta Merso padarė savo herojumi". Ir Rolanas Bartas, praėjus daugeliui metų po "Svetimo" pasirodymo, rašė: "... buvo jaučiama sąsaja su juo kaip su vienu iš tų tobulų ir reikšmingų kūrinių, kurie iškyla tam tikrais istori-

nių posūkių momentais ir atspindi lūžį tikrovės suvokime, naujovišką jos jauseną... "Svetimo" pasirodymas tapo visuomeninės reikšmės įvykiu..."

Pirmiausia galėjo stebinti tai, jog kūrinys, dar rėmęsis alžyrietiškojo gyvenimo patirtimi, palietė tokias esmines savivokos problemas, su kuriomis okupacijos sąlygomis susidūrė veiklūs, visuomeniškai užsiangažavę žmonės Prancūzijoje. Tačiau ar kolonijinio Alžyro realybė - tegul ir ne tokiu akivaizdžiu būdu - negalėjo, panašiai kaip vokiečių okupacija, pažadinti žmonėse tokius pačius asmeninio bejėgiškumo, ryškaus prieštaravimo tarp individualių siekių ir visuomeninio vystymosi raidos jausmus? Tai patvirtina Edmonas Šarlo, kai jis pasakoja apie tuometinį "Svetimo" poveikį sau ir savajai progresyviai nusiteikusių europiečių kolonijiniame Alžyre aplinkai: "Mano pirmoji reakcija buvo didžiulis pasitenkinimas... Pasakyta buvo viskas, ir pasakyta taikliai, kasdieniškais žodžiais... Mes visi jautėmės kaip "svetimi".

Tačiau tie prancūzų inteligentijos atstovai, kurie kaip tik tuo metu buvo įsijungę į aktyvų pasipriešinimo judėjimą, negalėjo besąlygiškai sutikti su laiko dvasią išreiškiančiomis "Svetimo" ir pirmiausia "Sizifo mito" idėjomis. 1957 metais Pjeras Daksas pakartojo savo tuometinę nuomonę (nuo kurios jis vėliau vis dėlto atsiribojo): "... šiose knygose aš išvydau išraišką viso to, kas turėjo priversti mus be pasipriešinimo priimti tokį gyvenimą, kokį mums primetė mūsų budeliai". Dar aštriau pasisakė André Vurmseras: "Jų tonacija ir moralė atspindėjo pralaimėjusiųjų drąsos netekimą, pasibjaurėjimą viskuo, skepticizmą ir neviltį". Žinoma, vis aštrėjanti situacija skatino kraštutinį elgesį bei nuomonių konfrontaciją. Tačiau drauge Daksas ir Vurmseras nepastebi laiko dvasios sąlygoto išsivaduojamojo elemento Sizifo maište. Nuo 1940 iki 1942 metų konkreti istorinė situacija privedė prie to, kad pagrindinėje prancūzų tautos masėje vis labiau įsitvirtino požiūris, jog nacionalinė istorija buvo nutraukta su statiško teroristinio režimo įvedimu. Jeigu pragmatiškas tokios situacijos vertinimas kolaborantus skatino bendradarbiauti su krašto užgrobėjais, priešinimasis aplinkybėms, siekimas išsaugoti nepriklausomą mąstymą bei asmeninę poziciją reiškė atsisakymą nuo kompromisų ir toliau, esant palankioms aplinkybėms, galėjo išsiplėsti į aktyvų pasipriešinimą - vystymosi kelias, kurio pavyzdžiu gali būti pats Kamiu.

Antrojoje 1943 metų pusėje Kamiu pranešė Grenjerui apie tai, jog jam pavyko per Portugaliją laiškais užmegzti ryšį su savo žmona ir kad

jis galutinai nusprendė išvykti iš Le Paneljero: "... aš turiu spalio pabaigoje palikti Le Paneljerą. Po to į Paryžių arba į sanatoriją Brijansone. Brijansonas būtų protingas sprendimas, tačiau Paryžius, aš manau, bus neišvengiamas".

Kamiu atvykimas į Paryžių buvo būtinas, jeigu jis norėjo palaikyti ir stiprinti savo ryšius su literatūriniam gyvenimui įtaką turinčiais žmonėmis, turėti galimybę publikuoti savo rankraščius ir pasinaudoti proga gauti tvirtą vietą "Gallimardo" leidykloje. Netrukus, įsidarbinęs redaktoriumi, Kamiu 1943 metų lapkričio 1 dieną buvo įtrauktas į "comite de lecture", sprendžiančiąją tarybą, kuri lemdavo visų leidyklos turimų rankraščių publikavimo reikalus.

Tą vargo žiemą Kamiu pažino Paryžių iš pačios blogiausios pusės: vokiečių okupacinė valdžia ir kolaboruojantys su ja prancūzų politikai dabar, kai jau ėmė ryškėti jų žlugimo perspektyvos, dar labiau sustiprino priespaudą vietinių gyventojų atžvilgiu; maisto ir kuro visur trūko, paryžiečiai šiaip taip vertėsi alkdami ir šaldami.

Tačiau dvasinis ir kultūrinis gyvenimas neapmirė. Sartro "Musių" premjera tapo reikšmingu teatriniu įvykiu, jos metu Kamiu pirmą kartą asmeniškai susitiko su Sartru; jis rašė Grenjerui: "Nors tai turėtų atrodyti kitaip, aš nepajutau didelio bendrumo nei kūryboje, nei su pačiu žmogumi. Tačiau, turint omenyje tuos, kurie yra prieš jį, būtina būti už". Dabar, nuolat būnant Paryžiuje, susitikimai kavinėse stiprino jo ryšius su kylančiomis egzistencializmo žvaigždėmis Žanu Poliu Sartru ir Simona de Bovuar. (Kamiu spontaniškai sutiko imtis pagrindinio vyro vaidmens ir režisuoti Sartro pjesę "Už uždarų durų"). Simona de Bovuar taip savo atsiminimuose apibūdino juos siejančius dalykus: "Mus patraukė jo jaunatviškumas, jo nepriklausomumas. Mūsų asmenybės susiformavo nepriklausomai nuo jokių mokyklų poveikio, kaip vienišių. Mes neturėjome jokio prieglobsčio ir to, kas vadinama aplinka. Kaip ir mes, Kamiu nuėjo kelią nuo individualizmo ligi angažavimosi veiklai". Čia Simona de Bovuar kiek perdeda dėl jų kelių panašumo: Kamiu politinio mąstymo ir literatūrinės kūrybos raida vargu ar gali būti apibūdinama tokiu bendru vardikliu. Tačiau teisinga yra tai, kad Kamiu ir Sartras turėjo jausti artumą vienas kitam dėl savo panašia kryptimi orientuotų savitų siekių, kuriuos įgyvendindami jie abu - ir ypač Kamiu dėl savo priklausomos padėties leidykloje - jautėsi slegiami aplink "Gallimardą" susibūrusių literatūrinių įžymybių autoriteto.

“Combat”: kova Pasipriešinime

Dar iš Le Paneljero Kamiu rašė Grenjerui: “Aš manau, kad mums ruošiamas dievų saulėlydis Bairoito stiliumi. Tik, deja, mes nesėdime žiūrovų salėje, mes patys būsime atlikėjai. Dabar aš žinau, ką tai reiškia tėvynė. Tačiau kad tai suvokčiau, turėjau kentėti. Tai nedaro man garbės.” Le Paneljere praleisti karo metai, kai jis buvo saistomas savo ligos bei kūrybinio susikaupimo, židono Kamiu atviro pasipiktinimo nacių nusikaltimais jausmus “... aš labai gerai prisimenu dieną, - rašė jis vėliau, - kai rūstybės vilnis manyje pasiekė aukščiausią tašką. Tai įvyko vieną rytą Lione, kai aš perskaičiau laikraščiuose apie mirties bausmės įvykdymą Gabrieliui Peri”. (Mirties bausmė rezistencijos rašytojui Gabrieliui Peri buvo įvykdyta 1941 metų gruodžio 19 dieną - B. S.) Ši “rūstybės vilnis” atitinkamai veikti vis dėlto Kamiu dar nepaskatino - jis jautėsi liguistas, izoliuotas, neturintis ryšių su vienminčiais. 1942 metais jam pirmiausia į akis krinta materialinis gyventojų nuskurdimas: “Stotyje skubančių žmonių minia nemurmėdama ryja bjaurų mitalą... Keliantis neviltį nebylus gyvenimas, kurį kantriai kenčia visa Prancūzija”. Kamiu atmetė Peteno “grįžimo” doktriną: “Atgal į viduramžius, prie paprasto mąstymo, prie velėnos, prie religijos, prie senų lozungų arsenalo. Kad šitai nuskausminančiai priemonei būtų galima pripažinti bent lašą poveikio galios, mes turėtume taip elgtis, tarytum mūsų žinios būtų nieko nevertos, tarytum mes nieko nebūtume išmokę, trumpiau - iš anksto būtume pasiryžę ištrinti tai, kas neištrinama”. Vėliau jį pasiekia nenuginčijami faktai apie nacių žiaurumus: “Du jauni lenkai, keturiolikmečiai, buvo priversti padegti savo namus, kuriuose buvo jų tėvai. Nuo keturiolikos ligi septyniolikos Buchenvaldas. - Namo... kuriame įsikūrė gestapas... konsjeržė. Priešpiet ji tarp kankinamųjų užsiima namų ruošos darbais. “Man nerūpi tai, kuo užsiima mano nuomininkai”... - Deportuotoji X. po išlaisvinimo turėjo tatuiruotę: lagerio SS ji metus laiko buvo...”

Žinodamas tai, Kamiu nebegalėjo ramiai gyventi toliau, kaip jis paskui aiškino savo įsijungimo į Pasipriešinimą motyvus: “Tai yra klausimas, kuris tam tikram skaičiui žmonių, prie kurių priklausau ir aš, atrodo beprasmis. Niekur aš negalėčiau būti kitoks, tai ir viskas. Man atrodė ir vis dar tebeatrodo, kad negalima stovėti nuošalyje nuo kanclagerių”.

5. 3524

Tikslingos veiklos galimybės vis labiau ir labiau ėmė ryškėti 1943 metais. Jeigu dauguma prancūzų pirmaisiais okupacijos metais, netekę vilties ir palaužti, atsidūrė tautinio žlugimo akivaizdoje, tai 1943 m., po vis didesnių nacistinės Vokietijos pralaimėjimų karo frontuose, įvyko esminis sąmonės lūžis: "Pasipriešinimas egzistuoja - vadinasi, jis yra įmanomas". Su šiuo vis garsiau skambančiu šūkiu Pasipriešinimo judėjimas tapo visuomeninės sąmonės dalimi. Drastiška prievarta, kaip masinė žydų deportacija 1942 m. bei prievartinės darbo tarnybos įvedimas nuo 1943 m., galutinai nulėmė viešosios nuomonės persiorientavimą į priešišką vokiečių okupantams poziciją.

Lionas, artimiausias didelis miestas, kurį Kamiu galėjo pasiekti iš Le Paneljero, dėl didelio darbininkų skaičiaus, dėl savo siaurų, klaidžių gatvelių bei Šveicarijos sienos artumo tapo Pasipriešinimo judėjimo Prancūzijos pietuose centru - Kamiu vadino Lioną "tuo dideliu ir niūriu maištininkų miestu". Čia jis susitiko su Paskaliu Pija ir per jį susipažino su rašytojais bei rezistentais Frensiu Pongė bei Renė Leino. Pija buvo vyriausiasis Pasipriešinimo judėjimo laikraščio "Combat" redaktorius ir tikriausiai dar Lione pasikvietė Kamiu į laikraščio bendradarbių štabo susitikimus. Redakcija tuo metu palaipsniui kėlėsi į Paryžių, į skubančią pasitikti išsilaisvinimo sostinę, nors spaustuvė liko Lione. 1943 metų rudenį atsidūręs Paryžiuje, Kamiu dalyvavo viename iš pirmųjų nelegalaus "Combat" redakcijos pasitarimų, vykusiame šveicoriaus kambaryje, ir, remdamasis tuo, kad jau buvo uostęs "truputį žurnalistikos", pareiškė, jog yra pasiryžęs imtis bet kokio darbo, kuris pasirodytų naudingas, bei išsirinko slapyvardį. Dabar Kamiu buvo užimtas dieną ir naktį - oficialiai kaip redaktorius "Gallimardo" leidykloje ir nelegaliai, beje, labai greitai, kaip atsakingasis šio laikraščio redaktorius, mat kai Pija buvo patikėtos kitos užduotys, "Combat" redakcija vienbalsiai Kamiu išsirinko jo įpėdiniu. Kamiu buvo atsakingas už techninę laikraščio gamybos pusę, vis labiau didėjančios apimties uždavinį. Laikraštis, pradžioje buvęs mėnesinis, Kamiu bendradarbiavimo laikotarpiu pasirodydavo jau dukart per mėnesį. Laikraštis pirmiausia būdavo atspausdinamas mašinėle, vėliau hektografuojamas ir galiausiai spausdinamas tipografiniu būdu - ant dviejų, kartais keturių knygos formato lapų. Kamiu ieškojo laikraščiui naujų bendradarbių, parinkdavo reikšmingas informacijas, suteikdavo joms reikalingą formą, sugalvodavo antraštes, tvarkydavo laužinius ir palaikė ryšius su spaustuve bei platinimo sistema - žodžiu, dirbo darbus, nuo kurių priklausė spausdinimo rizikos laipsnis.

Be jokios literatūrinės tuščiagarbystės Kamiu čia pakluso dalykiniams reikalavimams - jis paruošdavo informacijas, kurios pasiekdavo Prancūziją per BBC ar kitas užsienio stotis, bei vedamuosiuose perleisdavo žodį ginkluoto pasipriešinimo vadovams. Nelegalaus darbo laikotarpiu jis paskelbė "Combat" tik keletą savo paties straipsnių.

Šis savanoriškas atsidavimas, jeigu ne pasidavimas, kovos už bendrus tikslus reikalui Kamiu atrodė savaime suprantamu dalyku iš dvasinių paskatų bei dėl tų nuopelnų, kuriais jau buvo pasižymėję Pasipriešinimo grupės "Combat" nariai: Anri Frenėjus, jos vadovas, jau 1940 metais subūrė atsisakančius bendradarbiauti su okupantais piliečius į "Nacionalinio išsivadavimo judėjimą", iš kurio netrukus ir susibūrė Pasipriešinimo grupė "Combat". Dar tų pačių metų gruodžio mėnesį pasirodė pirmasis to paties pavadinimo laikraščio numeris su "Atsišaukimu": "Prancūzijai gresia pavojus prarasti savo kūną ir savo sielą... Laikraštis "Combat" kviečia prancūzus į kovą. Mes kviečiame vienytis, kad būtų įveikta nusižeminimo dvasia ir pasiruošta imtis ginklo. Pirmiausia mes kovosime prieš Vokietiją, bet taip pat prieš kiekvieną, kuris bus susijęs su Vokietija ir sąmoningai ar nesąmoningai taps priešo pagalbininku mūsų nelaimėse. Laikraštis ypatingai kreipiasi į darbininkus ir valstiečius, kuriuos pralaimėjimo pasekmės palietė skaudžiau už bet kurį kitą ir kurių sveika nuovoka bei pasipriešinimo valia yra geriausias išsigelbėjimo garantas". Kai Anri Frenėjus 1944 metais išvyko į Londoną, vadovavimą grupei perėmė Klodas Burdė, kuris 1944 metų pavasarį buvo deportuotas į Buchenvaldą ir ten išbuvo iki išlaisvinimo. Su Kamiu susibičiuliavę rašytojai Frensis Pongė ir Renė Leino artimai bendradarbiavo su laikraščiu. Leino 1944 metais vokiečių buvo nužudytas - tokia grėsmė nuolat kybojo virš kiekvieno laikraščio bendradarbio. 1944 metų gegužės mėnesį kilo stipri "Combat" grupės narių persekiojimo banga, apie kurią po išlaisvinimo Kamiu rašė savo šefui Gastonui Galimarui apginti skirtame dokumente: "1943 ir 1944 metais mano biuras leidykloje buvo nuolatinė "Combat" grupės narių, kurie veikė drauge su manimi, susitikimų vieta... Kadangi Galimarų šeima kritišku 1944 metų gegužės laikotarpiu, kuomet Paryžiaus "Combat" grupė buvo persekiojama, mane slėpė ir atkakliai gynė, aš turiu pareikšti čia apie savo ištikimybę ir pagarbą jai". Dar birželį, kai visai nedaug laiko bebuvo likę iki išlaisvinimo, Andrė Boljė, už laikraščio spausdinimą atsakingas dvidešimt trejų metų jaunuolis, kuris su didžiule drąsa bei išradingumu parūpindavo medžiagų nuolat augančiam tiražui ir šį sumaniai išplatindavo

po visą kraštą, buvo "užkluptas spaustuvės patalpose ir po atkaklaus pasipriešinimo nukautas".

Nors naciai Pasipriešinimą ir jo spaudą persekiojo visomis įmanomomis priemonėmis, drauge su vis aiškesniu priešinimosi būtinybės suvokimu bei augančia išsilaisvinimo viltimi didėjo ir laikraščio įtaka bei jo šalininkų būrys. Nuo 1943 iki 1944 metų "Combat" tiražas išaugo nuo 40000 iki 300000 egzempliorių.

Tad Kamiu bendradarbiavimas "Combat" sutapo su aktyviausia ir daugiausia vilčių teikiančia, tačiau, žinoma, ir pavojingiausia laikraščio gyvavimo faze. Viena iš "Combat" bendradarbių, Žaklina Bernar, kuri, kaip ir Burdė, buvo suimta ir deportuota, liudija buvus "... eilę susitikimų ir susirinkimų, kuriuose lemiamą vaidmenį vaidino Kamiu, kada kiekvienas sambūris ir kiekviena iniciatyva reiškė didžiulį pavojų..." Tai patvirtina ir nelegaliame "Combat" paskelbti Kamiu straipsniai, kuriuose jis pabrėžia vieningo visos Prancūzijos pasipriešinimo okupantams būtinybę ("Totaliniam karui totalinį pasipriešinimą") bei gausybės žiaurumų akivaizdoje iškelia kiekvieno paaukoto gyvenimo vertę ("Tris valandas be perstojo buvo šaudomi prancūzai").

Pats Kamiu savo veiklą Pasipriešinime visada vertino nepalyginamai rezervuočiau, negu ginkluotą kovą. Jam dalyvavimas rezistenciniame judėjime tapo didžiule pamoka, kuri lemtingai paveikė ir jo rašytojiškos kūrybos kryptingumą: "... jeigu rašytojai neypač daug nusipelnė Pasipriešinimui, tai galima pasakyti... kad Pasipriešinimas daug nusipelnė jiems: jis išmokė juos suvokti žodžio vertę... Kuomet rizikuoji savo gyvenimu, ir tai tėra nedidelis indėlis, kad galėtum išspausdinti straipsnį, tai moko pažinti tikrąją žodžio vertę".

"Laiškai draugui iš Vokietijos"

Šiuos keturis fiktyvius laiškus Kamiu parašė paskutiniaisiais okupacijos metais, tačiau jie buvo paskelbti iš dalies tik po išlaisvinimo. Jie yra dedikuoti Renė Leino, jo bičiuliui, krikščioniškosios pakraipos poetui ir Pasipriešinimo kovotojui, apie kurio sušaudymą Kamiu parašys: "Per trisdešimtį gyvenimo metų manęs niekuomet dar nebuvo taip sukrėtusi žmogaus mirtis."

Šie laiškai yra skirti jaunam vokiečiui, dabartiniam fašistui, kuriame

anksčiau Kamiu įžvelgė dvasios brolį ir kurį dabar privalo traktuoti kaip priešą. Tokiu pozicijos apibrėžimu Kamiu pirmiausia pabrėžia savo paties dvasinę ir moralinę raidą, kuri patyrė gilų lūžį arba, tiksliau, turėjo įveikti esminio apsisprendimo momentą. Kažkada, kai visa tai tebuvo tik teorinės spekuliacijos, Kamiu visiškai sutiko su jaunuoju vokiečiu, kad pasaulis neturi prasmės, tradicinės vertybės tėra tušti žodžiai, žmogaus gyvenimas - apgailėtinas. Dabar Kamiu jaučia, kad šitos bendros jiems abiem nihilistinės pasaulėžvalgos prielaidos jau iš anksto latentiškai slepia savyje fašizmo pavojų, tačiau jo paties sieloje tam atsvarą sudaro dar vaikystėje bendravimo su aplinkiniais žmonėmis išsiugdyta dvasinei korupcijai atspari moralinė jėga. Dabar paaštrėjusi istorinė situacija - neužmirštant, žinoma, ir specifinių nacionalinio auklėjimo ypatybių - nuveda buvusį draugą iš Vokietijos ir jį į priešingas pozicijas: "Jie buvo taip įsitikinę mūsų būties nepateisinamumu, jog nusprendė prie to prisidėti, kuomet man, priešingai, atrodė, jog žmogui teisingumo pojūtis turi kelti pasididžiavimą ir skatinti kovoti prieš amžiną neteisybę, kurti laimę ir protestuoti prieš nelaimių pasaulį". Kamiu manė, kad nihilistinė pasaulėžiūra, kaip pagrindinė fašistinės ideologijos sudedamoji dalis, drauge yra ir svarbiausioji jo atsiradimo prielaida; kadangi dabar Kamiu išvydo visą siaubingą jo sukeltų žmogiškų kančių mastą, šie išgyvenimai pastūmėjo jį nebūtinai visada logiškos, tačiau darančios jam garbę ryžtingo priešinimosi fašistinei ideologijai pozicijos link: egzistuoja besąlygiška, nediskutuotina vertybė - žmogaus gyvenimas. "Aš tebegalvoju, kad mūsų pasaulis neturi savyje jokios gilesnės prasmės. Tačiau aš žinau, kad kažkas jame yra prasmingo ir kad tai yra žmogus, nes jis yra vienintelė būtybė, kuri ieško prasmės. Šiame pasaulyje egzistuoja bent jau žmogiškoji tiesa..." Apie šią tiesą galima kalbėti tik konkrečiais pavyzdžiais ir Kamiu daro tai, pasakodamas istoriją apie vienos mirti nuteistųjų grupės paskutinę kelionę. Iš šios grupės vienas šešiolikmetis būtų galėjęs pabėgti, tačiau jaunuolis yra vėl pagaunamas, nes lydintis juos dvasininkas įspėja sargybinius. Dvasininkas buvo atsidūręs prieš pasirinkimą, tačiau jis atsistojo į pusę tų, kurie, vadovaudamiesi fašizmo principais, žudo žmones. Šių principų turinys, vienintelė absoliuti vertybė, kurią skelbia fašistinė ideologija, pagal Kamiu, yra tėvynė. Kažkada jam draugas iš Vokietijos yra pasakęs, kad jeigu kas vardan savo tėvynės neaukoja visko, tas jos nemyli; šis teiginys giliai įsismelkė į jį, kuomet jis ilgus metus, taip pat vokiškųjų užpuolikų akivaizdoje, klausinėjo savęs, ar galima moraliai pateisinti ginkluotą priešinimąsi,

vadovavimąsi užpuolikų primestais smurto įstatymais. Tik prancūzų tautos kančių kelias įtikino jį šia teise; moralinis pranašumas, pasireiškęs šiomis dvejonėmis, būtinybė susieti kovos už tėvynės laisvę reikalą su teisingumu, užtikrina būsimą pergalę prieš grobikus.

Šitoks lūkuriavimo pagrindimas gali būti teisingas Kamiu, bet ne kiekvieno kito prancūzo, kuris tik po poros ar trejų karo metų ryžosi aktyviam pasipriešinimui, atžvilgiu, visiškai nepaisant to, kad Kamiu pasipriešinimo, dvejojimo, o taip pat ir fašistinės ideologijos inspiruotos agresijos pagrindimo ieško be išimties tik dvasiniame-moraliniame lygmenyje bei ten jį atranda. Kadangi Kamiu nekalba asmeniškai, bet sako "mes", kalba kaip fiktyvus ginkluoto Pasipriešinimo atstovas, gali kilti klausimas, ar tuo jis nepretenduoja į visuotinumą; tačiau minties dėstymas pats reikalauja žodžių "mes" ir "jie", kuriais šiuose laiškuose Kamiu įvardina rezistenciją ir okupantus. "Aš priešpastatau dvi pozicijas, ne dvi tautas, net jei tam tikru istoriniu momentu šios abi tautos įkūnija tas dvi priešiškas pozicijas", - rašė Kamiu vienoje iš vėlesnių pratarmių laiškams. Ir: "Kai šių laiškų leidėjas sako "jie", jis neturi omenyje "jie, vokiečiai", "bet "jie, naciai". Kai jis sako "mes", tai ne visada reiškia "mes, prancūzai", bet "mes, laisvieji europiečiai". Viename iš laiškų Kamiu atitinkamai aiškina, kad prancūzai gynė nuo užpuolikų vokiečių ne vien tik savo pačių kraštą, bet visą Europą, nes jie ir naciai turėjo diametraliai priešingą jos ateities suvokimą. Fašistai troško Europos kaip užkariautos ir po to išnaudojamos nuosavybės; tai pusei, kuri laiškuose įvardinta žodžiu "mes", priešingai, Europa įkūnija kultūrines ir dvasines tradicijas, kurias reikia saugoti ir tęsti.

Šiuose keturiuose laiškuose yra pasakyta daug kas asmeniškai teisingo ir svarbaus; svarbiausia juose yra Kamiu pasiektas įsitikinimas, kad žmogaus gyvenimas - tai konkreti, absoliuti, aukščiau už bet kokį ideologinį principą, bet kokią teoriją esanti vertybė. Kamiu dažnai pateikia šį humanistinį apsisprendimą kaip išplaukiantį iš negacijos; iš tiesų tai reiškia lūžį jo mąstysenoje - lūžį, kurį Kamiu sąžiningai pripažįsta, nors tai ir sukelia jam argumentacijos bei kūrybinių sunkumų. "Įsivaizduokime mąstytoją, - rašo jis 1942 metų pabaigoje, - kuris paskelbė daugybę veikalų ir ūmai savo naujausioje knygoje pareiškia: "Aš iki šiol ėjau neteisinga kryptimi. Aš pradėsiu viską iš pradžių. Aš esu dabar tos nuomonės, kad buvau neteisus; joks žmogus nebežiūrės į jį rimtai. Bet vis dėlto jis kaip tik tuo įrodo, kad yra vertas mąstymo".

"Laiškai", kuriuos Kamiu norėjo įsivaizduoti kaip idealaus "lais-

vųjų europiečių" požiūrio projekciją, pirmiausia liudija apie paties Kamiu dvasinę raidą; dėl šio prieštaringumo kyla visi neapibrėžtumai ir netikslumai vartojamame žodyne bei dėstomose mintyse; taip pat dėl dvasiniu-moraliniu lygmeniu ribojamo tokių kompleksiškai motyvuotų istorinių reiškinių, kaip fašizmas, kolaboravimas bei pasipriešinimas, apibrėžimo.

Nenutrinamas asmeninis autoriaus patyrimas taip pat atsekamas ir niaurioje "Laiškų" tyrinėjimo problematikoje: "kraštovaizdis", "pavasaris", "žemė", "laimė", "paukščių čiulbėjimas gaivų vakarą", "prisiminimai apie laimingą jūrą", "šypsena brangiam veide" įtraukiami į tekstą kaip atsvara fašizmo barbarybei, taip pat kaip pergalės pamatas. Tačiau drauge kažkada patirtos laimės, kokia ji reali Kamiu beatrodytų, įspūdžiai atrodo pernelyg "pritempti"; taip pat čia ima ryškėti klaidinga viltis "po penkių istorijos metų" (tai reiškia, daug aukų pareikalavusios ir kančių kupinos kovos su priešiškomis jėgomis metų) vėl grįžti į netrikdamos laimės būseną. Tačiau "Laiškuose" kalbama ir apie kitokią, sunkesnę laimę: "kartus džiaugsmas... kovoti, jaučiant sąskambį su pačiu savimi". Apie kupiną pavojų ir nežinančią pastovumo laimę, atsisakius kompromisų ir neieškant aplinkinių kelių, vienareikšmiškai pasirinkti savąją pusę grumtynėse, suteikti moraliniam impulsui - kaip Kamiu jį supranta - istorinio tikrumo vėliau jis su ilgesiu rašys: "... kurie buvo stoję į šią kovą, visuomet ilgėsis to laiko, kada buvo galima visiškai, be vidinio susiskaidymo, atsiduoti kovai..."

Debiutas Paryžiaus scenoje

Kadangi okupantai vokiečiai buvo suinteresuoti palaikyti Paryžiuje kaip galima gyvesnį kultūrinį gyvenimą, jie geranoriškai sutiko su iš dalies laisva teatrų veikla. Tačiau ar patys teatrai niekuomet neperžengdavo jiems apibrėžtų, okupacinės valdžios interesus atitinkančių rėmų, yra labai abejotina - šiaip ar taip, tokios pjesės, kaip Sartro "Musės", pastatymas, kuri atvirai skambėjo kvietimu nepasiduoti baimei ir likimui, atrodė toli peržengiantis bet kokias tuomet leistinas ribas.

Nepatikliai, su dvejopais jausmais okupacinė valdžia turėjo sutikti ir pirmąją Kamiu pjesę, kuria jis debiutavo prieš Paryžiaus publiką: "Nesusipratimą" drauge su "Kaligula" 1944 metais taip pat išspausdino ir

“Gallimardas”; “Nesusipratimas”, nors ir buvo parašytas vėliau už “Kaligulą”, scenos šviesą išvydo dar paskutiniaisiais okupacijos mėnesiais. Jeigu Kamiu šioje pjesėje ir ne taip energingai, kaip Sartras, užslėptesne forma kvietė priešintis grobikams, tai jis pabrėžtinai stengėsi parodyti nelaimes nešančių veiksmų pasekmes - pernelyg akivaizdžios asociacijos iš esmės negalėjo būti priimtinos okupantams.

Dėl sukeistos premjerų tvarkos dvasinis Kamiu veidas Paryžiaus publikai liko šiek tiek neaiškus; būtent “Kaliguloje”, o ne “Nesusipratime”, aiškiai iškyla Kamiu labiausiai jaudinanti problematika, kuri - turint omenyje 1945 metų sceninį “Kaligulos” variantą - atspindėjo esmines jo pasaulėjautos raidos kryptis.

Jau pirmuosiuose, po mirties paskelbtuose prozos tekstuose “Prie mirusiosios” bei “Mylimosios praradimas” galima atsekti situacijos, kuri sąlygoja sceninio Kaligulos tragediją, užuomazgas: miršta mylimoji ir su ja drauge išnyksta pasitikėjimo savimi, savo vietos pasaulyje suvokimo jausmas. Galimybė jokių sąsajų nebevaržomam disponuoti savimi yra drauge žlugdanti ir išlaisvinanti tiesa, su kuria nuo šiol teks gyventi. Ši esminė situacijos priešprieša paskatino Kamiu imtis dramatinio jos įkūnijimo; po to, kai jis susipažino su Svetonijaus dvylikos Cezarių gyvenimo aprašymais, jam kilo mintis parašyti savo “Theatre de l’Eguipe” dramą apie Kaligulą bei joje pačiam suvaidinti pagrindinį vaidmenį. Šis ankstyvesnis “Kaligula” dar vadinosi “Lošėjas” (Le Joueur). Karo pradžia sutrukdė premjerai; tačiau Kaligulos paveikslas beveik visą gyvenimą domino Kamiu. Po antrojo, mašinėle teišspausdinto 1941 metų pjesės varianto buvo trečias, 1944 m. išleistas “Gallimardo”, kurį Kamiu nuolat tobulino 1947 ir 1958 metų leidimuose. Tačiau esmingiausiai tarp savęs skiriasi pirmieji du variantai, kurių ankstesnysis, 1941 metų, neseniai irgi tapo prieinamas. Laikotarpis tarp 1941 ir 1944 metų praturtimo Kamiu karčiu patyrimu, jog žmogaus gyvenimas negali būti jokių intelektualių spekuliacijų, jokių savimyliškų eksperimentų objektu, o yra absoliuti, bet kokiomis aplinkybėmis privaloma būti ginama vertybė. Šį pokytį Kamiu pažiūrose, kaip jau buvo sakyta, sąlygoja fašizmo, okupacijos ir karo metais įgytas patyrimas; dramos “Kaligula” variantuose tai atsispindi pabrėžtinai ryškiai.

Visuose pjesės variantuose veiksmo eiga išlieka tokia pati: po savo sesers ir drauge mylimosios mirties Kaligula su žudančiu aiškumu įsisąmonina žmogaus bejėgiškumą lemties akivaizdoje, bet kokių ateities planų trapumą. Tai niekaip nesiderina su jo idealistišku veržimusi

prie absoliuto. Jeigu gyvenimas visada ir nuolat negali būti prasmingas ir geras, tai tuomet, kaip nusprendžia Kaligula, nuolat ir visados jis privalo jausti savo pažeidžiamumą, būti beprasmis ir žiaurus. Tai įgyvendinti jis, kaip Cezaris, turi valdžios ir galios. Jis įveda teroro režimą, be pasirinkimo pasmerkia žmones mirčiai. Ankstyvajame variante Kaligula tokį savo elgesį motyvuoja grynai Kamiu dvasinio pasaulio nuostatomis: "... nuo šios valandos jūs visi gyvenote kaip mirčiai pasmerktieji, kaip mano brangiausieji ir labiausiai atsidavę vaikai". Kamiu tuomet reiškė didelę ir jokiu būdu neslepiamą simpatiją savo herojui - tą gali paliudyti ir nedidelis anekdotiškas kuriozas iš jo gyvenimo: dvi "Namuose priešais pasaulį" gyvenusias kates jis pavadino "Kali" ir "Gula". Jis buvo susižavėjęs Nyče, ypač jo veikalu "Tragedijos gimimas", kuriame pesimistinis santykis su pasauliu buvo traktuojamas ne kaip negatyvus, bet kaip kūrybinių galių prasiveržimui kelią praskinantis reiškinys. Dėl to ir jis, Kamiu, savąjį Kaligulą suvokė kaip nešančios nelaimes, tačiau tuo pačiu metu pamokančios ir naudingos jėgos įsikūnijimą, nes ji priverčia žmones susimąstyti, paskatina gilintis į gyvenimo esmę. Atitinkamai autoriaus simpatijoms, ankstyvajame pjesės variante ir buvo kuriami bei motyvuojami Kaligulos ir keturių pagrindinių jo šalininkų bei partnerių paveikslai: joks gyvastingas, įdomesnis pjesės personažas nėra vyresnis, kaip trisdešimties metų, visi jie yra užsiangažavę Kaligulos pusėje: dar prieš šiam pasirodant scenoje, iš jų tarpusavio pokalbių galima patirti, kokią meilę, dėkingumą jaučia jie Kaligulai, kaip juo rūpinasi. Kaligulos posūkis piktųjų jėgų pusėn, motyvuojamas čia stipriu jausmu mirusiai mylimajai, nė vieno iš reikšmingesnių personažų nepaskatina priešinimuisi: Scipijonas, jaunas rūmų poetas, Kaliguloje regi tiktai gera; Helikonas, vėlesniame pjesės variante atleistinis vergas, kuris Kaligulos griovimo nirtuliui pritaria iš plebėjiškų resentimentų, čia dar tebėra blanki figūra be gilesnės vidinės analizės; Cezonija, vyresnė Kaligulos meilužė, viduje lieka ištikima Cezariui ir pritaria jo užmačioms; Herėja, Kaligulos vadinama "literatu", prisipažįsta: "Jeigu aš turėčiau valdžią, elgčiausi kaip jis..." Tiktai dėl to, kad jis tos valdžios neturi, ir iš pavydo Herėja prisijungia prie priešininkų, apgailėtinai atrodančių, persigandusių senųjų senatorių. Ankstyvajame pjesės variante Kamiu daug daugiau dėmesio skyrė Kaligulos seksualiniam libertinizmui pavaizduoti - tuo pasireiškė jaunatviškas polinkis šokiruoti, o ne gilintis į dalyko esmę.

Po ketverių fašistinės okupacijos metų, po kasdieninių susidūrimų

su žmogų pražūčiai pasmerkiančio alogiškumo apraiškomis bei paveiktas asmeninės, Pasipriešinimo judėjime įgytos patirties, Kamiu požiūris į savąjį herojų, o taip pat ir į savo didįjį įkvėpėją Nyčę turėjo iš esmės pasikeisti. Tiesa, Kamiu nevedė paviršutiniškų paralelių tarp Nyčės, Kaligulos ir fašizmo - elgtis taip būtų reiškę nepagrįstą fašizmo sureikšminimą. Tačiau dabar Kamiu Nyčės atžvilgiu, kuriam jis, jo paties žodžiais tariant, turi būti dėkingas "už dalį to", kuo jis dabar yra, ėmė laikytis distancijos; jis regėjo, kaip pavojingai Nyčės filosofija savais tikslais naudojosi naciai, ir vėliau yra pasakęs: "Ar jo darbuose nėra nieko, kas galėtų būti panaudota ryžtui žudyti pateisinti?.. Ar gali žmogžudžiai, jeigu jie iškreipia dvasią, aklai sekdami raide, atrasti jame savo atramą? Tai tenka patvirtinti".

Ir savojo herojaus Kaligulos atžvilgiu Kamiu buvo priverstas iš esmės pakeisti savo požiūrį. Tuo tikslu pirmiausia jis turėjo padaryti svaresne priešingos pusės, Herėjos, argumentaciją - o tai Kamiu, palikus pjesėje viską, kaip buvo, galėjo pavykti tik iš dalies. Nes Kaligulos elgesys, kaip ir anksčiau, tebebuvo sąlygojamas iš anksto išorinių aplinkybių. Herėja, dabar jau iš asmeninio sąžiningumo ir gilaus tikrovės suvokimo paskatų, turi pripažinti tokią motyvaciją; tačiau dėl to ne mažiau ryžtingai jis stoja į kovą, nes šis elgesys yra nesuderinamas su pačiu gyvenimu. Svarbiausias pakeitimas pjesėje yra tai, kad Kamiu į paties Kaligulos lūpas pjesės pabaigoje įdeda žodžius, kurie pasmerkia jo naikinimui, griovimui pajungtą logiką: "Aš pasirinkau ne tą kelią, kurį turėjau pasirinkti, aš nieko nepasiekiau. Mano laisvė nebuvo tikra".

Tad 1944 metų "Kaligula" nėra konceptualiai vientisas veikalas. Tai suvokė ir pats Kamiu, kuris užbaigęs pjesę Grenjerui parašė: "Kaligula" nėra labai pavykęs, aš tai žinau. Aš manau, jog to priežastis - skirtumas tarp 1938 metais sumanyto bei parašyto veikalo ir to kito, pastatyto čia po penkerių metų."

Pjesė po premjeros Paryžiuje 1945 metų rugsėjį susilaukė mažai palankumo. Recenzentai nesijautė tvirtai, blaškėsi tarp moralinio herojų vertinimo bei dramatinių pjesės ypatumų aptarinėjimo. Tačiau vienu požiūriu jie buvo vieningi: jaunas pagrindinio vaidmens atlikėjas, dvidešimt trejų metų Žeraras Filipas šiame "Piece d'acteur", "vieno aktoriaus" spektaklyje, puikiai išlaikė egzaminą. Tenka dėkoti jam, kad su "Kaligulos" pastatymu pavyko tai, kas su "Nesusipratimu" dar buvo neįmanoma: nepaisant visų abejonių ir išankstinio nusiteikimo, atverti publikai Kamiu dvasinės visatos erdves.

Čia galima paminėti, kad labai prieštaringai "Kaligulą" įvertino vokiečių kritika, kai spektaklis 1947 metais buvo pastatytas Štutgarte ir Vupertalyje; čia daug mažiau buvo ginčijamasi dėl teatrinių pjesės savitumų, bet užtat plačiai buvo aptarinėjamas dvasinis ir moralinis jos herojų veidas. Buvo paliesta jautri nacijos styga: veikalo šlovinimas ar atmetimas priklausė nuo to, ar suvokė kritikai Kaligulos-Hitlerio paraleles, ar ne. Nesuvokus jų, pjesę buvo galima apibūdinti kaip "dvasios išpažintį", kuri yra "ne tas pat, kaip joje vaizduojamas bedvasingumo maištas", arba netgi kaip "revoliuciją..., pagimdytą dvasinės mūsų laikų situacijos, šiuolaikinio išduoto žmogaus riksmo". Tačiau jeigu, kaip tai ir padarė Herbertas Iheringas, Kaligula buvo sulyginamas su Hitleriu, tuomet autoriaus identifikavimasis su savo herojumi paveikdavo taip provokuojančiai, jog Iheringas kalba netgi apie "poetinį gašlumą ir neturintį sau lygių dvasinį mazochizmą", su kuriuo modernioji prancūzų literatūra imasi traktuoti fašizmą. Prieštaringuose vertinimuose visų pirma atsispindi tas susirūpinimas, kurį vienas kritikų, remdamasis šia pjese, suformulavo taip: būtent vokiečiai negali sau leisti dar kartą imtis šlovinti blogį.

Abejotina, koks buvo tas šlovinimas, tačiau jis drauge su pagrindinio vaidmens atlikėjo įtaigos jėga prisidėjo prie to, kad veikalas susilaukė visuotinio dėmesio. Po "Nesusipratimo" premjeros 1944 metų birželį Kamiu negalėjo to tikėtis. Linkusio į eksperimentus, intelektualaus režisieriaus Marselio Herano inscenizacija *Theatre des Mathurins* tapo akivaizdžia nesėkme. Publika, veikiama dar tebesinaudojančių valdžia kolaborantų, kurie jau skaičiavo savo paskutiniąsias dienas, toli gražu nebuvo nusiteikusi geranoriškai - greičiau atvirkščiai. Simona de Bovuar taip aprašo tą nedraugišką atmosferą generalinės repeticijos metu: "Mus tik erzina kritikų piktdžiugavimas. Jie žinojo, kieno pusėje yra Kamiu, ir triukšmingai pabrėžė silpnąsias teksto vietas".

Prie to prisidėjo ir tai, kad net gero linkintys artimos Kamiu mąstysenos žiūrovai, kaip Sartras ir Simona de Bovuar, nieko negalėjo pasakyti apie veikalą. Nes kas gi jame buvo rodoma? Prieš kelis dešimtmečius iš tėvų namų iškeliavęs bei saulėtame krašte praturtėjęs sūnus grįžta atgal, į Bohemiją, pas ten likusias motiną ir seserį, kurios, kaip užeigos šeimininkės, žudydamos savo neskaitlingus svečius, skinasi kelią į džiaugsmingą, šviesų gyvenimą. Sūnus pokštaudamas sumano apsimesti svetimu, tad likimo ratas įsuka ir jį. Kai motina ir sesuo jį, kaip ir jo

pirmtakus, nuskandina upėje, tiesa išaiškėja ir abi moterys nusižudo.

Šis epizodinis siužetėlis šmėkšteli jau "Svetimame", tačiau dabar Kamiu nori iš jo išvystyti kažką tokio, ką jis vadina "tragedie en veston", "tragedija, suvaidinta apsivilkus švarku", mitinės galios įsiveržimą į mūsų šiuolaikinę būtį.

Tuometinė Čekoslovakija buvo kraštas, kuriame Kamiu savo pirmosios kelionės į užsienį metu bene stipriausiai po šaltu šiaurės dangumi pajuto savosios būties uždarumą. Kamiu visada buvo linkęs susieti vietovės ypatybes su savo jausmais, kurie toje vietoje jį užplūsdavo; tad Čekoslovakija jam tapo vienatvės sinonimu ir pirmuosiuose pjesės apmatuose pavadinimu pasirenkamas Pietų Bohemijos miestas Budejovicai. Ir vėliau tuometinio buvimo vieta Kamiu darė įtaką pjesės tonacijai. Tai aiškindamas, jis po kiek laiko rašė: "Nesusipratimas" buvo parašytas 1941 metais, okupuotoje Prancūzijoje. Aš tuomet gyvenau... kalnuose, vidurinėje Prancūzijos dalyje. Šios istorinės ir geografinės ypatybės gali paaiškinti tą savotišką klaustrofobiją, nuo kurios aš tuomet kentėjau ir kuri atsispindi šiame veikale". Savo asmeninę patirtį Kamiu siekia padaryti produktyvia ir naudinga savo siekiams: "... "Nesusipratimas" kaip mėginimas sukurti šiuolaikinę tragediją". Vėliau, ryšium su savo vėlesne pjese "Apgulties būsena", jis rašė: "Aš užsibrėžiau sau tikslą atitraukti teatrą nuo psichologinių spekuliacijų ir šnabždesiais perpildytose mūsų scenose leisti suskardenti galingiems šūksniams, kurie šiandien pribloškia arba išlaisvina žmonių minias". To Kamiu siekė ir to pasiekti jam nepavyko - nei su "Apgulties būsena", kurios premjera 1948 metais tapo ryškiausia jo kaip dramaturgo nesėkme, nei su "Nesusipratimu". Nes epizodinis siužetas jį vedė kitur, negu jis norėjo. Tai Kamiu pastebėjo dar tebedirbdamas prie "Nesusipratimo" teksto. Grenjerui jis rašė: "Aš sumaniau iš "Nesusipratimo" padaryti šiuolaikinę tragediją. Tai kažkas tragiško, kas yra drauge sava ir artima mums, ir vis dėlto aš nekuriu tragedijos apie tai, ką dažniausiai kaip pagrindą paima senųjų pastatymai ir legendos... yra labai sunku parašyti "tragediją, vaidinamą apsivilkus su švarku". Aš pamėginau tai padaryti, tačiau yra tiek daug pavojų... Kai dėl tono, tai jis turi būti ne per daug stiprus ir ne per daug silpnas. Distancija, neatrodanti juokinga. Aš nesu tikras, kad man tai pavyko". Tad Kamiu pats pastebėjo, kad pavojus pasirodyti juokingam glūdi labai arti; dienoraštyje jis rašo apie komediją, pasakojančią apie iškeliavusį sūnų. Jo siekis ir troškimas sukurti "modernią tragediją" yra stiprūs, bet užkliūva už nepalyginamai menko epizodinio siužetėlio; tai

veda prie pretenzingų, simbolika perkrautų dialogų, turinčių sugestionuoti lemties piršto įsikišimą ten, kur tėra tik banalus nusikaltimas (ir kurio peripetijas bei pasekmes, beje, kiekvienam nesunku įspėti). Dramos personažai, slegiami nepagrįstai didelių autoriaus pretenzijų, darosi sustingę, negyvi, tarsi suakmenėję.

"Nesusipratimo" premjeroje tik aktorinis jaunos ispanės Marijos Kazares gyvenimas šiek tiek sušvelnina šio neatitikimo tarp užmojų ir rezultato - vien tik jos, vaidinančios sesers rolę, publika bent jau klausosi, tuo tarpu kitų aktorių replikas užgožia kvatojimas ir nepasitenkinimo pareiškimas. Praslinkus trims mėnesiams pjesė buvo toliau vaidinama jau su didesne sėkme - Kamiu rašė "Figaro" apie Mariją Kazares: "Aš asmeniškai šios pjesės pastatymo dėka išgyvenau didžiausią džiaugsmą, koks gali tekti autoriaus daliai: girdėti savo balsus pakiliai ir iš sielos gelmių tariamus nuostabios aktorės taip skambiai, kaip tegalima tik svajoti. Šio džiaugsmo, už kurį aš esu dėkingas Marijai Kazares, man pakanka visiškai." Kamiu dalyvavo repeticijose su jauna aktore, ir kiekvienas jų tapo kitam atradimu. Kamiu, kuris buvo labai diskretiškas, kai reikalas paliesdavo jo asmeninį gyvenimą, atveju apie tai galima spręsti tik iš netiesioginių užuominų ir turint omenyje Marijos Kazares asmenybę: ji gyveno emigracijoje kaip respublikoniškosios Ispanijos premjero duktė; pilietinio karo pradžioje buvo medicinos seserimi, o dabar tapo daug žadančia jauna ir gražia aktore. Kitaip yra su Marija Kazares: po Kamiu žmonos mirties ji paskelbė savo atsiminimus, kuriuose papasakojo apie savo tvirtus ir ilgamečius ryšius su Kamiu. Kamiu įvedė ją į savo draugų, kultūrinio Paryžiaus elito, ratą, pasakojosi jai savo slapčiausius rūpesčius, apie savo šeimą Alžyre, savo ligą, savo priklausymą Pasipriešinimui, į kurį ji tuojau pat panoro ir pati įsijungti. Jie abu 1944 metais išgyveno didį tarpusavio meilės, dėmesio, paramos laiką drauge egzistuojant abipusiam supratimui, kad, pasibaigus karui, kai Kamiu žmona atvyks į Paryžių, teks išsiskirti. Tačiau Kamiu vis dėlto jau rimtai buvo ėmęs svarstyti planą išvažiuoti su Marija Kazares į Meksiką. Šiam laikotarpiui priskirtinas įrašas Kamiu užrašų knygutėje: "Meilė gali būti išlaikoma tik tokiais sumetimais, kurie nieko bendro su meile neturi. Pavyzdžiui, moraliniais." Jie išsiskyrė, bet šis išsiskyrimas tebuvo tik laikinas, kaip vėliau paaiškėjo. Tačiau net ir tuomet Marija Kazares buvo įsitikinusi, "kad aš, kas beatsitiktų, liksiu atsidavusi tam žmogui, kuris pažadino manyje tikro gyvenimo ilgesį".

"Maras"

Šiuo kūriniu Kamiu įėjo į literatūros istoriją kaip rezistencijos kronininkas. Pasirodžiusi 1947 metais, ši kronika turėjo tokį pasisekimą visuomenėje, jog vienas autoritetingas žodynas netrukus pasinaudojo ja kaip pavyzdžiu aiškindamas naujadarą "best-seller".

Pastebėjimai, svarstymai, epizodai šio pavadinimo knygai ir temai randami jau Kamiu Alžyro laikotarpio dienoraščiuose; tačiau tuomet jis marą, panašiai kaip ir Kaligulą, dar suvokė tarsi blogį, kuris gydo, padeda atsipeikėti, nes moko žmones mąstyti. Esminius pokyčius, kuriuos sukėlė karo meto išgyvenimai, Kamiu taip apibūdina savo Le Paneljero laikotarpio užrašuose: "Savaime suprantama, mes žinome, kad maras turi savo teigiamą pusę: kad jis atveria akis, priverčia susimąstyti... Tačiau... Nesvarbu, ką didaus vienetai iš jo belaimėtų; turi būti pamišėlis, nusikaltėlis ar bailys tas, kuris savo brolių vargo akivaizdoje imtų jam pritarti, ir žmogaus šūkis prieš jį tegali būti priešinimasis."

Dauguma pastebėjimų "Maro" tema bei didesnioji darbo prie knygos dalis tenka atsiskyrėliško gyvenimo Le Paneljere laikotarpiui; Antrasis pasaulinis karas ir sunkūs asmeninio likimo posūkiai, kuriuos sąlygoja Prancūzijos okupacija, suteikė maro įvaizdžiui bei maro padiktuotoms būties formoms - emigracijai, išsiskyrimui, egzistavimui savyje - negrįžtamai ir nekintamai negatyvų turinį bei tokią reikšmę, kuri jį padarė siejančiu ir įpareigojančiu faktoriumi tarp Kamiu ir jo skaitytojų.

"Maras. Nebegalima džiaugtis paukščių čiulbėjimu vakarėje vėsoje nei tokiu pasauliu, koks jis yra... Daugiau nebėra ryto be agonijos, vakaro be kalėjimo, popietės be skerdynių." Taip 1942 metais Kamiu rašė savo užrašuose. Tai primena Brechto "tamsiuosius laikus", kuomet pokalbis apie medžius yra beveik nusikaltimas". Ir Kamiu pasaulis aptemo, taip aptemo, kad jam didžiausia jo jaunystės laikų laimės akimirka, gamtos išgyvenimas užsivėrė sąmonėje ir nuo dabar jį tetraukė tik vienas įvaizdis, kurį išsiaiškinti reikalavo absoliučiai pasikeitusi gyvenimiškoji situacija. "Aš per marą noriu išreikšti tą oro trūkumą, nuo kurio kenčiame mes visi, pavaizduoti tą grėsmės ir egzistavimo tremtyje atmosferą, kurią mes išgyvenome. Aš noriu drauge išplėsti tokį suvokimą apskritai visai būčiai. Maras perteiks paveikslą žmogaus, kuris šiame kare nugrimzdo į susimąstymą, į tylą - ir taip pat į sielos kančias".

Kai Kamiu 1941 metais mokytojavo Orane žydų vaikams, Alžyre įsiplieskė šiltinės epidemija, pradžioje labiausiai pasireiškusi šiame mieste. Šis įvykis, galimas dalykas, iš dalies pasitarnavo Kamiu kaip empirinis valdininkų ir gyventojų elgesio masinių epidemijų metu pavyzdys. Verta čia, žinoma, prisiminti, kad alžyriečių filme "Liepsningųjų metų kronika" buvo parodyti karai, kaip tuomet prancūzai Raudonojo Kryžiaus transportu galėdavo palikti šiltinės užkluptus miestus, o tikriesiems alžyriečiams prievarta buvo trukdoma tokiu būdu ieškoti išsigelbėjimo. Tačiau ne tik dėl išgyvento šiltinės antplūdžio Kamiu pasirinko Oraną maro siautėjimo vieta savo kūrinyje. Ilgiau pagyvenęs tarp jo mūrų, Kamiu puikiai susipažino su miesto topografija. Tuomet jis sukūrė apsakymą "Minotauras" (Le Minotaure ou la halte d'Oran), kurio pavadinimą jis taip aiškina laiške Grenjerui: "Jūs negalite įsivaizduoti vienatvės, kuri tykoja žmogaus Orane. Tai rusvas, karščiu tvoskiantis labirintas. Už kiekvieno gatvės posūkio Orano gyventojai susiduria su savo Minotauru - nuoboduliu". Žmonės įgyvendino gamtos žavesį; "Orane, mūsų absurdiškos Europos Čikaga!" - kitoje vietoje sielvartauja Kamiu savo dienoraštyje. Tame apsakyme, tiesa, jis dar vaizduoja Oraną švelnesniais tonais, tačiau vis dėlto miestas apibūdinamas taip: "Oranas yra didžiulis gelsvo mūro apskritimas, apsiklojęs šiurkščiu dangumi." Tai tik sustiprina izoliuotumo ir uždarumo savyje būsenos įspūdį, kuri kamuoja maro apimto miesto gyventojus.

Ruošdamasis savosios kronikos - "Maro" - rašymui, Kamiu studijavo medicininę ir istorinę medžiagą apie maro epidemijas; užsiėmė, kaip pats rašė Grenjerui, "labai rimtos istorinės ir medicininės dokumentacijos" lyginimu, "nes joje buvo galima rasti, už ko "užsikabinti". Literatūrinio medžiagos panaudojimo pavyzdžius jis aptiko tokiuose kūriniuose, kaip Defo "Maras Londone" bei Manconio "Įsimylėjėliuose". Tačiau giliausią literatūrinį įspūdį jam padarė Melvili "Moby Dikas"; didžiulio baltojo banginio persekiojimas, kurio ėmėsi kapitonas Ahabas, pasirodė Kamiu, kaip vėliau jis pats rašė, "vienu iš labiausiai sukrečiančių mitų apie žmogaus kovą prieš blogį bei apie nepalaužiamą logiką, pagal kurią žmogus pirmiausia atsisuka prieš tvarinį ir jo tvėrėją, o paskui prieš panašius į save ir prieš save patį."

1943 metais Kamiu užbaigė pirmąjį nepaskelbtą kronikos variantą. Jame lemiamą vaidmenį vaidino remiantis autobiografine medžiaga sukurta mokytojo figūra. Šis mokytojas kenčia dėl nelaimingos meilės ir galiausiai nusižudo - asmeninio tragiškumo kupinas individualus liki-

mas, kurio vėlesniojoje kūrinio redakcijoje, kai visą įvykių eigą ima diktuoti maras, daugiau nebeprireikė. Nes Kamiu įsitikino: "Bendros kančios įgyja didesnę reikšmę palyginus su individualia kančia. Žmonės jau nebemoka mylėti. Tai, kas juos šiandien domina, yra *Conditio humana*, bet jau nebe pavieniai likimai". Dėl to mokytojo paveikslo buvo atsisakyta, nors kai kurie jo bruožai atiteko personažams, ėmusiems aktyviai priešintis marui. Tik tokia pozicija Kamiu galėjo atrodyti sąžininga ir prasminga po to, kai jis įsijungė į Pasipriešinimo judėjimą bei palaipsniui vis labiau ėmė ryškėti karo finalas. Jeigu 1942 metais jis "Mare" parodė, "kad absurdas nieko neišmoko", tai dabar vis aiškiau darosi, ko moko maras: nuolatinio, sąmoningo priešinimosi visiems žmogiškosios egzistencijos iškraipymams bei kančiai - ne tikintis galutinės sėkmės, bet vardan kasdieninės kovos už žmogiškojo orumo apgynimą ir išsaugojimą. Kamiu vienoje savo paradoksalių formuluočių tai apibūdina kaip "suteikimą prasmės kančiai, pripažįstant jos nepriimtinumą". Kuo giliau Kamiu mąstė apie savąją - o drauge ir bendrąją - situaciją, tuo labiau jis stengėsi "suteikti jai prasmę" ir tuo labiau "Maro" kronika ėmė įgyti vis aiškesnį, labiau pagrįstą pavidalą. Kūrinio dalinimas į penkias dalis su užuomazga, kulminacija ir atomazga, nuosekli įvykių eiga atitiko klasikinės dramos kompozicinius principus; drauge tai rodo Kamiu įsitikinimą, kad disciplina, saikas ir savitvarda yra būtini net ir chaose. Greta keliamas meninis "maišto estetikos", "naujojo klasicizmo" sukūrimo tikslas: "Jeigu klasikos skiriamasis bruožas yra gebėjimas sutramdyti aistras, tai klasikos epocha galima pavadinti tokią, kurios menas amžininkų aistras sugeba įvilkti į formos ir formulių rūbą. Šiandien kolektyvinės aistros nusveria individualias, daugiau nebesistengiama meno įvaldytomis formomis perteikti meilę, bet stengiamasi atspindėti politiką".

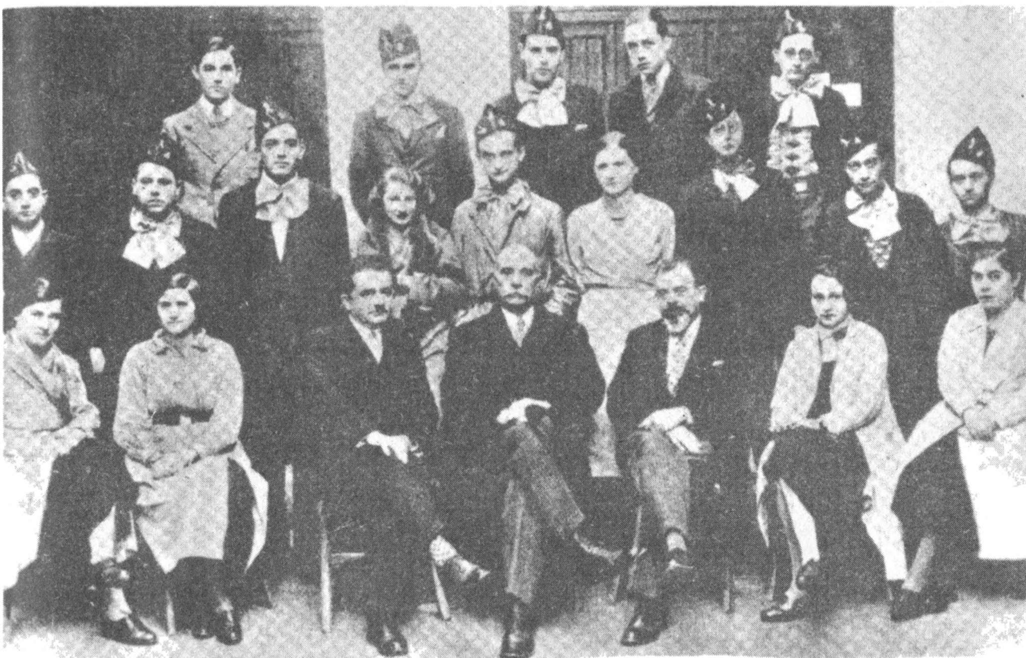
"Iš naujosios klasikos pozicijų "Maras" turėjo būti pirmasis bandymas pavaizduoti kolektyvinę aistrą". Tad Kamiu susidūrė su sunkumais, kylančiais iš tokių ketinimų, ir atkakliai grūmėsi su jais: "Tačiau kaip pasunkėja uždavinys: 1. Kadangi kolektyvinė aistra atima visą menininko laiką, jeigu yra teisinga, kad tik išgyventoms aistroms galima suteikti formą; 2. Kadangi šiuo atveju didesnė yra mirties tikimybė - jeigu vienintelis būdas išgyventi kolektyvinę aistrą yra pasiryžimas dėl jos paaukoti gyvybę. Menui čia taip pat yra didesnė tikimybė pasiekti tikrumo, kaip ir didesnė tikimybė sužlugti. Dėl to šitokia klasika, galimas dalykas, yra visiškai neįmanoma". Iš šių abejonių dėl galimumo

Alberas Kamiu

Katerina Sintes, A. Kamiu motina, vėlyvaisiais savo gyvenimo metais

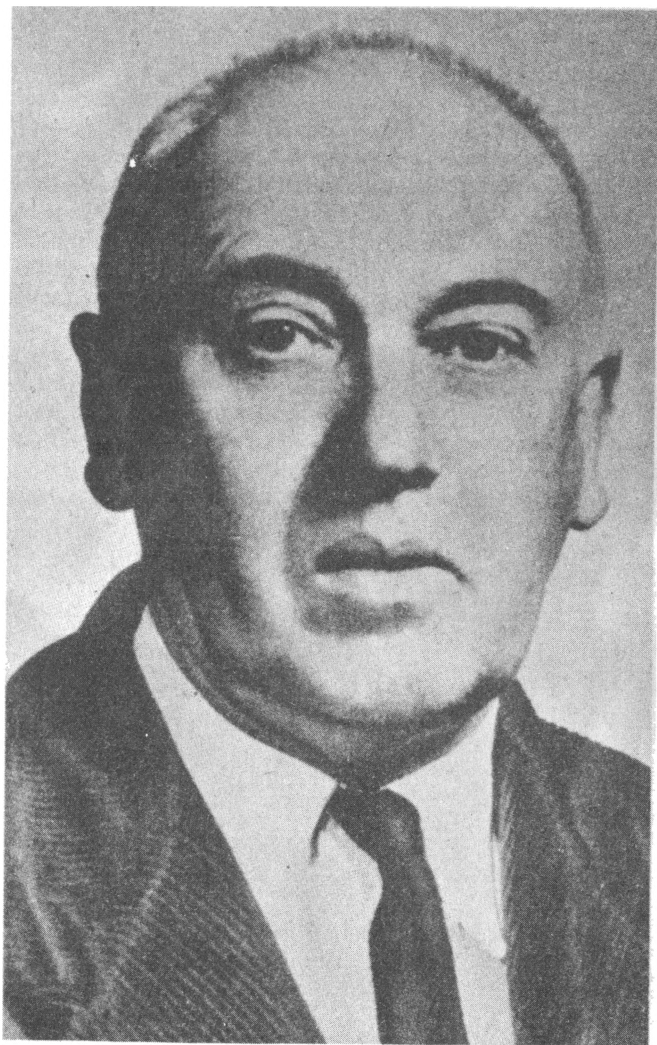
A. Kamiu 1922-1923 metais Alžyro gimnazijoje (antroje eilėje antras iš dešinės)

A. Kamiu 14 metų amžiaus

A. Kamiu 1927 metais

Žanas Grenjeras

Anri de Monterlanas

Simona Hijė

"Albericas", A. Kamiu autošaržas

A. Kamiu ir Paskalis Pija 1940 metais Lione

A. Kamiu nuotrauka iš žurnalisto pažymėjimo

Fransina ir Alberas Kamiu

DÉPARTEMENT de Seine et Oise
COMMUNE d'Epinay sur Orge

CARTE D'IDENTITÉ

Nom : MATHE
Prénoms : Albert
Fils de Jacques Mathé
et de Madeleine Pannetier
Profession : Rédacteur.
Né le 7 Mai 1911
à Choisy-le-Roi.
Département : Seine
Domicile : Rue du petit Vaux.

FRANCS

SIGNALEMENT

Taille : 1m 76
Cheveux : chatain
Moustache : néant.
Yeux : Gris verts.
Nez : Droit
Forme générale du visage : Allongée.
Teint : Mat.
Signes particuliers :

Empreinte digitale

Signature du Titulaire : Mathé

A 20 MAI 1943

L'Adjoint au Maire

2 FRANCS

Netikras A. Kamiu asmens pažymėjimas nelegalaus darbo metais

"Nesusipratimo" repeticijoje su Marija Kazares

"Combat" redakcija

Malro apsilankymo "Combat" redakcijoje metu, 1944 metų rugsėjis

Fransina Kamiu su Žanu ir Katerina

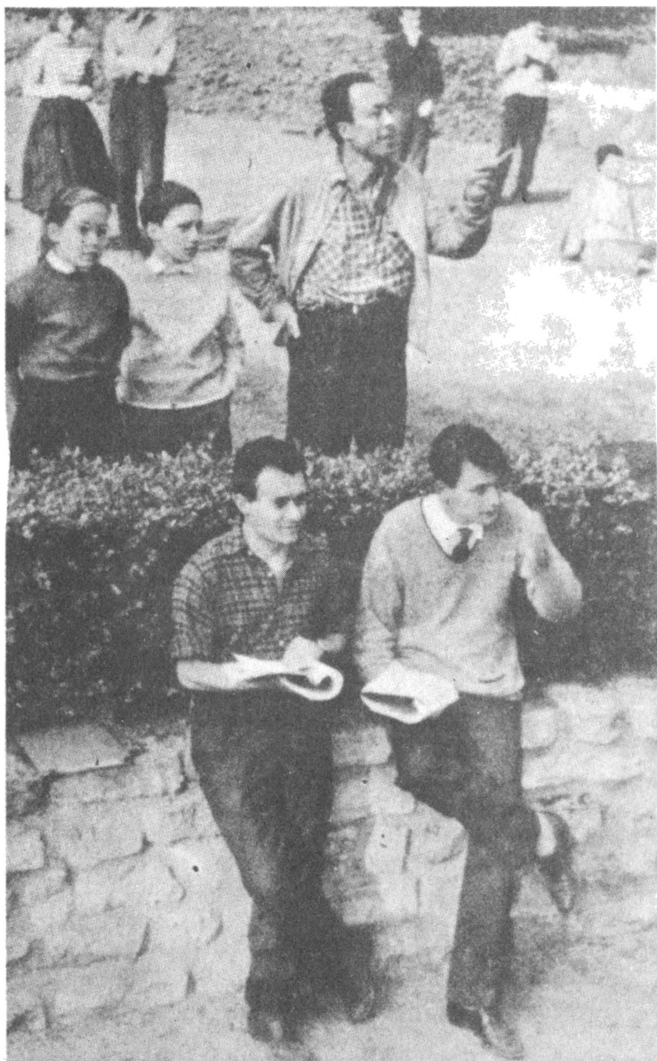
Alberas Kamiu 1945-1946 metų žiemą

A. Kamiu kavinės "Flore" terasoje 1947 metais

Marigny. Pirmoje eilėje (iš kairės): Žanas-Lui Baro, Artūras Honegeris, Kamiu; antroje: Madelaine Renaud, Marija Kazares; paskutiniojoje (rūko) Baltusas

Repeticija teatre po atviru dangumi.
Greta Kamiu - abu jo vaikai.

Kamiu ir Katerina Selers, pagrindinio vaidmens atlikėja "Requiem vienuolei"

Su Andrė Malro

A. Kamiu "L'Express" spaustuvėje

Apdovanotas Nobelio premija.
A. Kamiu su žmona N.R.F. pastato sode

A. Kamiu motina 1957 metais

A. Kamiu 1959 metais Venecijoje "Apsėstųjų" pastatymo proga

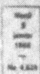
Viena paskutiniųjų A. Kamiu nuotraukų.
Lozana, 1959 metų lapkritis

A. Kamiu su Mišeliu Galimaru

Vilėblevinas, 1960 metų sausio 4 diena

COMBAT

LE JOURNAL DE PARIS

ÉDITION SPÉCIALE

ALBERT CAMUS EST MOR

Une conscience contre le cha s

L'Étranger

Prix Nobel

LE MEILLEUR DES NOTRE

Combat

LA RÉSISTANCE ?

1960 metų sausio 5 dienos "Combat" numeris

A. Kamiu kapas

Pirmame viršelyje panaudota Mikelandželo freskos San Brizio kapeloje fragmentas

įkūnyti savo siekius kūrinyje atsirado produktyvi įtampa: žmonių likimų, sunkiausių kančių kulminacijos, kaip ir draugystės bei brolybės jausmų, vienijančių žmones, paliudijimai išsidėsto per visą maro įvykių istoriją ir padaro laisvesniais griežtus formalios kompozicijos rėmus. Žinoma, ir tuomet maras lieka svarbiausias veiksmui impulsą teikiantis elementas, kai jo paliestieji tegali tik reaguoti, imtis atsakomųjų veiksmų. Pagrindinio vaidmens atlikėjas kronikoje yra maras - tai pasako jau pats pavadinimas. (Kamiu atmetė ankstesniuosius pavadinimus "Atskirtieji" arba "Įkalintieji", tokiu būdu atiduodamas maro pirmenybei prieš žmones duoklę jau pavadinimo pasirinkimu.) Vaizduodamas siaubo kupiną maro viešpatavimą, Kamiu naudojasi didingomis, įspūdingomis priemonėmis, poetinės galios kupinomis žūties, sunykimo vizijomis. Žmonių priešinimasis, pasireiškiantis įvairiais veiksmais, iš pažiūros nepalyginamai menkas, kuris tik bendrai gali subrandinti kažkokius rezultatus, atvirkščiai, Kamiu yra aprašinėjamas siekiant paprasto, neįmantraus tikslumo. Tad ir tuo sudėliojami akcentai, meninėmis priemonėmis atspindimas jėgų santykis, tačiau su tuo nesutinkama aklai, nesiimama estetizuoti siaubo. Nes Kamiu siekia visų pirma pavaizduoti grandiozinę žmogaus ištvermę - grandiozinę, palyginus su iš pirmo žvilgsnio absoliučia nelaimės masto persvara. Tos nelaimės žmogus negali įveikti, negali triumfuoti prieš ją, tačiau vis dėlto gali ją ištverti.

Pirmasis kronikos veiksmas rodo laipsnišką maro įsiviešpatavimą iš pažiūros sveikoje, gyvybe pulsuojančioje žmonių bendruomenėje. Tačiau kaip tik tai, kad "mūsų nuoširdūs, mieli ir darbštūs gyventojai", apie kuriuos kalba kronikininkas, yra visiškai įsitraukę į savo privačius reikalus bei malonumus, kad jie stengiasi nustumti į šalį visas nerimastingas mintis ir niekada nesusimąsto apie mirtį, ir daro juos katastrofos akivaizdoje tokius bejėgius ir pažeidžiamus. Kol tiktai pajėgia, jie stengiasi užmerkti akis prieš pasibjaurėtinus maro pranašumus - kraujuojančių, ant šaligatvio dvesiančių žiurkių invaziją. Kamiu, siekdamas sudaryti visuotinumo įspūdį, kalba čia apie bendruomenę kaip apie vientisą, bendroms gyvenimo taisyklėms paklūstantį organizmą, kurio neskaido jokie prieštaravimai. Tiesa, pačioje kronikos pradžioje kartą užsimenama apie vietinių arabų gyvenimo sąlygas; žurnalistas turi patyrinėti jas vieno didelio Paryžiaus laikraščio užsakymu, ir Rijo, apie jas paklaustas gydytojas, apibūdina jas kaip blogas. Tačiau apskritai Kamiu nesiekia čia akcentuoti visuomenėje egzistuojančių prieštaravimų laikydamas, kad maras yra bendra įvairiausioms nacijoms ir religijoms,

įvairiausiems socialiniams sluoksniams priklausančių žmonių nelaimė, turinti jungti ir suvienyti, o ne skaidyti juos.

Personažai, kurie kaip įvairaus elgimosi būdų visa niveliuojančio maro fone atstovai išsaugo arba įgyja savo išskirtinius bruožus, visi pristatomi jau pirmajame veiksme, drauge apibūdinant ir jų moralines ypatybes: tai gydytojas Rijo, kuriam vien sąžiningas savo profesinių pareigų atlikimas sutampa su žmogiškosios moralės principų laikymusi ir kuris tad pasireiškia kaip kovotojas su maru *par exellence*. Rijo sąmoningai apsiriboja siaura veiklos sritimi, kurioje jis gali dirbti efektyviai ir tikėtis tam tikros sėkmės, malšindamas fizinius skausmus ir palaikydamas gyvybę. Jam priešpastatomi Taru, sunkiai sužeistos sielos žmogus, ieškantis vidinės ramybės, Ramberas, judrus, gyvenimą teigiantis žurnalistas, Granas, naivi, neįnoringa valdininko siela, bei Kotaras, nešvarios sąžinės prekeiva. Su jais susiduriama jau pamažu augant grėsmei, prieš kurią dauguma stengiasi užmerkti akis ir kurią valdininkai visomis išgalėmis stengiasi menkinti ligi pat to laiko, kai miestą pasiekia likimo nuosprendis: "Paskelbti maro padėtį, uždaryti miestą".

Antrojo veiksmo pradžioje taip pat vaizduojama bendra situacija - maro pasireiškimo stiprėjimas ir įkalintų tarp miesto mūrų žmonių nelaisvė, kuri daugeliui reiškia išsiskyrimą su artimaisiais. Čia Kamiu akivaizdžiai remiasi savo paties jausmine patirtimi buvimo Pietų Prancūzijoje vokiečių okupacijos sąlygomis metu, o taip pat ir tuomet pajustais pirmaisiais pasikeitimais viešajame gyvenime - išoriniu nerūpestingumu, netgi demonstratyviu puikaus nusiteikimo demonstravimu, nepaisant įvedamų vis naujų materialinių apribojimų - faktas, galintis asocijuotis su pirmaisiais okupacijos metais. Gamta, didžioji Alžyro vasara, kuri ateina į miestą, tampa žmonių priešu, maro sąjungininke: "Visiems mūsų bendrapiliečiams šis vasaros dangus, šios nuo dulkių ir iš nuobodulio blykštančios gatvės įgijo tokią pačią grėsmingą prasmę, kaip tas kasdieninis šimtas mirusiųjų, kurie prislėgdavo mūsų miestą... Maro saulė blukino visas spalvas ir ginė šalin bet kokį džiaugsmą". Dabar, kuomet miesto gyventojai paniškai puola ieškoti bent kokios paramos ir tampa lengvu uolaus dvasiškio, medžiojančio sielas, laimikiu, tarp Taru ir Rijo užsimezga pokalbis. Jis liečia pasipriešinimo organizavimą - bet ne administracinėmis priemonėmis ir valdišku būdu, o iš individualių moralinių paskatų. Taru klausia Rijo apie jo besąlygiško aukojimosi motyvus, ir šis atsako, atmesdamas bet kokias metafizines spekuliacijas šia tema: "Dabartiniu metu yra ligonių, kuriuos reikia gydyti... Aš gelbsčiu

juos kaip tik galiu, tai ir viskas". Ir kai Taru klausia: "Kas jus viso to išmokė, pone daktare?", Rijo atsako: "Vargas". Ramberas, atvykėlis žurnalistas, kuris visus palietusios nelaimės dar nesuvokia kaip savos, o tik nori ištrūkti iš miesto, po Rijo yra priverstas pripažinti, "kad ši istorija visiškai neturi logikos, tačiau ji liečia mus visus". Šiuos žodžius Kamiu nukreipia savo paties, kai jis dar galėjo klausti: "Kur yra karas?", adresu. Visi yra paliesti nelaimės ir visi turi jos atžvilgiu užimti kažkokią poziciją - Ramberas įsijungia į savanorių sanitarų gretas.

Trumpas trečiasis kronikos veiksmas vaizduoja marą, įsisiautėjusį visa galia. Niekas daugiau jau nebegali gyventi savo individualaus gyvenimo, kiekvienas yra įtrauktas į bendros katastrofos sūkurį, ir kas, kaip Rijo, atkakliai tebebando priešintis, pasijunta nustumtas į bejėgio faktų registratoriaus vaidmenį.

Nežabotas maro viešpatavimas tęsiasi dar ir ketvirtajame veiksme. Tai, kad žmonės ilgainiui blogio akivaizdoje darosi indiferentiški, dvasiškai apsnūsta, daro maro pergalę dar lengviau pasiekiamą. Jau gyvybingumą praradusio gyvenimo vaizdai, pavyzdžiui, skurdžios, neviltimi apsigaubusios Kalėdų šventės paminėjimas, žmonių uždarymas į karantino stovyklas, masinių kapų ir lavonų deginimo krosnių egzistavimas aiškiai asocijuojasi su nacių okupacija. Kad tarp šios blogio gausos taptų įmanoma įtikinamai parodyti individualius, veiksmą pagyvinančius jos pasireiškimus, Kamiu aprašo vaiko agoniją visose jos kančios stadijose. Ištikimas savo didžiajam pirmtakui Dostojevskiui, nekalto kūdikio kančią jis paverčia apsisprendimo momentu, nulemiančiu pasirinkimą: su gyvenimu ar prieš jį. Dvasiškis, kuris iki tol katastrofa naudojosi kaip savo ganomųjų bauginimo ir vertimo nusižeminti priemone, po vaiko nelygių grumtynių su mirtimi, pats sukrėstas ir prislėgtas, klausia savęs ir giliai sujaudinto Rijo: "Tačiau tikriausiai mes turime mylėti tai, ko nesugebame suvokti". Rijo tai atmeta "visa galia ir aistringumu, kokiam jis tik yra pajėgus": "Ne, tėve... Aš kitaip suprantu meilę. Ir ligi pat mirties aš negalėsiu pamilti pasaulio, kuriame kankinami vaikai". Tai yra maišto sąvokos turinys, pagrindinis "Maro" ir kitų jam gretimų raštų turinys. Fašizmas ir pasipriešinimas privertė Kamiu pasirinkti būtent tokią elgesio formą, apie ką jis tuo metu rašė savo dienoraštyje: "Keliantis klausimus absurdo pasauliui klausia: "Argi mes nuolankiai sutiksime su beviltiškumu?" Aš manau, kad joks garbingas žmogus neatsakys į šį klausimą "taip".

Dvasiškis, kai maras užklumpa ir jį, atsisako medicinos pagalbos,

pasitikėdamas Dievo, kurio rankose žmogaus likimas, teisingumu. Jo mirtis vienatvėje sudaro kontrapunktą su "draugystės valandėle", kurią galiausiai sau leidžia Rijo ir Taru, nes maras nebepalieka erdvės ir tam, kas galiausiai ir daro gyvenimą vertu žmogaus: draugystei, meilei, bendravimui, atvirumui kitiems žmonėms. Taru pasakoja Rijo apie savo gyvenimą, apie įvykį, kuris privertė jį palikti šeimą ir tėvynę: jam teko patirti, kaip jo tėvas, vykdydamas valdžios paskirtas pareigas, pasmerkė mirčiai vieną žmogų - gyvybės sunaikinimas negyvo, abstraktaus įstatymo raide sukėlė jam pasibaisėjimą. Nuo tada jis mėgina gyventi taip, tarsi neturėtų nieko bendro su tuo mechanizmu, bet ligi šio laiko taip ir nepasiekė to tikslo, kurį jis vadina "buvimu šventuoju be Dievo". Rijo gyvena vardan kito, kuklesnio tikslo: "Aš manau, kad didvyriškume ar šventume neatrasčiau nieko patrauklaus. Tai, kas mane domina, yra buvimas žmogumi". Tačiau ir Taru, ir Rijo gyvenimo būdas yra labai panašus. Tai padaro juos draugais, ir jų draugystė yra sustiprinama bendro džiugaus išgyvenimo gamtoje, kai jie abu, pagaliau vieną kartą ištrūkę iš miesto mūrų, išplaukia į naktinę jūrą.

Penktajame veiksme maras pasitraukia lygiai taip pat, kaip ir atėjo: nepastebimai. Paskutinį kartą savo galią jis pademonstruoja prieš Taru. Rijo palieka vienas su savo motina, nes taip pat ir jo žmona tuo metu numiršta užsienyje nuo plaučių ligos. Minios švenčia išsilaisvinimą iš maro nagų; tačiau Rijo puikiai suvokia, kad tai jokiu būdu nėra galutinė pergalė, kad žmones visada slėgs buvusioji ir būsima kančia. Tačiau Rijo asmeninis kentėjimas pasižymi viena išskirtine ypatybe - ir čia jį galima sulyginti su Kamiu - maras jį išmokė: "... kad žmonėse yra daugiau to, kuo galima stebėtis, negu to, kas verta paniekos".

Kuklus ir didis išpažinimas. Ir kukli bei didi yra ta stilistinė maniera, kuria jis išsakomas. "Maras" yra kronika, ir apie kronikininko užimamą poziciją Kamiu, turėdamas omenyje Stendalį, yra rašęs: "Stendalis pasirinko kroniką, pranešimo apie "didžius" įvykius stilių. Neatitikime tarp stiliaus ir pasakojamųjų dalykų glūdi Stendalio paslaptis... Būtų klaida, jeigu Stendalis būtų pasirinkęs patetišką toną". Lygiai taip pat, be patoso, pasakoja ir Kamiu ar tas, kurį jis pasirinko pasakotojo vaidmeniui - Rijo, kaip paaiškėja kūrinio pabaigoje. Rijo - ir visa knyga yra to paliudijimas - iškėlė "*honnetete*", padorumą, svarbiausiu visų savo veiksmų pagrindu ir tikslu. Rašymu Kamiu leidžia jam dar kartą pademonstruoti tą savo "*honnetete*": kad "nepriklausytų prie tų, kurie tyli, jis, priešingai, norėjo liudyti apie tuos sergančiuosius maru ar bent jau

palikti ženklą jų, patyrusių neteisingumą ir smurtą, atminimui". Rijo suvokia moralinės atsakomybės naštą, kuri užgula - kaip ir kiekvieną, pasiryžusį veiklai - rašantįjį; jis atiduoda jai duoklę atsargiu to, kas sakoma, vertinimu, detalių atskleidimu, kantriomis pastangomis pagrįsti nuosprendį. Nes kaip sunkiai rašantį gydytoją, kuris jau niekuo nebegali padėti savo ligoniams, o tik registruoti jų mirtis, turėtų slėgti Kamiu teiginys: "Suvokimas, jog rašai, reikalauja pasitikėjimo savimi, kuris man jau ima slysti iš rankų"! Bet vis dėlto Rijo rašo, ir tai taip pat yra maišto aktas: jo asmenyje sutampa į vieną gydytojo etika, žmogiškoji etika ir rašančiojo etika.

Rijo asmenyje, kronikininke, susikerta individualus ir kolektyvinis likimai. Jis, kaip subjektas, nėra išblukintas, tačiau ir visa kita egzistuoja suvereniai. Jis teturi labai ribotą, dėl bendros, visus užklupusios nelaimės, ypač apribotą veikimo lauką, ir jis pasinaudoja juo kovodamas prieš ligą ir rašydamas apie ją. Tai yra gyvenimiškoji situacija - ir tokia ji buvo Kamiu - kokioje gimsta literatūra, kurią Kamiu, priešingai "nevilčiai", laiko "visuotinai reikšminga" bei galiausiai vienintele tikra: "Visuotinai reikšminga literatūra negali apsistoti ties neviltimi (beje, kaip ir ties optimizmu...), ji turi tik turėti ją omenyje... tuo pagrindu literatūra ir yra visuotinai reikšminga arba ne".

Ko gero, keldamas tokį reikalavimą, Kamiu yra vienos nuomonės su Žanu Keirolu, vienu iš internuotųjų Vokietijoje rašytojų, kuriam po konclagerių, su stigmomis, kurias jis - kaip jis galvoja, ir bet kuris kitas - iš ten išsinešė, literatūra atrodė turinti tapti kitokia: "ypatinga", "gluminančia". Bent jau Kamiu kūryboje Keirolas išvydo šio naujojo meno tapsmo ženklus: "Iš tikro, tas paslaptingas, subtilus, vis dar paslėptas nuo mūsų akių menas gali, kol mes ir toliau tebegyvename greta visokiausio pobūdžio skerdyklų, tapti vieninteliu nuo mūsų daug klausimų keliančios žmogiškosios situacijos neatskiriamu menu, menu, kuris, galimas dalykas, savo pirmąjį istoriką ir nepailstantį tyrėją atrado neramiojo Albero Kamiu asmenyje".

7. 3524

KELIAVIMAS AŠMENIMIS

Užtikrinu... kad aš Conditio humana atžvilgiu esu pesimistas, tačiau esu optimistas žmogaus atžvilgiu.
(Alberas Kamiu, dienoraštis)

Laisvasis "Combat"

Belaukdamas sąjungininkų dalinių pasirodymo, per savaitę, nuo 1944 metų rugpjūčio 18 iki 25 dienos, Paryžius pats išsivadavo iš vokiečių okupacijos. Sąjungininkų dalinių išsilaipinimas Normandijoje tų pačių metų birželio mėnesį prancūzų tautai suteikė stiprų ir jau nebepalaužiamą išsilaisvinimo impulsą. Pasipriešinimas, į kurio akcijas okupantai atsakydavo su pasmerktojo beatodairiškumu ir žiaurumu, įsiplieskė visame krašte. Ir Paryžiuje paskutiniosiomis okupacijos dienomis ėmė sklandyti gandai, kad vokiečiai prieš pasitraukdami susprogdins arba sudegins miestą, tačiau tai nesutrukdė jo gyventojams pakilti į tikrą liaudies sukilimą ir pasitikti sąjungininkus jau būnant tikraisiais savo miesto išlaisvintojais. Toji savaitė buvo kupina karštligiško judėjimo, prieštaringiausių gandų, išgąstingo laukimo, o taip pat ir didžių praradimų - "mūšyje dėl Paryžiaus" krito dar apie 1500 žmonių, - kol pagaliau vokiečiai visiškai pasimetę paliko Prancūzijos sostinę ir pasitraukė šiaurės kryptimi. Rugpjūčio 25 dieną į miestą Leklerko divizijos priešakyje įžengė de Golis ir jo žygiavimas per Eliziejaus laukus tapo triumfališka išsilaisvinimo švente Paryžiaus žmonėms. Simona de Bovuar taip aprašo savo memuaruose šį istorinį momentą: "De Golis ėjo pėsčias, apsuptas policininkų, kareivių, F. F. I. narių su avantiūristiškomis ekipiruotėmis, kurie laikėsi už rankų ir šypsojosi. Suspausti nenusakomos grūsties, mes su džiaugsmu sveikinome ne karinį paradą, bet plačiai išsiliejusią margą liaudies šventę".

Dar vokiečiams besitraukiant iš Paryžiaus, Pasipriešinimo spaudos vyrai užėmė didelį pastatą Reomiuro gatvėje, kur ketverius metus buvo leidžiamas kolaborantų "Paryžiaus laikraštis". "Combat" ekipa jo patalpose rado dėžes su granatomis bei vokiečių paliktas popieriaus atsargas, kuriomis "Combat" geroką laiką dar galėjo sėkmingai naudotis. Buvo miegama ant laikraščių ryšulių, maitinamasi paliktomis maisto atsargomis, ir jau rugpjūčio 19 dieną buvo paruoštas pirmasis legalus "Combat" numeris, kuris pasirodė rugpjūčio 21 dieną. Tai buvo 59-asis ketvirtųjų laikraščio egzistavimo metų numeris - "Combat" ekipa tais skaičiais aiškiai parodė savo pasiryžimą tęsti nelegalios leidybos metu susiformavusias tradicijas. Trumpame straipsnyje "Laikraščio "Combat" linkėjimai" buvo apžvelgta nelegalioji jo istorija, prisiminti žuvę ir deportuoti bendradarbiai ir, remiantis šia patirtimi, nubrėžtos veiklos kryptys ateičiai. Straipsniai pradžioje, kaip ir nelegalaus jo leidimo laikais, buvo anonimiški (nors niekam nebuvo paslaptis, kad vedamieji dažniausiai priklausė Kamiu plunksnai) - tuo buvo norima iš pašaknų pakirsti bet kokią nesveiką konkurenciją, bet kokias žurnalistinės tuščiagarbystės užuomazgas. Pirmasis laisvas numeris buvo visas išpirktas per valandą. Jau vien tik ta aplinkybė, kad "Combat" dabar galima laisvai pirkti ir skaityti, nekalbant apie turinį, Paryžiaus gyventojų akyse buvo tikras jų triumfas.

Vedamojo antraštę "Nuo rezistencijos prie revoliucijos" Kamiu suformulavo kaip generalinį laisvojo "Combat" devizą. Kamiu apeliavo į savo skaitytojus perkelti pasipriešinimo metais įgytą patirtį į būsimos visuomenės kūrimo veiklą. Nuo dabar "bendromis pastangomis" įgytas "aukštesnis suvokimas", "žmogiškųjų širdžių išmintis, narsa ir teisingumas" turi būti keliami aukščiau visko, tapti tikrove. Ir tai turi būti įvykdyta revoliucijos, kurios konkretus turinys straipsnyje yra apibūdinamas ir kurios tikslas "tikra liaudies bei darbininkų demokratija", pagalba. Vis dar primygtinai tebevartodamas įvardį "mes", Kamiu tarsi nutiesia bendrų interesų sąsajas tarp savęs, "Combat" komandos bei skaitytojų, turinčias nukreipti visų pastangas viena kryptimi: esminių permainų moraliniame gyvenimo vertinime, "naujos moralės" sukūrimo, gyvenimiško orientavimosi ne į daiktus, turtą, valdžią, bet į žmonių tarpusavio bendrumą, rūpinimąsi vienas kitu, solidarumą ir pasiaukojimą kryptimi. Tam, kad ši nauja gyvenimiškoji orientacija taptų realybe, kad, kaip pasakė Kamiu, "moralė susijungtų su politika", istorinis momentas, jo nuomone, teikė nepakartojamą progą ir jis ragino savo skaityto-

jus šia lemtinga akimirka pasinaudoti. Nes jeigu toks naujas žmogaus - o drauge ir visuomenės - vystymosi kelias bus pasirinktas, tuomet Pasipriešinimo kovos metu sudėtos aukos taps pateisintos ir įgis prasmę; tačiau jeigu bus grįžta atgal prie visagalės pinigų diktatūros, tuomet ne tik kovos bičiuliai bus žuvę veltui, tačiau ir pats žmonijos vystymasis ilgam - ir, galimas dalykas, nebegrįžtamai - nueis neteisingu keliu.

Tačiau politinį vystymąsi pokario Prancūzijoje apsprendė ne radikalūs lozungai, o reali situacija. Jeigu pirmojoje, 1944 metais sudarytoje de Golio vyriausybėje dar tebebuvo įvairių vidaus ir išorės Pasipriešinimo srovių atstovų - taigi ir komunistų, - jeigu kolaboravimo su naciais nuodėmės slegiamas stambusis kapitalas pradžioje taktiniais sumetimais dar nesiveržė susigrąžinti viešpataujančių pozicijų, tai dėl radikaliojo Pasipriešinimo sparno ūkinės programos įgyvendinimo iš karto užvirė arši kova. Simpatijos radikalams tautoje buvo stiprios - 1945 metų rinkimuose komunistai surinko ketvirtadalį visų balsų. Tačiau socialistai atsisakė sudaryti su jais daugumos vyriausybę, be to, buvo padaryta žymių ekonominių nuolaidų gyventojų daugumai ir iš visuomeninio gyvenimo eliminuoti labiausiai susikompromitavę bendradarbiavimu su okupantais veikėjai. Visa tai privedė prie to, kad 1947 metais komunistai apskritai buvo pašalinti iš vyriausybės.

Kvietimas išlaikyti gyvą pasipriešinimo metų dvasią skambėjo kiekviename iš tuo metu įvairiais aktualiais klausimais rašytų Kamiu straipsnių. Tačiau jį domino daugiau moralinė šio reikalo pusė, pasipriešinimo, maišto dvasios pasireiškimai, kuriuos jis teigė kaip esmines žmogaus vertybes. Kamiu savo straipsniuose konstatavo skirtingą tikslo įsivaizdavimą tarp kraštą išvadavusios sąjungininkų kariuomenės ir rezistencijos, bent jau jos radikaliojo sparno: antihitlerinė koalicija tesiekė laimėti karą, o Pasipriešinimas vien tiktai karine pergale nesitenkino, radikaliausieji jo dalyviai norėjo paversti išsivaduojamąją kovą revoliucija; jis pasmerkė popiežiaus ir aukštųjų dvasininkų tylėjimą nacių žiaurumų akivaizdoje; apibūdino atominę bombą, kurios numetimą, priešingai negu dauguma leidinių, jis iškėlė kaip blogiausią ir galbūt paskutinįjį žmogui gresiančios "mechaninės civilizacijos" egzistavimo įrodymą. Savo asmeninį credo jis išdėstė Renė Leino skirtame straipsnyje, pavadintame "Pesimizmas ir narsa". Leino gyvenimą Kamiu pateikia kaip įsitikinimo (kuriuo ir jis pats vadovaujasi), kad "nė vienas žmogus neturi teisės į žodį, prieš tai nerizikavęs dėl jo gyvybe", pavyzdį. Kamiu gynė savo ir savo egzistencialistiškai nusiteikusių draugų pesimistinę

gyvenimo sampratą primindamas aktyvų jų visų dalyvavimą pasipriešinimo kovoje. Didelio dėmesio susilaukė jo diskusija su Fransua Moriaku "Figaro" puslapiuose apie bausmę ir atleidimą kolaborantams: Moriakas pasisakė už atleidimą, Kamiu, priešingai, už negailestingą bausmę. Tačiau patyręs, ką praktiškai reiškia "*epuration*", valymas, kurio metu bendradarbiavusieji su naciais buvo medžiojami daugiausia tik tarp intelektualų ir menininkų, kai stambiesiems nusikaltėliams iš politikos ir ekonomikos sferų pavykdavo išslysti iš teisingumo rankų nenukentėjusiems, Kamiu pasirašė prašymą dovanoti bausmę mirti nuteistam fašistavusiam rašytojui Roberui Brazilachui, drauge vis dėlto pabrėždamas, kad jis taip elgiasi ne dėl Brazilacho, bet būdamas nusistatęs prieš mirties bausmę. Tikėtis nepaperkamo teisingumo buvo naivu ir įvykiai, sutinkamai su jų "absurdo logika", ėjo savo keliais nepaisydami atskiro žmogaus pastangų.

To meto Kamiu dienoraščiuose taip pat dominuoja politiniai apmąstymai, tik čia jie išreiškiami asmeniškiau, ne tokiu apeliuojančiu tonu. Ir šiose intymiose pastabose Kamiu deklaruoja savo tikėjimą ateities formavimo įmanomumu, begalinėmis žmogaus galimybėmis, primena šio uždavinio uždedamą atsakomybę; visos jo viltys sutelktos į "sau lygių neturinčią psichologinę revoliuciją". Jo nuolat pabrėžiamas didžiausias troškimas yra laisvės - "individualios aistros", kaip jis sako, - ir teisingumo - "kolektyvinės aistros", - sąjunga. Kamiu vylėsi gimsiant *communaute des hommes*", žmonių bendruomenę, kuri atsiras bei vystysis lygiateisiško dialogo pagrindu; autoritarinis monologas, melas ir tylėjimas, jo požiūriu, yra pražūtingi visuomenei.

Kamiu buvo "Combat" vyriausiasis redaktorius, o jo senas bičiulis bei mentorius Paskalis Pija - direktorius. Laikraštis turėjo išreikšti kartos, kuri kovojo Pasipriešinimo gretose, o dabar siekė visuomeninių permainų, dvasią. Šis ketinimas buvo įgyvendinamas ir kasdieninėje žurnalistinėje praktikoje: laikraščio bendradarbiai buvo jauni, tačiau patyrę gyvenime, jų tarpusavio bendravimas nuoširdus ir atviras; straipsniai buvo drauge aptariami ir dar gana ilgą laiką pasirodydavo nepasirašyti, tad turėjo kelti kolektyvinės nuomonės išdėstymo įspūdį. Aukštas informacijos pateikimo ir ypač literatūrinis laikraščio lygis buvo nenuginčijami; jo bendradarbių ratui priklausė tokios autoritetingos figūros, kaip Sartras, Malro, Bovuar, kiek vėliau Bernanosas. "Combat" išsikovojo Paryžiaus intelektualiojo elito ruporo šlovę - tai buvo aplink Sartą susibūrusių žmonių grupė; kaip tarp intelektualiųjų sluoksnių populia-

rus laikraštis, jis savotiškai paskatino naują skilimą spaudoje - į elitinę ir bulvarinę. Kamiu pasmerkė iš naujo suklestėjusią skandalais besimaitinančią laikraštinę produkciją, - kad ir kokiomis priežastimis ji savo egzistavimą teisintų, - ir tai dar labiau paspartino šį skilimo procesą. Kad Kamiu elgesys, galimas dalykas, buvo pernelyg nelankstus, kad jo asmuo - be abejo, jam pačiam to nesiekiant - gožė ar netgi slėgė drauge su juo vieno tikslo vardan besidarbuojančius žmones, galima įtarti iš jo santykių su Paskaliu Pija pašlijimo. Pija atrodė, kad Kamiu paliko jam tik nedėkingą organizacinį darbą, pats norėdamas netrikdomai kurti savo, kaip paskutinės moralinės instancijos, įvaizdį; Pija, nors ir jautė artimumą nihilistiniams Kamiu pasaulėžiūros principams, tačiau nemanė esąs besąlygiškai įsipareigojęs jais sekti. Viena iš tiesų yra tikra: "Combat" vedamųjų dėka Kamiu prestižas neregėtai išaugo, jo vardas buvo visų lūpose ir tai paskatino plačiąją visuomenę susidomėti ankstesniais autoriaus, kuris ligi tol tebuvo žinomas tik siauruose literatūrinio elito sluoksniuose, kūriniais.

1944 metų spalį į Paryžių atvyko Fansina Kamiu ir sutuoktinių pora galėjo pradėti pagaliau bendrą gyvenimą. Pirmiausia Fransina įsikėlė su juo į Žido studiją, kuris, dažnai būdamas kelionėse, pasiūlė Kamiu naudotis neužimta buto dalimi. Šis butas netrukus tapo diskusijas mėgstančių intelektualų, ypač Kamiu Alžyro laikotarpio draugų, atsidūrusių Paryžiuje, susitikimų vieta. Kamiu, kuris visą laikė dėl savo plaučių ligos turėjo būti gydytojų prižiūrimas, dėl savo įsipareigojimų darbe, vis didėjančio išorinio pasaulio brovimosi į asmeninį gyvenimą bei šeimos rūpesčių - Fransina tuo metu laukėsi kūdikio - netrukus pasijuto taip pervargęs, jog 1945 metų pradžioje pasitraukė iš aktyvios žurnalistinės veiklos. Dabar jis pasišventė rašytojiškiems užmojams įgyvendinti bei skyrė daug laiko ir jėgų redaktoriaus darbui "Gallimardo" leidykloje. Išaugus autoritetui, Kamiu įkūrė ten asmeninį sekretoriatą, kurio padedamas dabar galėjo tvarkytis su išaugusiu lankytojų, laiškų ir telefonų skambučių srautu. Kaip populiarus autorius ir kovojusio Pasipriešinime rašytojo pavyzdys, jis tapo daug kam reikalingu žmogumi; jo užtariamasis žodis, kuriuo jis ypač dažnai paremdavo jaunus, iš Šiaurės Afrikos kilusius rašytojus, daugeliui pradedančiųjų tapo svaria pagalba, palengvinusia literatūrinį startą. Kamiu "Gallimardo" leidykloje vadovavo serijos "Espoir" (Viltis) rengimui, į kurią buvo įtraukiami originalių, dėl įvairių priežasčių jam artimų autorių kūriniai: Alžyre gimusio rašytojo ir žurnalisto Žano Danielio, Pasipriešinimo poeto Renė Šaro, "Com-

bat" bendradarbio Rožė Grenjero, filosofo Briso Pareno, kuris debiutavo ten su "Esė apie žmogiškąjį skurdą", bei filosofės Simonos Vail, kurią Kamiu ypač gerbė už jos pastangas perkelti moralę iš svarstymų į veiklos sferą. Ši serija ėjo dešimtį metų, kol leidyklos vadovybė jos atsisakė kaip ekonomiškai nuostolingos. Tokiam ir panašiam darbui leidykloje Kamiu skirdavo popietes - laikas priešpiet priklausė netrikdomam rašymui namuose. Savaime suprantamas, sunkiai pasiektas pasitenkinimas pagaliau atrastu savu gyvenimo stiliumi atsispindi ir viename jo dienoraščio įrašų 1945 metų liepą: "Sulaukęs trisdešimties metų, žmogus turi jau būti atradęs save, aiškiai suvokti savo trūkumus ir privalumus, žinoti savo ribas, numatyti galimas nesėkmes - būti pačiu savimi. Ir pirmiausia su tuo susitaikyti. Mes tampame teigiamai nusiteikę. Viską nuveikti ir nuo visko atsisakyti. Jaustis natūraliai, tačiau neužsidėti kaukės. Aš esu gana patyręs, kad galėčiau atsisakyti beveik visko. Telieka kasdieninės, atkaklios, didelės pastangos. Pastangos atskleisti paslaptį, nepuoselėjant vilčių, nejaučiant kartėlio. Nieko daugiau neneigti, kad viskas galėtų būti teigiama. Išaugti iš vidinio susiskaidymo."

Viltinga tonacija, skambanti 1944-45 metų Kamiu žurnalistiniuose darbuose bei dienoraščio pastabose, netrukus prislopo. 1946 metais jo rašyti laikraščių straipsniai atrodo beveik taip, tarsi sunkūs karo metų išgyvenimai, kuriuos Kamiu aprašė savo "laiškuose draugui iš Vokietijos", tęstųsi ir toliau, tačiau dabar jau nebeturint vilties, kad tai kada nors pasibaigs. Juose kalbama apie ateities vilčių praradimą, apie nepataisomą žalą, kurią žmonėms padarė praėję metai, apie dabartinį siaubo ir abstrakcijų amžių. Vis dėlto žmogui lieka pasirinkimas: šiai būsenai pasiduoti ar savo silpnomis jėgomis jai priešintis. Ir tai, ką dabar verta ginti, yra "dialogas bei universalus žmonių savitarpio supratimas". Vilčių, kad visuomenė pasuks protingu vystymosi keliu, praradimas turėjo savo priežastis: 1946 metais Prancūzija kartu ėmėsi atstatinėti savo kolonijinį viešpatavimą Indokinijoje; šis žingsnis akivaizdžiai prieštaravo pasipriešinimo kovoje susiformavusiems principams bei teikė galimybę buvusiems kolaborantams "reabilituotis" Indokinijos korpuse. Antinacistinė karo metų sąjunga pavirto kariniu Vakarų valstybių susivienijimu; tarptautiniu mastu prasidėjo konfrontacijos tarp dviejų stovyklų - Vakarų ir Rytų - era, žinoma "šaltojo karo" pavadinimu.

Tokiomis sąlygomis Kamiu maksima, reikalaujanti "tyrumo veiksmuose", dažnai nepasiteisindavo. Kamiu siekė be išankstinio nusistatymo vertinti kiekvieną įvykį ir dėl to atsisakė pasirašyti po pareiškimu,

reikalaujančiu pradėti taikos derybas Indokinijos kare. Drauge jis aktyviai stojo už "visos Europos taikos judėjimo" sukūrimą. Jo viltys apie esminį visuomenės pertvarkymą pavirto blaivių demokratijos privalumų pripažinimu: "Galimas dalykas, kad nė vienas politinis režimas negali būti geras, tačiau, be jokių abejonių, demokratija yra bent jau mažiausiai bloga iš jų".

Tad kartu tenka paklusti ir šios demokratijos nuostatoms, taip pat ir ekonominėms. Kamiu praktiškai su tuo susidūrė spręsdamas esminį klausimą - dėl tolesnio laikraščio "Combat" egzistavimo. 1947 metų birželio 3 dieną jis pranešė savo skaitytojams, jog politinė ir administracinė dienraščio "Combat" vadovybė šiandien pasitraukia, nors laikraštis ir nenustoja ėjęs". Jis paaiškino šį pasitraukimą padėtimi spaudos rinkoje, kurioje gali išsilaikyti tik didelį tiražą turintys laikraščiai, ir daug ką sakančiai pridūrė: "Aš palieku Jums apmąstyti tai, kaip tokia ekonominė būtinybė atsiliepia dvasios laisvei". Iš tiesų "Combat", išlaisvinimo laikotarpiu ėjęs 200 000 egzempliorių tiražu ir dėl to buvęs vienu populiariausių Paryžiaus dienraščių, darėsi elitiškai uždaras. 1944 metų politizuotas skaitytojas, kuris tuomet ryte rijo laikraštį, pasijuto pavargęs nuo politinių pažadų ir prisiekinėjimų, galbūt netgi nuo pačių problemų, ir išsiilgo kasdieninio maisto. 1947 metais "Combat" buvo išplatinama mažiau negu 100 000 egzempliorių. Laikraštis, kaip aiškino Kamiu, tapo deficitiniu užsiėmimu, spaustuvininkų streikas iščiulpė iš jo paskutinius finansinius resursus ir dabartinėmis sąlygomis jis nebūtų pajėgęs išsilaikyti. Tačiau kad jo personalas neliktų be darbo, buvo nutarta perduoti vadovavimą vienam iš jo įkūrėjų bei buvusiam bendradarbiui Klodui Burdė, kurio asmeninės savybės garantavo laikraščio nepriklausomo pobūdžio bei progresyvios krypties išlaikymą. Burdė pats pristatė naująją redakciją ir užtikrino: "Vėl imdamasis uždavinio, kurį 1944 metų kovo 25 dieną dėl gestapo įsikišimo turėjau perleisti Paskaliui Pija, aš pažadu "Combat" skaitytojams, kad stengsiuosi neapvilti jų". Tačiau Kamiu pasitraukimas iš "Combat" nusmukdė laikraščio prestižą; Burdė įsivėlė į nesutarimus dėl kompetencijos su neįvardintu komersantu iš Šiaurės Afrikos, kuris remdavo laikraštį finansiškai, ir galiausiai įsigalėjus redakcijoje dešiniojo sparno jėgoms buvo iš jos išstumtas.

1944 metais Kamiu žurnalisto "profesinę garbę" apibrėžė kaip nuolatines abejones dėl savo užduoties išpildymo: "Žurnalistas, kuris, skaitydamas išspausdintą straipsnį, neklausia savęs, ar jis buvo teisus, ar ne,

kuris tą akimirką nejaučia nei abejonių, nei skrupulų ir kuris kartais vakarais nepasijunta nusivylęs buvimu šio absurdiško ir būtino darbo aukštumose..., žurnalistas, kuris galiausiai kas dieną nesuabejoja pats savimi, yra šios profesijos nevertas ir sunkiausiai nusikaltęs sau ir savo kraštui". Toks žurnalisto profesijos suvokimas reikalauja nepriklausomybės - taip pat ir nuo kapitalo; tokį reikalavimą Kamiu kėlė nuolat, tačiau veltui ir vis labiau veldamasis į konfliktą su realia dalykų padėtimi. "Combat" likimas, su kuriuo Kamiu daug metų buvo glaudžiai susijęs, yra ryškus to pavyzdys. Tačiau jis buvo ne vienintelis; 1948 metais Kamiu rašė Grenjerui: "... visi žurnalai žlunga vienas po kito, lygiai kaip ir laikraščiai. Ir leidyklos linksta po nuostolių našta... Mes artinamės prie tylėjimo..."

Paskutiniame bičiuliškame subuvime su senąja "Combat" redakcija, kuris vyko Kamiu bute, jis įteikė kiekvienam iš savo buvusių bendradarbių po "Maro", turėjusio pasirodyti kitą savaitę, egzempliorių su savo autografu - visiems tai liko daug atsiminimų keliantis didelio bendro darbo dokumentas.

Jokios laisvės Alžyrui

1945 metų pavasarį Kamiu pasinaudojo vėl atgauta laisvo keliavimo teise, kad dviem savaitėms apsilankytų Alžyre, apie kurį jis ketino parašyti reportažą, ir kartu pasimatytų su savo motina bei tame krašte likusiais savo bičiuliais. Alžyre Kamiu taip pat apsilankė pas Židą, kuris čia laukė karo pabaigos ir ligi to laiko su Kamiu niekuomet nebuvo asmeniškai susitikęs. Pagal ilgus metus Židui artimų žmonių pasakojimus, susitikimas buvo "nuostabus": "jokio varžymosi, jokių nesusipratimų, absoliučiai tikras ir natūralus nuoširdumas". Kitą dieną Kamiu išsiruošė į kelionę po dykumų rajonus.

Kuomet Kamiu buvojo savo gimtajame krašte, kolonizuoto Alžyro istorijoje įvyko tragiški, sukrečiantys dalykai, kurių aidas skambėjo ligi pat galutinio išsilaisvinimo kovų pradžios 1954 metais: sukilimai mažuose Rytų Alžyro miestuose Setife ir Gvelmoje bei jų kruvinas nuslopinimas. Šie sukilimai įsiplieskė 1945 metų gegužės mėnesį neatsitiktinai: norėdama 1943 metais Alžyre paskelbti visuotinę mobilizaciją, Prancūzija padarė nedideles formalias nuolaidas progresyviausiai nusi-

teikusių vietinių gyventojų sluoksnių atžvilgiu. Musulmonų politiniai veikėjai tuojau pateikė reformos projektą, kuris karo pabaigoje numatė "autonomiškos Alžyro valstybės" įkūrimą. Tas projektas toli peržengė prancūzų įsivaizduotos reformos rėmus ir naujojo Alžyro gubernatoriaus, sukvietusio "Prancūzų nacionalinio išsivadavimo komitetą" (Comite Francais de Liberation nationale), buvo atmestas. Dar 1944 metų pradžioje "Prancūzų Afrikos konferencijoje Brazavilyje" (Conferencė Africaine Francaise de Brazzaville), su kuria identifikavosi "Prancūzų nacionalinio išsivadavimo komitetas", buvo nubrėžta pagrindinė būsimosios politikos kolonijų atžvilgiu linija: "Kolonijose Prancūzijos vykdomo civilizuojamojo darbo tikslai atmeta bet kokios autonomijos vaizdinius, bet kokią vystymosi nepriklausomai nuo Prancūzijos jurisdikcijos galimybę; net ir tolimai ateičiai numatomas savivaldos diegimas kolonijose yra nepriimtinas".

Įsitikinusi savo "Šiaurės Afrikos provincijų" paklusnumu, Prancūzija buvo toli nuo tikrovės. 1945 metų kovo mėnesį viename iš kongresų alžyrietis politikas Mesali Hadžas, karštas nacionalinės autonomijos šalininkas, buvo pripažintas "neginčijamu Alžyro liaudies vadovu". Nuskurdusios tikrųjų Alžyro gyventojų masės, kurias nebepakeliama materialinė padėtis dar labiau radikalizavo, mielai jungėsi prie politinio avangardo. Jos jau tarėsi reginčios savo išsilaisvinimo valandą kaip atlygį už paramą prancūzams jų kovoje su vokiečiais, kai kolonijinė valdžia Mesali Hadžą suėmė ir deportavo. Tai buvo vienareikšmis galios demonstravimas. Alžyriečiai, giliausiai pasipiktinę, mitinguose ir demonstracijose ėmė atvirai reikalauti savo teisių; gegužės 8 dieną, paliaubų Europoje pasirašymo dieną, Setife ir Gvelmoje kilo ginkluoti maištai. Kolonijinė administracija atsikeršijo už savo žuvusiuosius keleriopai, visiškai taip pat, kaip vokiečiai karo metais: už 103 europiečių mirtį buvo atsilyginta, pagal prancūzų šaltinius, 1500 alžyriečių, pagal pačių alžyriečių duomenis, nuo 40 000 iki 45 000 vietinių gyventojų nužudymu. Šios skerdynės galutinai įtikino arabus, kad nepriklausomybę jie galės pasiekti tik ginkluota kova. Tam tikroje nacionalinio sąmoningumo vystymosi stadijoje kruvinos represijos tik sustiprina tą sąmoningumą; jos aiškiai parodo, kad tarp engiančiųjų ir engiamųjų joks klausimas negali būti išspręstas kitaip, kaip tik smurto keliu.

Tačiau Kamiu tuomet buvo kitokios nuomonės, kuri susiformavo jo asmeninės patirties pagrindu. Straipsnių serijoje, pavadintoje "Krizė Alžyre", jis parodė, ką, jo nuomone, pirmiausia reikia išgyvendinti kaip

svarbiausią konfliktų priežastį: metropolijoje viešpataujantį krizinės, įtampos kupinos padėties Alžyre "neįtikėtiną nepažinimą". Kamiu nukeliavo per šį kraštą 2500 kilometrų, lankėsi neprieinamuose, varganuose Pietų Alžyro kaimeliuose, klausėsi įvairiausių socialinių sluoksnių bei visiškai priešingų politinių pažiūrų atstovų nuomonės. Kaip tik dėl to ir pirmiausia savo asmeninių ryšių su šiuo kraštu bei ankstesnės žurnalistinės praktikos dėka jis laikė save patikimu ir kompetentingu informatoriumi apie įvykius. Abejoti jo patikimumu nėra pagrindo - jis puikiai orientavosi kolonijos įvykių ir faktų, kurie Prancūziją dažniausiai pasiekdavo surizgę, supaprastinti arba iškraipyti, gausybėje ir pabrėžtinai stengėsi būti objektyvus. Dar daugiau, jis buvo giliausiai sukrėstas, regėdamas akivaizdų badą kenčiančius gyventojus, ir apeliavo į savo skaitytojus ragindamas juos įsivaizduoti tikrovėje šias išbadėjusių gyvų žmonių minias. Tokių sukrečiančių ir kaltinančių išgyvenimų aprašymais jis griežtai pasipriešino ignoruojančiai ir neatskleidžiančiai teisybės oficialiajai informacijai. Tačiau kokia buvo, jo supratimu, išeitis iš susidariusios padėties? Jis norėjo taikos, ramybės įsigalėjimo: "Apmaldyti pačius žiauriausius bado pasireiškimus ir nuraminti tas įniršusias širdis..." Tad Kamiu badui numalšinti reikalavo skubios, energingiau vykdomos plačios pagalbos grūdais ir teisingo jos paskirstymo. O dvasinio sutarimo pagrindą jis regėjo giliose arabų kultūros tradicijose, kurias galiausiai turi pripažinti ir Prancūzija; žaismingumo dėlei pasakyta, tačiau giliai susimąstyti verčianti formuluotė skelbė: "... prancūzai turi antrą kartą užkariauti Alžyrą". Savo politinį lozungą - "teisingumo" - jis regėjo apytikriai konkretizuotą politinėje Ferhato Abaso programoje, kuri buvo orientuota į su Prancūzija asocijuotos Alžyro respublikos sukūrimą; šią programą Kamiu rėmė, nes ji kirtosi su "grynųjų nacionalistų" visiškos nepriklausomybės reikalavimu.

Kamiu siekė sustiprinti ryšius tarp Prancūzijos ir Alžyro, padaryti juos neišardomus. Kad šie ryšiai atsirado prievartinio krašto pavergimo pagrindu ir buvo pažymėti kolonijinio valdymo stigma, jis nenorėjo žinoti arba laikė tai pašalinama blogybe. Kad pačioje kolonijinio valdymo prigimtyje glūdi esminis neteisingumas, nevertė jo abejoti savimi; tiesa, kurią jis vadina "žmogiškąja", tuo pačiu metu yra jam ir "prancūziškoji": "Viskas, ką mes galime padaryti tiesos, žmogiškosios ir prancūziškosios, vardan..." Savo ankstesnėje straipsnių serijoje "Skurdas Kabilijoje" Kamiu suvokė, kad bet kokia pagalba tėra tik būtina priemonė ir tik sustiprina kolonizuotos tautos priklausomybę. Kokį teisingumą

gali rodyti uzurpatorius savo uzurpuoto krašto atžvilgiu? Jeigu jis iš tiesų bus teisingas, tai atsisakys savo, kaip uzurpatoriaus, rolės; jeigu jis sieks išsaugoti sau ją, tuomet, suvokdamas savo visagalybę, jis galės sutikti tik su menkomis, nereikšmingomis nuolaidomis.

Ketinimai, su kuriais Kamiu rašė šiuos straipsnius, be jokios abejonės, buvo dori; tačiau tuo jis tik pasitarnavo kaip gyvas pavyzdys Sartro minčiai apie kolonializmo reformas, kuomet "nuoširdžiausi norai, jeigu jie yra gimę šiame prakeiktame rate, iš karto pašvinksta". O kaip giliai Kamiu buvo įtrauktas į šį "prakeiktą ratą", rodo jo pateikta "Setifo skerdynių", kaip "alkanos minios, paskatintos keleto pamišėlių su kriminaliniais polinkiais" siautėjimo, charakteristika. Tokiais žodžiais visada ir visur yra apibūdinami prispaustųjų mėginimai pakeisti savo situaciją; už jų slypi pretenzijos tik sau pasilikti teisę spręsti, kas yra gera, o kas bloga, kas teisinga, o kas ne, kas racionalu ir kas iracionalu egzistuojančių normų požiūriu. Ir dabar tai daro Kamiu, visuomet priešinęsis bet kokiam prievartiniam išorės poveikiui asmenybei!

Tokio prieštaringumo tarp realios gyvenimiškosios situacijos ir subjektyviai gerų ketinimų fenomeną su dideliu įsijautimu bei įsigilinimu į dalyko esmę yra savo "kolonizatoriaus portrete" parodęs Alberas Memmi, Prancūzijoje gyvenęs Tuniso žydų kilmės rašytojas ir mokslininkas, ir apibūdinęs jį kaip "geros valios kolonizatorių". Memmi straipsnis "Kamiu, arba geros valios kolonizatorius" yra kaip pavyzdys tokiems teoriškai apibendrinantiems svarstymams. Memmi kalba apie geriausiųjų iš europiečių vengimą pasidaryti "kolonizatoriais", nemąstančiais, brutaliais kolonijinės prievartos nešėjais. Tačiau to siekdamas šitoks "gero linkintis kolonizatorius" sukyla "prieš dalį pačio savęs". "Nes šitos privilegijos, kurias jis pusbalsiu smerkia, yra taip pat ir jo, jis naudojasi jomis". Tokiu būdu geranoris kolonizatorius atsiduria tarp dviejų stovyklų: jis tampa tikrųjų kolonizatorių boikoto objektu, kuriems negali atrodyti kitaip, kaip tik išdavikas, tačiau dėl savo materialinės padėties ir šeimyninių-istorinių sąsajų negali pritapti ir prie kolonijinį išnaudojimą kenčiančiųjų stovyklos. Memmi taip apibūdina šią situaciją: "Kadangi kairysis kolonizatorius nesinaudoja jokia valdžia, jo patikinimai ir pažadai neturi jokios įtakos kolonizuotųjų gyvenimui. Kita vertus, jis negali užmegzti dialogo su kolonizuotaisiais, kelti jiems klausimus arba siekti iš jų kokių nors garantijų. Jis atstovauja vienam su prispaudėjais reikalui... Trumpai sakant, viskas jam įrodinėja jo svetimumą, vienišumą ir negalią. Palaipsniui jis supranta, kad jam nieko nebelieka, kaip tik

tylėti". Tai visu aštrumu teko patirti Kamiu Alžyre prasidėjus išsivadavimo kovai; tačiau šis prieštaravimas pasireiškė jau ir 1945 metų konfliktų metu.

Kaip ir kiekviena prieštaringa, tačiau rimtai traktuojama pozicija, taip ir ši - Memmi pabrėžtinai tai tvirtina Kamiu atveju - nėra "nei komiška, nei verta paniekos". Netgi priešingai - jai reikėjo narsos: savo laikysena ir pasisakymais Kamiu griežtai smerkė prancūzų kolonijinę politiką bei siekį bet kokiomis priemonėmis išlaikyti valdžią. Savaime suprantama, kad jis ir savajame Paryžiaus intelektualų ratelyje kaip kultūrinio ir moralinio atvirumo šalininkas nuolat pasisakydavo kenčiančių priespaudą naudai. Su Žanu Poliu Sartru ir Mišeliu Leisrisu Kamiu dalyvavo teoriniame dispute su jaunais juodaodžiais intelektualais, kuriame buvo aptariamas afrikietiškosios civilizacijos ir meno veržlumas bei europinės kultūros atsinaujinimo dėl iš išorės į ją plūstančios srovės, galimybės. 1947 metais parašytame straipsnyje "Užkratas" Kamiu parodo fašistinių ir kolonizatoriškų pretenzijų tariamu pranašumu grįsti savo viešpatavimą bendrumą, tuo kaip ten, taip ir čia pateisinant visus žiaurumus - tik fašizmo atveju jie buvo taikomi prieš pačius prancūzus, o prancūzų vykdomos kolonijinės politikos atveju - prieš Madagaskare ar Alžyre gyvenančias tautas. "Vienodos teisės ir pagarba", kurias rezistencija norėjo iškovoti europiečiams, dabar taip pat turėjo būti pripažintos ir kolonizuotosioms tautoms. Iš esmės tai buvo antikolonizatoriškas lozungas, tačiau dabar Kamiu dar nepasiruošęs išplėšti jo ir nenuosekliai pastebi: "... kalba neina apie tai, kad čia būtų išspręsta kolonijų problema..." Bet kaip tik ši problema ir laukia savo sprendimo, ir Kamiu tai labai gerai suvokia: "...tiesa, kad kolonijų problema yra painiausia iš visų problemų, kurios mums iškilusios... tiesa, kad ji sąlygos būsimųjų penkiasdešimties metų istoriją..."

Tačiau ir antroji didelė mūsų šimtmečio istorinė problema, fašizmas, tvirtai laikė prikaustčiusi Kamiu ir buvo jo suvokiama labai asmeniškai. Kaip karo korespondentas, jis pasinaudojo galimybe apsilankyti prancūzų užimtoje Vokietijos dalyje. "Žmogui, kuris išgyveno hitlerinę okupaciją... šis kraštas dar tebežėravo kruvinais ir aklais atšvaitais", - rašė jis apie Vokietiją ir manė ten išvysiąs prislėgtus, tautų neapykantos palaužtus žmones bei dykyne pavirtusią žemę. Savo nuostabai, beveik savo pasibaisėjimui, jis pamatė sveikus, gerai maitinamus vaikus, veiklius žmones, patogiai sutvarkytas gyvenvietes. Jis pabrėžė asmeninį šių įspūdžių pobūdį pridurdamas, kad jo aplankytoji Vokietijos dalis, jos

pietvakariai buvo palyginti menkai tepaliesta karo. Tačiau ūmus grįžimas prie nekaltai normalaus gyvenimo ritmo, šių žmonių sugebėjimas taip greitai ir noriai prisitaikyti prie pasikeitusių sąlygų glumino jį. Normalaus, taikaus gyvenimo vaizdai ir jo paties kančių kupina patirtis okupacijos metais beviltiškai buvo persismelkę. Tačiau: "Egzistuoja du pasauliai, kurių aš niekada nepajėgsiu sujungti..."

Kelionė į Ameriką

1945 metų viduryje Kamiu pora ėmėsi ieškoti vasaros būsto už Paryžiaus ribų, kad Fransina paskutiniuosius nėštumo mėnesius galėtų praleisti ramioje aplinkoje. Porą savaičių jie praleido Bretanėje, vietovėje, kur seniau gyveno Fransua Renė de Šatobrianas; šį didįjį ankstyvojo romantizmo atstovą Kamiu labai vertino ir dažnai cituodavo.

1945 metų rugsėjo 5 dieną gimė dvynukai, Žanas ir Katerina. Drauge tai suteikė naujų materialinių sunkumų ir rūpesčių, dar labiau padidėjusių šiurkščią pirmųjų pokario metų žiemą. 1946 metų vasarį Kamiu rašė Grenjerui: "Europa kamuojasi dėl tūkstančių materialinių sunkumų, kurie drasko jos širdį. Aš ligi šleikštumo pasiligojęs nuo to kvailo ir baisaus gyvenimo čia. Pusę žiemos praleidau rūpindamasis, kaip savo vaikus apginti nuo šalčio, stengdamasis gauti maisto ir grumdamasis su neprotingais valdininkais". Ir Paryžiuje reikėjo susirasti naują būstą; čia šį kartą padėjo Galimarų šeima, kuri perleido jiems butą su nepaprastai aukštomis patalpomis, kurias Kamiu vėliau aprašė novelėje "Jonas". Kaip galima suprasti iš Kamiu dienoraščių, naujoji jo, kaip šeimos galvos, atsakomybė sukėlė ir vidinį konfliktą: neturėdamas didelių poreikių, jis ligi šiol jautėsi sąlyginai laisvas ir ramia sąžine ta laisve naudojosi; tačiau ar galėjo dabar jis sau leisti būti tokiu pat nerūpestingu turėdamas vaikų? "Ar turėjau aš teisę kaip laisvę mylintis menininkas... sutikti su privilegijomis (pinigais ir garbe)? Atsakymas man buvo paprastas. Neturtas man visada galėjo būti pakankamu pasiteisinimu, - ir bus juo ateityje, - kad dėl savo kaltės, jeigu tokia egzistuoja, aš mažiausiai jausčiau gėdą ir išlaikyčiau skurde išdidumą. Tačiau ar galiu aš versti skursti savo vaikus, atimti iš jų net tuos kuklius patogumus, kuriuos galiu jiems pasiūlyti? Ir ar buvau aš tokiomis aplinkybėmis neteisus, prisiimdamas natūraliausią iš visų žmogiškų užduočių bei įsipareigojimų, kaip vaikų turė-

jimas? Galiausiai ar apskritai galima kalbėti apie teisę paleisti į pasaulį vaikus, paversti juos *Conditio humana* dalimi, jeigu netikima į Dievą?.."

Materialinius rūpesčius Kamiu galėjo bent jau kuriam laikui pamiršti, kuomet 1946 metų kovo mėnesį išvyko į Jungtines Valstijas. Kelionė buvo organizuota Užsienio reikalų ministerijos kultūrinių ryšių skyriaus - tad Kamiu autoritetas buvo pripažintas ir oficialiai. Atitinkamai pokario metų gyvenimo standartams, išviršinė kelionės pusė nebuvo labai prašmatni. Kamiu Havre sėdo į krovininį laivą, kuriame jo keleiviams tebuvo skirtas mažytis valgomasis, ir dalinosi savo kajute su keturiais kitais keliauninkais. Šios kelionės į Ameriką metu (kaip ir antrojoje, kuri jį 1949 metais nuvedė į Pietų Amerikos šalis), Kamiu rašė dienoraštį, kuriame atsispindėjo žymiai daugiau vidinio gyvenimo pokyčių, negu reguliariai rašomuose anksčiau. Apie draugiją laive, kuri Kamiu pasirodė tarsi sumažintas visuomenės modelis, buvo "nepaprastai įdomi ir monotoniška", jis rašė: "Godulio ir neturto ištvirkinti suskretėliai. Visa laimė, kad mes galime pasidžiaugti moterų kompanija. Tai yra tiesa ir žemė". Laisvoje kelionės atmosferoje - Kamiu šio plaukimo metu buvo kuo geriausios nuotaikos, visada nusiteikęs flirtui - jam nuolat ateina į galvą panašūs bendri pagyrimai moterų adresu; anksčiau jis, beje, apibūdindavo jas beveik kaip vyro tikrosios gyvenimiškos užduoties paneigimą: "Išskyrus meilę, moteris yra nuobodi. Ji nieko nežino. Reikia gyventi su viena ir tylėti. Arba miegoti su visomis ir veikti. Tai, kas svarbiausia, glūdi kitur". Toks prieštaringas yra šių dviejų pastebėjimų turinys, tačiau abu jie yra sąlygoti vienodos pozicijos: vyro, nurodančio moteriai vaidmenį, kurį ji gali vaidinti jo gyvenime, pretenzijų į pranašumą.

Vertas dėmesio nutikimas, kurį Kamiu kovo 25 dieną patyrė Niujorke. Kaip tada buvo įprasta JAV, atvykstantieji buvo apklausiami dėl jų priklausymo komunistų partijai bei turėjo nurodyti, kas iš jų draugų yra kompartijos nariai. Kamiu atsisakė atsakyti į abu klausimus ir dėl to buvo sulaikytas. Kai galiausiai atskubėjo vienas iš prancūzų kultūros centro bendradarbių, jis išvydo Kamiu sudirgusį ir pasipiktinusį: reikalavimą išvardinti savo pažįstamus komunistus Kamiu suvokė kaip pasibjaurėtiną; taip pat jį erzino ir tai, kad amerikiečių valdininkai pasirodė taip gerai informuoti apie jo personą. Galiausiai po ilgiau kaip valandą trukusios nevaisingos apklausos Kamiu buvo paleistas; suirzęs, įsižeidęs tikriausia to žodžio prasme, jis įžengė į Niujorką.

Čia jis buvo sutiktas daug geriau. Džastinas O'Brynas, romanų kalbų skyriaus *Columbia University* vadovas, neseniai savaitiniame "New York

Herald Tribune" priede buvo paskelbęs straipsnį, kuriame pristatė Kamiu kaip "drąsiausią šiandienos prancūzų rašytoją", kaip "vieną iš dviejų ar trijų iškiliausių jaunųjų prancūzų autorių". Tad susidomėję amerikiečių skaitytojai žinojo, nors dar ir neturėjo galimybės įsitikinti O'Bryno vertinimų pagrįstumu (pirmasis angliškas Kamiu vertimas, "Svetimas", turėjo pasirodyti tik kitą mėnesį), kad pas juos atvyksta literatūrinė įžymybė; taip pat ir dalyvavimas Pasipriešinimo kovoje amerikiečių publikos akyse Kamiu asmenybę darė įdomią ir vertą žavėjimosi. Kitą dieną Kamiu prancūzų kultūros centre surengė spaudos konferenciją. Etnologas Klodas Levy-Strosas, tuometinis centro vadovas, pristatė svečią. Pradžioje reporterių klausimai buvo išties abstraktūs, lietė, pavyzdžiui, Kamiu filosofinę poziciją, jo nuomonę apie "materialistinę civilizaciją". Apie savo filosofinių pozicijų dėstymą Kamiu nenorėjo nė girdėti; jis pasiaiškino esąs "per jaunas, kad turėtų sistemą", paskelbė savo filosofija netikrumą ir abejones ir, kaip visada, ryžtingai atsiribojo nuo egzistencializmo. Šiandieninė civilizacija, pasak Kamiu, negali būti kitokia, kaip tik materialistinė; todėl netenka prasmės bet koks tokio jos kryptingumo vertinimas. Elgesio būdas joje, priešingai, yra sąlygojamas atsakymo į klausimą, ar žmogus šioje civilizacijoje dar tebėra pajėgus veiksmui; ir į šį klausimą Kamiu vienareikšmiškai atsakė: "taip". Į specialius klausimus apie literatūrą Kamiu atsakė, kad jis susipažinęs su moderniuoju amerikiečių romanu ir patyrė jame ištobulintos rašymo technikos įtaką; tačiau jam atrodo, kad šioje technikoje slypi pavojus, jog gali būti nuskurdintos literatūrinės išraiškos priemonės. Plačiai jis kalbėjo apie savo pagarbą Kafkai, kurio kūrybą apibūdino kaip "vieną iš reikšmingiausių mūsų laikais", "pranašišką".

Po poros dienų Kamiu laukė svarbiausias pasirodymas šioje programoje: paskaita *Columbia University* drauge su kitais dviem prancūzų autoriais, - vienas iš jų buvo Verkoras, - kurių vardai siejosi su Pasipriešinimo judėjimu. Didžiojoje universiteto salėje susirinko mažiausiai 1200 žmonių, kad galėtų, kaip rašo O'Brynas, "pagaliau akivaizdžiai išvysti tuos, kurie išgyveno niūrų okupacijos laiką". Kamiu paskaita buvo pavadinta "Žmoniškumo krize". Jo karta užaugo tradicinės moralės žlugimo, nihilizmo smelkimosi laikotarpiu ir buvo dvasinės-moralinės situacijos tapsmo realybe liudininkė. Ši realybė yra žmoniškumo krizės pasireiškimas savo pačiomis kraštutinėmis fašistinėmis formomis, - abejingumu žmogaus kančiai ir mirčiai arba šaltu eksperimentatorišku dėmesiu joms, - kaip ir kasdieniško elgesio "normalumu" - siekimu sėk-

mės bet kokia kaina, nesugebėjimu bendrauti bei suvokti kitą, abstraktumu ir efektyvumo kultu. Visam tam Kamiu priešpastato iš karo metų ir Pasipriešinimo atsineštas moralės pamokas bei reikalavimus: kaip fundamentalią pozityvią vertybę jis įvardina žmogaus gyvenimą; šitoks vertinimas nesuderinamas su kova dėl valdžios ir viešpatavimo, jis verčia elgtis garbingai, tikraisiais savo vardais vadinti daiktus bei reiškinius ir priešintis bet kokiai teroro formai. Galimas dalykas, kaip kreipiasi į savo klausytojus Kamiu, jie savo "laimingojoje Amerikoje" nejaučia viso šito taip aštriai; tačiau jam ir jo kartai šis patyrimas yra įaugęs į kūną.

Kol Kamiu kalbėjo, dingo vakaro metu surinktos lėšos, kurios turėjo būti skirtos prancūzių karo našlėms; Džastinas O'Brynas ta proga pastebėjo, kad "žmoniškumo krizė", kaip regis, pasiekė ir jų aplinką. Iš auditorijos nuskambėjęs pasiūlymas antrą kartą surinkti pinigus už įėjimą buvo kilniadvasiškai ir uoliai palaikytas - O'Bryno manymu, tai buvo ūmi reakcija į Kamiu iškeltą elgesio idėją.

Paskaita sekė paskaitą - Kamiu kalbėjo ir apie šiuolaikinį teatrą, apie dabartinę prancūzų literatūrą, tačiau netikrumo, vienišumo jausmas nepaliko jo. "Aštuoni milijonai žmonių, geležies ir cemento kvapas, architektų pamišėliškumas ir vis dėlto aukščiausia vienatvės viršūnė", - rašė jis. Kaip tik dėl to, kad jis jautėsi vienišas, nebeįstengė palikti vienas. Klodas de Levy-Strosas prisimena savo bendravimą su Kamiu:"... aš vedžiojau jį po miestą, pakviečiau į restoraną - tai buvo, aš manau, kinietiškas restoranas, - ir vieną vakarą pasiėmiau drauge į naktinį klubą, esantį Baueryje, kuriame dainuodavo senstelėjusios dainininkės". Tokios žlungančios užeigos, gatvės, kvartalai traukė Kamiu labiau, negu tviskantis ir keliantis baimę Niujorko fasadas; pirmiausia jis norėjo pajusti ir suvokti, kuo gyvena žmonės JAV, dėl ko jie vargsta, ginčijasi ir kaip pramogauja, norėjo žinoti, "ar iš tiesų gyvenimas toks lengvas, kaip tvirtina visa Amerika, ar, kita vertus, jis toks tuščias, kaip kartais atrodo". Dėl to jis savo palydovės, jaunos, prancūziškai kalbančios amerikietės, netgi prašydavo versti jam pokalbius, vykstančius prie gretimų stalų restoranuose, kuriuose jie kartu lankėsi. Kamiu taip pat susipažino su Žermena Brys, Forų šeimos vaikystės drauge iš senųjų Orano laikų, kuri, kaip specialistė, Amerikoje domėjosi prancūzų literatūra ir ypač Kamiu kūryba.

Visa, ką Kamiu pastebėjo ir pajuto, klostėsi į dvejopus įspūdžius, kuriuos jis beveik tuojau pat po pirmosios pažinties su JAV suformulavo taip: "Širdis virpa tokios daugybės stebėtino nežmoniškumo akivaiz-

doje". Būtis čia pasirodė jam kupina savitikslio optimizmo ir pabrėžtino orientavimosi į sėkmę, vienoda ir paviršutiniška, neturinti nieko tokio, kas Kamiu ir sudarė žmogiškojo gyvenimo esmę: tikro bendravimo ir kiekvienos egzistencijos tragiškumo suvokimo. Kelionės dienoraštyje tai apibūdinta taip: "Žmogiški santykiai čia yra kažkas labai paprasto, nes nėra jokių žmogiškų santykių. Jie lieka įstrigę išoriniuose dalykuose. Iš pagarbos ir dėl patogumo". Su gyvenimo tragiškumo suvokimu, kaip rašo Kamiu, Amerikoje beveik kovojama: "Šiame krašte, kur viskuo stengiamasi parodyti, kad gyvenimas nėra tragiškas, jūs jaučiate kažko trūkstant". Kamiu susilaikė nuo galutinių sprendimų, nes, kaip jis rašė "Niujorko lietuje", daugelio amerikietiškojo gyvenimo reiškinių netgi nesugebėjo suvokti, remdamasis savuoju vertybių masteliu. "Aš prarandu žemę po kojomis... kai pradedu galvoti apie Niujorką".

Jeigu Kamiu JAV atžvilgiu laikėsi diferencijuotai, amerikietiškoji publika vienbalsiai šlovino jį, pasirodžius "Svetimam". Jo šlovė nušvietė visą šiuolaikinę prancūzų literatūrą, nes "Svetimas", kaip aiškino vienas iš kritikų, sukėlė "naują susidomėjimo pakilimą jaunais prancūzų autoriais, kurie dabartiniu metu pateikia daugiau literatūrinių naujovių, negu bet kokiame kitame krašte".

Gegužės pabaigoje Kamiu dar keliavo su paskaitomis po prancūziškąją Kanados dalį, tačiau jau jautėsi visų kelionių nuoširdžiai išvargintas. Birželio 11 d. pagaliau jis galėjo išvykti namo, prieš tai neužmiršęs išsiųsti savo šeimai 80 kilogramų paketo su maisto produktais. Po dešimties dienų jo žmona ir Mišelis Galimaras apkabino jį Bordo uoste.

Asmeninio netikrumo jausmas, kuris Kamiu siejosi jau nuo seno su kiekviena kelione, pasitvirtino ir šios metu: "Liūdna, nes aš vis dar tebesijaučiu taip lengvai pažeidžiamas. Turėdamas 25 metus, aš esu 57-erių. Tad dar 25 metai kūrybai ir kad atrasčiau tai, ko ieškau. Po to senatvė ir mirtis. Aš žinau, kas man yra svarbiausia. Ir vis dėlto aš visuomet esu pasirengęs atsiduoti nedidelėms pagundoms švaistyti laiką tuštiems pokalbiams arba nevaisingoms klajonėms".

Šlovė

"Būdamas trisdešimties, aš beveik per vieną naktį pasidariau garsus. Aš nesigailiu to. Vėliau visa tai man tikriausiai būtų ėmę kelti koš-

marus. Dabar aš žinau, kas tai yra. Tai yra labai maža". Taip rašė Kamiu savo dienoraštyje ir stengėsi atsiriboti nuo šlovinimų. Dėl apdovanojimo Pasipriešinimo Rozete, retos ir aukštos garbės Pasipriešinimo kovotojams, jis aiškino savo pirmajam mokytojui Lui Žermenui: "Aš nesu jos maldavęs ir jos nenešioju. Tai, ką padariau, nėra daug, o jos dar nėra gavę mano draugai, kurie buvo nužudyti greta manęs". Kamiu atsisakydavo dalyvauti bet kokiuose oficialiuose pagerbimuose, už kurių galima buvo nujausti slypint rinkliavas; jis nesutiko netgi būti priimtas į Garbės Legioną, nors tuo pat metu iš emigracinės Ispanijos vyriausybės priėmė "*Orden da la liberacion*".

Savo požiūrį į krikščionybę, santykiai su kuria per visą jo gyvenimą buvo paženklinti nesibaigiančios polemikos ženklu, taip pat patyrusį tam tikrų pokyčių, Kamiu tuo metu išdėstė savo kalboje vieno dominikonų vienuolyno vienuoliams. Prieškario metais - apie tai liudija "Svetimas" ir "Sizifo mitas" Kamiu buvo atmetęs krikščionybę kaip vieną iš pasitraukimo nuo realaus gyvenimo, apgaudinėjant save nepagrįstomis viltimis, formų. Pirmaisiais karo metais, susigūžimo savyje, ligos ir intensyvaus gyvenimo bei kūrybos problemų apmąstymo laikotarpiu, Kamiu meninę kūrybą suvokė kaip konkuruojančią su dieviškąja, kaip "pakoreguotą dieviškąją kūrybą", kaip prieštaravimą Dievo kūriniui ir pačiam Dievui. Kaip matyti, Kamiu gyvenimo ir kūrybos apmąstymuose krikščioniškoji pasaulėžiūra nuolat išlieka priešingojo horizonto prasme. (Kaip kitą tokios konkurencijos su Dievu formą Kamiu suvokia mediciną, nes ji taip pat nepasiduoda nuosprendžiams iš dangaus; savo dienoraštyje jis rašo apie gydytoją Rijo: "Rijo pasakė, kad jis yra Dievo priešas, nes kovoja prieš mirtį, ir būti Dievo priešu yra netgi jo profesija".) Po to, aktyviai įsijungęs į Pasipriešinimo veiklą, Kamiu pažino pasiaukojančius ir narsius kovotojus krikščionis, kurių elgesys visiškai atitiko jo paties supratimą. Kadangi tuomet jam daug labiau rūpėjo - turėjo rūpėti - gyvenimiškoji pozicija ir veiksmai, negu kalbos, išpažinimai, minties spekuliacijos, jis jautė besąlygišką atsidavimą jiems. 1943 metais jis rašė Pongė: "Aš turiu draugų tarp katalikų ir kiekvienam iš jų, kurie iš tikrųjų tokie yra, aš jaučiu daugiau negu simpatiją, aš juntu bendrumo su jais jausmą. Nes jie iš tiesų domisi tais pačiais dalykais, kaip ir aš". Apie šį bendrumo jausmą Kamiu prabyla ir savo kalboje "Netikintysis ir krikščionys". Savo poziciją krikščionių atžvilgiu jis formuoja taip: "Aš, kaip ir jie, baisiuosi blogiu. Tačiau jų viltis man svetima ir aš niekuomet nenustosiu kovojęs prieš pasaulį, kuriame kenčia ir miršta

vaikai". Šiuo pagrindu Kamiu stoja už dialogą, kuris "reikalingas... pasauliui" ir kuris tėra įmanomas tik "tarp žmonių... kurie lieka tuo, kuo jie yra, ir kurie kalba atvirai". Vienuolyne, kur sakė šią kalbą, Kamiu dar kartą pasmerkė Bažnyčios tylėjimą fašizmo išprovokuotų tautų skerdynių akivaizdoje arba tik su išlygomis išsakytą, išrinktųjų ratu apribotą protestą prieš tai popiežaus enciklikose; ispanų vyskupus, kurie laimino politines žmogžudystes, jis išbraukė tiek iš krikščionių tarpo, tiek ir iš žmonių bendruomenės apskritai. Kamiu savo pranešimą užbaigė įtaigiu reikalavimu, "kad aršioje, nelygioje kovoje... Tarp siaubo ir dialogo pajėgų" krikščionys stotų "saujelės vienišių" pusėn, "kurie šiandien, be tikėjimo ir įsakymų, visur ir nepavargdami stoja už vaikus ir už žmones".

Didžiuliu prasiveržimu į literatūrinę rinką Kamiu tapo "Maro" pasirodymas 1947 metų birželio 10 dieną. Pirmasis leidimas buvo išleistas 22 000 egzempliorių tiražu, dideliu tiems laikams skaičiumi, tačiau netrukus to pasirodė per maža: jau iki rudens buvo parduota apie 100 000 egzempliorių. Tai buvo kaip tik ta knyga, kokios laukė Prancūzijos publika: joje savo išgyvenimais ir darbais įgijęs tam teisę autorius rodė būdą, kaip susitaikyti su vis dar tebedegančia ir atvira, niūria okupacijos metų intelektualine ir emocine patirtimi bei įveikus ją gyventi toliau.

Maro, kaip neišvengiamos blogybės, alegorija skaitytojams tik pasitarnavo sąžinei nuraminti ir, galimas dalykas, prisidėjo prie palankaus knygos sutikimo. Taip pat ir "Maro" pasirodymo laikas - nuo karo pabaigos buvo praėję dveji metai - buvo palankus: sumažėjus pirmųjų pokario metų nepritekliui, laikraščiuose buvo galima pakankamai skirti vietos reikšmingo literatūrinio įvykio nušvietimui. Visos recenzijos tryško pagyromis; Kamiu gavo *Prix des Critigues* ir jo vardas tų pačių metų rudenį jau buvo minimas tarp galimų kandidatų Nobelio premijai gauti.

Toks platus ir vienbalsis šlovinimas davė ne vien tik gera; Kamiu pasigedo pirmiausia produktyvių prieštaravimų: "Sėkmės liūdesys. Opozicija yra būtina. Jeigu man viskas būtų sekęsi sunkiai, taip, kaip anksčiau, aš turėčiau didesnę teisę sakyti tai, ką sakau. Vis dėlto aš galiu daugeliui žmonių padėti - kol kas". Kai ši pagalba buvo suprantama kaip dvasinė ir moralinė parama per atstumą, tai buvo teisinga; tačiau spontaniškos, praktinės pagalbos galimybės greta, o taip pat ir toliau esantiems žmonėms nešančiajam šlovės naštą žymiai susiaurėja. Ne tik kad sėkmė pradžioje neatnešė laukto ir šeimai būtino materialinio palengvėjimo - juokaudamas Kamiu skundėsi, kad dabar jis turi mokėti

sąskaitas už visą restoraną ir dėl to ligi ausų sulįsti į skolas, nors jo žmona mielai pasinaudotų proga nupirkti vaikams rūbų. (Vėliau, 1950 m., Kamiu vis dėlto galėjo atsilyginti Alžyro universitetui ir padengti anksčiau gautą 4500 frankų pagalbą studijuojant 60 000 frankų suma). Jo darbotvarkė dabar buvo tokia intensyvi, jog jis tik vargiai begalėjo atrasti laiko senų draugiškų ryšių palaikymui, atsisakydamas bedravimo su vis naujais savo talento gerbėjais. Energinga jauna sekretorė, kuri dabar rūpinosi Kamiu reikalais, tapo jam tvirčiausia parama; ji sukūrė ištisą rinkinį įvairiausių mandagaus atsisakymo laiškų, iš kurių kiekvienąkart atsirinkdavo konfrečiam atvejui tinkantį ir išsiųsdavo gerbėjui. Tačiau išradingiausi ir įkyriausi iš jų įsigudrindavo užklupti Kamiu išeinantį vakarais ir atakuodavo jį tuomet; pernelyg didelis įkyrumas atrodė vis labiau atstumiantis, dėl to jis netrukus susilaukė priekaištų dėl neprieinamumo bei pasipūtimo.

Be abejo, sėkmės našta, o taip pat ir publikos pretenzijos regėti jame vadovą dvasios ir moralės klausimais pakeitė išorinį Kamiu elgesį. Ir jis pats dabar nebuvo toks užtikrintas savimi, kad kartais nepasiduotų ambicingoms ar prieštaravimų nepakenčiančioms manieroms, juolab, kad sėkmė atiteko jam sunkiai. Net ir draugai pastebėjo nekonkretų, išpūstą jo naująjį kalbos būdą. Galimas dalykas, jog čia prisidėjo ir dalelytė iš Šiaurės Afrikos atsivežto polinkio į patosą ir noro parodyti save; tačiau pirmiausia visa, kas buvo sustingę ir dvelkė šaltu rafinuotumu naujajame Kamiu apdare, buvo jo paties supiltas apsauginis pylimas, kuriuo jis gynėsi nuo bedvasio viešumos smalsumo, kuris visuomet piktdžiugiškai stengiasi atrasti savo didžiųjų elgesyje ir menkiausių silpnybių.

Priešingai visam tam, bičiuliški santykiai vis dar tebebuvo pagrindinė Kamiu atrama. Vėlyvą 1947 metų vasarą su Grenjeru jis išvyko į Bretanę, į buvusiojo savo mokytojo gimtąjį kraštą. Jie aplankė ten Kombūro pilį, Šatobrianų giminės valdas, kur didysis romantikas praleido savo vaikystę ir jaunystę. Sen Brijo, kur buvo palaidotas Kamiu tėvas, jie susitiko su Lui Giuilo; šio autoriaus, kuris taip pat buvo kilęs iš labai neturtingos aplinkos ir savo gyvenimu bei kūryba visada liko ištikimas šioms ištakoms, knygas Kamiu vertino nuo jaunystės. Giuilo nuvedė Kamiu prie jo tėvo kapo ir paliko jį ten vieną su savo mintimis.

Nepaisant sėkmės, Kamiu ir dabar, kaip ir anksčiau, liko labai lengvai pažeidžiamas tuo klausimu, kuris sudarė jo gyvenimo šerdį: dėl savo kūrybos. Abejonės savo, kaip rašytojo, galimybėmis lydėjo jį visą gyvenimą; dabar ypač jį slėgė tai, kad ir iš jo naujo kūrinio buvo tikima-

si bestselerio: "Kai talentas pripažįstamas, kūrėjui prasideda didelio vargo metas (aš daugiau nebeturiu drąsos skelbti savo knygas)". Tačiau labiausiai nepakeliama jam buvo mintis, kad paviršutiniškas publikos skonis ir smalsumas regi jame visiškai ne tai, kuo jis iš tikrųjų yra, ir kad jis vargu ar beatras savyje jėgų šiam iškreiptam paveikslui sugriauti: "Tai, kas sudaro mano knygų sėkmę, mano akyse yra jų melas. Iš esmės aš esu vidutiniškas, kupinas pretenzijų žmogus. Vertybės, kurias šiandien aš turiu ginti ir iliustruoti, yra vidutinio žmogaus vertybės. Jos reikalauja tokio brandaus talento, jog aš abejoju, ar turiu jo".

Pareiga atstovauti

1948 metų vasarą Kamiu ir Marija Kazares atsitiktinai susitiko gatvėje ir po to daugiau nebesiskyrė, kaip rašo aktorė. Po šio susitikimo Kamiu įrašė savo dienoraštyje: "Gyvenimo džiaugsmas veda prie išsiblarstymo, atima galimybę susikoncentruoti, slopina bet kokį polėkį didingumo link... Ne, nėra jokios išeities. Jeigu taip yra, didi meilė tampa visa ko esme ir joje atrandama gyvenimo versmė".

Marija Kazares rašo apie daugelį bendrų kelionių ir atostogų, abipusės traukos tašką - teatrą, apie ramybę, išsilaisvinimo, laimės akimirkas; tačiau taip pat ji mini pasimetimą ir dvejones, skirtingas viltis, priešingas nuomones ir interesus bei juos abu slegiančią nuolatinę Kamiu ligos grėsmę. Jai beveik atrodo, kad Kamiu grumiasi ne su savo ligotais plaučiais dėl oro gurkšnio, bet kad jį smaugia, dusina pasaulio būklė. Tačiau Kamiu priešinasi - ir apie tai rašo Marija Kazares - visomis savo asmenybės jėgomis: jis visada pasiryžęs padėti savo pasiligojusiems bičiuliams, ypač aktyviai rūpinasi ispanų pabėgėliais ir skatina savo draugus remti persekiojamuosius. "Aš Kamiu mylėjau ir tebemyliu, nes jis, nors ir draskomas savų prieštaravimų... visą savo dėmesį nukreipė į tai, jog niekados nesileistų atitraukiamas nuo... linijos, kurios laikėsi, norėdamas išlikti ištikimu savajai tiesos ir teisingumo aistrai".

1948 metų spalį buvo pastatytas Kamiu drauge su Žanu Lui Baro sukurtas veikalas "Apsiausties būsena" (L'Etat de siege). Nepaisant puikaus aktorių kolektyvo, Artūro Honegerio muzikos ir Baltuso scenografijos, premjera tapo aiškiausia teatrine Kamiu nesėkme; pjesė turėjo būti sustabdyta po maždaug dvidešimties spektaklių, dėl to pašlijo ir Baro

bei Kamiu tarpusavio santykiai. Pagrindinė nesėkmės priežastis buvo lengvai įžvelgiama: Baro norėjo parodyti marą kaip gydomąjį poveikį turinčią nelaimę - gydančią, nes ji moko žmones mąstyti; tokio požiūrio anksčiau laikėsi ir Kamiu, tačiau po to, po išgyventos fašistinės diktatūros ir karo, ryžtingai ir pabrėžtinai jį atmetė. Kamiu ir Baro ieškojo inscenicazijoje kompromiso tarp savųjų priešingų viena kitai koncepcijų ir nepajėgė neįmanomo paversti įmanomu.

1949 metais Kamiu pagal kultūrinių mainų programą išvyko į kelionę po Lotynų Ameriką; Kamiu pasinaudojo pasiūlymu, nes jis žadėjo naujų išgyvenimų bei medžiagos apmąstymams, o taip pat ir dėl to, kad nepajudinamo grafiko būtų verčiamas laikytis disciplinos. "Birželio 1 būti pasiruošus. Po to į kelionę, dienoraštis. Gyvenimo galia. Nesusmukti", - įrašė jis savotišką įsipareigojimą į savo dienoraštį.

Birželio pabaigoje keleiviniu laivu Kamiu išplaukė iš Marselio į Rio de Žaneirą. Vienas bičiulis, lydėjęs ligi Marselio, regėjo jį tokį prislėgtą, kaip niekuomet anksčiau. Kamiu suvokė, kad už pečių jam lieka neišspręstos žmogiškosios problemos, kad ši reprezentacinė kelionė tikriausiai tepasiūlys tik dar daugiau tuščio pozavimo ir atitinkamų vaidmenų atlikinėjimo ir kad jis, ko gero, yra nepasiruošęs jai sveikatos prasme (kelionės dienoraštyje nuolat kalbama apie pakilusią temperatūrą). Plaukimo metu jam į galvą ateina mintys apie savižudybę; jis jaučiasi visas nugrimzdęs neįprastame ir neišbrendamame liūdesyje. Vien tik jūros stebėjimas gali sugrąžinti jam ramybę ir suteikti tam tikros paguodos. Vis dėlto jis taip pat stebi ir keleivius; kiekvieno jų savitumai nepraslysta jam pro akis, žinoma, projektuojant tai daugiausia į save. "Bet kokiu atveju ji gyvena, - rašo jis apie vieną šiek tiek per daug plepią, tačiau žavią moterį savo dienoraštyje. - Kiti yra mirę, o taip pat ir aš, visi bendrai paėmus". Lamei, kaip rodo kitas įrašas, jis išlaiko saviironiją: "Čia būtina dėl to pasakyti, kad aš - rudai įdegęs, pailsėjęs, sveikai maitindamasis bei šviesiai apsirengęs - atrodau žydintis gyvenimu. Man norisi tikėti, kad aš galėčiau patikti. Tačiau kam?" Kai ima artintis kelionės pabaiga, atsisveikinimas su jūra, jį iš naujo apima būsimų susidūrimų su daugeliu žmonių, būtinybės į tai reaguoti, vaidinti savo vaidmenį baimė. "Vėl pradėti gyventi, kalbėti. Žmonės, veidai, vaidinama rolė - visam tam reikia daugiau drąsos, negu aš jaučiu savyje".

Liepos 15 dieną, atplaukus į Rio de Žaneirą, šis baiminimasis visiškai pasiteisino. Be fotografų ir žurnalistų šturmo, įprastiniai stereotipiniai klausimai, literatūriniais "darbiniais pietumis" į jį ėmė preten-

duoti visokiausios rūšies įžymybės (Kamiu apie tai: "Aš pietauju su G. ir dviems brazilų profesoriais. Drauge tai sudaro tris profesorius, tačiau jie yra žavūs"); be to, jį erzina dažnai tuščias šeimininkų patetiškumas: "... kai jis (kažkoks rengėjas - B. Z.) apipila mane komplimentais, aš netenku amo. Visą Braziliją krečia laukimas". Kamiu daugiau prasmės mato protokolo tvarkos pažeidimuose: su jaunu juodaodžiu aktoriumi jis apsilanko miesto dansinguose ir vyksta su juo toli į krašto gilumą, kad galėtų dalyvauti ritualinių šokių šventėje" "Macumba".

Pirmasis oficialus Kamiu pasirodymas Rio datuojamas liepos 20 diena ir pačioje pabaigoje jis dar turi važiuoti į Bają ir Resifę. Kitaip, negu JAV, dabar jis abejoja savo klausytojų susidomėjimo tikrumu: Kamiu mano - be abejo, turėdamas tam pagrindo, - kad juos domina ne dalykinis jo kalbos turinys, bet pati jo asmenybė ir ją supanti aura - kad į jį dėl to žiūrima kaip į kino žvaigždę. Viso šio sumanymo beprasmiškumas veikia Kamiu ir fiziškai; taip pat jam netinka sunkus ir drėgnas oras ir jis jau baiminasi naujo tuberkuliozės pasireiškimo. Tačiau tai jam nesutrukdo sukarti sunkią dvylikos valandų kelionę automobiliu į Iguapę, kad čia, pagarsėjusioje šventoje vietoje, jis galėtų prisijungti prie procesijos. Jokie sunkumai šioje kelionėje Kamiu neatrodė per dideli, nes jis galėjo nors trumpam atsikratyti įkyrėjusio vaidmens ir patenkinti savąjį įspūdžių troškulį.

Kamiu Brazilijoje, kaip ir kituose Pietų Amerikos kraštuose, kuriuos jis apkeliavo, turėjo daug asmeninių kontaktų ir savųjų šeimininkų buvo vežiojamas po įvairiausius šio milžiniško kontinento regionus. Apie tai savo kelionės dienoraštyje jis pateikia iš tiesų smulkią ataskaitą. Pastabus viskam, apie Braziliją jis rašo: "Niekur prabanga ir skurdas nėra taip begėdiškai sumišę". Arba kaip techninės civiliazcijos skverbimosi į žemyną liudininkas: "Brazilija su savo menku šiuolaikiniu aparatu, kuris buvo primestas šiam neišmatuojamam, primityvių gamtos jėgų knibždančiam kontinentui, man primena pastatą, kuris vis labiau akijamas neregimų termitų".

Kitas kelionės etapas nuvedė Kamiu per Montevidėjų į Buenos Aires. Argentinoje jis norėjo pasisakyti tik dėl to, kad buvo nusistatęs prieš peronistinę cenzūrą ir už laisvę kiekvienam netrukdomam reikšti savo nuomonę - todėl jam Prancūzijos ambasadoje buvo patarta patylėti. Sėkmingiau susiklostė jo buvimas Čilės sostinėje Santjage, kur jis atvyko rugpjūčio mėnesio viduryje. Tiesa, ir čia jis turėjo atlaikyti entuziastingą reporterių šturmą, tačiau Santjagas priminė jam Alžyrą, čia galėjo

jis atsikvėpti, užmiršti savo problemas. Vis dėlto apie skrydį per Andus jis parašė: "...aš nieko nematau iš čia - tai ir yra šios kelionės simbolis".

Galimas dalykas, kad šį kartą Kamiu buvo ne toks jautrus išorės įspūdžiams, nes jį, be prastos sveikatos būklės, nuolat kamavo beveik neišsprendžiamos asmeninės problemos. "Gyventi - reiškia skaudinti, skaudinti kitus ir per kitus patį save..." - įrašyta kelionės dienoraštyje, ir toliau dar aiškiau: "Savo keliamam sielvartui aš ilgą laiką buvau abejingas... Meilė šiuo požiūriu mane išgrynino. Dabar aš negaliu daugiau to pakęsti".

Grįžus į Rio, jam vis sunkiau buvo atlikinėti savo vaidmenį - ir dėl to jis tą rolę vaidino, kaip manė pats, ganėtinai blogai. Įrašas kelionės dienoraštyje: "Esu priverstas sau pripažinti, kad pirmą kartą gyvenime patekau į tikrą psichinę krizę. Toji sunkiai pasiekta pusiausvyra, kuri ligi šiol atlaikė visas apkrovas, nepaisant visų mano pastangų, sugriuvo. Manyje teka pilkšvai žali vandenys, kuriuose juda neryškios formos, išskaidančios mano energiją. Ši depresija tam tikra prasme yra pragaras. Jeigu žmonės, kurie čia mane sutinka, pastebėtų, kaip aš turiu įsitempti, kad atrodyčiau normaliai, jie bent jau pasistengtų kokį kartą nusišypsoti".

Tai buvo daugiau, negu psichinė krizė - kelionės pabaigoje Kamiu klausė savęs, ar už nuolat pakylančios temperatūros kreivės neslypi kas nors rimto. Paskutinysis įrašas kelionės dienoraštyje: "Sergu. Mažiausiai bronchitas... Kelionė baigiasi metaliniame karste, tarp pamišusio daktaro ir vieno diplomato, tikslas - Paryžius". Ir tuojau grįžęs Kamiu rašo Grenjerui: "...aš jau atlikau savotišką sekinantį rodeo, kurio metu nebuvo kada atsikvėpti. Dabar aš tenoriu tik miegoti ir tylėti. Vardan žmonijos aš susigadinau sau skrandį".

"Teisuolių" metas

Depresyvioje 1949 metų atmosferoje, kurią dar labiau pagilino ligos atkrytis, Kamiu užbaigė pjesę "Teisuoliai". Jis norėjo surasti joje išraišką kamavusiai jį problemai, kuri nuo pat karo persekiojo jį ir kurią jis apibūdino sakiniu: "Smurtas tuo pačiu metu yra ir neišvengiamas, ir nepateisinamas". Ką reikia daryti kenčiančių žmonių, priespaudai pasmerktų tautų akivaizdoje, kurių likimas šaukte šaukiasi permainų, ta-

čiau iš kiekvienos permainos gresia išaugti nauja kančia, nauja priespaudos forma? Šis esminis klausimas, kurį Kamiu iš įvairių požiūrio taškų, besikeičiančios istorinės perspektyvos fone nagrinėja plačiame esė "Maištaujantis žmogus", šioje pjesėje iliustruojamas atskiru konkrečiu pavyzdžiu: ar priespaudą įkūnijančios sistemos atstovo nužudymas, politinis atentatas, yra pateisinamas, ar ne? Ir jeigu taip, tai kuo jį galima pateisinti? Ir nors Kamiu pjesėje bei savajam esė remiasi istorine medžiaga, jo svarbiausiu kriterijumi, kuriuo pagrįstas atsakymas, yra ne sumanyto veiksmo sėkmė, jo istorins poveikis, bet moralinis vykdytojo švarumas, rigoristiškas savo atsakomybės suvokimas.

Sukurti tokią pjesę Kamiu norėjo jau seniai. Nuo 1947 metų dienoraštyje gausėja literatūrinių įspūdžių bei pastabų šia tema ir tikrų esminio konflikto škicų, kaip kad šis: "Terorizmas. Didžiulis tokių, kaip Kaliajevas, teroristų moralinis tyrumas remiasi tuo, jog jiems nužudymas ir savižudybė yra tas pat... Už gyvybę apmokama gyvybe. Mąstymas neteisingas, tačiau vertas dėmesio". Iš anksto buvo aišku, kad tik Rusija turėjo ir galėjo būti šios problemos sprendimo vyksmo vieta, nes čia teroro idėjos, užgimusios paskutiniaisiais carų valdymo dešimtmečiais, buvo įgijusios didelę įtaką; čia anachronistinė politinė sistema sukūrė inividualios energijos perteklių, kuris išsikraudavo asketiško pasiaukojimo aktais. Šitokios situacijos dvasinės ir moralinės prielaidos bei jos praktiniai pasireiškimai labai domino Kamiu. Ruošdamas savo pjesės rankraštį, jis susipažino su 19 amžiaus rusų filosofais bei visuomenės kritikais: Petraševskiu, Belinskiu, Dobroliubovu, Černyševskiu ir Gercenu; jis rinko dokumentus ir informaciją apie rusų revoliucionierius iš "Narodnaja Volia", praėjusio šimtmečio pabaigos teroristinės organizacijos, kurios žymiausias žygis buvo pasikėsinimo į carą Aleksandrą II suorganizavimas 1881 metais. Iš socialrevoliucionieriaus ir žymiausio 1905 metų teroristo Boriso Savinkovo "Teroristo atsiminimų" Kamiu pasisėmė tiesioginės medžiagos savo pjesei, iš čia į ją buvo perkelti įvykiai, veikėjų paveikslai, veiksmo laikas. Nes Savinkovo atsiminimuose - greta viso kito, kas liko nepanaudota - pateikti portretai ir likimai, užbėgant už akių, įkūnijo tai, ką Kamiu laikė vieninteliu galimu su gyvybės atėmimu susijusio atentato pateisinimu: teroro akto vykdytojo pasiaukojimą.

Dora Briliant ir Kaliajevas, dvi autentiškos figūros iš Savinkovo atsiminimų, turėjo patraukti Kamiu savo charakteristikomis. Apie Dorą Briliant Savinkovas rašė: "Ji negalėjo priprasti prie kaujo, jai lengviau

buvo mirti pačiai, negu žudyti... Teroras jai, kaip ir Kaliajevui, pirmiausia buvo auka, kurią sudeda teroristas". Ir apie Kaliajevą: "Kaliajevas mylėjo revoliuciją labai giliai ir nuoširdžiai... Tačiau kaip apsigimęs poetas, jis mylėjo ir meną... švietė meile menui ir revoliucijai vienoda liepsna, pasąmoningu, droviu, tačiau giliu ir stipriu religiniu jausmu. Į terorą jis atėjo ypač originaliu savitu keliu ir regėjo jame ne tik geriausią politinės kovos formą, bet ir moralinę, beveik religinę auką... Jis psichiškai negalėjo, neprievartaudamas savęs, užsiiminėti propaganda ir agitacija..." Kilniaširdis, jautrus menininkas, aistringos atjautos pilna moteris, abu savo moralinio rigorizmo atvesti prie teroro ir ieškantys atpirkimo pasiaukojime, vykdytojai ir aukos, taigi neišvengiamas ir nepateisinamas smurtas - jie Kamiu atrodė tikri herojai, "Maištaujančio žmogaus" prototipai.

Kamiu susieja Dorą ir Kaliajevą fiktyviais meilės ryšiais - nepaprasto intensyvumo ir įtampos meilės ryšiais, nes mirtis nuolat egzistuoja greta jų ir yra jiems vienintelė neabejotina išeitis. Didžioji įsimylėjėlių tema yra jų idealių siekių sąlygotos egzistencijos nesuderinamumas su meilės džiaugsmu, žavesiu, nerūpestingumu. Šią vidinę problematiką atskleidžia Kamiu įvesta papildoma siužetinė linija; išoriškai dramos veiksmas vyksta vis dėlto pagal Savinkovo nupasakotą eigą: Kaliajevas, kuris turi mesti bombą į didžiojo kunigaikščio Sergejaus karietą, nemeta jos, nes netikėtai pastebi karietoje du vaikus. Organizacija pritaria jo poelgiui, nors tai pareikalauja naujo jėgų įtempimo, papildomų pastangų. Antrąjį kartą didysis kunigaikštis yra vienas; Kaliajevas meta bombą, yra suimamas ir sulaukia kalėjime didžiosios kunigaikštienės apsilankymo, kuri nori drauge su juo ir už jį pasimelsti. Keliajevas atmeta tokią paramą bei išdidžiai ir nesugniuždytas žengia pasitikti budelio. Pagal Savinkovą, prieš mirtį jis savo bendražygiams parašė: "Mano drama užsibaigė... Jūs suteikėte man galimybvę patirti tokį moralinį pasitenkinimą, kokiam niekas pasaulyje negali prilygti". Kamiu pjesėje Dora maldauja kitą bombą leisti mesti jai, kad galėtų savo auka ir mirtimi susijungti su Kaliajevu: "Janekai! Šalta naktis ir ta pati virvė! Dabar viskas bus lengviau". Pasiaukojimas, kuriame Kamiu regi vienintelį ir didį politinio smurto pateisinimą, taigi moralinio apsisprendimo aktas, dramoje įgauna kitą atspalvį: jame - kaip aukšto kančioms pasišventusiųjų grupelės moralumo patvirtinime - slypi kažkas fatališko ir ekstatiško tuo pačiu metu.

Vos užbaigus pjesę, prasidėjo repeticijos. Kamiu sveikatos būklė

leido jam tik retai dalyvauti jose; į generalinę repeticiją vis dėlto jis atvyko ir draugiškai pasveikino Sartrą ir Simoną de Bovuar, savo bičiulius iš geresnių laikų. Komplimentus ir palinkėjimas Kamiu sutiko su skeptiška šypsenėle. Tačiau pjesė buvo publikos šiltai sutikta. Čia turėjo įtakos Marijos Kazares aktorinis meistriškumas, kuri, kaip ilgametė Kamiu draugė, giliai identifikavosi su Dora; tačiau svarbiausia, jog pjesė sužadino prisiminimus apie rezistenciją ir dėl to sukėlė publikos plojimus bei kūkčiojimus. Daug rezervuočiau laikėsi kritika: net Simona de Bovuar ir Sartras tekstą apibūdino kaip "grynai akademišką", "Figaro" kritikas parašė dar aiškiau: "Pjesė? Ne! Idėjinis traktatas. Gyvi žmonės? Ne!" Priekaištą, kad jo dramos personažai yra sustingę idėjų ruporai, Kamiu girdėjo jau po "Nesusipratimo" pastatymo; dabar jis buvo pakartotas. Nesvarbu, ar savo pjesėmis Kamiu norėdavo revoliucionizuoti teatrinės išraiškos formas, ar pasirinkdavo tradicinį, dialogu paremtą būdą, kaip "Teisuolių" atveju, - jo personažai tiek ten, tiek ir čia teturėdavo pagelbėti aiškiau išreikšti esminę Kamiu moralinės filosofijos tezę. Jiems trūko gyvastingumo, nepriklausomumo, kas būtų suteikę įtampos jų tarpusavio santykiams. Personažų lūpomis, o ir pačia intriga, kuri juos visus vienija, visada kalbėjo autorius - ir tai pjeses darė monotoniškas.

Kai "Teisuoliai" išvydo sceną, Kamiu, kaip jau sakyta, buvo ligotas žmogus. Spalio mėnesį jį parbloškė naujas plaučių ligos priepuolis. "Po tokio ilgo įsitikinimo savo sveikimu šis atkrytis turėjo mane prislėgti. Jis mane ir prislėgė. Bet kadangi tai sekė paskui nepertraukiamą slegiančių įvykių grandinę, jis tik paskatino mane nusijuokti. Pagaliau aš esu laisvas. Ir beprotybė yra išsilaisvinimas", - rašė Kamiu savo dienoraštyje. Ši prasta "laisvė" susidėjo iš visiško fizinio išsekimo, nemigos, baimės jausmo, tokio kūniško sugniužimo, jog Kamiu negalėjo pasirodyti net savo artimiausiems draugams. Laimei, jau buvo pradėti naudoti antibiotikai: atsargiai, nes jų naudojimas dar tebebuvo susijęs su rizika, jis buvo pradėtas gydyti jais. Kamiu dabar turėjo rimtai atsižvelgti į savo ligą, pertvarkyti savo gyvenimą. Dienoraštyje atsiranda tikslus kas dieną suvartojamos medikamentų gausybės aprašas. Tačiau sėkmingas gydymas Paryžiuje yra neįmanomas. Kamiu pasiima metų atostogas ir išvažiuoja į Kabri, kalnuotą vietovę Viduržemio jūros pakrantėje, už 17 kilometrų nuo Kanų.

Kabri artimi Andrė Žido draugai Herbartai turėjo vasarnamį, kuriuo jie leido naudotis Kamiu. Pirmą kartą jis čia pasijuto gerai; jo die-

nos slinko vienodai, tvarkingai, užpildytos darbu. Kamiu atrodė, kad jis per praėjusius metus pernelyg atsidavė savo įgeidžiams ir dabar norėjo atsigriebti už tuščiai praleistą laiką: pirmiausia jis turėjo gydytis, o antra, pasistūmėti pirmyn darbuose prie savo esė "Maištaujantis žmogus" (L' Homme revolte). Net mieli jo brolio Liusjeno, Galimaro ar Sartro apsilankymai Kamiu vargino, nes trikdė įprastą dienos ritmą. Tačiau pernelyg ilgai tokio atsargaus režimo jis nepajėgė laikytis. Jį vėl traukė į Paryžių, kad ten, kaip seniau, būtų galima nerūpestingai eikvoti savo jėgas. Gydytojai sugrąžino jį atgal į Kabri; Kamiu čia paskendo į gilią depresiją, jautėsi taip sukaustytas savo svarbiausioje gyvenimo veikloje, rašyme, jog neišsiuntė nė vieno laiško draugams. 1950 metų vasarą ir rudenį jis blaškėsi tarp Paryžiaus ir Kabri, apimtas besikaitaliojančios nuotaikos, kol žiemą pagaliau vėl paskendo vienatvėje ir pašventė ją didžiulio darbo, galutinės esė redakcijos, įveikimui. "Maištaujantis žmogus", sukurtas sunkiu autoriui metu, tapo jam gilia ir plačiai aprėpiančia išpažintimi, jo literatūrinių, kaip ir politinių bei filosofinių, pažiūrų ir nuomonių išraiška. Ar yra ko stebėtis, kad jis, jausdamasis ypač artimai su šios knygos likimu susijęs, pradžioje buvo kupinas vilčių, jog su jos užbaigimu nuslops vidinė įtampa, o po to vėl, prislėgtas ir kupinas baimės, ėmė laukti jos išleidimo? Nes tuo metu jis jautėsi neturįs į ką atsiremti, nematė jokios krypties, pagal kurią galėtų orientuotis: "Aš jaučiausi vienišas visą šį laiką", - rašė jis viename laiške apie esė atsiradimo aplinkybes.

Maištas - vardan visų

Devynerius metus Kamiu gyveno jausdamas poreikį ir būtinybę raštu išdėstyti savo logines, žmogaus elgesį lemiančias išvadas, padarytas iš fašizmo laikotarpiu įgytos patirties. Tuomet jis suvokė, kad ne tik asmeninis, savas gyvenimas yra absoliuti vertybė, bet taip pat ir kiekvieno kito žmogaus gyvenimas; šį savo įsitikinimą jis išreiškė tiek "Laiškuose draugui iš Vokietijos", tiek ir tuomet parašytose "Pastabose apie maištą" (Remargue sur la revolte).

Kamiu dabar siekė įjungti šį fundamentalų egzistencinį patyrimą apie kiekvieno žmogaus gyvenimo vertę į savo mąstymo bei sąvokų pasaulį. Jis - grynai schematiškai - nubrėžė tokią analogiją: kaip absurdas

išmokė jį suvokti savo gyvenimo vertę ir dėl to atmesti savižudybę, taip įsitikinimas kiekvieno gyvenimo vertingumu atmeta žmogžudystę ir veda prie maišto - kaip sąmoningos šios vertybės gynimo formos. Realų tokios minties eigos išeities tašką bei jos tolimesnį vystymąsi parodo tokie įrašai dienoraštyje (sumanyti kaip pirmojo "Maištaujančio žmogaus" skyriaus apmatas): "Santykis tarp absurdo ir maišto. Kai galutinai nusprendžiama atsisakyti savižudybės... gyvenimas be žodžių pripažįstamas vienintele tikra vertybe... Išeina, kad šiai absoliučiai vertybei galima tik paklusti, drauge su savižudybe atmetant ir žmogžudystę... Tačiau baimės jėgų atstovai savižudybės vertę priveda ligi galutinės išvados, būtent ligi įteisintos žmogžudystės, tai yra kolektyvinės savižudybės. Pavyzdys: nacių apokalipsė 1945". Tokia minties eiga iš loginio požiūrio taško tikrai nėra nuosekli, tačiau ji nekelia abejonių iš moralinių pocizijų ("moralinėmis" čia suprantamos sąmoningo pasiryžimo ginti gyvenimą pozicijos). Dėl to Kamiu dar 1946 metais rašė: "... aš manau, kad man netrukdo, jeigu aš pats sau imu prieštarauti, nes neketinu tapti filosofijos genijumi... Aš noriu atrasti pusiausvyrą ir žinodamas, kad aš pats negaliu nužudyti savęs, suvokti, ar aš turiu tiesę žudyti ar leisti žudyti, bei iš to suvokimo padaryti išvadas, nepaisant pavojaus paskęsti prieštaravimuose pačiam sau".

"Maištaujantis žmogus" nėra - ir Kamiu tai pabrėžė tiek anksčiau, tiek ir daugelį kartų po to - sistemingai išdėstytas filosofinis veikalas ar griežta moralinė doktrina, bet asmenine patirtimi pagrįstas grūmimasis už vertybes, pagal kurias ir su kuriomis ir tegalima gyventi žmonių visuomenėje. (Tačiau komplikuoto esė priėmimo visuomenėje istorija rodo, kad autorius pats taip savo kūrinio nesuvokė ir netgi negalėjo suvokti: pernelyg jau buvo įsitvirtinęs Kamiu, kaip moralinio autoriteto, prestižas, pernelyg apodiktiškai, galimas dalykas, elgėsi jis pats - nes galvojo atstovaująs nenuginčijamoms vertybėms; be to, asmeninių ieškojimų ir prisipažinimų atspindį esė užgožė didžiulė gausa perdirbtos literatūrinės medžiagos.)

"Šio esė siekis, - rašė Kamiu įvade, - yra daugiau šiandienos realybės: nusikaltimą įvertinti iš logikos pozicijų ir pažiūrėti, kuo yra grindžiamas jo pateisinimas; tai yra bandymas suprasti savo laiką". Jis nori patyrinėti, kaip buvo prie to prieita, ir tvirtina, jog yra svarbu "žinoti, kaip reikia elgtis tokiame pasaulyje, koks jis dabar yra".

Pradžios ir pabaigos skyriuose apmetami elgesio modeliai duotajai situacijai. Tačiau viduriniojoje dalyje, kuri užima du trečdalius esė,

Kamiu tekstais su antraštėmis "Metafizinis maištas" ir "Istorinis maištas" siekia parodyti tikrą maišto patologiją, kaip maištas, ėmus kelti nepagrįstas pretenzijas, pavirsta savo paties priešingybe. Didžiąją esė dalį taip pat užima vaizdavimas to, kas nėra arba daugiau nebėra maištas. Šioje dalyje Kamiu pirmiausia naudojasi savo knyginių studijų rezultatais; plati jo lektūra - pagal jos atsirinkimą ir interpretaciją - iš pat pradžių buvo pajungta atsakymo į vieną klausimą paieškoms: kaip labai filosofų, poetų, kartais taip pat ir literatūrinių personažų bei politinių veikėjų, kurie Kamiu čia skelbia savo nuosprendį, elgesys atitinka maišto keliamus reikalavimus, tai yra, kaip labai jie išlieka atsidavę žmogiškajam gyvenimui, kaip kažkam "absoliučiai-reliatyvaus", neieškodami absoliučių vertybių.

Kaip filosofiniais pagrindais, Kamiu vėl remiasi Platonu, Kjerkegoru, Nyče, Šestovu bei Jaspersu, tačiau dabar į savo studijuojamų knygų sąrašą jis įtraukia ir Hegelio, Markso, Lenino veikalus. Iš prancūzų literatūros jį domina tokie autoriai, kaip Sadas, Senankūras, Lotremonas, Bodleras, Rembo - visi, nesitaikstantys su egzistuojančiomis gyvenimo normomis.

Kamiu egzistuoja dvi kryptys, kuriomis maištas gali imti vystytis neteisingai, pasiklysti, o taip pat pavirsti savo priešingybe: kuomet jis pradeda orientuotis į Dievą arba išimtinai į istorinę pažangą. Abiem atvejais maištaujantysis ilgisi absoliučių vertybių ir, ėmęs siekti jų, užmiršta tikrąjį tokio siekio tikslą, žmonių gyvenimą ir laimę.

Apie Dievo ieškotojus, kurie nusivilia ir ima maištauti, Kamiu kalba skyriuje "Metafizinis maištas". Jis išvardina čia tokius žmones, kaip Sadas, Ivanas Karamazovas, Nyčė, Lotremonas bei Rembo. Per beveik penkis šimtmečius siekiantį istorijos laikotarpį jie nuolat imdavo kelti maištus prieš Dievą kaip pagrindinę didžiausio nesusipratimo, būtent mirties, priežastį ir kaip tik šiuo savo maištu parodydavo Dievą pripažįstą. Ne visada, tiesa, jų siekiuose būdavo minimas Dievas, tačiau tai galėjo pasireikšti taip pat ir įsikibimu į "moralę ar ką nors švento", "į vylimąsi naujo Dievo" - bet kokiu atveju tai yra tikėjimo aktas, kuriuo "jie nusimeta maišto naštą, atsikrato įtampos, kurią jis sąlygoja, ir apsisprendžia palikto prie tironijos ar tarnystės malonumų". Tam Kamiu priešpastato visuomet netobulą, visuomet tik apytikriai pasiekiamą žmoniškumo viešpatiją: "Tad reikia sukurti vienintelę karaliją, kuri pasipriešintų malonei, tokią, kurioje teisingumas ir žmonių bendrija susivienytų ant dieviškosios bendrijos griuvėsių". Šis - kaip Kamiu jį suprato -

priešingas krikščioniškajam moralės mokymui ateistinis projektas jokiu būdu neužkirto kelių suartėjimui su neortodoksalaus krikščioniškojo mąstymo atstovais. Gabrielis Marselis, krikščioniškosios pakraipos filosofas egzistencialistas, su kuriuo Kamiu savo laiku aštriai polemizavo politinio elgesio klausimais, po Kamiu mirties pareiškė apie esminį jų tarpusavio supratimą: "Ar kaip tik šį istorijos mirksnį, kurį mes esame pasiekę, filosofas nėra priverstas ieškoti galimo tam tikros nenuginčijamos savigarbos pagrindimo... situacijoje žmogaus tiesiog kaip egzistuojančio... šiapus visų istorinių ir transistorinių apreiškimų..? ... Aš negaliu nepaminėti čia Albero Kamiu. Tai buvo jo problema. Nedaug likus iki jo mirties mes turėjome vieną pažymėtiną pokalbį, kurio eigoje galėjome išsiaiškinti visa tai... kas mus iš esmės jungia, nepaisant visų akivaizdžių skirtumų".

Skyriuje "Istorinis maištas" Kamiu nurodo dar vieną grėsmę maištui, kaip jį supranta, kuri veda prie maišto išsigimimo: priespauda ir socialinis vargas bet kur ir bet kada paskatina veiksmui, įsikišimui į socialinius procesus kaip tik veikliausius ir aktyviausius žmones. Tačiau šitokiame veikime slypi vidinis pavojus, jog bus užmirštos jo ištakos ir jo tikslai ir kad veikiantieji, bereklamuodami savo asmeniniais tikslais "sveiko proto", "istorinės pažangos" lozungus, patys pavers save dievais, prievarta įsakymus kitiems žmonėms diktuojančia jėga. Ši grėsmė kelia pavojų kiekvienam istoriškai reikšmingam veikimui; ekstremalus tokio pavojaus pavyzdys yra teroras, masinis žmonių naikinimas mūsų šimtmetyje. Viso to akivaizdoje Kamiu nubrėžia dvi istorinio maišto vystymosi linijas; atskaitos kriterijus jam yra tai, kaip pilnai veikiantieji asmenys išlaiko akiratyje tikrąjį tikslą, bendrųjų žmogaus gyvenimo sąlygų pagerinimą, ar tesinaudoja juo kaip paprastu pretekstu savo iracionaliems asmeninės valdžios siekiams užmaskuoti. Geriausiu tikrųjų siekių suvokimo kriterijumi Kamiu laiko klausimą, ar veikiantysis yra pasiruošęs, iškilus reikalui, svetimo gyvenimo auką apmokėti savuoju. Tačiau patį pavojų, kad istoriškai reikšmingas veikimas gali išsigimti į kovą dėl valdžios, Kamiu laiko gresiančiu nuolat. Dėl to jis negali nubrėžti griežtos skiriamosios linijos tarp abiejų vystymosi krypčių, nuolat svarsto, dažnai turi tuo pačiu metu pritarti ir atmesti. Prie iš esmės teigiamos krypties Kamiu priskiria karalių žudikus, dekabristus, 1905 metų rusų teroristus, Marksą; nuosprendžių iš jo susilaukia Bakuninas ir Nečiajevas, du 19 amžiaus rusų teroristai, Musolinis ir, kaip ypatingas išsigimimo pavyzdys, Hitleris.

Toks maišto idėjos iškrypimas ne tik priveda Kamiu prie minties, jog istorinių tikslų kėlimas gali būti panaudotas kaip asmeninio valdžios godulio priedanga, bet ir kiekviename išimtinai į istoriją orientuotame mąstyme bei veikime jis pradeda regėti išsigimimo pavojų. Kad šis pavojus būtų pašalintas, istorija ir žmogus, revoliucija ir maištas turi būti susieti vienas kitą ribojančiais, vienas kitą atsveriančiais tarpusavio santykiais: "Mąstymas, kuris remiasi vien tik istorija, kaip ir toks, kuris pasisuka prieš ją, atima žmonėms gyvenimo galimybę arba pagrindą". Naujų vertybių pažadas iškyla ant skiriamosios linijos tarp šių dviejų, vienas kitą ribojančių dydžių, iškyla, kaip - čia pasirodo būsima centrinė Kamiu mąstymo sąvoka - normos idealas: "Istorija yra, be jokių abejonių, viena iš žmogų varžančių ribų;... Tačiau žmogus savo maištu istorijai taip pat nubrėžia ribą. Ties šia riba iškyla vertybės pažadas". Tokiu būdu Kamiu susieja istoriją ir žmogų dvejopais santykiais, iš kurių, esant tarpusavio pusiausvyrai, gali atsirasti pakenčiama gyvenimo atmosfera. Kaip tokios pusiausvyros būseną Kamiu savo laiku suvokė dalyvavimą rezistencijoje, kurį jo atžvilgiu sąlygojo gyvenimą naikinančių jėgų įsiveržimas į iki to laiko pakenčiamą, kartais netgi laiminga atrodančią būtį. Šio išgyvenimo atbalsiai tebeplevena taip pat ir dabar, vis iš naujo patvirtindami Kamiu: istorija nėra nuolat šalia esantis bandymų laukas, bet kažko grėsmingo, naikinančio, katastrofiško įsiveržimas į žmogaus gyvenimą, kam jis gali ir turi pasipriešinti visomis savo jėgomis, nepaisant to, kad pasiekti sėkmę tėra tik labai mažai šansų.

Tad istorija yra Kamiu problemiškas maištingos elgsenos tikrinimo poligonas. Kūrybinę menininko veiklą ir maištą, priešingai, skyriuje "Maištas ir menas" jis susieja visiškai harmoniškais santykiais (lygiai taip pat, kaip savo laiku mėgino susieti meną ir absurdą savajame "Sizifo mite"). Pagrindinė maištingo elgesio taisyklė, kaip pastebi Kamiu, visiškai identiškai atsispindi mene; kita vertus, viskas, ką Kamiu apie meną galvoja ir iš jo reikalauja, yra gryniausia maišto išraiška. Menas gimdo naują visatą, naują pasaulio tvarką, jis sujungia tai, kas bendra, su tuo, kas atskira, vienu ir tuo pačiu metu yra ėmimas ir grąžinimas duodančiajam, jame gyvenimas įgyja formą, kurios be meno neturėtų. Išraiškingai Kamiu pabrėžia maišto ir romano sutapimą. Ypatingai tarp meno savybių Kamiu išskiria tai, jog jis yra vienintelė jėga, kuri įgalina išsiveržti iš "neapykantos vertos tironų ir vergų visuomenės". Tuo Kamiu neleistinai daug pradeda reikalauti iš meno, priskiria jam arba už jo poveikio ribų esančias funkcijas, arba - ir taip buvo elgiamasi jau gerokai anksčiau -

nustumia visų neteisybių žmonių visuomenėje pašalinimo užduotį į estetikos sritį. "Saugodami grožį, mes ruošiame jo atgimimo dieną, kuomet civilizacija, atsikračiusi formalių principų ir žeminančių istorijos vertybių, svarbiausiu savo apmąstymų objektu padarys gyvybingą galią, kuri yra pasaulio ir žmonių bendro pasididžiavimo pagrindas..."

Lygiai kaip ir "Sizifo mite", paskutiniame "Maištaujančio žmogaus" skyriuje Kamiu atsigręžia į gamtą, ištikimybė jai Viduržemio jūros regiono žmonių "saulėtame mąstyme"; kitas, negatyvus to atitikmuo yra vokiška melancholija, liūdesys ir knyginė išmintis. Tikrasis mūsų šimtmečio konfliktas egzistuoja "... tarp vokiškų svajų ir Viduržemio jūros tradicijos, amžino jaunuolio smurtingumo ir vyriškos jėgos, ilgesio, žadinamo mokslo ir knygų, ir gyvenimo eigoje išgrynintos bei sutvirtėjusios narsos, galiausiai tarp istorijos ir gamtos". Istorija čia iškyla kaip negatyvus polius, kurį įveiks "mediteranai", gamtos, šviesos, laimės vardu prisiimdami sau išgelbėtojų vaidmenį. "Nublokšti į bendrą visiems Europą... mes, mediteranai, gyvename visuomet nutvieksti tokios pačios šviesos. Vidury europinės nakties saulėtasis mąstymas laukia... ryto aušros. Tačiau ji jau apšvietė tikro pranašumo kelius". Esė baigiasi savotišku lyrišku kvietimu: "Šią valandą, kuomet kiekvienas iš mūsų tempia savo lanką, kad dar sykį pabandytų pasivaržyti su ir prieš istoriją dėl to, ką jau turi, dėl skurdaus savo laukų derliaus, trumpos šios žemės meilės, šią valandą, kuomet žmogus pagaliau žengia į gyvenimą, reikia ir jos nebrandžius šėliojimus palikti sau pačiai. Lankas linksta, medis vaitoja. Pasiekus aukščiausią įtampą, nuskries strėlė, negailestingiausias ir laisviausias užtaisas".

Apie ilgai užsitęsusį darbą, apie sunkią padėtį, kurioje buvo atsidūręs Kamiu šio darbo metu, jau buvo kalbėta. Tai paaiškina dvejopą "Maištaujančio žmogaus" pobūdį: Kamiu ėmėsi iliustruoti besąlygiškai vertą dėmesio, iš esmės teisingą savo pagrindinę tezę tokia filosofinės ir literatūriškai-istorinės medžiagos - daugiausia negatyvios - gausybe, kad paprasta tiesa dėl to kartais paskęsta joje. Ir pavyzdžiai nėra komponuojami nuosekliai vedant prie tikslo, nesudaro kylančios linijos, tačiau vėl ir vėl koncentriniais ratais suką apie esminį teiginį. Dėl to neišvengiami pasikartojimai; galimas dalykas, jie net pageidaujami, primygtinai siekiant tą teiginį pabrėžti. Panaudotos medžiagos gausa prieštarauja Kamiu tvirtinimui, jog šiuo esė jis tenorėjo išdėstyti asmeninį pasaulio suvokimą. Pagrindinė esė dalis sudaro sunkiai pakeliamą kontrastą su baigiamojo skyriaus lyriniais nukrypimais.

"Sizifo mitu" Kamiu siekė parodyti tik savo asmenines paskatas gyvenimui; "Maištaujančiame žmoguje" jis kalba visiems žmonėms. Tačiau išsilaisvinimo įsivaizdavimas liko toks pat: menas ir gamta. "Sizifo mite" tai galėjo įtikinti; daug mažiau tai pavyksta "Maištaujančiame žmoguje", kur Kamiu jų padedamas nori susidoroti su visomis ir visokiomis žmogaus priespaudos formomis, nuo šeimininko ir vergo santykių ligi 20 amžiaus masinio žmonių naikinimo praktikos.

Tačiau kaip tik noras įtikinti skaitytoją pernelyg ryškiai atsispindi šioje knygoje. Tai didele dalimi paaiškina patetišką argumentaciją, perkrautą maždaug trijų šimtų puslapių apimties traktato, prie kurio Kamiu pridėjo dar šešiasdešimt puslapių papildymų ir paaiškinimų, struktūrą. Be abejo, ir asmeninės izoliuotumo bei netikrumo nuotaikos, persekiojusios Kamiu visą jo darbo prie rankraščio laikotarpį, prisidėjo prie to, kad jis siekė iš anksto numatyti ir neutralizuoti galimus prieštaravimus. Laiške vienam skaitytojui jis pats kalba apie "nesusipratimus, kuriuos gali sukelti... nepaisant visų atsargumo priemonių" jo šiame esė ginama pozicija. Be konkrečių priežasčių - tokiam baiminimuisi esė iš tiesų teikė pakankamai pagrindo, - turint omenyje Kamiu abejones ir svyravimus, viską galėjo papildyti dar vienas vidinis suvaržymas, susijęs su ankstesnės sėkmės našta. Kamiu vylėsi, užbaigęs šį didžiulį darbą, pasijusti laisvas. "Su šia knyga, - pažymėjo jis, - baigiasi abu pirmieji ciklai... Tad ar gali dabar kūryba tapti laisva?" Naujajame dienoraščių sąsiuvinyje, kurį Kamiu pradėjo pildyti tą patį mėnesį (ir kuris, kaip ir visi paskutiniojo Kamiu gyvenimo dešimtmečio dienoraščiai, dar tebėra ligi šiol nepaskelbtas), vieno turėjusio progos žvilgtelti į jį tyrinėtojo žodžiais, yra kuo niūriausios nuojautos padiktuoti atsivėrimai. "Aš kantriai laukiu katastrofos, kuri pamažu artinasi", - užrašė Kamiu 1951 metų gruodį.

Ašmenimis į akmenį

Negalima sakyti, kad katastrofa, tačiau dideli nesusipratimai kilo pasirodžius jo "Maištaujančiam žmogui". Jeigu mes šiandien panorėtume atkurti esė sukeltus sensacingus nuomonių susidūrimus, turėtume įsivaizduoti tuometinę konfrontaciją tarp Rytų ir Vakarų, dešiniųjų jėgų dominavimą Prancūzijos viešojoje nuomonėje, ją jaudinančią aštrią sta-

linizmo problemą. Šiandienos požiūriu daugelis Kamiu išvadų buvo teisingos, pagrindinė mąstymo tendencija verta pritarimo ir produktyvi - nepaisant nesėkmingos esė formos, atskirų nepakankamai pagrįstų sprendimų bei sunkiai tikrovėje įsivaizduojamos išeities.

Kai 1951 metų spalį esė pasirodė, jį ėmėsi reklamuoti Prancūzijos dešinieji, tuo pačiu metu išskirdami sau priimtinus teiginius ir atsisakydami nuo Kamiu mąstyme ir elgesyje atsispindinčių pažiūrų esmės. Šios priešistorės šviesoje galima geriau suvokti aštrų konfliktą, kilusį tarp Kamiu ir žurnalo "Les Temps modernes", o iš tikrųjų tarp Kamiu ir Sartro.

"Temps modernes", vadovaujant Sartrui įkurtas 1945 metais, buvo pagrindinis kairiosios nekomunistinės inteligentijos ruporas. Praėjus nemažai mėnesių po plačiai diskutuojamo esė pasirodymo, kurio vieną skyrių žurnalas jau buvo išspausdinęs kaip anonsą, recenzija buvo pavėluota. Tačiau nė vienas iš žurnalo bendradarbių savanoriškai jos ir nenorėjo imtis, nes jie visi esė buvo nusivylę, tik nenorėjo atvirai to nusivylimo pareikšti. Galiausiai Sartras pavedė šią užduotį Francisui Jensonui, trečią dešimtmetį bebaigiančiam jaunam vyriškiui, kuris jau buvo žinomas kaip filosofijos kritikas ir kurio nuomonę Sartras vertino. Sartras mėgino paruošti Kamiu, su kuriuo vis dar tebesibičiuliavo, negatyviai kritikai iš "Les Temps modernes" pusės; tačiau Kamiu pradžioje į tai nepažiūrėjo rimtai ir todėl jo reakcija į žurnale pasirodžiusį Jensono straipsnį, pavadintą "Alberas Kamiu, arba maištaujanti siela", buvo labai jautri.

Jensono kritika jau sudėliojo akcentus, kurie paskui tapo principinių, iš esmės vienas kitam prieštaraujančių abiejų pusių pasisakymo objektu: jis parodė kelią, kuriuo Kamiu ėjo ligi savo apibendrinančių definicijų ir reikalavimų, bei išplėtė jo apibrėžimus funkcijoms, kurias šie įgyja restabilizuotoje Prancūzijos politinėje sistemoje bei konfrontacijos tarp dviejų didžiųjų pasaulio galybių sąlygomis. Vis dėlto Jensonas esė pagarbiai apibūdino kaip "didžią nenusisekusią knygą" ir užbaigė reveransu Kamiu rašytojiškam talentui.

Tačiau Kamiu jau vien tai, kad "Les Temps modernes" paskelbė neigiamą jo knygos kritiką, buvo tolygu išdavystei; išdavystei dėl to, jog recenzija savo funkcionaliu kryptingumu prieštaravo giliausioms esė intencijoms. Jis jautėsi nepajėgus toliau tęsti pradėtus darbus ir galiausiai parašė atsakymą, kuris taip pat buvo išspausdintas žurnale "Les Temps modernes".

Šis laiškas jau iš formaliosios pusės reiškė santykių nutraukimą.

Jis buvo adresuotas Sartrui, į kurį Kamiu - po daugelį metų trukusio bičiuliškų santykių - kreipiasi "pone direktoriau"; apie straipsnio autorių nekalbama minint jį vardu, o tik kaip apie "Jūsų bendradarbį"; Kamiu netgi kalba Sartrui apie "Jūsų straipsnį". Tuo jis iš anksto išsako savo nuomonę apie Sartro, kaip užkulisinio inspiratoriaus, vaidmenį. Kritinės vertės toji recenzija išties neturi; ji gali būti studijavimo objektu tik kaip neadekvataus ir nesąžiningo elgesio liudijimas. Taip, pavyzdžiui, Jensonas pasigenda, nors Kamiu savajame esė kuo aiškiausiai apsiriboja ideologinių revoliucijos aspektų tyrimu, ekonominio ir istorinio traktavimo; jei kritikas reikalauja to, ko autorius sąmoningai neketino imtis, pretekstų priekaištams visada atsiras. Arba: Jensonas pastebi, kad Kamiu istoriją laiko naikinančiu principu. Prieštaraudamas tokiam suabsoliutinimui, Kamiu primena savo iškeltą žmogaus ir istorijos abipusio apribojimo, pusiausvyros tarp jų palaikymo idėją, kurią "Maištaujančiame žmoguje" jis išvystė. Iš tiesų Kamiu savo esė nuo pusiausvyros principo vis labiau ėmė slysti prie skirtingo istorijos ir žmogaus svarumo bei reikšmės įsivaizdavimo, jog galų gale žmogus, menas ir gamta susibūrė teigiamajame jo pasaulėžiūrinės sistemos poliuje priešpastatyti neigiamajame palikusiai istorijai. Prieštaraujantys vienas kitam jo paties teiginiai istorijos tema dabar įgalino Kamiu pasiremti jais ginantis nuo Jensono kritikos, sudarydami palankią dirvą ginčui be pabaigos.

Nors ir nelaikydamas jo tokiu, Kamiu primena siejusį jį su Sartro aplinka bendrumą - esminių sąmonės vystymosi krypčių bendrumą, nors ir nepasireiškiantį konkrečiomis to vystymosi pasekmėmis. Sartras, remdamasis labai panašiomis, kaip ir Kamiu, prielaidomis, pokario metais pagrindė politinio užsiangažavimo ir veikimo pateisinimą. Tai reikalavo teorinio jo mąstymo sistemos išplėtimo, kuris pats savaime iš jos nekilo. Kamiu taip priartėjo prie nenuoseklumo, prie kurio Sartras, kaip ir jis, jautėsi stumiami: laisvai interpretuojamą individualistinę savo ankstyvojo periodo koncepsiją skirti visuotinės gerovės tikslams - nors Kamiu ir Sartro nuomonės apie šiuos tikslus, kaip ir apie tos gerovės turinį, labai skyrėsi. Būtent taip Kamiu ir padarė, tiktai pokyčiai jo mąstyme buvo sąlygoti moralinio pobūdžio premisų, o Sartro - politinio veiksnumo kriterijų. Savo paties mąstymo raidą Kamiu apibūdina taip: "...jeigu nuo "Svetimo" ligi "Maro" egzistuoja koks nors vystymasis, jis vyko remiantis solidarumu ir dalyvavimu". Sartro mąstyme įvykusiems procesams, priešingai, jis pateikia tokią charakteristiką: "Išlaisvinti žmogų

nuo grandinių, kad paskui jis praktiškai taptų įkalintas istorinėje būtinybėje..." Ne tiek kritikui Jensonui, kaip "Jo (Sartro) straipsniui" Kamiu baigdamas daro toli siekiantį priekaištą, kuris vienintelis jį ir privertė parašyti laišką: "... tad ne aš esu tas, kieno atžvilgiu jis buvo neteisus, bet mūsų gyvenimo ir kovos paskatos, mūsų teisėta viltis įveikti savo prieštaringumus".

Tuo į areną buvo iškviestas Sartras, kad pagaliau galėtų savo minčių ietis suremti tikrieji priešininkai: du populiariausi to meto Prancūzijos mąstytojai. Ir Sartras tuojau užsikabino už šio paskutiniojo sakinio, kurį laikė nepagrįsto pasipūtimo išraiška: "Bet pasakykite man, Kamiu, kaip čia yra, kad negalima diskutuoti apie Jūsų knygas, drauge neatimant iš žmonijos jos būties pamato?" Šiuose dviejuose sakiniuose išryškėja visiškai skirtingas esė reikšmės suvokimas: Kamiu galvojo, jog suformulavo tolesniam žmonijos egzistavimui aktualius klausimus bei priartino ją prie jų išsprendimo; nors jis dėsto tik asmenines pažiūras, į šį labai konkretų susidūrimą su pasauliu jis stato visą žmoniją. Iš čia visas esė rimtumas, sunkumas, kategoriškumas, lygiai kaip ir laiške "Les Temps modernes" redakcijai Sartras, priešingai, žiūri į esė kaip į intelektualų produktą, kuriame jis ieško žinių ištakų, logikos, svarumo, galimo paskatinimo diskusijai. Tuo, žinoma, "Maištaujantis žmogus" turėjo jį nuvilti; jis klausia Kamiu: "O jeigu Jūsų knyga yra filosofinio nepajėgumo liudijimas? Jeigu joje tėra tik paviršutiniškos, iš antrų rankų susigraibytos žinios?.. Ir jeigu Jūs visiškai ne taip jau logiškai mąstote? Jeigu Jūsų mintys neapibrėžtos ir banalios? Ir Sartrą erzina sunkus žmonijai šiame esė apsiėmusio atstovauti autoriaus tonas; jis dangaus vardu maldauja Kamiu nekalbėti už visą žmoniją ar už visus pažemintuosius ar nuskriaustuosius. Kitas fundamentalus skirtumas tarp Sartro ir Kamiu pozicijų yra tai: Kamiu svarbu ketinimai mąstant ar veikiant, Sartrui - poveikis, funkcija, pritaikymas.

Iš tokių skirtingų nuostatų esė bei jame gvildenamų problemų atžvilgiu - ir šios skirtingos nuostatos rėmėsi esminėmis, pačia biografija grįstomis prielaidomis - negalėjo išaugti joks tarpusavio supratimas. Abu priešininkai pasisakė plačiai (Kamiu laiško apimtis buvo dvidešimt puslapių, Sartro straipsnio - trisdešimt), ryžtingai, kaip galima drastiškiau vienas kito atžvilgiu. Tačiau tam tikrą abipusį bendrumą Sartras vis dėlto įžvelgia: keletą kartų jis pakartotinai pabrėžia, jog Kamiu, kaip ir jis, yra buržua, vienas iš privilegijuotųjų, kad jo svarstymai apie gyvenimą ir mirtį, apie žemę, maištą ir Dievą yra ne kas kita, kaip "jeux de prince"

(aristokrato pozavimas). Sartro lūpomis čia kalba nešvari privilegijuoto intelektualo sąžinė, kuria jis vis dėlto negali apkaltinti Kamiu - juo labiau, kad kitose vietose jis vėl ima puikuotis savo intelektualiniu pranašumu. Sartras, garsus paskutinis savo intelektualų protėvių palikuonis, visai kitaip jautėsi žodžių pasaulyje, negu Kamiu; šis dėl varge praleistos vaikystės ir ligos savimi pajuto fundamentalius gyvenimo dalykus. "Bet kokiu atveju aš būčiau negalėjęs pasakyti, įvardinti, aprašyti to, ko nesu patyręs asmeniškai", - nuskamba viename 1955 metais rašytame Kamiu laiške. Šis skirtumas - ir kaip tik jis - uždėjo savo antspaudą ant jų ginčo.

Kita vertus, Sartras teisus pastebėjęs, jog Kamiu didžiavimasis savo patirtu skurdu, jo prisiimtas kalbėtojo už visus vargstančiuosius vaidmuo, kai tuo pat metu jis gyvena komforte - bent jau dvasiniame, - turi savyje kažką sterilaus, kuo negalima patikėti. Tuo pagrindu Sartras leidžia sau pasišaipyti, įgelti, kaltinti - tiek nuolat pasikartojančius, kad Kamiu, siekdamas formuoti skaitytojo pažiūras, jį "terorizuoja", tiek ir visiškai nepagrįstus, jog Kamiu istorijos atmetimas yra nukreiptas "prieš kiekvieną patyrimą". Apie Kamiu santykius su istorija ir jos suvokimą Sartras po to vis dėlto pasisako diferencijuočiau: "Maištaujančiu žmogumi" Kamiu išreiškė troškimą grįžti į visuomenę, kuri "paliko ant vienos žemiausių techninio išsivystymo pakopų". Tokioje visuomenėje Kamiu išaugo, toje statiškoje, gamtos prieglobsčio apsuptoje, tariamai anapus istorijos esančioje būtyje jis išgyveno laimę. Išplėštas iš šios būties, Kamiu pakluso istorijos reikalavimams įsijungdamas į Pasipriešinimą, tačiau "jo pirmasis kontaktas su istorija įgijo aukos pavidalą... šios kovos aplinkybės privedė jį prie suvokimo, jog kartais istorijai reikia sumokėti muitą, norint įgyti teisę paskui sugrįžti prie tikrųjų savo pareigų".

Galiausiai Kamiu nuolatos suvokė grįžimą į buvusią netrikdomos laimės būseną kaip "tikrąją pareigą". Tokio laimės įsivaizdavimo dėka Kamiu pozicija Pasipriešinime tapo vienovės siekio tarp asmens, jo kūrybos ir veiksmo išraiška. Tai šią poziciją pavertė kažkuo tokiu spindulingu ir sektinu, jog Kamiu gyvenimas "kurį laiką" buvo suvokiamas kaip "tiesos atspindys". Šį paveikslą, susiformavusį labai ypatingomis aplinkybėmis ir drauge su jų išnykimu patį ištirpusį, Kamiu dabar norėtų susigrąžinti ir tai pateikti savyje kaip visiems bendrą, visus siejantį laimės įvaizdį. "Jie nori savyje ir per save moraline įtampa pasiekti laimę visiems..." Tai, kas buvo suvokiama kaip priekaištas, dabar pasirodo

kaip pripažinimas, kad taip pat ir moralinė įtampa reikalinga visų laimei...

Tačiau dėl to priešininkų pozicijos jų tarpusavio ginčo metu netapo labiau sutaikomos. Sartras užbaigė savo straipsnį paskelbdamas, jog daugiau šia tema netarsiąs nė žodžio: "... iš manęs Jūs daugiau nesulauksite jokio atsakymo. Aš pasakiau, kas Jūs man seniau buvote ir kas esate dabar. Kiek Jūs bepanorėtumėte stoti prieš mane veiksmais ar žodžiais, aš atsisakau su Jumis kovoti. Aš viliuosi, kad mūsų tylėjimas nugramzdins šį ginčą į užmarštį".

Toks ryžtingas atsisakymas nuo bet kokio tolesnio bendravimo prieštaravo jų abiejų esminei nuostatai, kad taip - sunkiai, prieštaringai, tačiau vieninteliu galimu keliu - būtų priartėta prie kiekvienam iš jų svarbių tikslų. Nors šie pareiškimai buvo parašyti ne tuo pačiu laiku, tylėjimą smerkė jie abu. Netrukus po karo Kamiu rašė: "Atsvarą absurdui sudaro žmonių visuomenė, kuri prieš jį kovoja. Ir jeigu mes apsisprendžiame tai visuomenei tarnauti, mes apsisprendžiame tarnauti dialogui, bet kokios melo ar tylėjimo politikos apmaudui". Ir Sartras yra pareiškęs septintajame dešimtmetyje: "Tylėjimas yra reakcingas... tai yra bendravimo atmetimas, noras būti akmeniniam... Bendravimas, priešingai, savyje neišvengiamai jungia tiesą ir pažangą".

Debatų pabaigoje vis dėlto kaip pralaimėtojas atrodė Kamiu. Ne tik dėl to, kad Sartras išėjo nugalėtoju kovos lauke viešosios nuomonės požiūriu, bet pirmiausia dėl to, kad Kamiu taip nepaprastai rimtai žiūrėjo į šią knygą, jog neįstengė to rimtumo perteikti. Ir dėl to buvo lemta nutrūkti draugystei, kuria Kamiu pasitikėjo.

MOKSLAS GYVENTI

Aš visiškai nenorėčiau būti genijumi, nes man jau pakankamai vargo būti žmogumi.
(Alberas Kamiu, dienoraštis)

Sugrįžimas į Tipasą

1952-ieji nebuvo geri metai Kamiu. Polemika, kilusi dėl "Maištaujančio žmogaus", išvargino ir suerzino jį. Pirmojoje metų pusėje jis pasitraukė atgal į Le Paneljerą, mažą Pietų Prancūzijos kaimelį, kuriame jis jau 1942 metais malšino savo kūniškas negalias. Iš čia jis rašė savo bičiuliui poetui Renė Šarui: "Teisybė yra tokia, kad aš neišsikapstau iš pragarmės, kurioje vegetuoju jau daug mėnesių ir kurioje, ypač per šias paskutiniąsias savaites Paryžiuje, grūmiausi dėl oro gurkšnio. Man reikalingos esminės permainos - ryžtingas apsisprendimas, kuris iš tiesų padėtų atsikratyti viso to, ko aš teoriškai jau esu atsikratęs. Jeigu tai nepasiseks, aš imsiu senti". Kamiu kaip gyvybiškai svarbią suvokė būtinybę pasitraukti iš literatūrinės Paryžiaus aplinkos, blaškančių reprezentavimo prievolių, erzinančių, nes pernelyg plačių ir netikrų, pažinčių, tuščių literatūrinių plepalų, siekė iš naujo atrasti savo vidinį traukos centrą.

Alžyras Kamiu buvo ta dirva, kurioje jis vylėsi galėsiąs vėl užčiuopti patį save, savo ištakas bei savo asmenybės vystymąsi nulemiančias jėgas. "... grįžimas į Alžyrą kelia man tokius pačius jausmus, kaip žvelgimas į vaiko veidą", - 1945 metais įrašyta jo dienoraštyje. Kamiu nuolat aplankydavo mintis įsikurti Alžyre, nuo ko jį, sprendžiant iš laiško Grenjerui, be būsto suradimo problemos, sulaikydavo augantis priešiškumas tarp alžyriečių ir prancūzų: "Jeigu tik būtų jaučiama mažiau

priešiškumo tarp arabų ir prancūzų, tuomet būtų galima į ten grįžti. Tačiau buto vis tiek nepavyktų rasti, o nusipirkti namą yra pasakiškai brangu". 1948 m. jį privertė vykti į Alžyrą tetos, kuri rėmė jį jaunystės laikais, operacija; tetos ligos tam tikram laikui prikaustytas lietingame mieste - tai buvo kaip tik per Naujuosius metus - jis tąkart tikrai nepasijuto grįžęs į gimtinę, rado draugus pasenusius ir nepajėgė susilaikyti neėmęs skųstis motinai savo asmeniniais sunkumais. Iš Alžyro jis tuomet išvyko nepatenkintas pačiu savimi ir pasižadėjo sau kaip galima rečiau čia besilankyti.

Dabar, 1952 metų pabaigoje, kelionė į gimtuosius kraštus žadėjo išsvajotą permainą. Kamiu šįkart norėjo apsilankyti grandiozinėse Sacharos oazėse - Lagouato, Ghardajos miestuose. Atvykęs į vėl lietum permirkusį Alžyrą, jis sužinojo, jog išvyksta į Pietus dėl dažnai ten kylančių pavienių sukilimų artimiausiomis dienomis yra nepatartina, tad pasinaudojo taip netikėtai atsiradusiu laisvu laiku, kad apsilankytų Tipasoje, 60 kilometrų į vakarus nuo Alžyro esančiame griuvėsių mieste.

Ši vietovė jau Kamiu jaunystės laikais buvo jam sinonimu to, ką jis suvokia kaip Alžyrą ir ką reiškia jam šis kraštas. Savo esė "Vestuvės Tipasoje" iš rinkinio "Šviesos vestuvės" Kamiu šlovino šį jūros pakrantėje išsidriekusį, saulės nutviekstą griuvėsių miestą kaip žadinantį stipriausius, harmoningu sąskambiu sieloje aidinčius įspūdžius, kaip vietą, kurioje gyvenimas yra suvokiamas kaip kažkas savaime suprantamo, pažymėto džiugesio ir laimės ženklu, kurioje kyla noras susivienyti su pasauliu begalinėje meilėje. Šie laimingi išgyvenimai, pasireiškę visu gilumu ir stiprumu, neturėjo savyje nieko egzaltuoto, tačiau iš tiesų buvo sužadinti šių vietų keliamo paprastos būties neaprėpiamumo pojūčio. Tai yra patvirtinta visų tų, kurie be jokių kamuojančių materialinių sunkumų galėjo gyventi Šiaurės Afrikoje ir po to turėjo persikelti į Europą. Štai kaip šių vietų keliamus įspūdžius aprašo Alžyre išaugusi prancūzų rašytoja Mari Kardinal: "Gyventi kur nors kitur, nei čia, reiškė man žodžio "gyventi" prasmės pasikeitimą. Gyventi kitur man tapo savo gyvenimo kūrimo, savo gyvenimo organizavimo ir suskirstymo, savo gyvenimo planavimo sinonimu. Čia, apačioje, gyventi visada reiškia gyventi, reiškia būti atviram žmonijoje vykstantiems procesams, nepasiduodant kančiai; dėl jų apgailestauti arba jais džiaugtis, tačiau juos priimti tokius, kokie jie yra. Nuo tada, kai aš nebegyvenu Alžyre, man teegzistuoja tik darbas, poilsis, kova. Daugiau nė akimirkos negaliu gyventi be jokių apribojimų, visiškoje harmonijoje su aplinka".

Darbo ir kovos Kamiu jau buvo pakankamai; kaip ir mirtinos grėsmės, kurios šešėlyje tebebūdamas jis karui baigiantis buvo sugrįžęs į Tipasą, bet taip ir nepatyrė ten atpalaiduojančio laimės pojūčio: "Tačiau griuvėsiai dabar buvo aptverti spygliuotos vielos tvora ir patekti prie jų tebuvo galima tik per nurodytus įėjimus... Tarsi tyčia virš griuvėsių kiekvieną rytą pylė lietus".

Ir šią savo sugrįžimo priešistorę Kamiu pasakoja esė "Sugrįžimas į Tipasą" (Retour a Tipasa), sukurtame 1953 metais; esė pasirodė 1954 m. kaip vienas jo per penkiolika metų sukurtų "Saulėtųjų esė", sudariusių rinkinį "L'Ete". Kamiu jame perteikia žodžiais tai, kaip jis vėl iš naujo dvasiškai atranda Tipasą tarsi niekuo neapsunkintos laimės gimtinę. "Puikioje gruodžio šviesoje, kaip tai tegali atsitikti vieną ar du kartus gyvenime, aš atradau kaip tik tai, ko ieškojau ir kas man vieninteliam, laiko ir pasaulio apmaudui, buvo pasiūlyta šioje nepaliestoje gamtoje... Šioje šviesoje ir šioje tyloje pamažu sklaidėsi pykčio ir sutemų metai. Aš įsiklausiau savyje į beveik užmirštą aidesį, tarytum mano širdis po ilgo tylėjimo labai tyliai vėl būtų pradėjusi plakti... Aš jaučiausi, tarsi pagaliau būčiau sugrįžęs į uostą... Dienos vėl ėmė slinkti ir turėjo mane nunešti ligi pat vakaro". Čia gyvenimas, kuris Kamiu darėsi vis labiau ir labiau, kartais netgi beviltiškai, komplikuotas, ne tik atrodė lengvas ir paprastas; jis prisipildė turinio, į kurį yra nukreipti paprasti, kuklūs žmogaus poreikiai: "... aš... malšinau kažkokį dvejopą troškulį, kurio daugiau negalima atlaikyti, neišdžiovinant savo esybės: meilės ir stebėjimosi troškulį".

Tipasa sugrąžino gyvybę Kamiu. Jis fiziškai jautė, kaip trūkinėja pareigų pildymo, punktualumo, tarnavimo svetimiems interesams, netikro, iš išorės primesto gyvenimo luobas ir jis gali atsiduoti didiems ir paprastiems troškimams, kurie niekuomet jame nemirė, tačiau buvo užgožti: atsidavimo, žengimo į ramybės, harmonijos, grožio pasaulį ir šio pasaulio mylėjimo iš visų galių troškimams. Tačiau jiems Kamiu daugiau jau nebegalėjo atsiduoti naiviai: jis jautė fašizmo, okupacijos ir karo metų patirties naštą, jį slėgė žiaurybių, kurioms pasirodė pajėgus žmogus ir kurioms tegalima priešintis tik būnant disciplinuotam, susivaldžiusiam, netgi šiurkščiam, suvokimas. Po šios patirties našta Tipasa atrodė dar brangesnė, negu bet kada anksčiau: "Šurmuly, kuriame mes gyvename, negali būti meilės, nepakanka taip pat ir teisingumo. Kad tiesos pojūtis nesustabarėtų, aš Tipasoje suvokiau iš naujo, jog gaivumą

reikia netrikdomą saugoti savyje kaip džiugesio šaltinį ir mylėti dieną, kuri išvengė netiesos, ir su šia šviesa vėl grįžti į kovą".

Nuo dabar jis norėjo visada išlaikyti savyje gyvą suvokimą apie dviejų pasaulio veidų egzistavimą ir semtis jėgų iš sąmoningo mėgavimosi laime, kad būtų galima užkirsti kelią nelaimei ir įveikti netiesą. "Taip, egzistuoja grožis ir egzistuoja pažeminimas. Kaip bebūtų sunku, aš nenoriu tapti neištikimas nei vienam, nei kitam".

Darbas teatre

Išoriniai postūmiai ir vidinis polinkis privedė prie to, kad Kamiu vėl intensyviai, pabrėžtinai intensyviai kibo į teatrinį darbą. Kas nelabai pasitikėjo Kamiu talentu, galėjo čia įžvelgti grįžimą į pramintas vėžes, prie amatininkiškai surikiuoto gyvenimo būdo, atgal prie rutinos; šitokia nuomonė pačiam Kamiu neatrodė teisinga ir tai toli gražu nebuvo siekimas pasiteisinti. Be abejo, sekantys jo kūrybą galėjo arba norėjo jo darbą teatre vertinti kaip kažką antrarūšio, teužpildančio kūrybines properšas, nesuprasdami, kokią - ir pirmiausia emocionalią - reikšmę turėjo Kamiu scenos darbas. Jis suvokė bendrą su aktoriais darbą įgyvendinant bendrus sumanymus kaip pakartotinį brolybės jausmo, kurį jis atsinešė iš Pasipriešinimo laikų, išgyvenimą: "... yra dalykų, kuriuos aš su ilgesiu prisimenu, kaip, pavyzdžiui, rezistencijos arba "Combat" laikų draugystė. Kaip tolima yra visa tai! Tačiau teatre aš šitą bičiulystę ir šį bendro nuotykio išgyvenimą, kurių man trūksta ir kurie dar tebėra pati patikimiausia priemonė, norint nepalikti vienam su pačiu savimi, aš atrandu vėl". Tad teatras jam yra "viena iš mano laimės buvimo vietų" - paprastas, tačiau pakankamas jo potraukio paaiškinimas. Bet Kamiu pasako ir dar tiksliau: darbas teatre kuriam laikui atitraukia jį nuo literatūrinės aplinkos, pakelia virš įprastų pareigų, o taip pat išvaduoja nuo būtinybės Paryžiaus intelektualų rate vaidinti paskirtą vaidmenį. Jam kelia entuziazmą ir amatininkiškoji, konkreti darbo teatre pusė, visų fizinių ir psichinių sugebėjimų, visų asmenybės galių pajungimas užsibrėžtam tikslui realizuoti: "... teatras padeda man atitrūkti nuo abstrakcijų, kurios gresia kiekvienam rašytojui. Lygiai taip pat, kaip aš, būdamas žurnalistas, mieliau dirbdavau prie laužinio spaustuvėje, negu prie tam tikros rūšies pamokslų, kuriuos mes vadiname vedamaisiais, teatre man patin-

ka, kai kūrinys ima materializuotis tarp prožektorių, kulisų, uždangų ir dekoracijų. Aš nežinau, kas pasakė, kad gerai ką nors inscenizuoti galima tik pajutus kulisų svorį savojoje rankoje. Tai yra svarbi meno taisyklė ir aš myliu šią profesiją, kuri mane verčia tuo pačiu metu galvoti apie veikėjų psichologiją ir žibinto arba snapučių vazono padėtį scenoje..." Tad teatras Kamiu nėra joks literatūros pakaitalas, bet, kaip jis pasakė 1958 metais, "kaip tik aukščiausias iš literatūros žanrų ar bent jau universaliausias".

Labai viliojantis iš pirmo žvilgsnio turėjo Kamiu pasirodyti prancūzų kolonijinės valdžios Alžyre pasiūlymas organizuoti "Tipasos ir Alžyro teatrų festivalį". Šiuo atveju, kaip tikėjosi Kamiu, būtų galėję susijungti du patys slapčiausi jo troškimai. Pirmajam spektakliui jis pasiūlė Dostojevskio "Kipšų" inscenizaciją; ketinimas, kuris jau ilgą laiką nuoširdžiai jį traukė. Tačiau mecenatai įsivaizdavo kažką lengvesnio; kita vertus, politiškai aktyvūs Kamiu bičiuliai atkalbinėjo jį nuo bet kokio bendradarbiavimo su kolonijine administracija. Taip šitas projektas nugrimzdo į užmarštį ir tragiško atsitiktinumo dėka Kamiu buvo pasiūlytas kitas, ne mažiau reikšmingas: 1952 metais Marselis Heranas, patyręs teatralas, pirmą kartą Anžero pilyje, ant Mainos krantų Prancūzijos vakaruose, suorganizavo grandiozinį "Dramatinio meno festivalį" po atviru dangumi. Du galingi apvalūs pilies bokštai, statyti 13 šimtmetyje, žymėjo scenos, prie kurios žiūrovai priartėdavo pakeliamuoju tiltu, ribas - toks impozantiškas dekoras jau vien pats garantavo sumanymo sėkmę, kurią pateisino ir meninis atlikimas. Tačiau Heranas sunkiai sirgo ir nuo 1953 metų pavedė festivalį rengti Kamiu. Jis mirė likus savaitei iki spektaklių pradžios. 1953 metų birželio 14 dieną Anžero pilyje pakilo uždanga. Didžios, giliai religinio turinio Kalderono pjesės "Kryžiaus pagerbimas" (La devocion de la cruz) pradžia. Jos vertimu į prancūzų kalbą Herano pavedimu pasirūpino Kamiu. Jis rėmėsi savo draugais ispanais, ypač Marija Kazares. Kalderono pjesėje dvynukų pora, nieko neįtarianti apie savo tarpusavio giminystę, užsiliepsnoja meile vienas kitam ir užsitraukia ant savęs sunkią nuodėmę. Po didelės painiavos visa tai išsisprendžia kryžiaus ženklu pažymėta išeitimi ir yra išaukštinama. Apie tai, kas šioje pjesėje jį giliai sukrėtė, Kamiu rašo savo pratarmėje: "... Kalderonas... savo "Pagerbime" teigia, jog "viskas yra malonė", kas dabartiniu suvokimu yra bandymas atsakyti į netikinčiųjų "tiesa yra niekas". Laikydamasis rimtos, pagarbios pozicijos, Kamiu, kaip pastebėjo kritika, savo vertinimu gerai susidorojo su dramatiniais pje-

sės pasažais, tačiau neįstengė pilnai perteikti parodijinio burleskiškų epizodų kontrastingumo. Tad universaliajai, priešingybes atskleidžiančiai ir jas jungiančiai Kalderono pjesės esmei jis liko šiek tiek skolingas.

Po poros dienų buvo parodytos "Dvasios" (Les Esprits), 16 amžiaus prancūziška komedija, sukurta *Commedia dell'arte* stiliumi. Kamiu šią pjesę perdirbo dar 1940 metais ir dabar pritaikė ypatingoms Anžero festivalio sąlygoms. Priešingai autoriui, Pjerui de Larivy, Kamiu galėjo sau leisti daugiau laisvumo; jis sumažino veiksmų ir veikiančiųjų asmenų skaičių, tačiau įvedė papildomą nebylią rolę specialiai Marijai Kazares, kuria ji galėjo pademonstruoti savo choreografinius ir pantomimos meno sugebėjimus. Pjesėje pasakojama apie dvi su didelėmis kliūtimis savo meilėje susiduriančias įsimylėjėlių poras - pirmuoju atveju jiems skersai kelio stoja liguistas jaunuolio tėvo išdidumas, darantis neįmanomą bet kokį suartėjimą, antruoju - mergina, nors jau ir nėščia, tebėra už vienuolyno sienų. Viską sutvarko gudrus tarnas - išvilioja iš tėvo pinigus, kad tariamai apvalytų namus nuo piktųjų dvasių, sūnui tiesiai į lovą atveda jo išsvajotąją bei kitam sielvartaujančiam atneša žinią apie dvynukų gimimą.

Abu pastatymai susilaukė pripažinimo ir iš publikos, ir iš kritikos pusės, kas vakarą buvo vaidinama daugiau nei dviem tūkstančiams žiūrovų - Kamiu po šios sceninės sėkmės jautėsi tarsi atradęs savo tikrąjį pašaukimą. "Man atrodo, aš būčiau galėjęs tapti aktoriumi ir atrasti pasitenkinimą šioje profesijoje", - prisipažino jis vėliau. Iš artimumo su teatro sferos žmonėmis gimė bičiuliški ryšiai; tai skatino ir dalykiškas bendradarbiavimas, įgyvendinant bendrus sumanymus, kaip liudija daugelis tuo metu su juo bendravusių žmonių. Žinomas aktorius ir režisierius Žanas Vilaras sako apie Kamiu: "Jis labai puikiai pažino mūsų profesiją, mūsų lemtį. Jis iš tiesų buvo tarsi įsimylėjęs mūsų nuotaikas, mūsų pagyrūniškumus, lygiai kaip ir mūsų baimes". Pasakoja Marija Kazares: "Scena yra tiesos sakymo vieta. Repeticijų metu ateina pažymėtina akimirka: kuomet aktorius padeda į šalį užrašytą rolę, tačiau dar nėra gerai įvaldęs teksto. Jis turi tada būti pasiekęs tam tikrą būseną, kupiną ne dirbtinio, bet tikro jausmo - šis jausmas yra būtinas, kad jis kurtų paveikslą. Tuomet aktorius yra visiškai nuogas, beginklis, atviraširdis. Tokiomis akimirkomis Kamiu jausdavo jam labai didelę pagarbą ir švelnumą".

Tačiau Kamiu ilgai negalėdavo jaustis patenkintas ar netgi pasiekęs tikslą. Tų pačių metų lapkritį atšventęs savo keturiasdešimtmetį ir

pasijutęs tos progos paskatintas apžvelgti savo dabartinius pasiekimus, Kamiu negalėjo visiškai neatkreipti dėmesio į nepalankių jam vertintojų argumentus: jis vertė ir perdirbinėjo kitus autorius, kartkartėmis parašydavo kokį tekstą, tačiau niekas iš to negalėjo prilygti jo ankstesniosioms knygoms nei originalumu, nei reikšme. Negi jis jau išsėmė savo galias, o gal kažką didžio jam vis dėlto dar buvo lemta sukurti? Planų jis turėjo nuolatos, tačiau ar galėjo jie įsikūnyti su ankstesniu paprastumu ir jėga dabar, plėšantis tarp tūkstančių įsipareigojimų, tarp būtinybės išlaikyti išorišką garsaus rašytojo įvaizdį bei vidinių siekių? Tarsi norint oficialiai patvirtinti šiuos baiminimusis, Kamiu keturiasdešimtojo gimtadienio garbei buvo atidaryta paroda, skirta jo gyvenimui ir kūrybai - pagerbimas, kurį abejonių apniktas žmogus sunkiai tegalėjo pakelti. Savo keturiasdešimtmečio jubiliejų Kamiu sutiko melancholiškai nusiteikęs. Keturiasdešimtmetis jam reiškė atsisveikinimą su jaunyste - sunkus žingsnis tokiam saulę, fizinį gyvumą, jaunatvišką grožį garbinančiam asmeniui, kaip jis.

Kitas veikalas, prie kurio Kamiu ėmėsi dirbti, buvo kitoks negu ankstesnieji: šiuolaikinio italų autoriaus Dino Buzačio pjesė "Un caso clinico", laisvai išvertus tai reiškia "Įdomus atvejis". Joje vaizduojamas priverstinis vieno stambaus industrijos magnato kelias iš jam įprasto komercijos pasaulio, kuriame jis jautėsi esąs suverenus valdovas, į medicininės gydymo mašinerijos, kuri jį sugniuždė, pavertė nieku, sferas. Kai dėl dalykinio pjesės turinio, tai Kamiu galėjo remtis nuosava karčia ligos patirtimi; platesne turinio ir kolorito prasme jį ši pjesė traukė todėl, kad Buzatis jam atrodė esąs vienas iš tų jaunesniųjų autorių, kurie "pro siaurus vartelius, parodytus jiems Kafkos ir Dostojevskio... žengia visu savo kūnišku svoriu". Kamiu artimumas autoriui bei jo nagrinėjamai medžiagai leido paversti pjesę plačiai apimančia grėsminga šiuolaikinio žmogaus gyvenimiškos situacijos parabole: paskendęs funkcionalizuotame veiklume, siekiantis ne suvokti, bet užvaldyti savo aplinką, industrijos magnatas Kortė tampa bejėge lygiai taip pat kiaurai funkcionalizuoto, valdžios troškulio apimto gydytojų pasaulio auka, kuomet jiems pasitaikė proga pasičiupti jį į savo rankas pasinaudojus egzistencine silpnąja vieta, jo susirūpinimu savo fizine būkle. Niekas nerodo jam atjautos ir supratimo, kaip ir jis pats kad nebuvo pajėgus šiems jausmams, išskyrus vien tik jo motiną, kuri paskutiniąją akimirką ima stengtis išvaduoti jį iš užkerėto medicinos apžavų rato; tačiau Kortė negali žengti šio žingsnio, nes jis juk su pasauliu, kuris jį sugniuždė, jaučiasi viduje

susijęs - jis lieka jame savanorišku kankiniu. Pjesės premjera įvyko 1955 metų kovo mėnesį viename iš Paryžiaus teatrų ir buvo respektabiliosios publikos atmesta. "Aš niekuomet, supraskite mane teisingai, niekuomet nebuvau matęs tokio siaubingo spektaklio, - rašė "Figaro" kritikas, - tokio žiauriai sadistiško, tokio slegiančio, tokio baisaus, tokio bjauraus, tokio nepakeliamo".

Savo kelionės į Graikiją, pirmosios, apie kurią buvo svajota visą gyvenimą, metu Kamiu Atėnuose skaitė paskaitą "Tragedijos ateitis". Paskaita tapo daug platesnė, negu žadėjo jos pavadinimas - joje Kamiu išreiškė savo nuomonę apie istorinę padėtį, kurioje 20 amžiuje atsidūrė žmonija, ir toje padėtyje su literatūra, ypač drama, siejamas savo viltis. Kamiu pradžioje kelia klausimą, ar moderniaisiais laikais dar įmanoma tragedija. Ieškodamas į šį klausimą atsakymo, jis imasi nagrinėti abi epochas, kuomet, jo manymu, tragedija pasiekė savo suklestėjimą: ikikrikščioniškąją Graikiją bei 16-17 šimtmečius su Elžbietos epochos teatru Anglijoje, Ispanijos teatro Aukso amžiumi ir prancūziškąja klasika. Abi šias epochas jis charakterizuoja kaip persilaužimo periodus, kuomet "kosminis mąstymas, apibūdinamas dieviškumo ir šventumo sąvokomis", pereina į "kitas mąstymo formas, kurios... sau peno sėmėsi iš individualios racionalistinės refleksijos". Atitinkamai ant šios siauros lūžio briaunos tragedija gali visu savo savitumu atgimti ir dabar kaip lemtingas, kaip turinčias savo pateisinimą parodydama viena prieš kitą kylančias jėgas, pripažindama lygias, viena kitą apribojančias teises mistikai ir sveikam protui, maištui ir tvarkai. Su įtampos tarp mąstymo formų nuosmukiu ligi vienpusišku racionalumu grįstos refleksijos išsisėmė ir tragedija. Tačiau dabar, 1955 metais, vėl pasiekta tokia pati lūžio situacija, tik einant priešinga kryptimi, perėjimo nuo analitinio mąstymo ligi kosminio visumos suvokimo kryptimi. Šia hipoteze Kamiu paremia savo teiginį, jog tragedijos laukia naujas suklestėjimas, ir pateikia kaip to įrodymą - literatūros pavyzdžiais - draminę Žido, Žirado, Monterlano, Klodelio kūrybą. Be jokių abejonių, ir savo paties draminę kūrybą jis suvokia kaip užprogramuotą tokiam pačiam tikslui. To pagrindu jis taip pat - čia pereidamas iš meninės plotmės į socialinę - norėtų matyti ir dabartinę visuomenę pasukant tuo pačiu keliu atgal prie didžiosios Visumos, prie universalaus mąstymo.

Kai dėl šios visuomeninės prognozės, tai Kamiu pats kitomis progomis, ypač savo žurnalistinėje praktikoje, daro visiškai kitokias išvadas, negu šioje paskaitoje. Taip pat ir pjesės, - savos kūrybos ir sveti-

mos, - kuriomis jis remiasi kaip pagrindu, patvirtinančiu jo nurodyto vystymosi kelio teisingumą, gali sukelti tam tikrų abejonių: joms visoms priskiriama kažkas dirbtino, kažkas įsivaizduojamai didaus - bandymas parodyti individualaus mąstymo priklausomybę nuo didžiulės bendros kolektyvinės sąmonės ir pavaldumą jai lengvai įgyja šiokio tokio pritemptumo, nenatūralumo bruožų, nors žmogui iš tiesų svetimų jam galių valdomame pasaulyje gresia pavojus prarasti save.

Santūresni, tragiškesni, nes neįmanoma atrasti jų sprendimo kelio, yra konfliktai, į kuriuos Kamiu perkelia personažus savo kitoje draminėje interpretacijoje - Folknerio "Requiem vienuolei" sceniniame perdirbime. Šį kūrinį norėjo pastatyti scenoje jau velionis Marselis Heranas; Kamiu ėmėsi šio projekto, kadangi Folkneryje jis regėjo "vienintelį tikrai tragišką šios epochos dramaturgą". Folknerio kūrinys iš dalies yra parašytas proza, iš dalies dramatinio dialogo būdu; proziniuose intarpuose vaizduojamas nedidelio kampelio pietinėse JAV valstijose išsivystymas ligi klestinčio miesto, ir viso to fone - pateikiama dialogais - rutuliojasi žmogiška tarpusavio santykių tragedija tarp juodosios vaiko žudikės Nensės ir to vaiko motinos, baltosios ledi Templės Dreik. Kamiu šią individualaus dramatizmo kupiną Folknerio kūrinio dalį perteikė iš esmės nenutoldamas nuo originalo: jo variante, kaip ir originale, pradžioje juodajai paskelbiamas nuosprendis, kurį ji su dėkingumu priima; čia, kaip ir ten, po to atskleidžiama tragiškų įvykių eiga, daugiausia per Templės ilgą sielvartingą naktinę išpažintį gubernatoriui, kurioje ji kaltę dėl vaiko mirties prisiima sau: kaltę dėl savo pasidavimo finansiniam ir seksualiniam šantažui, kuris skausmingai palaužė jos vaiką. Tuo prisipažinimu Templė nori išgelbėti juodosios auklės Nensės gyvybę. Tačiau išsigelbėjimo kelio Nensei daugiau nebėra; vienintelė svarbi tampa Templės kančia ir atgaila, kurios ir tegali palaikyti jos gyvastingumą po to, kai Nensė išdidžiai ir ramiai pasitraukia nuo jos ir žengia pasitikti laukiančios bausmės. Nensė atskleidė Templei kančių prasmę - išlikimą išorinio žlugimo sąlygomis.

Kamiu 1956 metais pjesę, kaip pirmą savarankišką gyvą inscenizaciją, repetavo su sau atsidavusių aktorių trupe Paryžiaus *Theatre des Mathurins*. Jo asmeninis atsidavimas šiam darbui buvo besąlygiškas - jis išsinuomojo kambarį netoli teatro, nes repeticijos užtrukdavo iki gilios nakties; po dešimties valandų intensyvaus, reiklaus darbo su aktoriais Kamiu dar galėdavo su techniniais teatro darbuotojais aptarti apšvietimo ir rekvizito klausimus. Šį sykį sėkmė atitiko įdėtas pastangas -

publika užgniaužusi kvapą sekė pjesės vyksmą ir pabaigoje pratrūko gaivališkais aplodismentais. Ir netgi profesionalioji kritika pasirodė palanki Kamiu atžvilgiu bei ypač gyrė jo aktorinį atradimą, Katriną Selers Templės Dreik vaidmenyje.

Sceninis sumanymas, kurį realizuoti Kamiu rūpėjo visą gyvenimą ir kuris buvo artimesnis jo širdžiai už bet kurį nuosavą kūrinį, pagaliau 1958 metais galėjo būti įgyvendintas: prasidėjo Dostojevskio romano "Kipšai" - Kamiu inscenizacijoje "Apsėstieji" (Les Possedes) - repeticijos. Dostojevskio kūrinį pritaikyti teatrui atrodė beveik neįmanoma - Dostojevskis vaizduoja daugybę ypač savitų charakterių ir likimų, kurių pavojingi daigai buvo išugdyti nihilistinės 19 šimtmečio mąstymo tradicijos ir gigantiškos romano panoramos. Kamiu neišvengiamai turėjo romaną trumpinti - visą kūrinį slegiančią artėjančios katastrofos nuojautą jis tegalėjo perteikti tik per atskirus likimus arba subtiliai diferencijuotus Dostojesvkio charakterius parodyti dažniausiai tik vienu kuriuo išoriniu jų ypatumu. Tačiau ir po to Kamiu jautėsi priverstas savąjį variantą dar apkarpyti - pirmoji jo redakcija reikalavo penkias valandas trunkančio vaidinimo, o ir po visų trumpinimų liko pretenzingas, su galybe personažų, beveik keturių valandų trukmės veikalas. Besikeičiančias veiksmo gijas, personažų grupes ir scenas teksto intarpais jungia pasakotojas - tai buvo priverstinis sprendimas, kurį padiktavo paties romano struktūra. Pagrindinis pjesės veikėjas yra Nikolajus Stavroginas, dideliais gabumais apdovanotas jaunuolis, kuris neregi jokios pozityvaus savęs realizavimo galimybės ir dėl to savo sugebėjimus nukreipia neigimo, nuodėmės, o taip pat ir nusikaltimo kryptimi. Nori to jis ar ne - visus, kurie gyvenime su juo susiduria, jis traukia į pražūtį: moteris, kuriomis jis kartais susižavi ir kurios visam laikui jam atsiduoda, savo jaunystės draugus, kurie nepajėgia atsispirti jo dvasinei įtakai nepakeldami paskui pasekmių. Nedidelė grupelė abejotinų pasaulio pertvarkytojų, ir ypač klastos kupinas jų vadeiva, norėtų negatyviu Nikolajaus Stavrogino autoritetu pasinaudoti savo nešvariems darbams - tam Stavroginas nepasiduoda, tačiau jis taip pat ir nesutrukdo tai grupei nužudyti patiklų, tyrą žmogų; jis netgi savaip prisideda prie Marjos Lebiadkinos, Dievo kvailutės, kurią Stavroginas kažkada, šaipydamasis iš visuomenės normų, buvo vedęs, žmogžudystės. Po to, kai Stavroginas apžvelgia savo nueitą kančių kelią, dėl ko turėjo kentėti ir mirti tiek daug kitų žmonių, jam belieka tik viena išeitis - savižudybė.

Nepaisant šios karčios išdavos, Dostojevskis Kamiu akyse yra au-

torius, kuris mums "padeda dar gyventi ir išlaikyti viltį". Dėl to Kamiu prie Dostojevskio kūrinio dirbo labai rūpestingai ir su didžiule pagarba - inscenizuodamas jis, be romano, pasinaudojo ir vėliau paskelbta Stavrogino išpažintimi bei Dostojevskio užrašais. Savo paties kuriamai inscenizacijai jis kėlė kuo didžiausius reikalavimus. Generalinė repeticija 1959 metais pavyko puikiai - greta kultūros ministro Andrė Malro ložėje buvo Žoržas Pompidu; tarp publikos matėsi Lui Aragonas ir Elza Triolet. Tačiau, nepaisant palankių spaudos atsiminimų, pjesė *Theatre Antoine* neturėjo pasisekimo: teatro publika, pripratusi prie bulvarinių spektaklių, dar nebuvo iš tikrųjų priaugusi prie tokio turinio kūrinių.

Kamiu dėl to ketino, paruošęs pjesę su nauja aktorių sudėtimi, išvykti į gastroles ir jų metu pats perimti spektaklyje pasakotojo vaidmenį. Tačiau paskutinę akimirką jis atsisakė šio sumanymo ir tai, galimas dalykas, sąlygojo jo žuvimą autokatastrofoje - 1960 metų sausio 4 dieną, nelaimės prie Vilblevino metu, jo trupė vaidino Prancūzijos šiaurėje.

Tačiau pirmiausia Kamiu svajojo dar apie daugybę kitų teatrinių projektų. Jo sumanymų sąrašo priekyje buvo Šekspyro, Čechovo, Pirandelo, Rasino, Kornelio kūriniai, ispanų Aukso amžiaus ir Elžbietos epochos teatrų pjesės; šį sąrašą papildė graikų Antikos tragedijos, Moljero, Merimė ir Svevo pjesės, atskiri projektai, tarp kurių buvo Strindbergas ("Svaja"), Ibsenas ("Liaudies priešas"), Šatobrianas ("Mozė"), Puškinas ("Don Žuanas"), Simona Veil ("Išgelbėtoji Venecija").

Norėdamas įgyvendinti šiuos sumanymus, kuo Kamiu tikėjosi praturtinti Paryžiaus sceną naujais atradimais, eksperimentais, apskritai ją pagyvinti, jis ėmėsi ieškoti galimybės įkurti nedidelį savo teatrą. Dėl to jis tarėsi su kultūros ministru Malro, pateikė penkių puslapių programą, pavadintą "Teoriniai pasiūlymai naujajam teatrui", kurioje detaliai apibūdino pjesių atrankos kriterijus, nurodė metinių inscenizacijų bei premjerų skaičių, teatro dydį, trupę, palikdamas visa tai savo atsakomybės sferoje, o taip pat priklausomai nuo metinių subsidijų apimties. Tačiau šio klausimo sprendimas pirmiausia įstrigo biurokratiniame valdžios aparate, o Kamiu buvo ne toks žmogus, kuris galėtų kantriai laukti pareigūnų prieškambariuose. Malro, kuris puikiai suvokė, koks reikalingas buvo toks teatras, galiausiai iš vyriausybės išsikovojo reikalingą sumą; pirmąją 1960 metų savaitę jis ketino susitikti su Kamiu ir galutinai aptarti šį reikalą - tačiau tuomet Kamiu jau nebebuvo tarp gyvųjų.

Dialogas kare?

Tai, ką Kamiu rašė apie savo ryšius su Alžyru - ryšius, kuriuos jis palygino su ryšiais, siejančiais su mylima moterimi, - liko teisinga visam jo gyvenimui: "Tad su Alžyru mane jungia sena meilė, kuri, be jokios abejonės, niekada nesibaigs ir kuri man trukdo pažvelgti į jį visiškai blaiviu žvilgsniu". Kaip pasąmoningos galios srautas, ši meilė nulėmė Kamiu jausmus ir mąstymą; ir jis nuolat ieškojo progų jai išreikšti. Dėl to jis penktojo dešimtmečio pabaigoje su kai kuriais draugais ėmė svarstyti filmo, kuris pagaliau turėjo parodyti Alžyrą kitokį, negu įprasta vaizdingais egzotiniais aksesuarais išdabinta kino produkcija, projektą. Tai turėjo "tam kraštui, kurį mes mylime, išeiti į naudą". Tačiau šis geranoriškas ketinimas suėjo į konfliktą su kolonijine krašto realybe ir liko neįgyvendintas.

Visuomet, kuomet Kamiu ką nors sužinodavo apie neteisybę ar represijas kolonizuotųjų atžvilgiu, jis imdavosi juos užstoti. 1953 metais jis parašė laišką į "Le Monde", kuriame valdžios kaip nereikšmingą įvykį bandomą pateikti alžyriečių demonstracijos sušaudymą pavadino skerdynėmis. Jis reikalavo nuodugnaus įvykio ištyrimo, kaltųjų nubaudimo bei kovos su "įsišaknijusiu kvailybės, tylėjimo ir žiaurumo sąmokslu, dėl kurio alžyriečiai darbininkai išplėšiami iš gimtosios dirvos, pasmerkiami varganam egzistavimui barakuose ir tol engiami, kol imasi smurto, kad po to juos būtų galima žudyti". 1954 metais pasirodė nedidelis Kamiu straipsnis, pavadintas "Terorizmas ir amnestija", kurio pradžioje cituojamas vienas iš Alžyro autonomijos šalininkų, netrukus po karo Kamiu pasakęs: "Mūsų didžiausi priešai yra ne kolonizatoriškai nusiteikę prancūzai, bet kaip tik tokie prancūzai, kaip jūs. Nes kolonizatoriai rodo mums pasipiktinimą keliantį, tačiau teisingą Prancūzijos vaizdą. Tačiau jūs, jūs pateikiate mums klaidingą, skatinantį susitaikyti vaizdą. Jūs silpninate mūsų kovos valią. Jūs esate tie, kurie mums kenkia labiausiai".

Kamiu sutinka su šiuo argumentu. Kol prancūzų liberalai, prie kurių jis priskiria ir pats save, alžyriečiams kalba apie brolybę, kolonijinė valdžia juos talžo guminėmis lazdomis. Beviltiška kolonizuotųjų padėtis, suvokimas, kad jiems iš išorės nėra ko laukti pagalbos, gimdo terorizmą; taip pat ir jį galima priskirti prancūziškojo kolonializmo bei Prancūzijos liberališkųjų gražbylių sąskaitai. Šis Kamiu požiūris greitai turėjo patirti sunkų, kasmet vis sunkesniu tampantį išbandymą.

1954 metų lapkričio 1-ąją, Visų Sventųjų dieną, Alžyro išsilaisvinimo judėjimas "Front de liberation nationale" ūmai ir netikėtai atakavo industrinius kolonijinės valdžios atramos taškus. Nors Paryžius stengėsi sumenkinti nelauktą užpuolimą, F. L. N. - pradžioje dar silpnas ir blogai apsirūpinęs - juo savo tikslą pasiekė: sukrėtė prancūzus koncentruota ligi šiol nežinomos ginkluotos pasipriešinimo organizacijos smūgio galia bei prisidėjo prie Alžyro liaudies mobilizavimo kovai už nacionalinę nepriklausomybę. Taip lapkričio 1 diena tapo septynerius su puse metų trukusios išsilaisvinimo kovos pradžia. Ją pradėjo nedidelis sąmoningų kovotojų branduolys, ir ji, neišvengiamai didėjant pozicijų priešiškumui, išsivystė į tautinį išsilaisvinimo karą, kuriam Prancūzija galėjo padaryti galą tik atsisakiusi savo kolonijinių pretenzijų.

Tačiau ligi to dar buvo ilgas kelias. Karui prasidėjus, kol metropolija dar nebuvo susipratusi įvertinti jį rimtai, Kamiu jau suvokė visą įvykių svarbą - juk jis dvidešimt metų kalbėjo apie bet kurią akimirką sprogimą galinčią sukelti padėtį ir siūlė imtis skubių reformų, o dabar pasitvirtino blogiausi jo būgštavimai. Kamiu, kuris jautėsi vienodai susijęs tiek su alžyriečiais, tiek ir su neturtingais prancūzų kolonistais, šį karą suvokė kaip brolžudišką. "Šiuo metu aš kenčiu dėl Alžyro taip pat, kaip kitas kentėtų dėl plaučių ligos", - rašė jis vienam bičiuliui iš Alžyro. Kamiu nuomone, alžyriečiai ir europiečiai Alžyre gali ir turi gyventi taikoje bei teikdami naudą vieni kitiems - jis kalba apie "dvi Alžyro liaudies dalis", netgi apie "vieną ir tą pačią tragišką šeimą". Kamiu čia remiasi savo ankstyvosios, nepritekliuose praleistos jaunystės įspūdžiais, kuomet jam atrodė, kad tiek alžyriečiai, tiek patys smulkieji persikėlėliai iš Europos yra vienodai spaudžiami tokio pačio vargo; dėl to, ir visiškai teisingai, kol jis kalba tik apie save patį, Kamiu 1955 metais rašė: "Aš priklausau prie tų, kurie negali susitaikyti, matydami, kaip šis didis kraštas visiems laikams skyla į dvi dalis". Tačiau kas tikriesiems alžyriečiams buvo visuma? Argi jie kas dieną nepatirdavo savo kailiu, ką reiškė kolonializmo praktika, palikdavusi jiems tik antrarūšių žmonių vaidmenį, skurdinusi, jeigu ne naikinusi, pačią jų fizinę bei dvasinę egzistenciją? Pažymėtinu šio nepašalinamo atotrūkio pavyzdžiu, kadangi tai charakterizuoja asmeninį žmonių elgesį, gali būti Grenjero pastebėjimas:"... Alžyre nebuvo kraujomaišos su arabais, nes nebuvo mišrių santuokų. Tai nustebino mane; Alberą Kamiu taip pat... Ant jo stalo vieną dieną (tai buvo Alžyro karo metu) aš pastebėjau statistinius duomenis apie mišrias santuokas tuo laiku jis studijavo bendrabūvio, kurio

ryžtingu šalininku buvo, problemas". Napaisydamas to, Kamiu pateikia savo - pateisinamą tik asmeniškai - įsivaizdavimą kaip realybę: "Man, kaip ir daugeliui Alžyro prancūzų... vieninga prancūzų ir arabų bendruomenė jau egzistuoja. Jeigu aš, pavyzdžiui, jaučiuosi artimesnis arabų valstiečiui, Kabilijos piemeniui, negu kokiam prekybininkui iš mūsų Šiaurės miestų, taip yra todėl, kad tas pats dangus, viskam viešpataujanti gamta, likimų bendrumas yra stipresni... negu natūralios ribos ar dirbtinės sienos, kurias tarp mūsų pastatė kolonializmas". Tai, ką Kamiu vadina "dirbtinėmis sienomis", alžyriečiai suvokė kaip visišką nesutaikomumą tarp kolonizatorių ir kolonizuojamųjų - ilgai besikaupusi patirtis, kuri kovoje nuolat buvo patvirtinama ir gilėjo. Šiems nudegusiems saulėje gamtos vaikams Kamiu norėjo - kupinas geriausių ketinimų - pasiūlyti harmoningą išeitį, kuri atitiko jo asmeninius norus ir suvokimą. Tačiau jis nesuvokė kolonizuotųjų problemos, kurios pasekmių negalėjo patirti pats; taip pat ir prancūzų reakcionieriams bei ultroms jis su savo taikdariškomis pastangomis tapo aršių politinių išpuolių taikiniu.

Kadangi Kamiu savo pažiūras norėjo pareikšti viešai bei siekė kuo platesnio jų poveikio, jis vėl įsitraukė į žurnalistinę veiklą. Šiam ketinimui buvo palankus Žano Žako Servan-Šreiberio, kuris siekė aplink savo savaitraštį "L'Express" suburti visą Prancūzijos intelektualų viršūnėlę, pasiūlymas - greta Moriako, Sartro, Merlė Ponti negalėjo trūkti ir Kamiu. Jis pateikė tris savo grįžimo tuo metu prie darbo laikraščiuose priežastis: "Pirma yra tai, kad aš esu vienišas savo epochoje. Aš taip pat esu solidarus su jumis, ir net labai. Antra, žurnalistinė veikla man visada atrodė daugiausia džiaugsmo teikianti užsiangažavimo forma... Galiausiai, trečia, aš noriu prisidėti prie Pjero Mendes-Franso sugrąžinimo į valdžią". Liberalūs "šiurkščios" kolonijinės politikos priešininkai, tokie, kaip Servan-Šreiberis ir Kamiu, dėjo savo viltis į radikalų socialistą Mendes-Fransą, kuris nepralaužiamame kolonializmo gynėjų fronte atrodė tarsi spraga, nes jo valdymo laikotarpiu Tunisui buvo pripažinta vidinė autonomija bei Ženevoje pasirašyta Indokinijos taikos sutartis. Tačiau Mendes-Fransas, vienas iš labiausiai ultrų nekenčiamų žmonių, neįveikė 1959 metų rinkimų; prancūzai karine jėga vis stipriau spaudė Alžyro išsivaduojamąjį judėjimą, buvo prieita net ligi sistemingo kankinimų naudojimo.

Kamiu nuo 1955 metų liepos iki 1956 metų vasario "L'Express" rašyti straipsniai dvelkia nuoširdžia užuojauta alžyriečių (kuriuos Kamiu vadina "arabais") varganai būčiai: "... arabų tauta gyvena neturėda-

ma vilties ir kęsdama pažeminimus". Tokia padėtis jau seniai reikalavo reformų, ir jis atkakliai tai stengėsi priminti. Tačiau dabar, kai konfliktas jau prasiveržė į išorę, Kamiu labiausiai sielvartavo dėl neturtingų europiečių persikėlėlių padėties, kurie turėjo mokėti už svetimų padarytas neteisybes. "Tėra tik saujelė Alžyro reakcionierių, ir jie gyvena dideliuose miestuose, ne savo dvaruose. Milžiniška Alžyro prancūzų dauguma, priešingai, vargsta ir dirba, apimta mirtinos baimės..."

Toks požiūris į konfliktą leido Kamiu tikėtis platesnio pritarimo. Jis atkakliai kvietė "priešiškas jėgas atvirai išdėstyti savo pozicijas viską nulemti turinčio susitikimo metu", ir tai darė tuo atkakliau, kuo dažniau už kiekvieną delsimo akimirką reikėjo mokėti krauju. Tokia laisvo dialogo, kurio sąlyga yra visiškas lygiateisiškumas bei abipusis derybų dalyvių pripažinimas, viltis tam laikui ir tokioje situacijoje buvo iliuzinė. Ypač ji žeidė prancūzų kolonizatorių, reakcionierių bei ultrų savimeilę, kurie vis dar savinosi neribotos valdžios Alžyre teises. F. L. N. pozicijos, priešingai, Kamiu pasisakymų buvo sustiprintos - pirmiausia dėl to, kad Alžyro laisvės kovotojai buvo pripažįstami kaip reali, galinti būti dialogo partneriu jėga, o antra, kad asmeninis Kamiu prestižas tarp liberaliai nusiteikusių prancūzų skatino juos įsigilinti į konflikto esmę arba bent jau jo priežasčių supratimą.

Iš tarpusavio sutarimo ieškančių prancūzų bei arabų susidedantis "Arabų teatro bičiulių susivienijimas", kurio aktyvi veikla netrukus peržengė grynai scenos meno sritį ir kuriam priklausė kai kurie Kamiu bičiuliai iš jo ankstyvųjų Alžyro laikų, 1956 metų sausį pakvietė Kamiu viešam pasisakymui į Alžyrą. Kamiu su dėkingumu priėmė kvietimą, pirmiausia dėl to, kad išpopuliarintų savąjį dalinio konflikto sprendimo projektą, numatantį paliaubas civilių gyventojų atžvilgiu, tai yra prancūzų ir alžyriečių civilių apsaugojimą nuo visų kovos veiksmų prieš juos bei atentatų: Kamiu pasirodymas buvo paruoštas jo bičiulių europiečių Alžyre, o taip pat ir autoritetingų F. L. N. narių (kurie, žinoma, viešai negalėjo pareikšti esantys tokie). Sausio 22 dieną Alžyro rotušėje buvo numatytas iš abiejų gyventojų grupių pakviestų svečių susirinkimas. Tačiau Kamiu ir šio susirinkimo rengėjai dėl padirbtų pakvietimų pajuto apie galimas provokacijas. Rengėjai iš naujo susitarė su Kamiu, kuris jau abejojo, ar grėsiančių tarpusavio susirėmimų akivaizdoje nebūtų geriau visai atsisakyti šio sumanymo. Tačiau rengėjai tikėjosi iš Kamiu pasisakymo požiūrio į F. L. N. pasikeitimo tiek tarp Alžyro gyventojų europietiškosios dalies, tiek ir pačioje Prancūzijoje bei kovos už išsi-

laisvinimą suaktyvėjimą. Tad susitikimas buvo perkeltas į vienos musulmoniškosios organizacijos pastatą Kasbaho rajono pakraštyje ir pasirūpinta veiksminga, taip pat ir už oratoriaus saugumą atsakinga, tvarkos palaikymo tarnyba. Nepaisydamas padažnėjusių grasinimų iš ultrų pusės, Kamiu tuomet pareiškė: "Aš kalbėsiu, kiek tai man bekainuotų".

Perpildytoje salėje greta alžyriečių ir prancūzų buvo ir skirtingų Alžyro etninių ir religinių grupuočių atstovų - tokia marga publika tais laikais ir tokioje vietoje atrodė tarsi stebuklas. Didelėje aikštėje priešais pastatą susibūrė tūkstančiai žmonių; santūrūs ir ramūs, ginami F. L. N. žmonių, čia stovėjo alžyriečiai, kurie negalėjo patekti į salę, bei telkėsi triukšmingi ir įniršę prancūzų ultros. "Kamiu į kartuves", "Mendesą į kartuves!", "Šalin žydus!" - lydimas tokių neapykantos kupinų šūksnių Kamiu pradėjo savo kalbą už tarpusavio supratimą. Pradžioje jis išvardino tai, kas jį paskatino ir privertė kalbėti: "Mano vienintelis pateisinimas, įgalinantis prabilti šia tema, yra tai, kad aš Alžyro nelaimę išgyvenu kaip asmeninę tragediją ir jokiais būdais negaliu džiaugtis nė vieno žmogaus mirtimi, kokiai stovyklai jis bepriklausytų". Savąjį paliaubų civilių gyventojų atžvilgiu pasiūlymą jis suformulavo taip: "Ko norime mes pasiekti? Kad arabų judėjimas ir prancūzų valdžia - neprivalėdami dėl to tarp savęs tartis ir be jokių kitų įsipareigojimų - vienu metu paskelbtų pareiškimus, pagal kuriuos per visą laiką, kol truks neramumai, civiliai gyventojai visada ir visur būtų paliekami ramybėje ir ginami". Pabaigoje Kamiu dar kartą pabrėžė savo intensyvias sąsajas su Alžyru, dėl kurių jis niekuomet negalės sutikti su nelaimėmis ir neapykanta, dabar aplankiusiomis kraštą: "Kai dėl manęs, tai aš visada iš visos širdies mylėjau šį kraštą, kuriame gimiau; viską aš susikūriau iš jo ir niekuomet nė vienam iš žmonių, kurie čia gyvena... aš negalėsiu atsakyti savo draugystės. Nors aš žinau daugelį jo vargų ir dalinuosi jais, man jis liko laimės, gyvastingumo ir kūrybos kraštas. Ir aš negaliu susitaikyti su tuo, kad jau ilgą laiką regiu jį tampant negandos ir neapykantos žeme.

Kai ultros pagaliau pralaužė policijos kordonus ir ėmė bombarduoti pastatą akmenimis, Kamiu skubiai užbaigė savo kalbą ir atsisakė numatytų diskusijų. Būgštavimai, kad jo kreipimasis gali tapti pretekstu brutaliems išpuoliams, turėjo pagrindo, tačiau, laimei, šį kartą jie nepasitvirtino. Prieš išvykdamas Kamiu dar susitiko su prancūzų generalgubernatoriumi Žaku Sustelė, kuris nurodė jam jo "paliaubų civiliams" plano trūkumus: pirmiausia, nepaisant visų susitarimų, to niekaip nepavyks laikytis, ir antra, riba tarp alžyriečių kovotojų ir alžyriečių civilių

yra nenustatoma. Radikalusis Sustelė įpėdinis, Lakostas, pareiškė Kamiu bendraminčiams Alžyre, kurie vis dar stengėsi propaguoti šio plano idėją: "Mano mažieji liberalūs bičiuliai, aš jus įspėju: jeigu jūs atsidursite mano kelyje, aš jus sutriuškinsiu, kaip ir visus kitus".

Ne F. L. N., bet Prancūzija atmetė paliaubų civiliams planą, nors iš tiesų įgyvendinti jį kovos veiksmų sąlygomis būtų buvę labai sunku, beveik neįmanoma. Tuomet jis nutraukė bendradarbiavimą su "L'Express". Jis jautė, kad jo rankos surištos - jis norėjo prisidėti prie teisingumo įgyvendinimo (taip jis vadino alžyriečių kovą už laisvę), tačiau jis rūpinosi ir savo motinos likimu. Ji karo metu liko Alžyre, ir keršto išpuoliai iš alžyriečių pusės galėjo vieną dieną paleisti ir ją. Toks vidinis prieštaringumas pasireiškė ir Kamiu pasisakymuose: "Jeigu teroristas mes rankinę granatą į Belkurto turgaus aikštę, kurioje bus ir mano motina, ir jeigu jis užmuš ją, tuomet aš būčiau taip pat už tai atsakingas tuo atveju, jeigu drauge su teisingumu būčiau gynęs ir terorizmą. Aš myliu tiesą, bet aš myliu ir savo motiną". Sau pačiam Kamiu 1957 metų vasario mėnesį prisipažino: "Aš nusprendžiau dėl visko, kas liečia Alžyrą, laikytis tyliai, kad nedidinčiau savo nelaimių ir nepagausinčiau tų kvailysčių, kurios apie jį rašomos".

Konflikto, kuris taip stipriai palietė jį asmeniškai, Kamiu negalėjo apeiti. Tačiau jis veikė jame santūriai, visada būdamas pasiruošęs pasiūlyti savo nuoširdžią pagalbą. Tad jis daugelį kartų - ir dažnai sėkmingai - prašydavo suteikti malonę arba išlaisvinti iš įkalinimo kovotojus dėl Alžyro laisvės. Mohamedui Lebjoui, vienam iš F. L. N. vadovų, kuris visada palaikė su Kamiu gerus santykius, Kamiu 1959 metais po bendrų pietų Alžyre yra pasakęs: "Lebjoui, aš gyvenu Riu Madam. Mano namai priklauso Jums. Jūs galėsite ten atrasti prieglobstį, jeigu tai Jums pasirodys būtina".

Tačiau nepažįstamiems asmenims pasakoti apie savo vidinius prieštaravimus Kamiu vengė. Jo sekretorė prisimena Kamiu susikirtimą su vienu lankytoju iš Alžyro, kuris paklausė Kamiu apie jo politinės abstinencijos Alžyro konflikto atžvilgiu priežastis ir, kai Kamiu pasirėmė savuoju smurto ir žudynių atmetimu, priminė jam kitokį jo paties elgesį nacių okupacijos metais. Kamiu piktai išvijo lankytoją, tačiau savo sekretorei pasakė: "Tai tiesa, kad aš nebuvau šokiruotas pasipriešinimo naciams, nes buvau prancūzas ir mano kraštas buvo okupuotas. Aš turėčiau sutikti su alžyriečių pasipriešinimu, tačiau aš esu prancūzas..."

1957 metais, po Nobelio premijos įteikimo, Kamiu diskusijos su

Stokholmo studentais metu vieno jauno alžyriečio buvo paklaustas, kodėl jo pasisakymuose Alžyro klausimu nesijaučia to kritinio aštrumo, su kuriuo jis kalba apie Rytų Europos šalis. Kamiu, išbalęs ir akivaizdžiai sudirgintas šio klausimo, paaiškino, kad jis buvo vienintelis prancūzų žurnalistas, kurį ištrėmė iš Alžyro už tai, kad jis užstojo alžyriečius, kad jis taip ilgai oficialiai kėlė balsą, kai dar buvo galima išvengti konflikto paaštrėjimo, ir kad, galimas dalykas, kaip tik to nepažįstamo klausėjo draugai ligi šio laiko tebėra gyvi dabar viešai negarsinamos jo veiklos dėka. Į tendencingą šio įvykio aiškinimą "Le Monde" puslapiuose Kamiu atsakė laišku: "Jaunajam alžyriečiui, kuris manęs klausinėjo, aš dar norėčiau pasakyti, kad aš jaučiuosi jam artimesnis, negu daugeliui prancūzų, kurie kalba apie Alžyrą, jo nepažinodami. Jis žinojo, apie ką kalba, ir jo veide atsispindėjo ne neapykanta, bet beviltiškumas ir neganda. Aš dalinuosi su juo tąja neganda, ir jo veidas yra mano krašto veidas".

1958 metais Kamiu kaip atsaką į atkaklius reikalavimus pasisakyti karo Alžyre tema pateikė savo "Alžyro kronikas" (Chronigues algeriennes), per dvidešimtį metų sukurtus tekstus Alžyro tema. Tuo laiku taikaus konflikto išsprendimo galimybėmis jis jau buvo nusivylęs, kaip aiškėja iš jo laiško Grenjerui: "Kaip ir jūs, aš manau, kad Alžyrui tai, be abejo, per vėlu. To savo knygoje aš nepasakiau, nes ne visuomet įvyksta blogiausia (sic), nes reikia palikti šansą istoriniam atsitiktinumui ir taip pat nerašoma dėl to, kad būtų pasakyta, jog viskas yra prarasta. Tokiu atveju tylima. Aš taip ir esu nusistatęs". Naujausiuose rinkinio straipsniuose ir 1958 metais parašytoje įžangoje Kamiu svyruoja tarp rezignacijos ir iššūkio: jis prisipažįsta sielvartaująs dėl Alžyro, dėl savo pastangų nevaisingumo, tačiau mano, kad Alžyro išsivaduojamojo judėjimo tikslus galima suskirstyti į teisėtus ir neteisėtus. Kaip pagrįstus argumentus jis pripažįsta kolonializmo atmetimą, dabartinį netinkamumą nuolat į ateitį nukeliamos ir niekada nerealizuotos asimiliacinės politikos, pasipriešinimą neteisingam, darbo užmokesčio ir žemės ūkio kultūrų derliaus paskirstymui bei nepakeliamą kolonizuotųjų dvasinę būklę; tačiau nacionalinės nepriklausomybės reikalavimą jis laiko pernelyg afektuotu ir neteisėtu; kaip būsimą alžyriečių ir prancūzų sugyvenimo vienoje valstybėje pagrindą jis siūlo konfederacinę sistemą. "Alžyro kronikos", nepaisant plataus susidomėjimo, buvo sutiktos šaltai. Tačiau ir jos įnešė savo įnašą - ribotą ir prieštaringą - į kritišką prancūzų inteligentijos poziciją Alžyro kare, kurią Kamiu vieno anglų laikraščio skaitytojams pabrėžė kaip unikalią ir reikalaujančią pripažinimo: "Ar jūs (anglų

laikraščio "Encounter" skaitytojai, į kurį Kamiu 1957 metais pasiuntė šį laišką - B. Z.) žinote bent vieną kraštą, kuriam įsipainiojus į karą... reikšminga viešosios ir intelektualiosios nuomonės dalis savo didžiadvasiškume rado jėgų vietai pasmerkti šiame kare praktikuojamus metodus, dažnai draskoma vidinių prieštaravimų, elgtis sąžiningai kaip tik tų, kurie nesutaikomai kovoja prieš jos naciją atžvilgiu".

Prancūzijoje Alžyro karo metu tai galėjo patvirtinti nemažai vienareikšmiškų ir akivaizdžių pavyzdžių: Raimonas Aronas, kažkada buvęs Sartro draugu ir diskusijų partneriu, o dabar jo priešininkas ir vienas didžiausių savo kartos istorijos filosofų bei sociologų, dar 1957 ir 1958 metais paskelbė dvi knygas, kuriose jis pasisakė už suverenaus Alžyro pripažinimą. Dėl to jis konfliktavo ir su Kamiu pozicija, aiškino, jog šis, nepaisant visos meilės tiesai bei kilniadvasiškumo, neperžengė "geranoriško kolonizatoriaus" savimonės rėmų. 1958 metais Prancūzijoje pasirodė viešąją nuomonę sukrėtusi knyga, kuri buvo išversta ir į daugelį kitų kalbų: "Kankinimas" (La Question), žurnalistinis Anri Alego tyrimas apie tai, kaip Alžyro kalėjimuose elgiasi jo kraštiečiai. Alegas nuo 1950 metų leido turtingų tradicijų laikraštį "Alger republicain"; 1955 metais jis buvo uždraustas ir daug jo bendradarbių suimti. Alegui pavyko pasislėpti, kol 1957 m. birželį buvo suimtas ir jis. Mėnesį laiko jis buvo laikomas suimtas viename Alžyro priemiestyje ir tardomas. Šio kalinimo atpasakojimą Alegas persiuntė į Prancūziją po to, kai jis buvo perkeltas į vieną iš stovyklų. Pradžioje Alegas rašo, kad jo atvejis tiktai sensacijos, kurią jis sukėlė, požiūriu yra išimtinis; vaizduojama praktika yra tardymus atliekančių Prancūzijos kariškių kasdienybė "šiame žiauriame ir kruviname kare". Ir jis nebūtų žadinęs savo sąmonėje atsiminimų apie patirtas kančias ir pažeminimą, jeigu tai negalėtų tapti "pagalba paliauboms ir taikai". Šios vilties ir pripildyta knyga: ji tapo lemtingu postūmiu Prancūzijos viešajai nuomonei galutinai pasisukti prieš karą Alžyre bei su juo susijusius kankinimų metodus. Nes Alegas absoliučiai tiksliai aprašinėja žiaurius kankinimus elektros srove ir vandeniu, kuriuos patyrė jis pats, nesibaigiančią neapykantą ir pažeminimus, palydimus kankinamųjų šauksmų, panieką intelektualams, kuri buvo akivaizdžiai jaučiama iš jo kankintojų pusės, patarimus nusižudyti, kuriais baigdavosi apklausos. Tačiau šioji kančia tapo tikros vienybės tarp alžyriečių ir prancūzų garantu. Alegas rašo: "Jie (alžyriečiai - B. Z.) suprato, kad aš, kaip ir jie, buvau kankinamas, ir jie sveikino mane, praeidami pro šalį: "Drąsos, broli!" Ir jų akyse aš regėjau solidarumą, draugiš-

kumą, tokį besąlygišką pasitikėjimą, kad pasijutau išdidžiai kaip tik dėl to, jog, būdamas europiečiu, esu tarp jų".

Sartras, kuris parašė pratarmę Alego knygai, kalbėjo apie nacionalinės gėdos jausmą, sukeltą Alžyro karo, nuo kurio išlaisvino Alegas: "Tai, kad jis buvo kankinamas, buvo daroma mūsų vardu ir mes jo dėka pagaliau atgavome truputį savo išdidumo: mes didžiuojamės, kad jis yra prancūzas". Tačiau ir pats Sartras neatidavė rašymo ir kovos prieš kolonializmą į kitų rankas. 1957 ir 1958 metais "Les Temps modernes" jis paskelbė straipsnių, kuriuose atskleidė sistemingą kolonizuojamųjų tautų naikinimo mechanizmą bei išanalizavo jį. Fransis Jensonas, buvęs Kamiu oponentas diskusijoje apie "Maištaujantį žmogų", Paryžiuje įkūrė pagalbos F. L. N. teikimo organizaciją ir dėl to nuo 1957 metų turėjo gyventi nelegaliai. Tačiau kaip "tėvynės išdavikui" 1960 m. Jensonui buvo surengtas procesas. Tuomet šimtas dvidešimt vienas prancūzų intelektualas pasirašė po "Pareiškimu dėl teisės vengti karinės tarnybos Alžyro karo metu", tuo išreikšdami savo solidarumą su kaltinamuoju. Pareiškime jie pabrėžė kaip pateisinamą ne tik karinės tarnybos vengimą, bet ir pagalbą Alžyro tautai įvardino kaip prancūzų pareigą. Visiškai aiškiai šį savo įsitikinimą teisme patvirtino Sartras, Verkoras, Klodas Simonas bei daugelis kitų; Satras netgi paskelbė F. L. N. ne tik alžyriečių, bet ir prancūzų laisvės garantu. Simona de Bovuar tuo metu vadovavo komitetui, kuris, remdamasis kankintosios F. L. N. kovotojos Džamilios Buopaša atveju, aštriai iškėlė visuomenėje klausimą dėl skandalingos kankinimų praktikos.

Spėliojimai, ar Kamiu būtų išlaikęs savo tylėjimo įžadą šitaip pakrypus viešajam nusistatymui, liko be atsako. Tačiau pagal Mohamedo Lebjoui žodžius, Kamiu ilgame pokalbyje su juo 1959 metais parodė "daug geresnį Alžyro liaudies siekių supratimą".

Tremtis - ir karalystė

"Grįžime į Tipasą" 1953 metais Kamiu yra parašęs: "... vieną dieną viskas pradeda nebekelti nusistebėjimo, viskas yra pažįstama, gyvenimas kartojasi. Tai tremties, išsekusio gyvenimo, mirusių sielų laikas". Taip jautėsi Kamiu, kai pradėjo rašyti novelių rinkinį "Tremtis ir karalystė" (L'Exil el le royaume). Nuo 1952 metų jis brandino kai kuriuos

motyvus apsakymams, kuriuos norėjo susieti pavadinimu "Tremties novelės". Daugelį metų jis nešiojo savyje šį sumanymą, kartais susikaupęs prie jo dirbdavo, išleido apysaką "Krytis" (La Chute), kuri iš apsakymo išsiplėtė į didesnį kūrinį atskiru leidiniu. 1957 metais jis galutinai suredagavo noveles, tačiau vis dar tebeklausinėjo savęs, ar pavyko jose pasakyti tai, ką norėjo.

Novelės pavadinimu "Tremtis ir karalystė" publikos buvo priimtos rezervuotai - jose nebuvo galima atrasti to Kamiu, kuris buvo ieškomas: nepasiduodančio interpretacijoms moralinio kelrodžio. Nes dabartinis Kamiu paprastų, kasdieninių gyvenimo aplinkybių šviesoje ima abejoti didžiaisiais būties apvaldymo postulatais, kuriuos anksčiau skelbė; tai nereiškia, kad jis nuo jų nusigręžia - jis tik parodo jų pažeidžiamumą, jų siaurumą ir reliatyvumą kasdieninės egzistencijos sąlygojamų aplinkybių akivaizdoje. Drauge kūrinyje nepaprastai daug reikšmės teikiama konkretiems gyvenimiškiems dalykams, nuotaikos gradacijai ir dvasinėms reakcijoms; čia Kamiu vėl leidžia pasireikšti savo sugebėjimui kontrasto tarp aukštų polėkių ir glaustos jų žodinės išraiškos būdu padaryti juntamą kaip išgyventą tą įtampos lauką, susidarantį tarp dvasią kaustančios kasdienybės ir visų ribų peržengimo, prasiveržimo į aukštesnes erdves siekio. Novelės gali būti iliustracija to, ką Kamiu supranta kaip esminį dalyką rašant: "Kad būtų galima rašyti, reikia priimti į save didžiąsias esmines tiesas ir savo kūrinį orientuoti į vieną iš jų arba į visas drauge. Rašytojai, kurie nesugeba rašyti apie išdidumą, apie garbę, apie skausmą, nieko nereiškia, ir jų kūryba miršta drauge su jais arba anksčiau už juos".

"Vienintelė tema... tremtis čia yra šešis kartus aptariama skirtingais būdais", - rašo Kamiu savo trumpoje įžangoje. Taip, žmonės šiose novelėse gyvena, kenčia ir veikia, yra tremtyje; tačiau kadangi jie ir suvokia ją, kadangi jiems yra išlikusi kito gyvenimo nuojauta bei ilgesys, tai daro juos gyvus ir įvairialypius.

Slegiantis svetimas kraštas ir, dar daugiau, jo neprieinami gyventojai kai kuriose novelėse sąlygoja lūžį herojų gyvenime, atitolina juos nuo jų ligšiolinių įpročių bei atveria jiems naujus horizontus. "Svetimautoja", įžanginės novelės herojė, su verslo reikalais užsiėmusiu vyru keliauja per Alžyro oazių miestus. Laisvoje minčių bei jausminių reakcijų tėkmėje atsiskleidžia jos gyvenimiškoji situacija: už vyro ji ištekėjo prieš dvidešimtį metų, nes jis jai pasisiūlė, mylėjo ją ir suteikė jai savęs reikalingumo kažkam viltį. Jų bendras gyvenimas paskendo kas-

dienybėje ir tai jos vyrui atrodė visiškai normalu, tačiau moteriai sukėlė neaiškios tuštumos pojūtį. Moteris stebi savo vyrą blaiviai, nejausdama jam jokių simpatijų - ir čia tuštuma, kaltę dėl kurios ji dalinasi su vyru perpus. Kelionė šaltyje smėlio čaižomų dykumų keliu kelia nepatogumus, vyro derybos su alžyriečiais medžiagų pirkliais neduoda rezultatų. Prislėgta šių nemalonumų, moteris su nenoriai ją lydinčiu vyru užkopia ant forto, nuo kurio ji nužvelgia sustingusią, didingą dykynę aplink ir išvysta žmones, kuriems tokie sunkumai neegzistuoja: "Per išdžiūvusią... šio neišmatuojamo krašto žemę nuo seniausių laikų nepailsdama keliavo saujelė žmonių, kurie nieko neturėjo, tačiau nuo nieko ir nepriklausė, vargšai ir laisvi šios nepažįstamos karalystės valdovai". Naktį moteris grįžta prie forto ir pasijunta čia, šaltoje dykumos naktyje, tarytum išsilaisvinusi nuo visų socialinių įsipareigojimų, tarytum tapusi vientisos gamtos dalimi. "Ji alsavo laisvai, ji užmiršo šaltį, slegiantį sunkumą, kliedesių iščaižytą arba sustingusią būtį, nepabaigiamą gyvenimo arba mirties baiminimąsi. Po to, kai ji tiek metų, genama baimės, galvotrūkčiais ir be tikslo lėkė, pagaliau apsistojo savyje. Tuo pačiu metu ji jautė atrandanti savo ištakas... Tada su nepakeliamu švelnumu į Žaniną ėmė sroventi nakties vanduo, jis palaidojo po savimi šaltį, nuo paslaptingo jos esybės pagrindo vis kilo ir kilo aukštyn ir veržėsi nenutrūkstama srove ligi pat jos paplūdusios aimanomis burnos. Kitą akimirką šaltas dangus išplito virš jos..." Tik kas liko Žaninai po to, jei ne grįžti pas savo miegantį vyrą ir, kai jis nieko nesuvokdamas pastebėjo jos ašaras, pasiteisinti išgalvotomis smulkmenomis?

Be perstojo, nuosekliai kylančia linija prie savosios karalystės artinasi paskutiniosios novelės "Stumiantysis akmuo" herojus. D'Arastas, prancūzas inžinierius, nori pastatyti Brazilijoje užtvanką, tačiau dar labiau trokšta išvysti kitokį, geresnį gyvenimą. Pradžioje jis patiria daugybę nedidelių - juokingų ligi nepatogumo - įspūdžių, kokių Kamiu pats parsivežė iš savo kelionės į Pietų Ameriką. D'Arastas nuolat ir atkakliai ieško priėjimo prie šio krašto žmonių - ne prie garbintojų, kurie supa jį paslaugiai laukdami, bet prie paprastųjų, prie vargšų, nepatikliai besišalinančių jo. D'Arastas, norėdamas apžiūrėti vieną lūšnelę, susiduria su spontanišku pasipriešinimu - vargšams atrodo žeminantis dalykas leisti ponams naršytis po jų paskutinį prieglobstį. Tačiau D'Arastas nepasiduoda, jis vis dėlto ieško tikro, lygiaverčio kontakto. Tiesa, jam yra leidžiama dalyvauti "macumba", ritualinėje šokių šventėje, tačiau kai ji pasiekia savo kulminaciją, jis išsiunčiamas. Bendrumo, brolybės pojūčio, kurio

D'Arastas ieško Brazilijoje, reikia dar laukti. Bet kitą dieną turi įvykti procesija, kurios metu vienas jūrininkas atsidėkodamas už savo išsigelbėjimą iš jūroje nutikusios nelaimės, ketina ligi bažnyčios atnešti didžiulį akmenį. D'Arastas įtemptai seka akmens nešėjo, su kuriuo susibičiuliavo išvakarėse, kančių kelią; kai šis po savo akmeniu suklumpa, nešulį perima D'Arastas, tačiau nuneša jį ne prie bažnyčios, bet prie lūšnelės, į kurią jo pradžioje nenorėjo įleisti. Dabar, po šio nuoširdaus, simbolinę reikšmę turinčio žygio, jam yra pasakoma: "Sėskis su mumis".

Apie socialinę prarają, kurios nepajėgi įveikti jokia gera valia, yra pasakojama novelėje "Nebyliai". Kubilų dirbtuvėje po nesėkmingo streiko vėl pradedamas darbas - ir tas darbas jį dirbantiesiems tėra tik našta, pažeminimas bei pasmerkimas. Ką reiškia darbas, neteikiantis jokio džiaugsmo ir nesuteikiantis saviraiškos galimybių, Kamiu rūpėjo nuo seno ir tai atsispindėjo tokiuose jo dienoraščio įrašuose, kaip šis: "Aš žinau, ką reiškia sekmadienis žmogui, kuris yra neturtingas ir dirba. Tačiau pirmiausia aš žinau, ką reiškia sekmadienio vakaras, ir jeigu aš sugebėčiau savo žinojimui suteikti pavidalą ir jį įprasminti, galėčiau iš vargšų sekmadienio sukurti žmogiškumo paveikslą". Tai Kamiu šioje novelėje pasisekė. Kubiliaus dirbtuves Kamiu pažinojo ligi visų smulkmenų, nes vienas iš jo dėdžių buvo kubilius, ir jis, būdamas berniukas, dažnai lankydavosi jo darbo vietoje. Jam taip pat buvo žinoma, kad šis amatas yra pasmerktas išnykti. Dėl to kubilų dirbtuvės darbininkų padėtis yra dar labiau slegianti: jų rankų įgūdžiai daugiau nebėra reikalingi - jie patys yra nebereikalingi, visiškai priklausomi nuo savo šefo malonės. Tai niekaip neišeina kubiliui Yvarsui iš galvos, kai po streiko savaitės jis vėl pirmą kartą važiuoja į darbą. Jis vengia tuomet pažvelgti į jūrą, vengia prisiminti visa tai, kas anksčiau sudarė jo gyvenimą. Šiuos džiaugsmus jau seniai pasiglemžė būtinybė dirbti viršvalandžius savaitgaliais. Dirbant sugrįžta kūrybos ir pasitenkinimo pasiektu rezultatu jausmas, tačiau jis vėl sutrinamas į dulkes, kai šeimininkas pasiūlo jiems juokingą tarpusavio sutarimą, kurį jo darbininkai tegali sutikti tik bežade, pikta tyla. Kai šefas, apimtas visai kitokios nuotaikos, vėl įžengia pas darbininkus - ūmai pavojingai susirgo jo vaikas, jis ieško užuojautos ir pagalbos, - jie, tiesa, viduje yra sujaudinti, tačiau neranda jėgų jokiam žodžiui, jokiam gestui, kuris galėtų tai parodyti. Net ir grynai žmogiškoje plotmėje priešingiems socialiniams sluoksniams priklausančiųjų tarpusavio supratimas yra neįmanomas.

Iš santūriai svarstančios, "orios" novelių rinkinio intonacijos dėl

savo vaizduojamų ekstremalių aplinkybių iškrenta vienas kūrinys - "Atskilėlis, arba pasimetusi dvasia". Atskilėlis, buvęs katalikų dvasininkas, guli savo pasaloje dykumoje, tykodamas jį persekiojančio misionieriaus, kurį nori nušauti. Per tą laiką jo atmintyje iškyla visa buvusi jo istorija ir jis apmąsto ją: jo gyvenimas nuo pat pradžių buvo pažymėtas neapykantos ženklu. Religiją jis suvokė kaip galimybę pergalingai parklupdyti žmogų ir labiausiai jį tam paskatino buvimas Taghazoje, druskos mieste, kuriame nepakenčiami jokie svetimieji. Tačiau būtent čia jis kaip tik ir atrado savo mokytojus: druskos miesto valdovai sučiumpa jį, uždaro ir savojo dievo, blogio fetišo, vardu muša bei kankina. Labai greitai ir noriai "misionierius" priima naują tikėjimą: jis jau seniai troško atsiduoti blogiui, regėdamas tame principą, kuris vienintelis tegarantuoja jo esybės atsiskleidimo pilnumą. Apsakymas yra ištisinė šios žmogiško pavidalo pabaisos kupina neapykantos tirada prieš visa, kas žmogiška, kol jam jo ponai neužkemša burnos druskos sauja.

Lygiai kaip atitrūkusi atrodo ši novelė nuo jos autoriaus gyvenimiškosios patirties pamato, taip pat stipriai ir akivaizdžiai su juo yra susiję likę du rinkinio kūriniai. "Svetys", novelė, kurioje Kamiu vėl grįžta prie ankstesniosios mirti pasmerktojo situacijos, Alžyro karo įvykių bei atitinkamo Kamiu sąmonės nuostatų pasikeitimo akivaizdoje įgyja glausto ir preciziško paties Kamiu vidinės dilemos išsakymo vertę. Daru, prancūzų kilmės mokytojas, gyvena ir dirba varganoje alžyriečių apgyvendintoje vietovėje, nes "kitaip visur jis jautėsi tarsi svetimas". Policininkas nori pavesti Daru pasaugoti vienai nakčiai belaisvį alžyrietį, kuris po to turės būti perduotas toliau. Daru atmeta tokią kolonijinės valdžios parankinio užduotį; tačiau policininkas drastiškai apibūdina padėtį: "Jeigu jūs pasididžiuosite, niekas nėra tikras, mes visi sėdime vienoje valtyje". Tarp Daru ir belaisvio užsimezga sudėtingas ryšys: primityvus nusikaltimas, kuriuo kaltinamas alžyrietis, piktina Daru; kita vertus, jis nepasitiki oficialiąja versija, įtaria egzistuojant politinius motyvus; vis dėlto pirmiausia jis tenori žmoniškai elgtis su alžyriečiu ir viliasi, kad šis naktiniu pabėgimu išgelbės jį nuo būtinybės apsispręsti. Belaisvis atrodo toks atbukęs, jog nebesuvokia, kas aplinkui vyksta, tačiau ūmai Daru skirtais žodžiais: "Eime su mumis" parodo turįs aiškią sąmonę. Vienas kitam jie yra nenusakomi dydžiai. Ryte, apsisprendimo momentu, Daru perkelia tą apsisprendimą ant paties belaisvio pečių - ne be užuominų, žinoma. Jis paaiškina jam trumpesnį kelią, kuris veda į žandarmeriją, ir ilgesnį - į laisvė, duoda jam maisto dviem dienoms ir pini-

gų. Belaisvis nori iš Daru išgirsti vienareikšmiškus paliepimus, tačiau šis atsuka jam nugarą ir paskui priblokštas stebi, kaip alžyrietis pasuka į žandarmeriją. Grįžęs į savo mokyklą, Daru perskaito ant lentos: "Tu išdavei mūsų brolį. To tu pasigailėsi". Daru užuominos, daromos už kolonijinės valdžios nugaros, nedavė jokių rezutatų. Į dvi dalis suskilusiame kolonijos pasaulyje kiekvienas valdančios nacijos atstovas, kol jis žodžiais ir veiksmais nepereina į priešingą stovyklą, lieka valdančiųjų pusėje, nors subjektyviai jis ir norėtų nutiesti tiltus per šią neperžengiamą prarają. Tai tapo Daru patirtimi, ir "šiame plačiame krašte, kurį taip mylėjo, jis buvo vienišas".

Retai kada Kamiu taip tiesiai išsisako pats, kaip novelėje "Jona, arba dirbantis menininkas". Dailininką Joną, kai jis atrandamas paveikslų rinkos ir aukštai iškeliamas, užklumpa kūrybinė negalia, gresianti savęs paties praradimu. Biblinis moto iš istorijos apie pranašą Joną: "Imkite mane ir meskite į jūrą... Nes aš žinau, kad didžiulė audra užklups jus per mane", - parodo Jonos priverstinį atitrūkimą nuo žmonių, netgi nelaimes, kurias jis su savo aistra menui užtraukia ant artimųjų galvos; lygiai taip pat Kamiu skundžiasi viename 1953 metais rašytame laiške: "Kad visų atžvilgiu būčiau teisingas, man šiandien reiktų trijų gyvenimų ir daugelio širdžių". Kamiu (kaip ir Jona) pats yra ištroškęs paramos, draugiškos pagalbos, labiau ištroškęs, negu bet kas kitas, nes meninė kūryba iščiulpia didžiąją jo gyvenimiškosios energijos dalį. 1952 metų užrašuose pažymėta: "Visi puola mane, kad sužlugdytų. Nuolatos jie reikalauja savo dalies, užuot kada nors, kada nors ištiesę man ranką, man atėję į pagalbą, mane mylėję, pagaliau už tai, koks aš esu ir kad aš likčiau, koks aš esu. Jie laiko mano energiją esant begaline ir mano, kad aš turiu ją jiems išdalinti, leisti jiems ja gyventi. Tačiau aš visas savo jėgas sudedu į sekinančią kūrybos aistrą, ir kitaip aš esu nuogiausias ir vargingiausias padaras".

Paantraštė "Dirbantis menininkas" ironiškai primena paveikslo pavadinimą, kuriam Jona darbo poza stovi kaip modelis, kai iš tiesų jis daugiau nebeįstengia dirbti. Tai kelia asociacijas su eilute iš į šlovės viršūnes įkopusio Kamiu laiško: "Tačiau blogiausia, kad aš nebeturiu daugiau nei laiko, nei vidinės ramybės, kad galėčiau rašyti savo knygas... Jau keletas metų... mano kūryba manęs nebedaro laisvu, bet laiko užkrovusi vergijos jungą".

Jonos išorinį kilimą bei vidinį smukimą Kamiu vaizduoja ne sunkių nuojautų kupinomis spalvomis, bet iš ironiškos distancijos, stilistine maniera, kuria jis po "Svetimo" daugiau nebesinaudojo. Ironija čia

turi dvi puses - ji yra pikta ir apnuoginanti, kai Jona vaizduojamas santykyje su socialine aplinka - paveikslų pirkliais, butų makleriais, gerbėjais ir gerbėjomis, kritikais ir mokiniais; ji įgyja švelniai aiškinančią intonaciją Jonai artimų žmonių, jo žmonos, jo draugo, jo vaikų, jo darbo, taip pat ir jo paties atžvilgiu.

Pradžioje Jona yra kuklus, neturints rūpesčių žmogus, kuriam neegzistuoja daugiau nieko, išskyrus tapybą. Žmona ir vaikai beveik nepastebimai įsibrauna į jo gyvenimą, tačiau kartą įsitvirtinę jame, reikalauja sau vietos, kaip kad pats Kamiu ironiškai yra pasakęs Grenjerui: “Kova tarp mano vaikų ir manęs galiausiai pasibaigė jų naudai: aš daugiau nebedirbu namuose, stengiuosi tai atlikti savo biure NRF... Nugalėtojai užvaldė dabar visą užgrobtą plotą ir elgiasi jame taip, kaip visi nugalėtojai - ciniškai”. Teises į savo būsimus paveikslus Jona nerūpestingai už pastovų atlyginimą perleido vienam paveikslų pirkliui - viskas vyksta gerai, kol Jona tebėra populiarus, ir tampa labai prastai, kai jo žvaigždė publikos akyse ima leistis. Jo ankštame bute vis gausėja snobų su meninėmis ambicijomis, kurie trukdo jam dirbti, atskirai nuo šeimos bei nuo draugo. Kai Jona nieko neįtardamas ir nejučia pasijunta įklimpęs į tokią padėtį, jis bėga nuo jų - pradeda valkatauti, gerti, miegoti ne namuose. Visų pozityvių savo asmenybės galių priverstas grįžti atgal, Jona vienoje aukštoje savo buto patalpoje įrengia savotiškus pastolius, susikelia ten savo tapymo reikmenis, galiausiai maisto atsargas ir lovą. Jis sėdi ten nejudėdamas tamsoje, vaizduodamas, jog dirba. Kai jo šeima randa jį netekusį sąmonės savo prieglobstyje, ant baltos drobės tėra tik vienas žodis, kuris gali reikšti “solitaire” arba “solidaire”, “vienišas” arba “solidarus”. Gydytojas užtikrina, kad Jona pasitaisys - tačiau ar jis pasveiks tik fiziškai, ar įstengs kūrybiškai įprasminti savo išgyvenimus, ar bus išspręsta dilema tarp vienatvės ir bendrumo su kitais, tebelieka klausimu, į kurį nėra atsakymo. Tačiau bent jau Kamiu netrukus po karo savo dienoraštyje užrašė: “... pamažu pamažu kūryba skiria mus nuo visų ir nustumia į tolumas, kur nesiekia meilės dvelksmas”.

Prarajoje

“La Chute”, “Kryptis” nuopuolio prasme, turėjo tapti viena iš “Tremties novelių”. 1955 metų vasarą Kamiu iš Italijos rašė Grenjerui,

kad jis jau užbaigė jų pirmąją redakciją, ir toliau tęsė: “Paskui aš pamėginsiu parašyti “tiesiog” romaną, aš noriu pasakyti, ne tokį, kaip ankstesnieji, kurie yra tam tikru būdu organizuotas mitas”. Šioji charakteristika galėtų - taip pat ir laiko momentas leidžia tvirtinti tai - tikti “Kryčiui”. Apysaka atrodo taip, tarytum būtų sukurta greitai ir spontaniškai bei išaugusi iš kitų “Tremties novelių”. Kamiu kūrybai tokią neįprastą veiksmo vietą - ūkanotą, be saulės, kupiną senų europietiškos kultūros tradicijų Amsterdamą - jis galėjo pažinti 1954 metais, savo trumpos, nelinksmos kelionės į Olandiją metu. Kitaip, negu su visais likusiais kūriniais, apie šį sumanymą neužsimenama jokiuose užrašuose dienoraštyje. Ir aplinkinių rate Kamiu beveik nekalbėjo apie tai. Tačiau knyga dėl to nėra mažiau apmąstyta tiek iš formaliosios, tiek ir iš kalbinės pusės; taip pat egzistuoja ir daug jos versijų. 1956 metų vasarį, taigi dar prieš išleidžiant noveles, mažasis romanas buvo užbaigtas ir tų pačių metų gegužį atskira knyga pasirodė knygynų lentynose.

Jau vien tik skubus, beveik prasiveržimą primenantis romano užbaigimas liudija apie tai, jog jis buvo rašomas iš vidinės būtinybės. Tuo metu Kamiu tiek išoriškai, tiek ir viduje buvo atsidūręs sudėtingoje situacijoje: jo žmona sirgo, kentėjo nuo kažkokios sunkiai nusakomos neuralginio pobūdžio negalios, dėl kurios Kamiu nesijautė esąs visiškai nekaltas; piktoje polemikoje dėl “Maištaujančio žmogaus” Kamiu viešosios nuomonės akyse liko pralaimėjusiuoju - pažeminimas, kurį jam sunkiai sekėsi įveikti ir kuris paskatino jį Sartro aplinką apkaltinti nelojaliu elgesiu savo atžvilgiu, netgi išdavyste. Kaip apysakos pavadinimus, Kamiu svarstė “Gėdos stulpą”, “Mūsų laikų puritoną” arba “Mūsų laikų didvyrį”; šiose antraštėse dar tebėra ryški poleminė potekstė. Galutiniame pavadinime “Krytis”, priešingai, greta karčios bendravimo su savo buvusiais bendraminčiais patirties atspindžių jaučiamas ir atviros savikritikos motyvas. Nes Klemensė, pagrindinis apysakos personažas, savo ilgame monologe kalba taip pat apie su niekuo nesulyginamą pasitenkinimo savimi jausmą, kurį suteikia kilniaširdiškai moralus elgesys: “... aš buvau teisingųjų pusėje; to pakako, kad išlaikyčiau dvasios ramybę. Savo tiesos suvokimas, pasitenkinimas, kurį teikia jautimasis teisiu, kilnus pagarbos pačiam sau jausmas - tai, gerbiamasis, yra paskatos, pakankamai galingos, kad suteiktų mums pasitikėjimo arba stumtų pirmyn”. Kai Simona de Bovuar dėl to, kad Kamiu imasi kritikuoti savo paties, kaip moralizuotojo, paveikslą, džiaugsmingai rašo: “Man širdį veria tas paprastumas, su kuriuo jis (Kamiu - B. Z.) apsinuogina...” - ji

dvejopu požiūriu viską pernelyg supaprastina: visų pirma, Kamiu stengėsi ir įstengė parodyti ne tik save patį, bet ir priešiškai jam nusiteikusių Paryžiaus intelektualų aplinką bei jos išimtinai sau prisiskiriamą diktavimo viešajai nuomonei teisę; o antra, Kamiu identifikavimas su jo herojumi yra neleistinas. Kamiu pabrėžtinai tam priešinosi: "... tas Žanas Baptistas Klemensė, su kuriuo mane atkakliai bandoma tapatinti".

Kad realūs Kamiu gyvenimo įvykiai, su jais susiję įspūdžiai bei apmąstymai, taip pat praėjusios gyvenimo atkarpos vertinimas vienaip ar kitaip atsispindi pagrindinio ir vienintelio apysakos veikėjo paveiksle, yra neginčijama. Tačiau nei pats Kamiu, nei jo herojus nepateikia nesugriaunamai vienareikšmiško viso to įrodymo. Kamiu kuria - ir būtent tuo pasireiškia jo rašytojiški sugebėjimai - iš savo gyvenimo "žaliavos" savarankišką charakterį su nuosava elgesio logika. Tas Žanas Baptistas Klemensė susitinka su mumis vienoje Amsterdamo uosto užeigų, kur jis užsidirba pragyvenimui kaip savotiškas padugnių pasaulio juriskonsultas. Tačiau jo egzistencijos svorio centras glūdi ne čia, ne išorėje, bet sąmonės procesuose, kurie nenutrūkstamai vyksta jame, kurie kažkada paskatino jį radikaliam ryšių su savo praeitimi nutraukimui ir kurie dabar įgalina jį vertinti tą savo praeitį ir skelbti nuosprendį jai bei savo perversiškame "dialoge" su nebyliu klausytoju ekshibicionistiškai iškelti ją viešai apžiūrai. Klemensės gyvenimo išpažintis yra monotoniškas negacijos išniūniavimas. Visus savo veiksmus, ir žemus, ir atrodančius kilniaširdiškais, aplaidumą, kaip ir pastangas padėti, jis grindžia lygiai tokiais pačiais egoistiniais motyvais. Anksčiau jis buvo advokatas, neturtingųjų ir beteisių gynėjas, gerbiamas, sėkmės lydimas žmogus; dabar jis vadina save "juge-penitent", teisėju ir atgailautoju viename asmenyje, skelbia nuosprendžius sau ir kitiems, gyvena besišalinantį šviesos ir nekrintantį į akis gyvenimą. Kaip ekstremaliai šios egzistencijos formos - ankstesnioji ir dabartinė - besiskirtų tarp savęs visuomenės akyse, jos abi išauga iš tų pačių asmenybės konstantų: noro ir siekio teisti bei skelbti nuosprendį, laikytis lengviausiai pasiekiamų, nuolat galiojančių tiesų, ieškoti ramybės absoliučiame sutikime su viskuo arba absoliučiame visa ko neigime pasikliaujant tokiais stereotipais, trauktis iš kelio kas dieną vis naujiems ir kitaip pasireiškiantiems reikalavimams, bandantiems mūsų žmoniškumą. Klemensė piktdžiugiškai šaiposi iš savo buvusio "laimingo gyvenimo", tačiau ir šiandieninė jo gyvenimo forma yra netikra, remiasi absoliučios negacijos klaidingumu. Klemensė yra iškritęs iš to, kas matuojama žmogiškais mastais, ribų - jis

trokšta absoliuto. Kadangi jam negali būti pripažintas absoliutus nekaltumas, jis įsikabina į absoliučios kaltės pripažinimą. Ir savo daugialype išpažintim - daugialype, nes jis prisipažįsta asmeniniu nepajėgumu, puikybe ir savimyla, politiniu neryžtingumu, galiausiai netgi kriminaliniu nusikaltimu - jis siekia nešvaraus tikslo: argi neprisipažįsta jis pagaliau vien dėl to, kad vėl galėtų kartoti savo klaidas, kad pasiliktų prie savo melo ir neigimo - kaip jis pabrėžia, visų gyvenimo erdvės. Ar savo gudriai kaulijančio tono monologu galiausiai jis nereikalauja kaip tik visuomeninio blogio pripažinimo bei kaip jo skelbėjas ar neruošia savęs būsimo diktatoriaus vaidmeniui?

Klemensės monologas gali būti labai įvairiai interpretuojamas, jis leidžia daryti daugelį išvadų. Kalbantysis nepasireiškia veiksmuose, jis iškyla prieš mus vien tik iš savo paties žodžių - už kurių jis vėl gali pasislėpti, kuriais jis vėl gali viskuo priversti abejoti. Kaip Dostojevskis "Užrašuose iš pogrindžio" - ši paralelė teisėtai yra nuolat prisimenama - Kamiu įdeda į lūpas herojui "žodžius apie save ir apie savo pasaulį" bei taip padaro savo vidinį pasaulį su visais jo prieštaringumais "menine herojaus konstrukcijos dominante..." Kadangi autorius nepaskelbia jokio galutinio nuosprendžio apie savo herojų, tik pavaizduoja jo būtį per jos projekciją į jo sąmonę, paskutinysis žodis lieka neištartas ir skaitytojas kviečiamas pamėginti pats susiformuoti savo požiūrį. Tokio atvirumo ir daugiareikšmiškumo kūrinys, kuriame nebebuvo kiekvienam suprantamos elgimosi nuorodos, kaip, pavyzdžiui, "Mare", turėjo susilaukti mažesnio atgarsio tarp skaitančiosios publikos. Tačiau žinovams vis tiek buvo aišku, jog "Kryčio" pasirodymas reiškė literatūrinį įvykį. Vokiečių kritikas Hansas Magnus Encensbergeris 1957 metais rašė: "Tai yra prisipažinimas, kuris parodijuoja patį save bei pavojingai arti atsiduria prie ekshibicionizmo, tai išpažintis, kuri nebetarnauja apsivalymui, nes apsivalymas tapo nebeįmanomas... Kiekvienas tragiškas suvokimas yra tučtuojau nutrinamas ir nuskęsta žargone. Siaubingi anekdotai yra greta pigių juokelių, žemas apskaičiavimas greta skausmingos nevilties pasireiškimų. Knygoje yra spąstai ir pasalos, nusileidžiančios durys ir virvinės kopėčios. Iš pirmo žvilgsnio be jokios tvarkos kaitaliojasi epizodai ir jų apmąstymai, nukrypimai bei maksimos, pasakojimo ir realusis vyksmas. Kamiu, kaip atrodo, nuo klasikinės rašymo manieros nusileido ligi nebesuvaldomo plepėjimo. Tačiau pasižiūrėjus atidžiau, apgaulė greitai išryškėja. Chaoso įvaizdis yra labai gerai suplanuotas.

Net ir menkiausias nukrypimas yra griežtos kompozicijos dalelė. Nėra nė vienos detalės, kuri apysakoje neturėtų savo funkcijos, kuri vėl nepasirodytų, kai to pareikalauja kūrinio ekonomija. Tonacija, elegantiška arba vulgari, kapota arba lyriška, yra įvaldyta be vargo. Apsimestinis patiklumas, pabaisiškas šaltumas, metafizinė klounada bei pašaipūs savęs kaltinimai sujungiami į visumą ir joje išlaikomi vienu pavyzdžio neturinčiu stilistiniu *tour de force*. Technikos požiūriu "Krytis" yra genialus kūrinys".

Ne tik savyje šis kūrinys yra daugialypis ir galintis turėti daugybę sąsajų; iš dvidešimties metų nuotolio, liūdniausio europietiškosios civilizacijos patyrimo, pergyvento fašizmo ir koncentracijos stovyklų šviesoje "Krytis" atrodo kaip negatyvus atsakas į apysaką "Svetimas". Ten nesąmoningas žmogžudys, kuris vis dėlto nėra tiek sugedęs, kad pasipriešintų visuomeniniams deformacijos mechanizmams; čia beteisių gelbėtojas, kurio anksčiau patenkinta savimi, o dabar nelaiminga sąmonė paverčia jį nuoga visuomeninio mechanizmo funkcija. Tai, kad Kamiu tuo metu savo herojumi padarė būtent tokį žmogų, rodo, jog krytis į prarają jam pačiam nebuvo svetimas.

Tačiau kuo remiantis vis dėlto galima kelti klausimą apie biografines paskaitas, turėjusias įtakos šiam kūriniui, apie į jį įlietą tikro gyvenimo substanciją? Klemensės sąžinę pažadina viena moteris savižudė. Tai ji jam parodo, koks apgaulingas spektaklis tėra jo "laimingas gyvenimas". Kai jis neatskuba jai į pagalbą, kuomet ji naktį nuo tilto puola į Seną, jam pačiam jo nuolatinis pasiruošimas padėti dienos metu pasirodo įtartinas - nuo dabar jį persekioja kvatojimas, kuomet jis naktimis eina tiltu per Seną. Šiuo kvatojimu pasireiškia kupinas kaltės pojūčio neatitikimas tarp išorinio regimų gyvenimiškų pastangų pasaulio ir tikro sugebėjimo padėti artimajam. Ir galiausiai pačiame Kamiu turėjo kažkas, tai suvokus, imti kraupiai kvatotis.

Tačiau ne tik atsidavimas tūkstančiams gyvenimiškosios moralės gynėjo įsipareigojimų tolino Kamiu nuo aplinkinių; pirmiausia dėl to kalta buvo pati kūryba. Šį konfliktą Kamiu įsivaizdavo taip, kaip jis buvo pateikęs jį trumpame pantomimos etiude, pastatytame 1953 metais ir pavadintame "Menininko gyvenimas": menininkas savo atsidavimu kūrybai pražudo šeimą; kai galiausiai jo žmona miršta, jis susmunka, tačiau po to vėl pasikelia, pabučiuoja savo mirusią moterį ir pradeda ją tapyti.

Nobelio premija

Per praėjusius metus Kamiu jau daugelį kartų buvo minimas kaip kandidatas Nobelio premijai gauti, tačiau kiekvieną kartą, pirmiausia dėl amžiaus, būdavo atmetamas; vis dėlto kai gandai galiausiai 1957 metais tapo tikrove, tai jam tapo sunkiai pakeliamu smūgiu. Nobelio premija jį "užklupo" gilioje moralinėje ir kūrybinėje krizėje. "Aš nieko nenuveikiau šią vasarą, ko taip labai tikėjausi. Ir šis sterilumas, šis ūmus nejautrumas mane labai alina", - rašė Kamiu. Dabar gilių abejonių, kūrybinės negalios apniktas autorius ūmai pasijuto niekaip neišsenkančio viešo susidomėjimo centre; šis susidomėjimas būtų nenuslopęs ir tuo atveju, jeigu Kamiu būtų atsisakęs premijos, kaip jis svarstė pirmąją naktį po to, kai gavo žinią. Nepatogiausiai Kamiu jautėsi Malro akivaizdoje, kurį visada laikė pranašesniu, kuriam tad pripažino ir pirmumo teisę į šią premiją. Be to, Kamiu kandidatūra nukonkuravo ir tokias asmenybes, kaip Sartras, Beketas, Sen-Džonas Persis ir Pasternakas, ir tai tuo labiau stebino, nes buvo įprasta, jog Nobelio premija skiriama už visą literatūrinę kūrybą, kurią žiuri nariai galėdavo įvertinti kaip pilną ir užbaigtą. Dabar buvo pažymėta, kad premija paskirta "už reikšmingą literatūrinį indėlį, kuris su įžvalgiu rimtumu nušviečia žmogiškosios sąžinės problemą mūsų laikais" - toks buvo oficialus Švedijos Akademijos pagrindimas. Kamiu nesijautė gerai dėl tokio įpareigojančio jo kūrybos charakterizavimo, kurio jis dabartinėje situacijoje nemanė įstengsiąs pateisinti; tačiau pirmiausia jis nesijautė gerai atsižvelgdamas į būsimas premijos įteikimo ceremonijas, reklaminį triukšmą, kandžius komentarus. Jų iš tiesų nereikėjo ilgai laukti: "Nobelio premija karūnuoja užbaigtą kūrybą" - buvo, pavyzdžiui, parašyta antraštėje virš karikatūros, kuri vaizdavo Kamiu su žaislinio kaubojaus kostiumu. Taip pat prokolonizatoriškai nusistatę dešinieji, kuriems Kamiu buvo Alžyro "maištininkų" gynėjas, mėgino sukelti diplomatinę painiavą: kadangi Švedijos Akademija nesikonsultavo su Prancūzijos užsienio reikalų ministerija, ji išrinkdama Kamiu neleistinai įsikišo į Prancūzijos vidaus reikalus bei pakenkė jos interesams Alžyre.

Nepaisant visų šių nesusipratimų ir savo paties nepatogaus jautimosi, Kamiu taip paprastai šios premijos negalėjo atsisakyti. Nes jam, neturtingų žmonių vaikui, pusiau našlaičiui, stipendiatui, ši premija vis dėlto buvo tam tikras atlygis ir jis norėjo, kad tas nedaugelis žmonių,

kurie jį parėmė vaikystėje ir jaunystėje, dabar galėtų su juo pasidalinti garbe. Savo motinai jis telegrafavo, kad jam niekada taip jos netrūko, kaip šiomis dienomis; ji žurnalistams pasakė: "Aš ilgai laukiau, kada tapsiu laiminga... dabar aš tokia esu!" Lui Žermenui, savo pirmajam mokytojui ir skatintojui, Kamiu lapkričio mėnesį rašė: "... kai aš gavau žinią, mano pirmosios mintys buvo apie mano motiną, Jus. Be Jūsų, be tos meilės kupinos rankos, kurią Jūs ištiesėte... vargšui mažam vaikui, be Jūsų pamokymų ir Jūsų pavyzdžio nieko iš viso to nebūtų įvykę. Aš nemėgstu kelti didelio triukšmo dėl tokio pobūdžio pagerbimų. Tačiau jis bent jau suteikia progą pasakyti Jums, kas Jūs man buvote ir visada esate, bei Jus užtikrinti, kad pastangos, darbas ir kilniaširdiškumas, kuriuos Jūs parodėte, visada išliks gyvi viename iš Jūsų mažųjų auklėtinių, kuris, nepaisant savo amžiaus, tebėra Jūsų dėkingu mokiniu". Kamiu pabrėžė savo dėkingumą už suteiktą išsilavinimą ir žinias, kurių dėka jis ir užkopė į šią viršūnę; kas kita Sartas, kuriam, išauklėtam buržuazine dvasia, teisė į mokslą bei atviras kilimo visuomenėje kelias atrodė savaime suprantami dalykai. Kaip yra žinoma, po keleto metų Sartras atsisakė Nobelio premijos, ir tokio sprendimo pagrindimo esmė buvo tokia: "Šitokia nuostata, mano supratimu, yra paremta rašytojo darbu. Autorius, kuris turi savo politinę, visuomeninę ir literatūrinę poziciją, turi veikti tik savomis priemonėmis, tai yra parašytu žodžiu... Tad rašytojas turi priešintis savo susiejimui su kokiomis nors institucijomis".

Kamiu dabar užgriuvo protokolinių pareigų lavina. Pirmiausia priėmimas būsimo Nobelio premijos laureato garbei buvo surengtas pas Galimarą. Čia Kamiu pasirodė laukiamas - jis mielai pozavo fotografams ir atsakė į klausimą - tiesa, ne visiškai nuoširdžiai, - kaip jis sutiko žinią: "Labai nustebęs ir geros nuotaikos". Į priėmimą Švedijos pasiuntinybėje Kamiu atėjo su vienu senu bičiuliu iš Orano - tokie tikros draugystės ryšiai, kokiais jis buvo susijęs su savo aplinkos žmonėmis Alžyre, dabar turėjo jam padėti aukštuomenės aplinkoje jaustis tvirčiau. Švedijos Akademija atsiuntė Kamiu sąrašą kiekvienai ceremonijai numatytos aprangos, ir Kamiu išsiruošė su savo sekretore nuomotis frako. Rožė Martinas diu Gards iš savo patirties davė jaunajam kolegai patarimų, kaip kuriama laureato kalba.

Gruodžio 7 dienos vakarą Kamiu, lydimas savo žmonos, abiejų Galimarų porų ir savo leidėjo Amerikoje Knopfo žmonos, traukiniu išvyko į Švediją. Gruodžio 9 dienos rytą jie atvyko į Stokholmą ir jau 11.30 Kamiu Prancūzijos ambasadoje surengė spaudos konferenciją. Jis turė-

jo būti pasiruošęs, kad politinis susidomėjimas jo asmenybe pranoks literatūrinį ir kad dėl jo dabartinio santūrumo Alžyro konflikto atžvilgiu gali pasigirsti ir priešiškų balsų. Jaunas atašė iš Švedijos užsienio reikalų ministerijos, kuris buvo susipažinęs su Kamiu kūryba ir Alžyro karo problematika iš savo dvejus metus trukusio darbo Paryžiuje laikų, lydėjo Kamiu; iškilus delikačiai situacijai, jis turėjo įsiterpti. Paklaustas apie rašytojo "užsiangážavimą", Kamiu atsakė, kad tai ne kokia pagal savo įgeidį pasirinkta pozicija, o neišvengiamas įsipareigojimas; menininkas negali būti laisvas nuo savo laiko, tačiau turi ginti savo suverenumą ir laisvę. Alžyro tema jis vėl vystė savąjį bendros arabų ir prancūzų visuomenės įvaizdį. Po to žurnalistai paliko painią politikos sritį ir Kamiu galėjo prabilti apie pavyzdžius, kuriais sekė literatūroje, ir bičiulius: jis paminėjo Grenjerą, jaunus autorius alžyriečius (tokiais jis vadino tiek arabų, tiek ir prancūzų kilmės rašytojus) bei Renė Šarą, kurį vadino "broliu". Paklaustas apie naująjį savo kūrinį, jis pasiaiškino, jog prietaringai nenorįs kalbėti apie romaną "Pirmasis žmogus", tuo labiau, kad su šiuo kūriniu jis įžengė į tradicinio romano sferą, kurioje nesijaučia labai garantuotas savimi; be to, tai yra jo brandą turintis paliudyti kūrinys, kuriam jis atitinkamai teikiąs didelę reikšmę - tad šį sumanymą geriau palikti palaimingoje nežinios būsenoje. Į klausimą jo pasisakymų prieš mirties bausmę pretekstu - Kamiu metų pradžioje paskelbė esė "Refleksijos apie giljotiną" (Reflexions sur la guillotine) - Kamiu pasinaudojo proga ir dar kartą apibrėžė savo politinę poziciją: jis yra toks "nepataisomas optimistas", jog kaip anksčiau, taip ir dabar priešinasi pasaulio sunaikinimo grėsmei, gindamas ir saugodamas žmogiškąjį orumą. O laisvė yra patikimiausias ir iškiliausias viso to garantas.

Kitą dieną, gruodžio 10-ąją, įvyko didžioji ceremonija. Prekybinio Stokholmo kvartalo koncertų salėje, premijų įteikimo vietoje, ceremonijoje dalyvavo karalius Gustavas IV, karališkosios šeimos nariai, premijos laureatai su savo šeimomis, Švedijos Akademijos nariai, diplomatinis korpusas bei Švedijos visuomenės viršūnėlė. Visi jie užėmė tradiciškai jiems paskirtas vietas. Iškilmingas aktas, kaip visada, prasidėjo kalba Alfredui Nobeliui, premijos fundatoriui, atminti; po to laureatai buvo pagerbti kreipimaisis jų gimtąja kalba; karalius įteikė jiems diplomus, medalius ir čekius. Kuomet karalius kiekvienam iš laureatų paspausdavo ranką, jis šypsodamasis pora žodžių šnektelдavo su juo; pokalbis su Kamiu, kaip patenkinti pastebėjo Kamiu palydovai, truko šiek tiek ilgiau.

Po šventinio akto įvyko oficialus banketas rotušėje, kuriame dalyvavo karališkoji šeima ir kur Kamiu pasakė savo padėkos kalbą. Kamiu kalbėjo, jog menas yra jam gyvybiška būtinybė, kad meno dėka jis jaučiasi iškilęs virš savęs, bet ne virš visų gyvenimo, ir lieka su tuo gyvenimu ypač intensyviai susijęs bei suvokia savo atsakomybę už jį. Šiame kontekste Kamiu išreiškė savo naują baimę ir naują viltį, kurios daugiau jo niekuomet nebepaliko: baimę dėl galimo branduolinio pasaulio susinaikinimo bei viltį, jog tam pavyks sąmoninga veikla užkirsti kelią. "Kiekvienos kartos, be jokių abejonių, uždavinys - kad pasaulis būtų naujai pertvarkytas. Tačiau mano karta žino, kad ji jo naujai neoepertvarkys. Tačiau galbūt jai atiteks dar didesnis uždavinys. Jį sudaro kelio pasaulio sunaikinimui užkirtimas". Galiausiai Kamiu turėjo dalyvauti pobūvyje su akademiniu Stokholmo jaunimu, tačiau šį kartą Kamiu pasirodė daugiau kaip aistringas šokėjas, o ne kalbėtojas. Grenjerui tomis dienomis jis rašė: "Korida kaip tik baigiasi, jautis negyvas".

Po dviejų dienų buvo surengta diskusija su Stokholmo universiteto studentais, kurios metu aštriame pasikeitime žodžiais su jaunu alžyriečiu politinė įtampa atslūgo.

Nuo tada viskas vyko daug harmoniškiau. Kitą, trumpiausią metų dieną, sutinkamai su švedų tradicijomis, baltai apsirengusios merginos su degančiomis žvakėmis plaukuose paruošė Kamiu pusryčių stalą. Laureatu buvo dalinamasi tarp kolokviumų, priėmimų, interviu. Gruodžio 14 dieną seniausiame Švedijos universitete Upsaloje jis pasakė kalbą, pavadintą "Menininkas ir jo laikas". Kamiu joje pabrėžė kaip niekada anksčiau didelį menininko nepasitikėjimą savimi, kuris kyla iš to, kad jis abejoja savo egzistencijos tikslingumu, netgi pačio meno reikalingumu, jeigu tik dar nėra tuo visai nusivylęs. Nes kaip galima pateisinti meno egzistavimą baisaus skurdo, kuris užvaldęs pasaulį, akivaizdoje?

Ar gali atlaikyti meno savitiksliškumo principas, jeigu atsigręžiama į šį skurdą? Arba, dar daugiau, ar nėra melas viskas, kas neatsižvelgia į šį skurdą? Šiai šiandienos menininko dilemai nėra patentuoto sprendimo; menininkas turi nuolatos grumtis už sunkią pusiausvyrą tarp savitiksliškų meno reikalavimų ir realybės. Sėkmės rodiklis yra "viską apimantis tarpusavio supratimas". Šioje vietoje Kamiu stoja į polemiką su realizmu, ypač vadinamuoju socialistiniu realizmu, kurį jis laiko ne kuo kitu, kaip tik literatūriniu ideologinės dokirinos apiforminimu. Toje jo funkcijoje - o kitos Kamiu ir nemato - jis atmeta socialistinį realizmą, nes šis tepalieka menui revoliucinei kovai pavaldų vaidmenį. Meno

apibrėžime, kurį Kamiu stengėsi suformuluoti šioje kalboje, jis taip įsivaizduoja meno ir tikrovės santykį: "... menininkas nenori... nieko kito, kaip tik suteikti tikrovei kitokį pavidalą, drauge būdamas priverstas tos tikrovės laikytis, nes ji yra jo pojūčių šaltinis. Šiame santykyje mes visi esame realistai ir drauge nesame juo nė vienas. Menas nėra nei visiškas atmetimas, nei visiškas sutikimas ir dėl to jis negali būti kas nors kita, kaip tik nuolat naujas čia ir ten tapsmas". Pagrindinis Kamiu kūrybos motyvas, *buvimas-tarp-taip-ir-ne*, išryškėja taikliame pasakyme apie meno esmę: "Galbūt mes čia pagaliau prisiliečiame prie meno didybės, kuri glūdi toje nuolatinėje įtampoje tarp grožio ir skausmo, tarp meilės žmonėms ir kūrybos aistros, nepakeliamos vienatvės ir gniuždančio susigrūdimo, atmetino ir sutikimo".

Savo kalbos pabaigoje Kamiu ištarė sakinį, kuris jam į kraują įėjo su sunkiais asmeniniais išgyvenimais ir kurio jis nuo tada nuosekliai laikėsi: "Menininkų be atsakomybės laikai praėjo". Kamiu gerai suvokė, kaip rodo vienas to laiko interviu, didžiausios žmonijos istorijoje grėsmės egzistavimą ir reikalavo užimti aktyvaus pasipriešinimo tam vis dar beveik neįsivaizduojamam blogiui poziciją: "Klausimas tėra tik toks, ar mes aplenksime atomines raketas. Ir, deja, dvasios branda nevyksta tarpkontinentinės raketos skrydžio greičiu. Tačiau kadangi atominis karas užbraukia bet kokią mūsų sąmonės ateitį, jis, žiūrint iš esmės, suteikia mums tam tikrą veikimo laisvę. Mes neprarandame nieko arba prarandame viską. Todėl mes turime eiti pirmyn. Tai yra mūsų kartos lenktynės. Jeigu mums lemta pralaimėti, visais atvejais yra geriau būti pusėje tų, kurie nori gyventi, negu tų, kurie naikina". Gruodžio 15 dieną Kamiu su savo palydovais išvyko atgal į Paryžių.

Grįžimas atgal ir į save

Dabar Kamiu galėjo įsigyti nuosavą namą. Jis rado jį po ilgų ieškojimų mažoje, tuomet dar turizmo nepaliestoje vietovėje Provanse, tarp Marselio ir Avinjono. Lurmarinas išsidėstęs kalvotoje vynuogininkystės srityje ir tuomet turėjo šešis šimtus gyventojų. Kamiu ši vietovė turėjo savo istoriją: jo mokytojas ir draugas Žanas Grenjeras antrojo dešimtmečio pabaigoje Lurmarine susituokė, praleido čia daugelį vasarų ir 1930 metais išleido knygą "Lurmarino išmintis" (Sagesse de Lourma-

rin). Kamiu pats čia kartą jau buvojo 1947 metais ir savo dienoraštyje pasižymėjo: "Lurmarinas. Pirmas vakaras po tiek daug metų. Pirmoji žvaigždė virš Luberono, didžiulė tyla, kiparisas, kurio viršūnė virpa mano nuovargio gilumoje. Kraštas šventiškas ir šiurkštus, nepaisant savo sukrečiančio grožio". Dabar, 1958 metų rudenį, jis rašo Grenjerui: "Aš šį tą radau Lurmarine (aš žengiu Jūsų pėdomis). Šiek tiek pagalvojęs, aš tą dailų namą nupirkau". Nevienodo aukščio dalių, čerpėmis dengtas namas iš kaimo pusės turėjo tapybiškai viduramžišką išorę, o iš laukų pusės buvo apjuostas terasa. Iš čia matėsi slėnis, viduramžiška Lurmarino pilis bei kapinės. Prie namo buvo sodas, arklidės ir garažas. Jame Kamiu pasistatė savo seną "Sitroeną", o arklidėse apgyvendino asilą, kurį jam buvo padovanojęs vienas draugas iš Alžyro. Jis paženklino namą savo ypatingomis atžymomis, mūre virš įėjimo durų iškalė saulę ir didžiausioje viršutinio aukšto patalpoje pastatė savo rašomąjį stalą.

Kamiu tikėjosi Lurmarine išsivaduoti iš labai sunkios ir slegiančios gyvenimiškosios padėties. Blogiausia buvo tai, jog jis jautėsi nepajėgus darbui. Grenjerui įsigijęs namą jis parašė: "... aš esu taip nebetekęs vilties, kad daugiau nebedrįstu sėsti prie balto popieriaus lapo". Prie visko prisidėjo plaučių liga ir jis dėl to jautėsi žeminančiai pažeidžiamas bei priklausomas nuo likimo; tai pažengė taip toli, jog kartais jo sekretorė turėdavo jį lydėti į gatvę, nes jis baimindavosi būti atpažintas ar užkalbintas. Dėl erdvės baimės jis daugiau nebegalėjo važiuoti metro. "Aš noriu palikti Paryžių, kur vis labiau dūstu", - rašė lapkričio mėnesį Kamiu Renė Šarui.

1959 metų gegužę jis pagaliau galėjo įsikelti į savo naująjį namą ilgesniam laikui. Jį apėmė pačios įvairiapusiškiausios veiklos džiaugsmas: priešpiečius jis skirdavo namo tvarkymui, popiet norėdavo rašyti, o vakarais skaitydavo. Kitaip, negu Paryžiuje, čia Kamiu pats ieškojo progų pasišnekėti su kaimo gyventojais, buvo mielas ir nuoširdus su kiekvienu, mielai valgydavo vietinėje užeigoje ir galiausiai netgi ėmėsi finansuoti Lurmarino futbolo komandą. Dėl savo sodininko jis, kaip atrodė, neapsiriko: šis buvo nepritapėlis, savamokslis, atsisakęs tarnauti kariuomenėje, ir Kamiu galėjo su juo pasišnekėti apie daugelį dalykų, kurie jam rūpėjo. Lurmarino pilis, kurią Kamiu dažnai aplankydavo su savo bičiuliais, viliojo ir kai kuriuos dailininkus, taigi Kamiu netrūko kontaktų su žmonėmis.

Tačiau viena - ir tai buvo svarbiausia - pradžioje neišsipildė: Kamiu nepavyko įgyvendinti savo rašytojiškų planų, arba bent jau juos

įgyvendinti sekėsi ne taip, kaip jis norėjo. Jis netgi buvo ėmęs galvoti atsisakyti rašymo, kuris nuolat laikė jį įtampoje, izoliavo nuo žmonių, atsisakyti dėl teatro, o tai žadėjo spartesnę sėkmę (arba nesėkmę) ar bent jau nuolatinę nuotaikų kaitą, bet jis negalėjo taip pasielgti neaukodamas ištikimybės savo rašytojiškam tikslui. Būdamas dvidešimtmetis, kaip kad pasakojo vienam savo draugui, jis užsibrėžė sau darbo užduotį, kuri ligi šiol nebuvo įvykdyta nė ketvirčiu ir kuri dar tik laukė savo laiko. Šią užduotį Kamiu taip apibūdino vienoje iš diskusijų Stokholme: "... aš norėjau pirmiausia išreikšti negaciją. Trimis formomis. Proza: tai buvo "Svetimas". Dramatine: "Kaligula", "Nesusipratimas". Ideologine: "Sizifo mitas". Aš nebūčiau galėjęs apie ją kalbėti, jeigu jos nebūčiau išgyvenęs; aš neturiu jokios vaizduotės galios. Tačiau man tai buvo, jeigu Jūs taip norite, dekartiška "abejonė kaip metodas". Aš žinojau, kad negalima gyventi negacija, ir aš tai pareiškiau įžanginiame "Sizifo mito" žodyje; aš regėjau pozityviąją pusę vėlgi trimis formomis. Proza: "Maras". Dramatine: "Apsiausties būsena" ir "Teisieji". Ideologine: "Maištaujantis žmogus". Aš jaučiu egzistuojant dar ir trečiąjį sluoksnį, susibūrusį apie meilės temą".

Tai ir buvo, dėl ko Kamiu grūmėsi dabar: romanas apie brandumą, išsipildymą, meilę, grįžimas prie savo šaknų, viltis užčiuopti jose atsinaujinimo galią. Visa tai glūdėjo sumanyme romano, kurį jis brandino savyje 1958 metais ir kuriam pradžioje dave "Adomo", o vėliau "Pirmojo žmogaus" (Le Premier homme) pavadinimą. Kad toks sumanymas turėtų tapti jo kūrybos apvainikavimu, Kamiu galvojo jau seniai. 1949 metais jis užrašė savo dienoraštyje: "Nuo mano pirmųjų knygų ("Šviesos vestuvės") ligi "Virvės" (t.y. "Teisiųjų") ir "Maištaujančio žmogaus" aš visada stengiausi nusiasmeninti (kiekvieną kartą kita tonacija). Po viso to aš galėsiu prabilti savo paties vardu". Kiek vėliau įrašyta: "Svorio centru aš čia, kaip ir ten ("Šviesoje ir šešėliuose" - B. Z.), padarysiu nusistebėjimą keliantį vienos motinos nebylumą, vyro ieškojimus, kuris nori iš naujo atrasti meilę, prilygstančią tam nebylumui, ją galiausiai atranda, ją pameta ir per karą, tiesos išsiilgimą, skausmą grįžta prie kažko vienišo ir ramaus, ir kurio mirtis yra palaimingas tylėjimas".

Deja, reikia pasakyti, kad šis sumanytas kūrinys nėra išspausdintas; pirmieji šimtas penkiasdešimt keturi puslapiai, kurių pradinę redakciją Kamiu buvo paruošęs, šeimos nebuvo atiduoti spaudai. Tad tenka tenkintis Kamiu rašytose pastabose esančiais ar pokalbiuose su bičiuliais išsakytais savo ketinimų paaiškinimais.

Nuo 1958 metų Kamiu prie romano dirbo sporadiškai, tačiau 1959 metų vasarą šis darbas įgijo tam tikrus kontūrus. Jis mėgino rasti savo tėvo fotografijas ir laiškus. Su vienu draugu bei Alžyre gyvenančiu broliu Liusjenu jis ruošėsi kelionei į Alžyrą, kuri turėjo sudaryti jam galimybes susipažinti su tenykšte politine situacija ir kurios metu jis su savo broliu ketino aplankyti namą Mondovyje, kuriame buvo gimęs. Vienas iš žmonių, su kuriais Kamiu tuo metu kalbėjosi, pateikia tokį jo pasakymą: "Ne, 1960 metams aš visko atsisakiau ir visko atsisakysiu. Tai bus mano romano metai. Aš paruošiau planą ir rimtai pasirengiau darbui. Tai užtruks, tačiau man pavyks". 1961 metais Kamiu buvo numatęs savo romaną užbaigti.

Apie knygos veiksmo eigą galima tik labai mažai ką tepasakyti - pirmiausia todėl, kad darbas taip ir liko neužbaigtas, tačiau svarbiausia - kad knyga buvo sumanyta kaip platus, epiškas, intrigos neturintis kūrinys. Pirmąją jos dalį Kamiu pavadino "Tėvo ieškojimas", antrąją "Sūnus, arba pirmasis žmogus". Abiejose vaizduojama individualaus gyvenimo istorija to laikotarpio įvykių fone, kolonijinio Alžyro istorijos, kurią Kamiu ketino pateikti ne konkrečiomis detalėmis, bet kaip platų mitinį foną, apsuptyje. Viename iš paskutiniojo meto interviu Kamiu prisimena - čia, be abejo, galima įžvelgti paraleles su jo gimstančiu kūriniu - su niekuo nesulyginamą Pietų reikšmę Folkneriui.

Romanas turėjo dedikaciją: "Tau, kuri niekada negalės perskaityti šios knygos" - taigi, skirtą motinai. Įsivaizduojant konkrečiau, Kamiu norėjo sukurti paminklą savo šeimai,"... artimiesiems, kuriems, jeigu galima taip pasakyti, visko trūko ir kurie, jeigu galima taip pasakyti, į nieką nežvelgė pavydžiomis akimis. Vien tik savo nebylumu, savo susitvardymu, savo natūraliu, paprastu išdidumu manieji, kurie niekada nemokėjo skaityti, suteikė man tuomet svarbiausią, dar dabar man turinčią įtakos pamoką". Taip berniuko, kuris rankraščio nutrūkimo momentu yra sulaukęs keturiolikos metų, gyvenimo istorijoje atsiranda tiesiog iš šeimos biografijos paimtos detalės: tironiškos senelės mirtis, konfliktas, kuriuo dėdė berniuko motiną išskiria su jos mylimuoju. Per šios šeimos istoriją Kamiu norėjo pateikti didžiulę epinę medžiagą, "Alžyro sagą". Nes jis ieško savo esmės: "... menininko gyvenime visuomet ateina laikas, kai jis turi išsiaiškinti, kur yra, pabandyti prisiartinti prie savo esmės, kad po to čia įsikurtų". Kai šis svorio centas yra surastas, iš naujo atrastas, tuomet, kaip jis rašo savo 1949-1954 m. parašytoje pratarmėje "Šviesa ir šešėliams", galima romaną ir baigti: "... tą dieną, kai tarp

to, kas aš esu, ir to, ką aš sakau, nusistovi pusiausvyra, tą dieną aš turbūt galiu, ir aš vos išdrįstu tai išsakyti, imtis kurti kūrinį, apie kurį aš svajoju: aš tik noriu pasakyti, kad jis vienaip ar kitaip prilygs "Šviesai ir šešėliams" bei tam tikru būdu pasakos apie meilę".

Be romano, Kamiu galvojo ir apie esė, kuris turėjo priklausyti trečiajam kūrybos ciklui, susitaikymui ir užbaigimui ir kuris, kaip ir romanas, palaipsniui turėjo išsivystyti iš jau praeitų kelio tarpsnių: "I. Sizifo mitas (absurdas). - II. Prometėjo mitas (maištas). III - Nemezidės mitas". Nemezide, atlyginto teisingumo deive, Kamiu įkūnija jėgą, kuri nubrėžia ribas tarp Taip ir Ne, abiem, teigimui ir neigimui, afirmacijai ir negacijai, pripažįsta erdvę, kliudo absoliutizuoti bet kurią iš pusių. Taip ir tik taip sukuriama žmogaus poreikius atitinkanti gyvenimo erdvė.

Mirtis

1959 metų vasarą ir rudenį Kamiu praleido Paryžiuje, tačiau lapkričio viduryje sugrįžo į Lurmariną - traukiniu ir jau turėdamas bilietą atgal. Lurmarine Kamiu grįžo prie pavasarį išmėginto patogaus atsiskyrėliško gyvenimo būdo, ir kūrybinis darbas dabar sparčiai ėmė judėti į priekį. Jis nuolat leisdavo sau ištrūkti iš savo vienatvės, kaip, pavyzdžiui, į "Apsėstųjų" pastatymą Marselyje ar į diskusiją su studentais užsieniečiais Provense. Apie šią diskusiją, kuri, kaip paskutinysis viešas Kamiu pasisakymas, paskui įgijo ypatingą reikšmę, ją vedęs asmuo paskui parašė platų pranešimą. Pagal jį Kamiu kalbėjosi su studentais ne kaip pranašesnis už juos mąstytojas ir šlovėje besimaudantis autorius, bet kaip vyresnysis brolis, kuris susiduria su panašiomis problemomis, kaip ir jie. Rašymas, kaip jis pasakė, yra jo mėgiamiausia profesija, tokia pati žmogaus profesija, kaip ir bet kuri kita, joks įkvėpimo malonės aktas. Absurdo sąvoką jis vis labiau, kaip galima buvo suprasti, stengėsi papildyti pozityviais momentais - nusiteikimu maištui, o taip pat tokiomis vertybėmis, kaip solidarumas, brolybė, švelnumas, meilė. Į klausimą, kuris skamba visuose jo esė ir kurį dabar uždavė vienas iš jo klausytojų - kodėl vis dėlto gyvenimas yra vertas vargo jį gyventi? - Kamiu atsakė keliais atskirais, tylos akimirkomis vienas nuo kito atskirtais žodžiais: Meilė, saulė, jūra, gyvenimas..." Į kitą klausimą apie moters padėtį intelekto pasaulyje Kamiu atsakė paliesdamas vieną iš esmi-

nių dabarties problemų: šiandieninėje situacijoje, kai intelektualumas dažnai tereiškia šaltį, gryną spekuliaciją techniniais dalykais, reikalinga sutelkti visas jėgas, kurios galėtų priminti kitą žmogaus egzistencijos pusę - taip pat ir emocionaliąją, tamsiąją, paslaptingą. Ir galbūt kaip tik moterys galėtų patvirtinti teiginį, kad intelektualusis aktyvumas nebūtinai yra pats prasmingiausias ir dėl to aukščiausiai vertintinas...

Kalėdų šventėms atvažiavo Kamiu žmona su abiem dvynukais, kurie tuo metu jau buvo sulaukę keturiolikos metų. Fransina Kamiu dėstė vienoje Paryžiaus mokykloje, kuriai vadovavo senas Orano laikų pažįstamas. Netoli, Kanuose, buvo Mišelis Galimaras su savo žmona; jie pasiūlė Kamiu juos aplankyti, tačiau iš Kamiu susilaukė pakvietimo į Lurmariną, tad abi sutuoktinių poros ir vaikai Naujuosius Metus sutiko Kamiu namuose. Kamiu parašė ir Žanui Grenjerui bei Marijai Kazares, o taip pat pranešė motinai, kad kitais metais jis nori pasikviesti ją visai vasarai į Prancūziją. Jo pasveikinimo laiškelis Žaninai Galimar baigėsi žodžiais: “Ir kad mes galėtume metus užbaigti taip, kaip juos pradėjome - drauge”. Ateinantiems metams Kamiu turėjo galybę labai konkrečių planų: jis norėjo užbaigti “Pirmojo žmogaus” rankraštį, suburti savąjį teatrą, neišleido iš akių atsivėrusios bendradarbiavimo, kuriant filmą, perspektyvos (pagrindinis vyro vaidmuo juostoje “Moderato cantabile” pagal Margaritos Diuras apsakymą) ir brandino tolesnius literatūrinius užmojus.

Šeštadienį, sausio 2 dieną, Fransina Kamiu su vaikais turėjo grįžti į Paryžių, o Galimarai tuomet pasiūlė Kamiu išvykti drauge su jais kitą dieną automobiliu. Kamiu priėmė šį pasiūlymą ir po pietų jie visi palydėjo Fransiną ir dvynukus į geležinkelio stotį Avinjone.

Kitą dieną Galimarai ir Kamiu taip pat išvyko iš Lurmarino. Jie ketino 750 kilometrų atstumą iki Paryžiaus įveikti per dvi dienas. Automobilis, kurį vairavo Mišelis Galimaras, sportinė “Farcel Vega” markės mašina, buvo labai greitas, tad pakeliui buvo numatyta daug sustojimų. Pirmosios kelionės dienos vakarą buvo surengta tikra puota, nes tą dieną Galimaro dukrai sukako aštuoniolika metų. Skambėjo tostai jos adresu, viešpatavo pakili nuotaika, Kamiu piešė mergaitės ateities perspektyvas, tad į kelionę kitą rytą, sausio 4 dieną, buvo išsiruošta kiek vėliau. Sense, apie 100 kilometrų nuo Paryžiaus, jie papietavo; iš čia automobilis pasuko nacionaliniu keliu Nr. 5, per daugelį mažų kaimelių, į Paryžių. Kaip ir didesniąją šios atkarpos dalį, taip ir prie Vilblevino kaimelio kelias buvo apsodintas medžiais. Be aiškios priežasties automobilis ėmė

slidinėti, atsimušė pradžioje į vieną medį, o paskui visu greičiu rėžėsi į kitą, nutolusį nuo pirmojo apie dvylika-trylika metrų. Išskyrus Kamiu, visi smūgio jėgos buvo išmesti iš mašinos; Mišelis Galimaras sunkiai sužeistas gulėjo ant žemės ir stipriai kraujavo. Moterys, kurios nepatyrė jokio didesnio sužeidimo, pristatė jį į ligoninę. Kamiu smūgio buvo nublokštas į galinį stiklą ir galva išmušė jį; prisireikė dviejų valandų, kol jo kūnas buvo ištrauktas iš automobilio. Gydytojas nustatė kaukolės skilimą ir stuburo lūžį. Mirtis turėjo įvykti akimirksniu. Kaip parodė policijos tyrimas, nelaimė įvyko dėl techninių priežasčių, sprogus padangai arba lūžus ratų ašiai. Mišelis Galimaras, leidyklos įkūrėjo sūnėnas bei gabus bendradarbis, mirė po šešių dienų, Paryžiuje nuo kraujoplūdžio į smegenis, taip ir nesužinojęs apie Kamiu mirtį.

Kamiu buvo pašarvotas didžiojoje Vilblevino merijos salėje. Kol atvyko giminės ir bičiuliai, prie velionio budėjo merijos tarnautojai. Iš pažįstamų Paryžiuje pirmiausia apie mirtį sužinojo mokyklos, kurioje dirbo Fransina, vadovo šeima; seni Fransinos bičiuliai rado savyje jėgų pranešti jai apie nelaimę. Tad Kamiu žmona po pamokų grįžo namo, praėjo pro grupę laukiančių žurnalistų, kurie taip pat neišdrįso jai nieko pasakyti, ir tik murmtelėjo, kad jos vyras dar negrįžęs. Kamiu sekretorės tvirtinimu, tai ji galiausiai ir perdavė nelemtąją žinią. Lydimos motorizuoto eskorto, Kamiu sekretorė drauge su Fransina Kamiu išvyko į Vilbleviną, kurį pasiekė vėlų nelaimės dienos vakarą. Be daugelio kitų, čia atvyko artimiausi Kamiu draugai Žanas Grenjeras ir Emanuelis Roblesas, kurie perėmė budėjimą prie nelaimės ištiktojo karsto. Kai kitą rytą kūnas buvo ruošiamas pervežti į Lurmariną, Grenjeras nesislėpdamas verkė. Mokiniai, vietos gyventojai, Kamiu bičiuliai sudarė garbės sargybą, pro kurią karstas buvo išneštas į lietų.

Laidotuvės įvyko trečiadienį, 1960 metų sausio 6 dieną, Lurmarine. Tai buvo saulėta žiemos diena. Ne visi Kamiu bičiuliai galėjo atvykti pareikšti jam pagarbos, tačiau laidotuvių eisena, kurios priekyje žengė Fransina Kamiu, Liusjenas Kamiu ir Renė Šaras, buvo didžiulė: vietos gyventojai ir iš Paryžiaus atvykę bei provincijos spaudos žurnalistai sudarė didesniąją palydinčiųjų dalį. Tarp jų buvo ir alžyrietis tarnautojas Hodentas, kurį Kamiu daugiau kaip prieš dvidešimtį metų apgynė nuo kolonijinės justicijos savo žurnalistinių pasisakymų spaudoje dėka. Karstas nebuvo, kaip paprastai, nešamas į bažnyčią. Jį nunešė tiesiai į kapines, esančias priešais Kamiu namus.

Paskutinysis nuosprendis buvo paskelbtas tam, kuris ir apie mir-

ties galimybę nenorėjo nieko vienareikšmiškai teigti ar neigti: "Kartais aš noriu ūmios mirties - panašios į tokią, kuri apsaugo nuo priešinimosi sielos išplėšimui. Kitu metu aš įsivaizduoju ilgą, visiškai sąmoningai išgyventą pabaigą, kad bent jau nebūtų galima pasakyti, jog aš būčiau nustebintas - man nesant - to žodžio, jeigu sužinočiau..."

Nustatyti savo ryšį, savo santykį su Kamiu, nesutapatinant jo su jokia tendencija, turi patys skaitytojai. Kelią į tai savo nekrologe nurodė Sartras, Kamiu bičiulis ir idėjinis priešininkas: "Jis įkūnijo šiame šimtmetyje... gyvą ilgos moralistų gretos palikimą, kuris, galimas dalykas, yra originaliausia iš to, ką sukūrė prancūzų literatūra. Jo atkaklus, tuo pačiu metu ribotas ir tyras, griežtas ir kupinas aistros humanizmas stojo į nelygią dvikovą su kupina smurto ir atstumiančia mūsų laikmečio tikrove. Tačiau kaip tik savo atkakliu nesutikimu su ja jis paliudijo šiai epochai... moralinio įstatymo egzistavimą.

Tam tikra prasme jis pats buvo tas nesugriaunamas įrodymas..." Kaip budrus, lengvai pažeidžiamas, bet dėl to ne mažiau nepalenkiamas moralinio įstatymo sergėtojas, Kamiu gali daug ką pasakyti ir dabartiniam skaitytojui.

Alžyras, šalis, į kurią Kamiu jautėsi taip giliai suleidęs šaknis, taip skausmingai ir pasiaukojančiai mylėjo, taip pat išsaugojo atminimą apie Kamiu. Tiesa, Kamiu motina, jo stipriausia jungiamoji gija su Alžyru, nedaug tepergyveno savo sūnų; ji mirė 1960 metų rugsėjo 20 dieną. Kamiu atminimui Tipasoje 1961 metais jo draugų buvo pastatyta stela. Taip pat jo vardu pavadinta pagrindinė Mondovio miestelio, kuriame jis gimė, gatvė.

TURINYS

Zėndig B.
Zė-75 Alberas Kamiu: Biografinė apybraiža / Iš vokiečių k. vertė E. Striaukas. - K.: Europa, 1995. - 168 p.

ISBN 9986-436-79-6

Žymaus prancūzų rašytojo, filosofo, Nobelio premijos laureato Albero Kamiu (1913-1960) trumpa gyvenimo ir kūrybos apžvalga.

UDK 840:929 Kamiu

Brigita ZĖNDIG
ALBERAS KAMIU

Biografinė apybraiža

Redaktorius Žilvinas Tamošaitis
Dailininkas Vladimiras Beresniovas
Korektorė Lina Naudžiūnaitė
Kompiuteriu maketavo Algis Balčius

SL 774. Pasirašyta spaudai 1994 05 30. 10,5 apsk. leid. l. + 2 il. sp. l. Formatas 60x90/16. Tiražas 8 000 egz. Užsakymo Nr. 3524

Kaina sutartinė

Išleido "Vasario" koncerno "Europos" leidykla, Laisvės al. 101a, 3000 Kaunas
Rinko ir maketavo "Vasario" techninis centras
Spausdino "Aušros" spaustuvė, Vytauto pr. 25, 3000 Kaunas

Alberas KAMIU

Laidotuvių tarnautojas man kažką pasakė, bet ką - neišgirdau. Tuo pačiu metu jis kilstelėjo dešiniąja ranka kepurę ir su nosine, kurią laikė kairėje, nusišluostė prakaitą. "Ką sakote?" - paklausiau. Rodydamas į dangų, jis pakartojo: "Pleškina". "Taip", - vėl atsakiau. Po kurio laiko jis paklausė: "Tai jūsų motina?" "Taip", - vėl atsakiau. - "Ar ji buvo sena?" "Šiaip sau", - atsakiau, nes tiksliai nežinojau, kiek jai buvo metų.

Viršum katafalko kyšanti odinė vežėjo kepurė atrodė išmurdyta tame juodame purve. Aš ėmiau truputį kvaisti nuo to žydro ir balto dangaus ir tų tamsių spalvų monotonijos - glitaus dervos juodumo, blausiai juodų rūbų ir juodo katafalko žvilgesio. Visa tai - saulė, odos ir arklių mėšlo, lako ir smilkalų kvapai, nemiegotos nakties nuovargis - drumstė man žvilgsnį ir mintis.

Alberas Kamiu "Svetimas"

ISBN 9986-436-79-6